

Disszertáció

„Azon a napon a siketek is meghallják az írás szavait” (Ézs 29,18)

Jel és jelnyelv a 21. századi egyházi életben

Témavezető: Prof. Dr. Hodossy-Takács Előd (PhD., dr. habil) egyetemi tanár

Készítette: Pilis Dóra

**Debrecen
2025**

Előszó

Családomban nincs hallássérült személy, 2009-ben a jelnyelvtanfolyamokat nyelvi érdekességgként kezdtem el. Később elvégeztem a jelnyelvi tolmácsképzést, minthogy hazánkban csak ebben a formában lehetett ezt a nyelvet magasabb szinten elsajátítani. A siketek híresen zárt közösséget alkotnak, az új tolmácsokat is rendkívül nehezen fogadják el. Pályakezdőként szembesültem vele, hogy bár a siketek számos egyházi eseményre adnak le tolmácsmegrendelést, milyen kevés kollegám vállal ilyen megbízást. Református család sarjaként szívesen próbáltam ki magam ezen a területen, ahol -a hitüket nem gyakorló sorstársaikkal ellentétben- a vallásos siket emberek végtelen türelemmel segítették a szakmában tett első lépéseimet. Az Assisi Szent Ferenc Főplébánia katolikus, illetve a Bécsi úti Életvíz Baptista Gyülekezet siket tagjainak köszönhetem, hogy ma is aktív jelnyelvi tolmács vagyok.

Hálásan köszönöm a Debreceni Református Hittudományi Egyetemnek a téma befogadását, a Református Siketmissziónak a szakmai segítséget, és a videófelvételeken szereplő siket testvérek közreműködését. Végül, de nem utolsó sorban szeretnék köszönetet mondani konzulenseimnek, Dr. Bodó Sára és Prof. Dr. Hodossy- Takács Előd lelkipászoroknak áldozatos munkájukért.

TARTALOM

ELŐSZÓ	1
I. BEVEZETÉS	4
II. BIBLIA ÉS JEL	7
II./1, Mi a jel? - Szentírás a különböző nyelvi jelrendszerek tükrében	7
II./2, Jelek és jelentések a Bibliában /Jelben kommunikáló Krisztus	19
II./3, Siketek a Szentírásban	25
• κωφός	28
• Beszédzavar.....	32
II./4, Összefoglalás	34
III. UGYANAZ MÁS NYELVEN - A SIKET SZEMÉLYEK KÉPI GONDOLKODÁSA	35
III./1, A jelnyelvi jel összetevői	37
III./2, A jelnyelv néhány morfoszintaxisbeli sajátossága	41
III./3, Ezerarcú (egyházi) jelnyelv	44
III./4, Az egyházi alkalmakon végzett jelnyelvi tolmácsolás	47
III./4.1, Istentisztelet/ mise	49
III./4.2, Bibliaóra	51
III./4.3, Lelkigondozói beszélgetés	51
III./4.4, Kötetlenebb gyülekezeti programok: énekkari előadások, kirándulások	52
III./4.5, Esküvő	53
III./4.6, Temetés	54
III./5, Összefoglalás	55
IV. A HALLÁSSÉRÜLT SZEMÉLYEK LELKIGONDOZÁSA	56
IV./ 1, A siketek pasztorációjának története	56
IV./1.1, A siketek társadalmi megítélése a korai időkben	56
IV./1.2, Útkereső pasztorációs megoldások – a spanyol példa	57
IV./1.3, A jelnyelv- centrikus francia módszer története	60
IV./1.4, Jelnyelvi nyelvcsalád kialakulása egyházi közvetítéssel – a siketoktatás Amerikában ...	62
IV./1.5, Siketek lelkigondozása Németországban – a német módszer	65
IV./1.6, Összefoglalás	67
IV./ 2, Magyar Református Siketmisszió	68
IV./2.1, Jakab Miklós hagyatéka	75
• Jakab Miklós pályaválasztási motivációját érintő önéletrajzok	76

• Éves jelentések	77
• Újságcikkek	78
• Levelek	81
IV./ 3, A hallássérült személyek pasztorálpszichológiája.....	83
IV./3.1, A hallássérült személyek szociológiája.....	83
IV./3.2, A hallássérült személyek pszichológiai jellemzői.....	86
IV./3.3, A hallássérültekkel folytatott lelkigondozói beszélgetés keretfeltételei	95
IV./3.4, Lelkigondozói feladatok.....	98
IV./3.5, Hallássérültek lelkigondozása kazuáliákhoz kapcsolódóan	100
IV./3.6, Lelkigondozás a Magyar Református Siketmisszióban	105
IV./3.7, Lelkigondozás a budapesti Katolikus Hallássérült Pasztorációban	109
IV./3.8, Lelkigondozók szupervíziója	111
IV./3.9, Összefoglalás	113
V. JELEK A MISSZIÓ SZOLGÁLATÁBAN	116
V./1, Anyanyelven hozzáférhető Biblia.....	116
V./1.1, A bibliafordítás menete	118
V./1.2, Az első teljes jelnyelvi Biblia- American Sign Language, ASL	120
V./1.3, Animált jelnyelvi bibliafordítás- Lengua de Signos Española, LSE y Catalana, LSC	122
V./1.4, Ifjúsági és felnőttek számára készülő jelnyelvi Biblia- Norsk tegnspråk, NTS	125
V./1.5, A magyar jelnyelvi Biblia	127
V./1.6, Összefoglalás.....	133
V./2, Teológiai jelnyelvi szótár	133
V./2.1, Anyag, módszer, mintavétel	133
V./2.2, A Miatyánk jelnyelvi változatainak felekezetközi elemzése	135
V.2.3, Az egyházi jelkincs kontrasztív vizsgálata	148
V.2.4, Eredmények, értékelés, gyakorlati felhasználhatóság	175
V.3, Siketek a Krisztus testében	179
V.3.1, Integrálódás halló gyülekezetekbe.....	179
V.3.2, Siket gyülekezetek.....	185
V.3.3, Gyülekezetépítési szempontok: mi kellene ahhoz, hogy egy siket fiatal felvételt nyerhessen és elvégezhesse a református teológiát/ lelkészképzést?	187
V./ 3.4, Összefoglalás	191
VI. ÖSSZEFOGLALÁS	192
BIBLIOGRÁFIA	201

I. Bevezetés

A Lukács írása szerinti evangélium 15. fejezetében¹ olvasható az elveszett juh példázata, melyben a Jó Pásztor utánamegy az egy elvesztett bárányának, miközben a többi kilencvenkilenc állat ideiglenesen őrizetlenül marad. Jézus mindenkit egyénileg szeret és tart számon, akkor is, ha különbözik a többségtől. Ez a történet megmutatja, hogy vannak helyzetek, amikor a „többség dönt” elve nem járható út. Számos olyan kisebbség létezik, melynek tagjai nem azért távolodnak el a sokaságtól, mert nem akarnak alkalmazkodni, hanem azért, mert nem tudnak. Ilyen a siketek zárt közössége is, a hallássérültek és a hallók csoportjának érintkezését kommunikációs természetű akadályok nehezítik. Ezért van fokozott szükségük a gyülekezeti közösségre, ahol bár mindegyikünk él valamilyen handicap-pel, ebben a közegben nem hánytorgatják ezt fel, hanem mindannyian egyenlők vagyunk Krisztus testében.

Magyarországon az érdekvédelmi szervezetek becslése szerint kb. 60.000 siket és közel egymillió enyhe, közepes vagy súlyos fokban hallássérült személy él.² A Siketvakok Országos Egyesülete (SVOE) a KSH adatai és a Nordic definíció összevetésével kb. 15.000 főre teszi pusztán a siketvak személyek lélekszámát.³ A siketek és nagyothallók közössége hazánkban a harmadik legnépesebb nyelvi kisebbség a cigány és a németajkú csoportok után.⁴ Ezek a mutatók azt vetítik előre, hogy nem izolált, egyedi esetekről van szó, hanem bármelyik gyülekezetben előfordulhat nem (jól) halló egyháztag. Mivel számos hallássérült személy nehezen vállalja fel helyzetét, a Központi Statisztikai Hivatal önbevalláson alapuló számadatai ennél szerényebb létszámot mutatnak. Az előző évek gyakorlatától eltérően a legutóbbi, 2022 októberében megvalósult népszámlálás alkalmával a lakosságnak lehetősége nyílt a hallássérülésről nemcsak az orvosi diagnózis besorolásának megfelelően nyilatkozni (ld. a mellékelt táblázat bal oldali oszlopait), hanem a társadalmi aktivitásban tapasztalt korlátozottság tekintetében is állást foglalni (ezt jelzi a táblázat jobb oldali három oszlopa). Ezek alapján elmondható, hogy Magyarországon legalább 23.967 fő olyan református hívő él, akinek a társadalmi részvételét hallásállapota súlyos mértékben akadályozza

¹ Az elveszett juh Lk15,1-7 vö. Mt18,11-14

² KONTRÁNÉ HEGYBÍRÓ, 2010: 22

³ Ld. a Siketvakok Országos Egyesületének hivatalos honlapját: <https://siketvak.hu/siketvaksag/statisztikak/> (2025. 03. 08.).

⁴ HATTYÁR, 2008: 5

(összehasonlításképpen ez a szám a római katolikus felekezethez tartozók esetében 68.810, míg az evangélikus egyházban 4.318 személy érintett).⁵

Hallássérüléssel élők vallási felekezete szerint (fő)						
Adatok forrása: KSH - Népszámlálás 2022.						
Felekezet	Fogyatékos			Fogyatékos és/vagy súlyosan korlátozott		
	Nagyothalló	Siket	Siketvak	Nagyothalló korlátozott	Siket korlátozott	Siketvak korlátozott
Katolikus	9 905	2 075	286	71 167	3 396	286
római katolikus	9 073	1 872	254	65 495	3 061	254
görög katolikus	519	126	18	3 736	216	18
Ortodox	35	11	3	247	28	3
Református	3 354	632	89	22 841	1 037	89
Evangélikus	577	85	13	4 132	173	13
Más keresztény felekezethez tartozó	555	178	31	2 983	253	31
Izraelita	61	13	8	325	50	8
Muszlim	12	7	4	91	27	4
Buddhista	27	8	4	161	36	4
Más vallási közösséghez, felekezethez tartozó	44	10	9	202	75	9
Vallási közösséghez, felekezethez nem tartozó	3 610	1 160	137	18 054	1 933	137
Nem válaszolt a vallási kérdésre	5 889	2 124	268	34 076	3 838	268
Összesen	24 069	6 303	852	154 279	10 846	852

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) Hallássérüléssel élők vallási felekezete szerint (fő) egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány

Jelen dolgozat arra a kérdéskörre kíván többirányú választ találni, hogy melyek azok a jeltípusok, amelyek által Isten üzenete a siket hívek számára is befogadhatóvá válik. Ennek érdekében a kutatás a jel fogalmának meghatározásával és lehetséges csoportosításával nyit, különös tekintettel az egyházi szimbólumokra és az egyházban használt nyelvi jelrendszerekre. Isten a saját képmására teremtett emberrel a személyes kapcsolatot kommunikáció segítségével tartja, a kommunikációhoz jelekre van szükség, ebből fakadóan az ember lépten- nyomon jeleket használ. Milyen kommunikációs jelkészlettel rendelkezik tehát az egyház, és melyek azok a jelek, melyek a siketek által észlelhetők, a vizualitásra építő jelnyelv belső törvényszerűségei mentén meghatározott gondolkodásukba beilleszthetők? Mi szükséges ahhoz, hogy a hallássérült személyek hitélete kiteljesedhessen?

A téma aktualitását egyrészt az adja, hogy olybá tűnik, a Magyar Református Egyházban siketeknek felkínált lehetőségek és a hitüket gyakorolni vágyó hallássérült személyekben felmerülő igények kevésbé találkoznak. Ezt támasztja alá, hogy az egyetlen hazai református siket gyülekezet létszáma drasztikus csökkenést mutat, míg az eredetileg református nem halló hívek jellemzően valamely más felekezet által működtetett siketeknek szóló programjába kapcsolódnak be. Másrészt a siketek hitéletére vonatkozó magyar nyelvű, és ezen belül református szakirodalom rendkívül korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre,

⁵ Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu): Hallássérüléssel élők vallási felekezete szerint (fő), egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány

a dolgozat tudományos forrásait főként amerikai, német és spanyol nyelvű monográfiák jelentik.

Hipotéziseim a következők: (1) A sikeres támogatás érdekében először a siketek nehézségeit, valós élethelyzetét kell megismernünk. (2) Az alapvető magatartásunk a melléállás kell legyen. (3) Közös nyelv hiányában a siketek és a hallók kölcsönösen elhatárolódnak egymástól, és a jelnyelv az az eszköz, mely stabil segítséget ad ahhoz, hogy az egyház valóban inkluzív közösség legyen. A mindennapi életvitelükben speciális kihívásokkal küzdők, és közülük kiemelten a hallássérültek körében a pasztorálpszichológia módszerei jelentős életminőségváltozást érnek el, a gyülekezetbe való betagozódásukat is elősegíti. A siketek zárt közösséget alkotnak, és a többségi, halló társadalom tagjaival tapasztalt kommunikációs akadályok miatt kapcsolatteremtési nehézségekkel találják szemben magukat, nehezen találnak olyan közösséget, melyből a társadalom egészére nyílik rálátásuk. A gyülekezet toleráns, befogadó közeg, ahol az élet teljességét élhetik meg. Maga az egyházi élet, a rendszeresen megtartott istentiszteletek olyan keretet adnak, ami a verbalitás nélkül is jól érzékelhető és lelkileg is tölti a hallássérült személyeket. Más jellegű csoportokhoz való csatlakozás (például egy aerobik óra vagy sakk klub) nem feltétlenül kecsegtet ilyen lelki többlettel, az egyházban a személyes odafordulás és irányított pszichológiai támogatottság élményével gazdagodnak. Ezért a dolgozat vizsgálja, milyen jellegzetességekben tér el a siketek lelkigondozása a hallókétól.

Az egyházi jelnyelvi jelek áttekintésével szélesebb perspektívánk nyílik az egyház periferiáján élők befogadására. Ennek érdekében kitérünk a jelnyelvi bibliafordításra, a Miatyánk jelnyelvi változataira és a keresztyén vallás alapvető hitfogalmaira. Különös kihívás a jelnyelv felekezeti jellege, amely miatt kevés jelnyelvi tolmács vállal egyházi tolmácsolási megbízásokat, ezzel fennáll annak a veszélye, hogy az igehirdetést tolmácsolts formában követni kívánó hallássérült személyek esetleg ellátatlanul maradnak. További feladatot jelent az egyházi munkatársak számára a halló családba született siket emberek érzelmi fejlődésének késése, ami szintén megfelelő jelnyelvi inputtal ellensúlyozható.

A dolgozatban a szóban forgó tárgykörhöz szervesen kapcsolódó képek a szövegtestben szerepelnek, míg a kiegészítésként szolgáló illusztrációk a mellékletben találhatóak. A jelnyelvi glosszázás szabályainak megfelelően kiskapitális kiemeléssel szedve szerepelnek azok a szavak, melyek nem a hangzó nyelv elemeit, hanem a jelnyelvi kifejezést takarják.

II. FEJEZET

BIBLIA ÉS JEL

E fejezet célja az elméleti háttér felvázolása, mely a különféle jeltípusok átfogó rendszerezéséből indul ki, különös tekintettel a bibliai szimbólumokra és jelekre (σημεῖον és σημειον, szentségek). A bibliai megalapozás részeként áttekintjük, hogyan jelennek meg a hallássérült, illetve hangzó beszéddel nehezen kommunikáló személyek a Szentírásban.

II./1, Mi a jel? - Szentírás a különböző nyelvi jelrendszerek tükrében

*„A jelek mindig érdekelték az embert. Nem csupán a szimbólumok, a szavak, a művészeti alkotások befogadásakor keresünk valamiben értelmet, hanem az értelmezés, a valóság, a világ megismerése közben is.”*⁶ – mondja Voigt Vilmos szemiotikus. A jel egy rendkívül sokrétűen definiálható fogalom, mely minden tudományterületen mást jelenthet. Valamennyi értelmezésben közös azonban, hogy a jel egy jelölőből, egy jelöltből, és a kettő közötti, tudatosan létrehozott összefüggésből áll. A legáltalánosabb, lexikális meghatározása a következő: a jel az ember érzékszerveivel (látás, hallás, tapintás) jól interpretálható jelenség, mely a valóság egy másik (saját magán túli) szegmensére vonatkozik. A jelrendszer a kapcsolattartásra, kommunikációra használt jelek hálózata. A jel az információtárolás platformja, a komplex valóság egy leegyszerűsített darabja. Hippói Ágoston felfogásában *„a jel olyan dolog, amely a közvetlenül észlelhető látványon túl valami mást idéz a gondolkodásba”*.⁷ Ahhoz pedig, hogy a jelet helyesen értelmezhessünk, a priori ismeretekkel kell rendelkezünk arról a valóságszeletről, mely helyett áll.⁸

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára négy fő kategóriába sorolja a kifejezés jelentésváltozatait, melyek további alcsoportokra nivellálhatók. Az első definíció szerint a jel egy olyan könnyen észlelhető, akaratlagosan generált entitás, mellyel az adó üzeni kíván a vevőnek (ez lehet valamilyen viselkedésre sarkalló, apellatív jeladás- például sípszó, a hadvezér jelt ad a támadásra; egy konvencionális jelzés- például egy hölgy elejti a keszkenőjét; egy méltató gesztus- „fogadja ezt nagyrabecsülésem jeléül.”; a nonverbális kommunikáció elemei- mint ahogy a bólogatás az egyetértés jele).⁹ Egy másik koncepció szerint a jel egy hétköznapi jelenséget vagy sematikus illusztrációt feleltet meg egy

⁶ VOIGT, Vilmos (1977): *Bevezetés a szemiotikába*, Gondolat Kiadó, Budapest, 5. oldal

⁷ S. AUGUSTINE: *De Doctrina Christiana* 1887 2,1,1, idézi HORÁNYI- SZÉPE, 2005: 387

⁸ PEIRCE In: HORÁNYI- SZÉPE, 2005: 26

⁹ Ld. Magyar Nyelv Értelmező Szótára, "Jel" szócikk, <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/szotar.php?szo=JEL&offset=13&kezdobetu=J> (2025.02.16)

nehezebben megfogható, esetleg absztrakt elképzelésnek (ahogyan a galamb –Lk 3,22 alapján- a lélek és -1Móz 8,8-12 szerint- a béke jelképe).¹⁰ Ide tartoznak további alosztályokként a fejfakövek („*ha valaki emberi csontokat lát, állítson fel mellé egy jelet, míg a sírásók el nem temetik a Góg serege völgyében*” Ez 39,15), a hangzó nyelv írásjelei, számrendszerek, mint az inkák által használt kipu (csomóírás) és egyéb matematikai jelek, kartográfiai egyetemes szimbólumok, kémiai anyagok vegyjele a periódusos rendszerben- pl. Fe a vas jele (a latin ferrum rövidítése); a 'szék' szavunk az ülőalkalmatosságok nyelvi jele. A harmadik megközelítés a jelet mint karakterisztikumot, más emberektől, példányoktól elkülönülő jellegzetességet tekinti, amilyen a ruhán viselt skarlátbetű, a sárga csillag, a dinasztiák címerei, egy tetoválás vagy anyajegy; a jószágokon a billog, tárgyakon a márkajelzés vagy az óvodai jel. Jel az is, amikor egy szituáció utal valamilyen jelenlegi, korábbi vagy jövőbeli történésre (betegségek jelei /tünetek/; amennyiben áprilisban elmaradnak a fagyok, az lehet a kedvező mezőgazdasági hozam jele; jogsértést alátámasztó bizonyíték a bűncselekmények elkövetésének jele).¹¹ A jelek egészen sajátos csoportját alkotja a pénz, mely elvont, allegorikus eszméket és egészen kézzel fogható tárgyi valóságot egyesít magában.

Az információelmélet, a híradástechnika tudománya a Shannon- kommunikációs modell alapján a jelet a kódolt üzenet hordozójának tekinti. E séma szerint az adó egy csatornán keresztül információt küld a vevőnek. A csatorna vagy médium egy fizikai közeg, például telefonkábel, rádióhullám, esetleg emberi idegrendszer, az üzenetet pedig olyan jellé kell transzformálni, mely képes átjutni az adott csatornán. Ha ezt megtörtént, a vevő befogja a jelet, és dekódolja, vagyis visszaalakítja információvá.¹² Műszaki területen a jel lehet analóg, ha folyamatosan kíséri az eredeti üzenetet, vagy digitális (ha a korreláció nem folytonos). Különleges színtöltja az adatátvitelt célzó készülékek történetének Samuel Morse 1844-ben szabadalmaztatott elektromágneses telegráfja, mely pontok és vonalak elegyével kódolja a betűket. Az első üzenet, melyet ezzel az eljárással küldtek el Baltimore és Washington között, 4Móz 23,23 egy részlete volt. A vezetékes távírógéphez tartozott egy papírtekercs, melyre rövidebb áramellátás esetén pontot, ha hosszabb ideig tartó áramot kapott, akkor vonalat rajzolt a tű. Morse sokáig finomította ábécéjét, az angol nyelvben legsűrűbben előforduló E betű jele egy pont, és minél kevésbé bevett az adott betű, annál összetettebb a hozzárendelt

¹⁰ Ld. bővebben: HOPPÁL- JANKOVICS- NAGY- SZEMADÁM, 1990: 72- 73

¹¹ Ld. Magyar Nyelv Értelmező Szótára, "Jel" szócikk, <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/szotar.php?szo=JEL&offset=13&kezdobetu=J> (2025.02.16)

¹² KOMENCZI, 2011: 24-25

kód.¹³ A morze jelek használata egy idő után levált az írógépről, önálló életre kelve ma is számtalan területen alkalmazzák különféle jeltovábbító módokon: a morze jeleket le lehet írni (- . --- .-. --- --. .. -), közölni lehet őket hanggal (ti- tá), hajókon fényjelzésekkel vagy akár pislogással is. Az informatika másik társtudománya, a számítástechnika is sajátos jelrendszerek kialakulásának nyitott utat, elég csak a programnyelvek és parancsikonok széles palettájára gondolnunk. A Shannon- blokk-séma az egyház és a siketek közötti kommunikáció metaforája is lehet. Ebben az esetben az adó, küldő, vagy feladó fél az egyház, a lelkész. Az információforrás a Biblia, a továbbítandó üzenet Isten Igéje. A vevő/ címzett/ befogadó a siketek közössége. A csatorna a hallássérült személyek idegrendszere. Ahhoz, hogy a közölni szándékozott információ sikeresen célba érjen a vevőknél, kódoláskor olyan jel-formát kell választani, melynek a vevő ismeri a dekódolási mechanizmusát, és kompatibilis a csatornával, annak érdekében, hogy ne csak a jel, hanem a jel jelentése is eljusson a vevőhöz. A dolgozat további részei arra kívánnak rávilágítani, hogy melyik ez a jeltípus.

Hoppál Mihály néprajzkutató Charles Williams Morris (1901- 1979) nyomán a jelek kulturális- szociológiai szerepét vizsgálja: „*A kultúra szemlélhető mint jelek rendszere. Egy adott kultúrában az intézményesült kommunikációs rendszerek teszik lehetővé a társadalmi és a kulturális életet. A kommunikáció pedig csak jelek, jelrendszerek útján lehetséges. A társadalmi viselkedés minden formája a kommunikációs rendszerek működésén alapszik. Az emberi kultúra működése nem választható el a jelektől és a jelrendszerektől.*”¹⁴ A jelek használata ősidőktől kezdve jelen van az emberiség életében, a *homo signans*¹⁵ mindennapjainak szerves része. Nem lehet teljes bizonyossággal megmondani, hogy melyek voltak az első jelek, mivel kezdetben kevésbé dokumentálták őket. Azonban viszonylag korai jelhasználatnak számítanak például a füstjelek, a barlangrajzok (petroglifák), az egyiptomi hieroglifák.¹⁶ Sok változáson mentek keresztül a jelek, melyek lekövetik a társadalmi tendenciák alakulását, az új jelenségek keletkezését, jelentésük is módosulhat, illetve hat rájuk a technológia fejlődése. Napjainkban is merülnek fel újabb és újabb jelek, mint a digitális adatátvitel emodzsijai, vagy akár az e dolgozatban használt QR kódok. A jelek birodalma nagy kiterjedésű és sokszínű tartomány, így szükségeszerű, hogy a jel fogalmának

¹³ Vö. A Pallas Nagy Lexikona, "Telegráf" szócikk, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/sz-183B4/telegraf-19675/> és John W. KIRK, 1892, <https://todayinsci.com/Events/Telegram/TelegraphFirstNews.htm> (2025. 02. 16.)

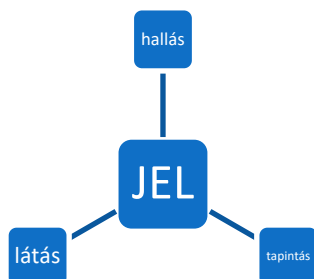
¹⁴ HOPPÁL idézi MORRIS In: NAGY- HOPPÁL et al., 1983: 275

¹⁵ Hoppál által alkalmazott kifejezés, ld. NAGY- HOPPÁL et al., 1983: 275. Hasonló gondolat jelenik meg Isidor Baumgartnernél is: „*Az ember nemcsak a vallásos valóságok területén, hanem mindig és mindenütt szimbolizál: „animal symbolicum”.* BAUMGARTNER, 2017: 593

¹⁶ Ld. MCELROY, 2023: 28-29

meghatározásán túl különböző szempontok alapján csoportokba rendezzük, illetve ennek a dolgozatnak az érdeklődési körébe tartozó jeltípusra illetve annak rendszerére szűkítjük.

1. A jeleket csoportosíthatjuk aszerint, hogy melyik érzékszervünkkel észleljük:

A hallható jelek táborában találjuk a mennydörgést (vihar közeleg), a futballmérkőzéseken a hármassípszót (vége a meccsnek), a mentőautó szirénája, egyéb hangjelzések. A tapintásra építő egyik legjellegzetesebb jelrendszer a Braille-írás, mely hat domború pontból képezi le az ábécé betűit, a számokat és központosítást segítő írásjeleket. A bőrfelülettel is befogadható jel a keresztség sákramentuma, ahogyan a megkeresztelendő személy a fején lecsorduló vizet észleli. Néhány példa a látható jelek világából a jelzőtáblák (az ajtón lévő 'húzni'/'tolni' felirat, nyilak, mosdókon a női/ férfi jelzés), a hangok jelei a kórtárkban, a szavak vagy éppen a jelnyelv kézjelei. Ebben a dolgozatban főként látható, vizuális jelekről lesz szó.

2. A jelek osztályozhatók létrehozásuknak módja szerint:

Lehetnek természetes vagy mesterséges jelek. Természetesek azok a jelfajták, melyek a szándékos emberi intervenció nélkül keletkeznek, például az északi féltekén a fák törzsén megjelenő virulens, élénkzöld moha többnyire az északi irány jele, vagy az arc elvörösödése lehet egy személy zavarának reprezentációja. A mesterséges jeltestek is többféleképpen alakulhatnak ki, lerajzolhatjuk őket a síkban, lehetnek valamilyen más segédeszközzel megvalósított jelzések: fényjelenségek (zöld vagy piros a jelzőlámpa), a pápaválasztás eredményességét hirdető fehér füstjel, stb. Olyan jelek is vannak, melyek az emberi test által kivitelezett cselekvések. E dolgozat témáját az utóbbiak adják. Ágoston természetes jeleket (*signa naturalia*) és adott jeleket (*signa data*) különböztet meg, utóbbiak definíciója, hogy a

jel és a jelölt fogalom közötti kapcsolat egy közösség konvencionális egyezségén alapul, s ebbe a kategóriába utalja a sákramentumokat is.¹⁷

3. Egy másik alternatíva az, ha a felhasználási terület szerint kategorizáljuk a jeleket:

A mindennapi életet megkönnyítő jelek lehetnek például tájékozódást segítő piktogramok, kresztáblák, stb. Sokszor a jelek alkalmazását a mögöttük rejlő valóságdarab leírása helyett az indokolja, hogy a jel a befogadó célközönség szélesebb rétegeihez tud eljutni. Ha például a közlekedési jelzőtáblák jelek helyett konkrét, szöveges megfogalmazást tartalmaznának, azt messziről nehezebb észlelni, másrészt csak egy nyelv ismerői számára jelentenének információt. Az ideogrammatikus jelek viszont eltérő anyanyelvű személyeknek is ugyanazt a jelentést hordozzák.¹⁸

Más jelek az emberek közötti kommunikáció eszközeként valamilyen szándékot fejeznek ki (bólintás, katonai jelzések, mint szalutálás, stb.). Jelen kutatás tárgyát képező jelek is megfelelnek ennek a kritériumnak. Bár a siketek kétségkívül többet használnak kézjeleket, alapvetően minden ember használ gesztusokat (sőt, Albert Mehrabian ellentmondásos közléseket vizsgáló kutatásaiban kimutatta, hogy a halló emberek ezen állításaiban 7%-ot tesznek ki a verbális jelek, 38%-ban hagyatkozunk a hang dimenzióira, a hangsúlyra, hanglejtésre, hangerőre; az információ maradék 55%-át a testbeszéd, nem verbális, vizuális komponensekből nyerjük. Kétség esetén tehát sokkal hitelesebb forrásnak bizonyulnak a látható jelek a hangalapúaknál).¹⁹ Nincs olyan nagy különbség halló és nem halló közt, Jakab Miklós a hallássérültről, mint emberről szóló értekezésében így fogalmaz: „*Mint a lelkgondozás különleges célját, fel kell ismerni a hallássérültet a gyülekezetben, mint kiemelt szenvedőt, a társadalomban pedig, mint a közösség egyenértékű tagját. Minden ember jel*”.²⁰

Ismét más jeltípus az, ami valamely eszmét, vagy gondolati tartalmat jelöl, például a számos megjelenési formában ismert kereszt (többek között jeruzsálemi kereszt, vagy Jeremiás próféta liliomos keresztje), mely Krisztus kereszthalála és feltámadása okán éppúgy utal az életre, mint az elmúlásra.²¹ A szimbólumokban való gondolkodás olyan képesség,

¹⁷ Ld. VAN DEN BRINK- VAN DER KOOI, 2022: 655

¹⁸ MCELROY, 2023: 78

¹⁹ Ld. ALBERT MEHRABIAN, 1981, <https://www.kaaj.com/psych/smorder.html> (2025. 02. 15.)

²⁰ JAKAB (1985): Kicsoda az ember? /vakok, siketek, mozgáskorlátozottak/, 5. oldal

²¹ A kereszt jele már a keresztyénység megjelenése előtt is létezett, az egyforma hosszúságú, egymást metsző vonalak jelentettek például a négy világtájat. Néhány, díszesebb formája a keresztényüldözések idején terjedt el, hogy a kereszt alakja ne legyen szembetűnő. A középkortól egyre gyakoribb jelképpé vált, a templomok hajója is ezt a formát vette fel. Ld. HOPPÁL- JANKOVICS- NAGY- SZEMADÁM, 1990:115-116

mely megkülönbözteti az embert más élőlényektől. A szimbólum szó alapja a görög σύμβολον, mely abban az ókori szokásban gyökerezik, hogy két ember búcsúzaskor egy kettétört tárgy egy- egy darabját magához vette, a következő találkozás alkalmával pedig a két edénydarab újbóli összeillesztésével azonosították egymást a felek. A szimbólum jelensége egy külvilágból származó részlet, melyet minden egyén saját belső világa szerint értelmez. Mivel olykor az egyes személyek élettapasztalata eltérő lehet, a szimbólumot mindenki más és más jelentéssel ruházhatja fel, a szimbólumok esetleges félreértésének oka is éppen ebben rejlik.²² A jel és a szimbólum fogalmát számtalan forrás szinonimaként tekinti, ugyanakkor bizonyos definíciók alapján jelentős különbség mutatható ki a két kifejezés között. A jelek létrehozását elsődlegesen gyakorlati szempontok sürgetik, a szimbólum viszont egy praktikumon túlmutató szellemi többlet. A jelképek egy közösség identitását formáló szimbólumok összessége, mint ahogyan a bibliai jelképek és a vallási, liturgikus szimbólumok a keresztyén alapműveltség, keresztyén kultúra, keresztyén identitás részét képezik. Az első keresztyének kiemelt jelentőségű szimbólumai a hal, vagy a páva (ekkor még a keresztt általi kivégzés alantas halálnemnek számító, élő gyakorlat volt, és jelképként való használatát a keresztyénüldözések is hátráltatták). Minden felekezetben más és más szimbólumok hangsúlyosak, a reformátusoknak különleges jelentéssel bír a Kálvin- csillag, a lelkész palástja, a halál felett győzedelmeskedő Krisztus jele, a zászlót vivő bárány.²³ Az evangélikusok számára fontos a Luther- rózsza, a Mózes kőtábláit idéző nyakravaló a lelkészi viseleten. A katolikusoknál szembetűnő a Szent Szív motívuma, a stóla. Olykor azonban ugyanaz a jel bírhat más jelentéssel az különböző közösségek számára: a számos kultúrában létező szivárvány keresztyének számára a szövetség szimbóluma (1Móz 9,12-13), a sintoisták országukat, Japánt is a szivárványból származtatják,²⁴ az LMBT körökben a büszkeség kifejezőeszköze. A sokat elemzett szvasztika Indiában a szikrázó napsütés, míg Németországban épp ellenkezőleg, a teljes sötétség jelképe. A művészeti alkotások is értelmezhetők jelként, szimbólumként. Amikor a Biblia és az igehirdetés csak latin nyelven volt elérhető, a híveket a katolikus templomok díszes freskói tájékoztatták a Szentírás eseményeiről. Helyzetük igen hasonló volt a mai siket gyülekezeti tagokéhoz. A képi ábrázoláson keresztül kifejeződő szimbólumokon túl azonban tekinthetők vallási szimbólumnak a Szentírás elbeszélései, az istentiszteleti alkalom vagy egy imádság is.²⁵

²² Vö. **Paul TILLICH** nyomán **BAUMGARTNER**, 2017: 594-595 és **HOPPÁL- JANKOVICS- NAGY- SZEMADÁM**, 1990: 7

²³ **BODA**, 2023: 11

²⁴ **HOPPÁL- JANKOVICS- NAGY- SZEMADÁM**, 1990: 208

²⁵ **BAUMGARTNER**, 2017: 610

A mélylélektan képviselői is elválasztják a jel és a szimbólum fogalmát: Carl Gustav Jung szerint a jel a tudatunkkal jól értelmezhető, nyilvánvaló entitást takar,²⁶ míg a szimbólum a kollektív tudatalatti tartományában lakozik: „*az a felfogás szimbolikus, mely a szimbolikus kifejezést egy viszonylag ismeretlen dolognak a lehető legjobb és világosabban és jellemzőbben nem ábrázolható megfogalmazásaként magyarázza.*”²⁷

Charles Sanders Peirce három jeltípust különböztet meg, az ikont, az indexet, és a szimbólumot. Az első kategóriába tartoznak azok a jelek, melyek valamelyik tulajdonsága alapján hasonlóságot mutat a jelölt fogalommal. Indexről akkor beszélünk, amikor kauzalitás áll fenn a jel és a jelölt között, az egyik kiváltja a másikat. Ha a közösség konvencionális megegyezéssel dönt egy jel használatáról mellett, az a szimbólum. Bár mindegyik típus megtalálható mindegyik nyelvben, a beszélt nyelvekben és vizuális nyelvekben eltérő arányú az egyes jeltípusok gyakorisága. A verbális nyelvek szavai nagyobb százalékban esnek a szimbolikus jelek csoportjába, például a hangzó magyar nyelv asztal szavának használatát a társadalom elfogadta, a hangsor önmagában nem utal az 'asztalság' princípiumára. A jelnyelvek esetében az ikonikus jelek vannak többségben, számtalan jel a formájában felidézi azt, ahogy a megjeleníteni kívánt fogalom kinéz²⁸ (például a KERESZTRE FESZÍTÉS jele).

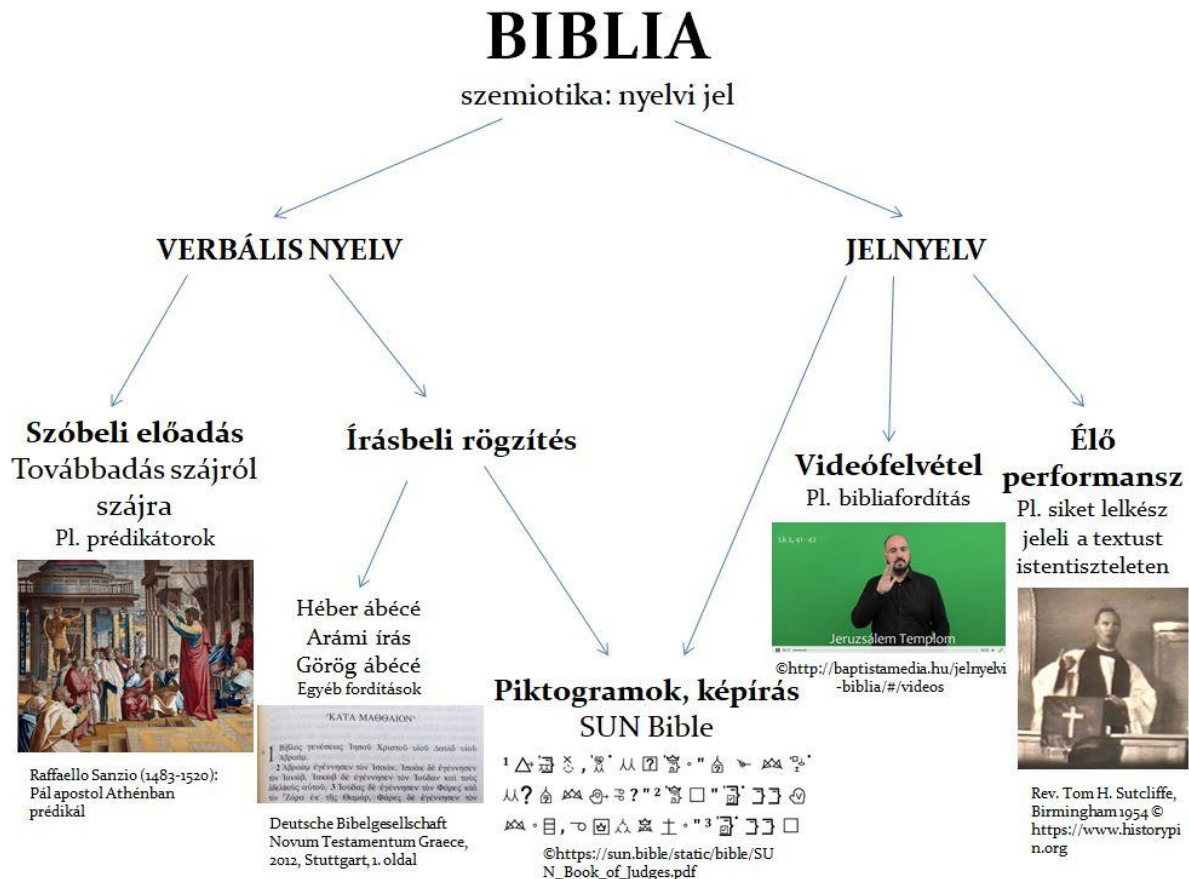
Végül, de nem utolsósorban a jelek releváns felhasználási területe a nyelvi jelek csoportja. A nyelvek összetett jelrendszerek. A vokális nyelvek hallás útján is detektálhatóak, írásos lenyomatuk pedig a látásbeli percepcióra hat. Az írás maga is többféle jelstruktúrára bontható (alfabetikus írás: gót ábécé, latin betűk/ ideogrammok: hieroglifák, japán kandzsik).²⁹ A gesztikuláris nyelvek is a látáson alapulnak, ezek a dolgozatban is vizsgált jelnyelvek. Vannak olyan gesztikuláris jelek és jelrendszerek is, melyek azonban nem nyelvek: ilyen a pantomim, vagy trágár mutogatás. Eltérő anyanyelvű személyek kapcsolattartása közvetítő kódrendszer segítségével valósulhat meg, erre a célra szolgált például a virágkompozíciók használata a dél-amerikai őslakosok és a spanyol gyarmatosítók érintkezésekor.

²⁶ Ld. BAUMGARTNER, 2017: 600

²⁷ JUNG, idézi BAUMGARTNER, 2017: 599

²⁸ Vö. PEIRCE In: HORÁNYI- SZÉPE, 2005: 29-30 és MONGYI- SZABÓ, 2003: 47-49

²⁹ Bővebben ld. McELROY, 2023: 84-87

A Biblia maga is számos nyelvi jelrendszer különféle megjelenési formáiban kódolva áll az emberek rendelkezésére. A verbális nyelveket tekintve az első időkben szóbeli beszámolók, recitálás útján jutott el a befogadók minél szélesebb köréhez, az Ige továbbörökítésében elsősorban prédikátorok, gyülekezetek vezetői működtek közre. Érdeemes az oralizmus fogalmát konceptualizálni: az oralizmus ebben a fejezetben a szájhagyomány útján terjesztett információt takarja, mely az írásjegyekkel rögzített változat ellenpólusa. A dolgozat további részében, kifejezetten a siket személyek oktatásának kontextusában az oralizmus mást jelent: ekkor a verbális nyelv (orális oktatási módszer, amely magában foglalja mind a hangképzéssel keletkező kommunikációt, mind a szintén hangzó nyelvhez tartozó írásrendszert) és a manuális nyelv (kézjelek általi megnyilatkozás, jelnyelven való tanítás) állnak szemben egymással. Soggin rámutat, hogy a szájhagyományhoz való ragaszkodás nem azért ölelt fel ilyen kiterjedt időszakot, mert nem lett volna lehetőség írásban közölni a Kijelentést, hanem a kor embere egyszerűen hitelesebb forrásnak tartotta: „*az ősegyházban a közösség szívesebben hallgatta közvetlenül az apostolok, illetve közvetve a tanítványaik szájából az Úr szavait, mintsem írásban olvasta.*”³⁰ A bibliai szövegek lejegyzését a fogság, a herezis elleni védelem, és egyéb történelmi krízishelyzetek tették

³⁰ SOGGIN, 1999: 78

szükségessé, amikor a közösség valamilyen szempontból fenyegetettséget élt meg. A szentírók tehát írásban kezdték rögzíteni a szóbeli ismeretanyagot, de ezzel az orális hagyományozás nem tűnt el, sokáig párhuzamosan működött a két terjesztési módszer. Az első írott dokumentumok hátránya, hogy az állagmegóvásról is gondoskodni kell, az ostromok idején a Jeruzsálemi Templom leégésekor számos könyv semmisült meg, ekkor ismét kézenfekvővé vált, hogy a fejben megjegyzett tartalmakra támaszkodjanak, és újra leírják őket.³¹ A mai, írott formában ismert Bibliában számos olyan formula van jelen, ami a szóbeli előadásmód sajátossága, például a történet megjegyzését megkönnyítő ismétlések, gondolatritmusok. Az írás fontosságát jelzi, hogy Isten is indokoltnak látta a Tízparancsolatot ilyen módon megörökíteni (2Móz 31,18), hiszen miután szóban közölte, leírva is az ember rendelkezésére bocsátotta: „Mózes lement a hegyről, kezében a bizonyság két táblájával. A táblák mindkét oldalukon tele voltak írva; erről is, arról is tele voltak írva. A táblákat Isten készítette, a táblákra vésett írás is Isten írása volt” (2Móz 32, 15-16). Ezek megsemmisítése után új táblák készültek, de ekkor már Mózes írta, Isten diktálta a törvényeket. Az ószövetségi tekercsekre Jézus is gyakran hivatkozik Írásokként.

Jelnyelven szintén lehetséges a Bibliát élő előadásmóddal, vagy adathordozókon rögzített változatban (videófelvevételek) továbbadni. A teljes körű jelnyelvi bibliafordítás befejezésén túl az amerikai fordítókat nem hagyta nyugodni, hogy a világon létező legalább 400 jelnyelve közül csak az egyiken érhető el az egész Szentírás, így a világ siket populációjának még mindig csak megközelítőleg 2%-a fér hozzá.³² Ezért áthidaló megoldásként a floridai bázisú Wycliffe Associates és partnerei egy másik projektet is sikeresen útjára indítottak, ez a SUN (Symbolic Universal Notation) Bible kezdeményezés. Lényege, hogy a Biblia szövegét olyan szimbólumrendszerre alakították, mely a siketek gondolkodásmódjához idomul. A Biblia minden könyvét külön pdf fájlban letölthető, rajzos elemekben kódolták, a kódrendszer elsajátításához útmutató áll rendelkezésre. A dokumentumok előnye, hogy nemzetközi határokon átvélve, bármilyen ország siketjeihez eljuthatnak, azonban értelmezésükhöz a jelképek pontos ismeretére van szükség. Ezek a „fordítások” a <https://sun.bible/sun/OldTestament> oldalon megtekinthetők.

Alább 1Móz 1,1-6 részlete látható:

³¹ SOGGIN, 1999: 78-81

³² Wycliffe Bible Translators, <https://www.wycliffe.org/blog/posts/god-is-on-the-move-a-milestone-in-deaf-bible-translation> (2025.03.10)

©Wycliffe Associates, SUN Bible, Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License³³

A Biblia piktografikus lejegyzése tehát kifejezetten siketek számára készült, létrehozása jelentősen költséghatékonyabb, mint a bibliafordításé, és elkészítése is rövidebb időt vett igénybe. Azért tekinthetjük ezt a fajta jelrendszert a jelnyelvi és a verbális nyelvű kifejezésmódok közös kereszttmetszetének, mert bár a SUN Bible szem előtt tartja a jelnyelvek szintakszisát és minél vizuálisabb nyelvi megoldásokra törekszik, a síkírási kódrendszerek mégis a hangzó nyelvek sajátjai, a felhasznált szimbólumok nem a jelnyelvekből erednek. Egy képírás, ahol a kép a jelnyelvet szimbolizálja, az írás pedig a hangzó nyelveket. A jelnyelvek írásbeliségének kialakítására tett kísérleteket (mint az amerikai Stokoe Notation System, a Németországban fejlesztett, de bármelyik jelnyelv fonetikai lejegyzésére alkalmas HamNoSys, vagy a szimbólumként latin betűket használó, spanyol SEA) általában halló szakemberek kezdeményezik tudományos céllal például

³³ A SUN- Bible 1Móz 1,1-6 igeszakaszt lefedő piktogramjainak hangzó magyar nyelvre való átírata a következő (nagybetűvel jelöljük az egyes piktogramok konkrét jelentését, és zárójelben, illetve további összetevőkre bonthatóság esetén kacsos zárójelben tüntetjük fel a piktogramot alkotó elemeket):

'KEZDET, ISTEN (király + apa {ember + szeretet}) **CSINÁL** (kéz + személy) **MENNYEK** (ház + Isten x2) **ÉS** (dolgok + vonal) **FÖLD** (=hely, tér). **²FÖLD** (=hely, tér) **ÜRES** (pohár + benne + nem) **ÉS** (dolgok + vonal) **VAN NEKI** (kéz + birtokos jelként funkcionáló pont) **NEM** (x forma, tagadás) **ÉLET/ ÉLŐ** (jó + szív). **SÖTÉTSÉG** (nem + fény {szem + nap}) **RAJTA** (dolog + nyíl) **MÉLYSÉG. ISTENNEK A** (király + apa {ember + szeretet} + birtokos jel) **LELKE** (nem + személy) **MOZOG** (irány + személy) **FÖLÖTT** (dolog + nyíl) **VIZEK** (cseppforma x2). **³ISTEN** (király + apa {ember + szeretet}) **MONDJA** (száj), **"FÉNY** (szem + nap)" **ÉS** (dolgok + vonal) **FÉNY** (szem + nap egymás mellett) **MUTAT, MEGJELENIK** (nap + szem egymás alatt). **⁴ISTEN** (király + apa {ember + szeretet}) **LÁT** (szem) **FÉNY** (szem + nap), **FÉNY** (szem + nap) **JÓ** (✓). **ISTEN** (király + apa {ember + szeretet}) **ELVÁLASZT** (↔) **FÉNY** (szem + nap) **ÉS** (dolgok + vonal) **SÖTÉTSÉG** (nem + fény {szem + nap}). **⁵ISTEN** (király + apa {ember + szeretet}) **NÉV, NEVEZ** (száj + én) **FÉNY** (szem + nap) **"NAP, NAPPAL". ISTEN** (király + apa {ember + szeretet}) **NÉV, NEVEZ** (száj + én) **SÖTÉTSÉG** (nem + fény {szem + nap}) **"HOLD, ÉJSZAKA". EZ** (nagyon + dolog) **ESTE** (hold + alsó vonal) **ÉS** (dolgok + vonal) **REGGEL** (nap + alsó vonal), **EGY, ELSŐ** (nulla + egy vonal) **NAP. ⁶ISTEN** (király + apa {ember + szeretet}) **MONDJA** (száj), **"LEVEGŐ/ ÉGBOLT** (spirálvonal) **KÖZÖTT** (dolog + vonalak) **VIZEK** (cseppforma x2). **LEVEGŐ/ ÉGBOLT** (spirálvonal) **ELVÁLASZT** (↔) **VIZEK** (cseppforma x2) **ÉS** (dolgok + vonal) **VIZEK** (cseppforma x2)." ©Wycliffe Associates, SUN Bible, Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

jelnyelvészeti kutatások miatt, de a jelnyelvektől alapvetően idegen ez a megnyilvánulási forma. Ezek visszafejtése, dekódolása is igen bonyolult absztrakció. Ilyen elvont folyamatokkal a siketek többsége nem szívesen bíbelődik, és nem is ismerik ezeket a deskriptív rendszereket, számukra inkább a vizualitás perdöntő. Ezért a mai technikai eszközök segítségével, mint például a telefonnal felvett videókon keresztül rögzített jelelést preferálják, mivel ezek látványos, vizualitásnak teret adó megoldások, és sokkal gyorsabb információfeldolgozást tesznek lehetővé. Ráadásul a szimbólumrendszerrel rögzített jelnyelvi jelek értelmezése csak akkor működőképes, ha az adott jelnyelvnek van egy többé-kevésbé kialakult sztenderd köznyelve. Sok más jelnyelvhez hasonlóan a magyar jelnyelv sem rendelkezik még ilyennel, ezért az egyes jeleknek párhuzamosan számtalan egyenrangú egyéni változata létezik. Például, ha a BIBLIA jelét egy hallássérült személy a passzív kézhátán húzott keresztformával jeleli, és ezt kódolná valamelyik tudományos lejegyzési rendszerrel, egy másik siket számára, aki viszont az úrasztalán fektetett téglatestet idéző mozdulattal jeleli a Bibliát, sokkal nehezebbé válna a kód megfejtése. Míg az említett kódkomplexumok a jel fonetikáját hivatottak elvont karakterekkel leírni, addig a SUN- Biblia a jelnyelvek mondattani logikáját követi képes szimbólumokkal, nem tér ki a jelnyelvenként változó fonetikai jellegzetességekre. Ennélfogva jóval közérthetőbb ábrázolási módszer, és valóban széles körben jelenthet alternatívát a bibliatanulmányozásra. Jelenleg főleg Afrikában, Indiában és Dél- Amerikában használják, hiánypótló eszköz az olyan elmaradott térségekben élő siketek számára, akik sem hangzó nyelvi, sem jelnyelvi inputhoz nem jutnak hozzá.³⁴ A SUN elemei száz alap jelből, piktogramból és ezek kiegészítő vonásaiból állnak. A SUN- Biblia nemcsak újonnan megalkotott piktogramokat használ, hanem néhányat korábbi jelrendszerekből is kölcsönöz: az idézett 1Móz1, 3-5 versekben is látható nap szimbólum, egy körvonal, melynek közepében egy pont található, ősi alkímiai jelkép, az arany jele volt.³⁵

A jobb érthetőség érdekében, a mondatrészek egymáshoz való viszonyának átláthatósága kedvéért egyszerű mondatalkotásra törekszik ez a „képes Biblia”: minden mondat legfeljebb hét szimbólumból áll (persze az egyes szimbólumok állhatnak akár négy-ötféle jel kombinációjából is), világos központoszással van ellátva (mondatvégén pont, függő beszédnél idézőjel, időhatározónál, tagmondat végén vessző). Ha ennél több piktogramra lenne szükség a bibliai Ige visszaadásához, akkor azt több rövidebb mondatra osztják a képes

³⁴ A SUN-t használó közösségek, országok listáját ld. <https://sun.bible/where> (2025.03.10)

³⁵ Ld. még: MCELROY, 2023: 17

változatban. Többes számú dolgokról az adott szimbólum duplázása tájékoztat, ami a jelnyelveknek is gyakran előforduló sajátossága.³⁶

Istent reprezentáló piktogram alapja a szerető apa (az apa jelét az 'ember' és 'szeretet' elemek kombinációjából kapjuk meg), amely egyúttal az istenképűsége teremtett ember dogmáját is megjeleníti, a hagyományos, földi értelemben vett édesapák soraiból azonban a korona (király, uralkodó) szimbólumával emelkedik magasabb pozícióba. Az ikon felső sarkában megjelenő kis nyíl a tulajdonnevek jelzésére szolgál. Jézus jelképe a váltságműre utaló kereszt és királyt jelentő korona ikonokból áll, Jézus hármastisztéből azonban csak az egyik jelenik meg, a papi és a prófétai szerepek nem képezik részét az ábrázolásnak. A kereszt motívum olyan további piktogramokban is előfordul, mint 'pap', 'apostol', 'vallás', 'Ige', 'templom', 'szertartás', 'prédikál', 'hisz', 'kétely', 'hűség', 'üldözés', 'himnusz', 'mustár'.³⁷ A bibliai személynevek rajzai egy-egy meghatározó személyiségjegyet hangsúlyoznak, de általában más vonást emelnek ki, mint a jelnyelvek. Ábrahám jele például az 'ember', az 'apa' és a 'sok' ábrákból tevődik össze, vagyis 1Móz 17,5 szolgál az alapjául: „*Ábrahám lesz a neved, mert sok nép atyjává teszek*”. Ezzel szemben a jelnyelvekben elterjedt változat az 1Móz 22,1-18 versekben olvasható, Izsák feláldozásának történetére fókuszál.

A fizikailag nem látható fogalmak piktogramjai „alulról építkeznek”: a kódrendszer megalkotói a minden ember számára ismert, kézzel fogható jelenségek alapjelei felől haladnak az egyre elvontabb teológiai koncepciók leírására alkalmas jelkombinációkig. Például, a 'megváltás' kifejezésben található legkisebb alapelem a 'személy' jele. Két személy között húzódó vonallal ábrázolható a 'segítség' terminus. Ha a 'segítség' piktogramja fölé a 'nagyon' határozószónak megfelelő, V alakú vonal társul, akkor a kép jelentése 'megment'. Ha e szimbólum előtt egy nagyobb méretben feltüntetett 'személy' jel áll, a tulajdonnevet jelző nyíl kíséretében, akkor a 'Megváltó' piktogramját kapjuk. Amennyiben ezutóbbi kiegészítés helyett Isten jelképe szerepel, a megváltás fogalmához érkezünk.³⁸

személy	segítség	megment	Megváltó	megváltás, üdvözülés

©Wycliffe Associates, SUN Bible, Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

³⁶ SUN rendszerét foglalkozásvezetők számára leíró dokumentum (Wycliffe Associates, 2024): https://sun.bible/static/resource/SUN_Workshop_Manual-SPAA.pdf (2025.03.10)

³⁷ Ld. Wycliffe Associates (2024): *Symbolic Universal Notation Reader's Dictionary- English*, https://sun.bible/static/resource/SUN_Readers_Dictionary-ENG.pdf (2025. 02.18.)

³⁸ Ibid.

A piktogramok a specifikus mondanivaló fordítását olykor eggyel általánosabb, nagyobb kategória, gyűjtőfogalom szimbólumával jelzik. A teremtéstörténet idézett részletében például az egyes testrészekhez köthető cselekvéseknek nincs külön piktogramja, hanem maga a testrész szerepel az adott ige hely fordításában: „mondta (Isten)” helyett (Isten) 'száj', vagy „látta (Isten)” helyett (Isten) 'szem'. A képírás nem tartalmazza az igék múltidejét, a történetek időpontjára nézve a fordítás nyitó elemeként megjelenő „kezdet” jel irányadó. A SUN- Biblia szimbólumhasználata az angol nyelvű bibliafordítások szokászatához áll közelebb, ezt támasztja alá 1Móz 1,2 is, ahol Isten Leleke nem lebeg a vizek felett, hanem mozog. A King James Bible a 'move upon' kifejezéssel él, míg a Lutherbibel a magyar RÚF-hoz hasonlóan 'schwebte' (lebeg) szót alkalmazza.³⁹

A SUN- Bible teológiai értékét tekintve olyan, mintha a Biblia röntgenképe lenne: mondatról mondatra a teljes Biblia fordítása megtalálható benne, tartalmi egyszerűsítés és nyelvi ellipszisek nélkül, így alkalmas a Biblia vezérfonalának, lényegesebb üzeneteinek érzékeltetésére. Ugyanakkor már a kódrendszer nevében is kiemelt célként jelenik meg az univerzalitásra való törekvés, annak érdekében, hogy egyrészt ökumenikus, különböző felekezetek által elfogadható, másrészt országtól, nyelvismerettől független változat szülessen. Ennek az egyetemes érvényességre irányuló szándéknak kiváló eszköze a piktogram formátum, mely műfaji sajátosságaiból fakadóan eleve a minél szélesebb közönséget megszólító, főbb vonásokra redukált sematizmuson alapul. Míg a jelnyelvi bibliafordításban a SZENTLÉLEK jele azonnal egyértelműsíti, hogy katolikus, református vagy baptista megközelítésről van-e szó, addig a Mózes első könyvéből idézett szakaszban a SUN-rendszerben a 'nem' (mint tagadó formula) és a 'személy' jelek összevonása alkotják a Lélek kifejezést (tulajonnévként is), utalva a testi alakot nem öltő isteni mivoltra. Felekezeti jelleget abban lehet a legdeklaráltabban észrevenni, hogy a protestáns szempontból apokrif iratok nem képezik részét a képírásra fordított egységnek.

II./2, Jelek és jelentések a Bibliában /Jelben kommunikáló Krisztus

A héber יֵל – 'jel' szó is előfordul azokban a változatos jelentésárnyalatokban, melyeket az Értelmező Kéziszótár 'jel' szócikke említ. 1Móz 1,14-ben a Nap, Hold és a

³⁹ Vö. KJV Gen 1,2 (<https://www.kingjamesbibleonline.org/Genesis-Chapter-1/>), LU17 1. Mose 1,2 (<https://www.die-bibel.de/bibel/LU17/GEN.1>) és RÚF 1Móz 1,2 (<https://szentiras.hu/biblia/ruf/gen/1,2>), 2025.03.10

csillagok teremtéséről esik szó, hogy „jelezzék az ünnepeket, a napokat és az esztendőket”. Ismertetőjel minőségben fordul elő a kifejezés 1Móz 4,15-ben: „jelet tett az Úr Kainra, hogy senki se üsse agyon, ha rátalál”. Számos textusban a jel annak bizonyító eszköze, hogy az adott küldetés Istentől származik, például 2Móz 4,8-9 („Ha tehát nem hisznek neked, és nem hallgatnak a szóra az első jelnél, majd hisznek a szónak a következő jelnél. De ha még erre a két jelre sem hisznek, és nem hallgatnak a szavadra, akkor végy a Nilus vizéből, öntsd a szárazra, és a Nilusból vett víz vérré változik a szárazon.”) Az Izráel megszabadítására tett isteni ígélet kétszer megerősített záloga a gyapjú, melyet Gedeon terít ki a szérűn a harmat és a föld elválasztása miatt (Bír 6,36-40), ami Kálvin értelmezésében azáltal lesz jellé, hogy „Isten Igéje teszi kegyelmének eszközévé a teremtett valóság egy elemét.”⁴⁰ Más helyeken pedig már megtörtént események visszaidézését segítő emlékjel funkcióját tölti be, mint a Jordán folyón való átkelés esetében, amikor az Úr ládája előtt szétvált a víz (Józs 4,1-9).

A héber kifejezéssel hasonló szöveggörnyezetekben merül fel az Újszövetségben a σημεῖον szó is, a helyes út megtalálását segítő, navigációs szerepet tölt be Lk2, 12-ben („a jel pedig ez lesz számotokra: találtok egy kisgyermeket, aki bepólyálva fekszik a jászolban”). Írások eredetét igazoló azonosításra szolgál a 2Tessz 3,17 igehelyen: „a köszöntést én, Pál, saját kezemmel írom: ez a hitelesítő jel minden leveleimen.”. A „pusztító utálatosság” Jézus közelgő második eljövételének jele (Mt 24, 3-43; ez a leírás megtalálható Mk 13,4 és Lk 21,7 versekben is).⁴¹ A Szentírásban a jel és a csoda gyakran egymás mellé rendelt fogalmakként tűnnek fel. Az önmagában is számos jel és csoda által övezett egyiptomi kivonulás, a fogságból való kiszabadulás jelenti az előképét azoknak a jeleknek és csodáknak, melyekről az Újszövetség ír.⁴² Néhány írásmagyarázat rámutat, hogy Jézus korában a vallási vezetők hagyományos hatáskörébe tartozott az orvoslás feladata is,⁴³ ugyanakkor a bibliai gyógyítástörténetek kifejezett célja Jézus isteni mivoltának hangsúlyozása. Jézus mindenben emberré lett, kivéve a bűnt, mely az Istennel szembeni engedetlenség: a kulcsfontosságú döntéshozatalt megkívánó helyzetek előtt az Atyához imádkozik (így tesz a siketnéma gyógyításakor Mk 7,34-ben is), a gyógyítások is isteni jelenléttel mennek végbe. Explicit módon csak János apostrofálja ezeket az eseményeket jelnek, ugyanakkor a szinoptikusoknál

⁴⁰ VAN DEN BRINK- VAN DER KOOL, 2022: 655

⁴¹ VARGA, 2020: 863- 864

⁴² STENDAHL, In: WOLLRAB, 1979: 19

⁴³ A kapernaumi tisztségviselő fiának gyógyításával (Jn 4,46-54) kapcsolatban jegyzi meg Stendahl: „Diese Wunder Jesu, bei den Synoptikern Glaubenheilungen in der Art des gewöhnlichen jüdischen Stils und der Tradition waren, werden hier zu Zeichen. zu einmaligen Zeichen und Ereignissen aufgewertet, zu den Zeichen, auf dem Hintergrund der Göttlichkeit Jesu, der, wie uns bekannt ist, im Johannesevangelium schon als der glorreiche Christus über die Erde geht.” STENDAHL In: WOLLRAB, 1979: 22, vö. „Régen a gyógyító és a pap ugyanaz a személy volt.” BAUMGARTNER, 2017: 620, és VERMES, 1995: 79-80

is előfordul, hogy a farizeusok jelet óhajtanak Jézustól, aki ezt először kategorikusan megtagadja, majd útját folytatva, néhány igeszakasszal később egy csodás gyógyítás formájában mégis eleget tesz a kérésnek (például a bétsaidai vak meggyógyítása Mk 8,22-26-ban). A jel iránti igény néhány igehelyen a kételkedő ember kézzelfogható, külső bizonyosság utáni görcsös vágyát fejezi ki a belülről fakadó hittel, Istenre való nyugodt ráhagyatkozással szemben (1Kor 14,22). Rendszerint épp olyan kontextusban merül fel ez a kérés, amikor Jézus egyébként is jelet jelre halmoz, de a környezete nem ismeri fel azokat. Jónás jelének esetében párhuzamba kerül a cet áldozataként eltöltött idő azzal, hogy Jézus harmadnapon feltámadt, ami szintén a parúziára tekint (Mt 12, 39-40: *„Ez a gonosz és parázna nemzedék jelt követel, de nem adatik neki más jel, csak Jónás próféta jele. Mert ahogyan Jónás három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is a föld belsejében három nap és három éjjel”*).

A köztudat a Biblia nyelvezetéről rendre megemlíti, hogy milyen kiemelkedően képes, vizuális a kifejezésmódja, a szimbólumok, hasonlatok, metaforák, példázatok megelevenednek a Szentírást tanulmányozók lelki szemei előtt. Azonban fontos különbséget tenni jelrendszer és jelrendszer között. A Bibliában található képek döntő többsége nem ugyanarról a töről fakad, mint a siketek képi gondolkodása. Marcel Broesterhuizen példájában egy hallássérült hívő számára nagy kihívást jelent megtalálni a Jézust élő vízként ábrázoló motívum és a hozzánk közművekből eljutó víz (H₂O) közötti összefüggést, mivel jelnyelven az „olyan, mintha” kapcsolóelemek egyáltalán nem ülnek.⁴⁴ A verbális absztrakció megnehezíti, hogy a siketek ezeket a képeket a valósághoz tudják kötni, ennek feloldása a pasztoráció feladata, és eszköze a jelnyelv.

A szentségek azok a bibliai jelek, melyek a Szentlélek munkálkodása nyomán a siketek által is könnyen befogadhatók, illeszkednek a siketek látáson alapuló világképéhez. A látható jegyek nem volnának feltétlenül szükségesek az igaz hit dolgában, de mivel Isten ismeri az ember azon tulajdonságát, hogy minél többféle érzéken keresztül találkozik egy jelenséggel, annál jobban be tudja fogadni azt, Urunk a jobb megértés érdekében alkalmazkodott hozzánk ebben a tekintetben. Erre világít rá a Heidelbergi Káté 66. kérdés-felelete és a második Helvét Hitvallás 19. fejezete. Ezen túlmenően nemcsak vizuális voltuk miatt érzékletesek a sákramentumok a siketek számára, hanem azért is, mert tevékenyen át tudják élni: *„a csupán verbális kommunikációnál jóval maradandóbb benyomások érhetők el*

⁴⁴ BROESTERHUIZEN, 2005: 308-309

*az audiovizuális eszközökkel, de a cselekvő részvétel még ennél is mélyebb hatású”.*⁴⁵ A sákramentumok előképe az Ószövetségben is megtalálható, a körülmetélkedés töltötte be az újszövetségben olvasható keresztelkedés szerepét, míg a páskavacsora a mai gyakorlat szerinti úrvacsora megfelelője. Református egyházunk e két szentséget őrizte meg a katolikusok által megtartott hét közül, mert ezekhez fűződik üdvígéret, ezek teszik teljes mértékben érthetővé a bűneltörlést és a Krisztus kereszthalála általi megváltást.

A Mt 28,18-20 igeszakaszra épülő keresztségben az egyházba belépő új tag Isten fiává válik a szertartás keretében. A koiné görög nyelvben a βαπτίζω ige használatos. A sákramentum matériája a víz, jelképe a leöntés, és a bűnöktől való megtisztulást, az újjászületést szimbolizálja. Keresztelő János Krisztus előképe. A víz, Krisztus vére, egyszerre a halál és az élet szimbóluma, az alámerülésben meghal az óember, és kiemelkedik az újember. A víz lehet pusztító (özönvíz), de nincs nélküle élet, szomjunkat oltja. A baptista, evanglikál, pünkösdi, karizmatikus, ortodox és pravoszláv egyházakban a megkeresztelkedő személynek teljes testét alá kell meríteni a vízben, de míg a neoprotestánsok felnőtt korban végzik a bemerítkezést (hitvalló keresztség), addig a keleti egyházak csecsemő keresztséget gyakorolnak. Ahol nincs bemerítkezés, ott többnyire néhány csepp vízzel jelképesen meghintik a keresztelendő fejét, vagy egy kancsóból leöntik az illető fejét, többnyire ezen eljárások valamelyikével élnek a római katolikus, református és az evanglikus egyházak gyülekezeteiben. Ezekben a felekezetekben is általában kisgyermekkorig megtörténik a szentség kiszolgáltatása. Az anabaptisták nem ismerik el a csecsemőkeresztséget, így ha valaki ezen átesett, attól függetlenül felnőtt korban újrakeresztelik az egyént. A Szentháromság nevében végzett keresztséget az ökumené jegyében felekezettől függetlenül elismeri a református egyház, így például hitünk szerint áttérők esetében nem szükséges megismételni a műveletet.⁴⁶ A csecsemőkorban kiszolgáltatott keresztség esetén az értők ígéretet tesznek, hogy a megkeresztelt gyermek felnőve elfogadja azokat a vállalásokat, amit a szülők tettek a nevében.

Isidor Baumgartner a keresztség pasztorálpszichológiai megközelítésekor arra figyelmeztet, hogy nem a szentséget fogadó egyháztag, hanem a szülei állnak a középpontban, akik a gyermek érkezésével addigi, kényelmes életszakaszuk lezárásához, prioritások átrendeződésével járó, adott esetben gyermekágyi depresszióval terhelt, új élethelyzethez érkeznek. Olykor a szülők ellentmondásos érzelmeket élnek át: a gyermek születése mindent

⁴⁵ SZÜCS, 2019: 106

⁴⁶ Vö. GESZTELYI, 1991: 27, 66, 90, 94-96, 116, 122, 131, 133- 135 és **Második Helvét Hitvallás**, XIX. fejezet: Krisztus Egyházának sákramentumairól, 2017: 120- 128

elsőprő öröm, ugyanakkor a kialvatlanság, lemondások, felnőtt társaságtól való elszigetelődés miatt a (gyermek ellen irányuló) düh léphet fel, utóbbit viszont nem legitimálja a társadalom, az elfojtás pedig további károkhoz vezethet. A keresztségre felkészítő beszélgetés célja ilyen esetben inkább a más közegben nem kibeszélhető érzelmek meghallgatása és a támogató melléállás, mint a család dogmatikai tudásának felmérése. A keresztség sákramentumánál is fontos a közösség megtartó ereje, így ha a szülők korábban nem álltak rendszeres kapcsolatban az egyházzal, érdemes lelkeszi oldalról a bevonódás lehetőségét felkínálni. A mai társadalomban bizonyos nehézségeket nem lehet felvállalni, azt várja el, hogy az egyén maga kerekedjen felül minden problémáján, a gyülekezetben viszont összekapcsolódhatnak az újonnan alakult családok (pl. közös babysitter- hálózat létesítésével, gyülekezeti baba- mama programok segítségével), terheik megosztása kiút lehet a túlterheltségből, segíthet elkerülni a kimerültséget. Ha pedig a szülők a gyülekezeti élet aktív részeseivé válnak, az visszahat a megkeresztelt gyermekekre és egyfajta garanciaként szolgál arra, hogy az ő élete is az egyház kötelékében folyik majd.⁴⁷

Az úrvacsora alapját a nagycsütörtöki történet adja, a kovásztalan kenyér napja, mely Jézus Krisztus utolsó vacsorája volt. A zsidók ekkor ülik meg a peszach ünnepét, amikor a családfő irányításával az Egyiptomból való kivonulásra emlékeznek. Ennek a hagyománynak már része volt a kenyér és bor közös fogyasztása. Az eseményről beszámolnak a szinoptikus evangélisták (Lk 22,14-23, Mk 14,22-24, valamint Mt 26,26-28), de a sákramentumhoz kötődő szereztetési Ige Pál apostol Korintusiakhoz írott első levelében található, a 11. fejezet 23-26.-ig terjedő verseiben.

Az úrvacsora anyaga, látható jelei a mindennapi életből vett közönséges kenyér és bor, melyek az Ige által válnak szentté, sákramentummá, a jelzett dolog pedig Jézus teste (σώμα) és vére (αἷμα). Az úrvacsora során Krisztus kereszthaláláról és feltámadásáról emlékezünk meg. Minden keresztyén felekezetben megtalálható szentség, de eltérő értelmezések születtek arra vonatkozóan, hogy Jézus milyen formában van jelen a szertartás során. A katolikusok nézetei szerint a jegyek szó szerint átlényegülnek Krisztussá (transsubstantiatio). Az evangélikus álláspont úgy tartja, hogy Krisztus nem lényegül át, de valamilyen formában jelen van a jegyek alatt vagy mellett (consubstantiatio). A református hittételek arról beszélnek, hogy az ember belső világában megy végbe a változás, nem említi, hogy az úrvacsorai jegyek transzformálódnak-e. Zwingli úgy vélekedett, hogy Jézus nincs jelen az

⁴⁷ BAUMGARTNER, 2017: 623-639

úrvacsorában, pusztán megemlékezésről van szó. Különbségek találhatók a kiszolgáltatás módjában is: az úrvacsorát egy vagy két szín alatt vehetik magukhoz a hívők.⁴⁸

Ravasz László Kis Dogmatikájában a *két lakoma* képével illusztrálja az úrvacsora sákramentumában tapasztalható, test és lélek dualizmusát. A testi cselekményben a lelkész Jézus szavait idézve (szereztetési Ige) megtöri és kiosztja a kenyeret, kiönti a bort, a lelki síkon pedig a Szentlélek hirdeti Jézus kereszthalála által bűneink eltörlését. A látható és a nem látható események a hit által kapcsolódnak össze: „*Nem sákramentum a külső evés lelki evés nélkül; nincs lelki, belső evés- külső evés nélkül*”.⁴⁹ A református sákramentumtan fontos eleme, hogy úrvacsora vétel előtt az ember önvizsgálatot és bűnvallást tartson, a lehető legtisztább állapotában és hittel járuljon az úrasztalához, hűségéről biztosítva az Urat.⁵⁰ A sákramentumok olyan kegyelmi ajándékok, melyekben a szerető Isten képe nyilvánul meg. Az étkezés közösségi, publikus esemény, amelyben az ember felismeri, hogy nincs egyedül, a sorstársi közösség is enyhít lelki nehézségein, az ember egyéni élettörténete találkozik Krisztus történetével.⁵¹ Baumgartner ezzel összhangban rámutat, hogy az emmausi történetben a Jézussal való közös evéskor oldódik fel a tanítványok vaksága, a közös kenyértöréskor gyógyul meg az ember: „*a szentségek a gyógyító, tehát eleven és életet adó Istennek a jelei, aki úgy akar velünk bánni, mint Jézus, amikor megérintette az embereket, együtt volt és együtt étkezett velük, beszélt hozzájuk*”.⁵² Az úrvacsora kapcsán olyan bibliai történetek is eszünkbe juthatnak, amikor Jézus a hétköznapi, tisztátalan embereknek is lehetőséget adott arra, hogy asztalközösséget formálhassanak Vele, ami azt a bensőséges érzést nyomatékosítja, hogy minden egyes embert megkülönböztetetten számon tart. Az úrvacsorai közösségben a különböző társadalmi háttérű, egymással konfliktusban álló személyek békét köthetnek. Az úrvacsora gyakorlata az utolsó vacsorát is felidézi, ami az eszkatológiai távlatot bontja ki a feltámadás bizonyosságában.⁵³

Jakab Miklós református lelkész, az első magyarországi siketmisszió alapítója arra hívja fel a figyelmet, hogy amikor nem elég a szó, Jézus maga is „jelelt” a híveknek, bizonyítva, hogy Krisztusban mindannyian egyenlők vagyunk: „*a leglényegesebb dolgok rögzítésénél, szorgalmazásánál Jézus is a jelrendszert vette igénybe, és így született meg a kenyérrel, borral végzett úrvacsorai szertartás, amelyik írásnál és hangnál világosabban kívánta kifejezni, közérthetően, halló és nem halló felé, hogy vegyétek, egyétek, igyatok ebből*

⁴⁸ Ld. GESZTELYI, 1991: 28-29, 66, 90, 92, 118, 122, 131, és 133- 135

⁴⁹ RAVASZ, 1990: 147

⁵⁰ Vö. RAVASZ, 1990: 147-148 és VAN DEN BRINK, VAN DER KOOI, 2022: 654, 660, 671

⁵¹ BAUMGARTNER, 2017: 612

⁵² BAUMGARTNER, 2017: 617

⁵³ BAUMGARTNER, 2017: 621

mindnyájan. Mert a lényeg az egyesülés, az, hogy eggyé legyünk, "krisztianizálódjunk", megerősödjék bennünk Isten Országá.”⁵⁴ Járay Loránd lelkipásztor, a Siketmisszió jelenlegi vezetője szintén felismerte az úrvacsora kiemelt szerepét a siket gyülekezeteknek tartott istentiszteleteken: „Minden hónapban tartunk úrvacsoraosztást, mert hisszük és valljuk, hogy a hirdetett igének az úrvacsora a kiábrázolása, láthatóvá tétele, és mivel a siket kultúra egy vizuális kultúra, ezáltal az ige szó szerint megelevenedik a hallgatóság körében”.⁵⁵

II./3, Siketek a Szentírásban

Az érzékszerveink (látás, hallás, tapintás, ízlés, szaglás) elsősorban a teremtett világban való eligazodásunkat segítik, ezek megléte vagy esetleges hiánya nem befolyásolja az Igehallgatást, s valószínűleg az eszkatológia fényében sem lesz jelentősége. A hit a Szentlélek karizmája, az Úr pedig a földi létet meghaladó csatornákon kommunikál velünk, és szólít meg bennünket. Bár „a hit hallásból van” (Rm 10,17), nem feltétlenül a dobhártya rezegtetést kell halláson érteni, hanem meghallást, megértést, odafigyelést. A fizikai hallás egy mechanikai, fiziológiai percepció, a meghallás ezzel szemben egy egzisztenciális, belső, lelki élmény, utóbbira pedig az is elhivatott lehet, akinél a biológiai- élettani funkció korlátozott vagy hiányzik. Pál rómaiakhoz írt, alapvetően jó szándékú levele még inkább megerősítette a többségi, halló társadalom korabeli elképzelését a siketek megítéléséről. Az igeszakasz elsősorban a Szentlélek elhívásának metafizikai meghallásáról szól, sokan mégis e kontextusból kiragadva, az érzékszervek testi valóságára koncentrálnak értelmezték ezeket a szavakat, és arra a végkövetkeztetésre jutottak, hogy mivel az Ige szerint a siketek nem juthatnak hitre, így szükségszerűen nem is üdvözülhetnek. Hasonló félreértésekhez vezetett Gal 3,2 is: „Csak azt szeretném megtudni tőletek: a törvény cselekvése alapján kaptátok-e a Lelket, vagy a hit igéjének hallása alapján?”. Ezekben a textusokban a hallás (ἀκοή) valójában befogadást jelent. Karl Rahner létfilozófiai síkra helyezi a kérdést: lehetséges-e, hogy az ember értelme valaha is elég teljessé és éretté váljon ahhoz, hogy valóban felfogja a Kinyilatkoztatást?⁵⁶ Kálvin szerint azok „hallanak”, akik Isten kiválasztottai. De ők sem önerőből, biológiai adottságaiknak köszönhetően képesek erre, hanem Isten az, aki ingyen kegyelméből megnyitotta az ember fülét: „Véresáldozatban és ételáldozatban nem telik

⁵⁴ JAKAB Miklós élete, hagyatéki kézirat, 22. oldal

⁵⁵ Járay Lorándot idézi KOMPÁN, 2014: 18

⁵⁶ KARL RAHNER nyomán NAGY, 2016: 19

kedved: nyitott fület adtál nekem.” (Zsolt 40,7).⁵⁷ Ugyanezt a gondolatot erősíti meg a Római levél 10,17 igeversének folytatása is: „A hit tehát hallásból van, *a hallás pedig Krisztus beszéde által*”.

Így szól a Jézustól származó, rendre visszatérő felhívás: „*Akinek van füle a hallásra, hallja*” (Mt 11,5; Mt 13,9; Mk 4,9, Jel 2,7; 2,11; 2,17; 2,29; 3,6; 3,13; 3,22). Minden ember rendelkezik füllel a testi felépítésből fakadóan, mégsem mindenki képes a hallásra. Kálvin értelmezése szerint Jézus fontosabb tanításai átadásakor a kiválasztottaktól is intenzívebben összpontosított figyelmet vár el: „*minthogy az embereket nemcsak a saját hitetlenségük akadályozza, hanem kölcsönösen is feltartóztatják egymást, Krisztus arra buzdítja Isten választottait, akiknek a fülei megnyíltak, hogy alaposan figyeljenek oda Istennek erre a titkára, és ne legyenek süketek a hitetlenekkel együtt.*”⁵⁸ A nem hallás ebben a kontextusban a hitetlenség metaforája, nem pedig érzékszervi deficit. Ezzel egybecsengenek a magvető példázatának magyarázata előtt elhangottak /Mk 4,11-12/: „*Nektek megadatott az Isten országának titka, de a kívül valóknak minden példázatokban adatik, hogy látván lássanak, de ne ismerjenek, és hallván halljanak, de ne értsenek*”. Ez a bizonyíték rá, hogy a fizikai fül és a fizikai hallás nem elég, ha nem vagyunk kiválasztottak, a Szentlélek nem ajándékoz meg a hittel és vele együtt a hitről szóló üzenetek befogadásának képességével.

A dolgozat címében is feltüntetett Ézsaiás 28,19 versben olvasható, hogy „*azon a napon a siketek is meghallják az írás szavait*”. Az Istentől eltávolodott nép viselkedésének következményeként saját magára vont jogos büntetésről szól a 28. fejezet, ami az északi királyság asszírok által véghezvitt támadásának formájában realizálódik. A büntetés azonban nem tart örökké, „*miután Isten megbüntette a gonoszokat és megtisztította az Ő egyházát, (...) megújítván annak arcát egyidejűleg helyreállítja a siketek hallását*”⁵⁹, vagyis a megmaradt hívek számára lesznek általuk is befogható, kompatibilis jelek. Ahogyan az örökkévalóságban a nyelvi akadályok Jézus váltságművének köszönhetően megoldódnak, úgy evilágon az egyház feladata (ezért töltetett ki a Szentlélek), hogy a krisztusi modellt gyakorolja az emberek között, melynek része a kommunikációs szakadékok áthidalása, ezen belül az, hogy a siketeknek jelnyelven biztosítsa a tanításokhoz való hozzáférést.

Isten megtalálja az utakat, módokat arra, hogy üzenete célba érjen, megértésre találjon. A Szentlélek kiáradásakor mindenki az anyanyelvén érti az üzenetet -az pedig lehet a jelnyelv is. Az anyanyelven való, félreértésektől mentes, feladótól a címzettig sikeresen célba érő

⁵⁷ KÁLVIN (II. kötet), 2020: 113

⁵⁸ KÁLVIN (II. kötet), 2020: 51

⁵⁹ KÁLVIN, 2008:434 (online: https://refkossuthter.hu/sites/default/files/fajlok/kalvin_ezs.pdf, 2025. 08. 23.)

kommunikáció mellett a különböző kultúrájú és megbecsültségű népek nyelveinek egyenrangúsága is kitűnik az ApCsel 2, 6-11 szakaszából: *„Amikor ez a zúgás támadt, összefutott a sokaság, és zavar támadt, mert mindenki a maga nyelvén hallotta őket beszélni. Megdöbbenek, és csodálkozva mondták: Íme, akik beszélnek, nem valamennyien Galileából valók-e? Akkor hogyan hallhatja őket mindegyikünk a maga anyanyelvén? Pártusok, médek és elámiták, és akik Mezopotámiában laknak, vagy Júdeában és Kappadóciában, Pontuszban és Ázsiában, Frígiában és Pamfiliában, Egyiptomban és Líbia vidékén, amely Ciréné mellett van, és a római jövevények, zsidók és prozeliták, krétaiak és arabok: halljuk, amint a mi nyelvünkön beszélnek az Isten felséges dolgairól.”* A hallássérült személyek helyzete speciális, de minthogy a siketek is Isten teremtményei, itt az ő szempontjukból kell érteni a „hallást”. Épp az a tény, hogy léteznek hívő siketek, igazolja, hogy nem a fizikai értelemben vett hallás az, ami feltétele a hit létrejöttének. A szívnek, a léleknek kell nyitottnak lennie, tehát a „lelki fül”, „lelki hallás” megléte az igazán lényeges. Isten Igéjének befogadása nem verbális: *„Légy csendben és várj az Úrra”* (Zsolt 37,7). A csend a belső hangokra figyelés feltétele, Isten eszköze arra, hogy az elmélyülést segítse.

A Bibliában számtalan olyan esetet találunk, amikor Isten nem a fizikai hallásra alapozva üzen, hanem például angyali jelenéssel, fényjelenséggel, vagy „belső hang” által. A legrégebbi elbeszélésekben álom formájában jelenik meg az isteni üzenet: 1Móz 20,3-ban Abímelek, Gerár királya értesül ilyen módon arról, hogy Sára férjzett. 1Móz 31,24-ben Lábán Jákóbbhoz érkezve kap isteni intelmeket (*„Isten azonban eljött az arám Lábánhoz álmában azon az éjszakán, és ezt mondta neki: Vigyázz, ne mondj Jákóbnak se jót, se rosszat!”*). Sámuel elhívása is álmában történik, az Úr négyszer kísérli meg ezen a módon felvenni a kapcsolatot Sámuellel (1Sám 3,2-10). A legismertebb álom képében jelentkező hír Jézus születésének tudatása Józseffel (Mt 1,20-24), amikor angyal kézbesíti az üzenetet. Szintén angyali jelenés a gyermekáldásról szóló tájékoztatás közvetítője, de nem álomban történik az üzenetátadás Lk 1,11-21-ban (Zakariás értesül az Úrtól Keresztelő János születéséről) és Lk 1, 26-39-ben (Jézus születésének ígéretével keresi fel Gábiel Máriát). Az Úr látomás formájában kommunikál Jánossal Patmosz szigetén (Jel 1,9-17). A fényjelenségeken keresztül való üzenetre példaként szolgálhatnak azok a teofánia ábrázolások, melyben az Úr tűz kíséretében jelenik meg (5Móz 33,2; Zsolt 50,2-3; Ez 1,4 -tól 3,14-ig).

Közös vonása a testi nehézséggel élő bibliai személyeknek, hogy állapotukat vagy Isten büntetéseként interpretálják (és ebből a helyzetből a csodatévő Jézus segíti ki őket), vagy pedig eszközök ahhoz, hogy az igaz hívők a felebaráti magatartás helyes formáját

irányukba megmutassák (3Móz 19:14: „*A süketet ne szidalmazd, a vak elé ne vess gáncsol! Félj Istenedtől: Én vagyok az Úr!*”).

• κωφός

Varga Zsigmond információi alapján eredeti jelentése „tompá, eltompult”, esetleg „homályos, érthetetlen, tehetetlen, erőtlen, érzéketlen, értetlen, ostoba”.⁶⁰ A kofosz szó alapvetően közelebből nem meghatározott, valamilyen testi képességtől való megfosztottságot jelentett. Az ókortól kezdve összemosták a hallássérülés, a némaság és az értelmi fogyatékos jelenségét, ennek oka egy fogalmi félreértés. Az ógörög λόγος kifejezés a λέγω, vagyis 'mondok' szóból ered, és elsődlegesen 'beszéd' vagy 'hang' jelentéssel rendelkezett (ezt őrzi a logopédia tudományága is). Később a görög gondolkodók elkezdtek a logoszt 'diszkurzus' értelemben használni (érvelés, gondolatok, vélemények, érzések szekvenciálisan felépített kifejtése a hallgatóságnak, olykor a meggyőzés céljával). Ennek köszönhetően a logosz fordítása 'discursus' lett a latinban és az újlatin nyelvekben. Amikor pedig Hippokratész és a kor más nagyjai azt állították a siketekről, hogy képtelenek a diszkurzusra (az eredeti értelmezés szerint gördülékeny, közérthető hangképzésre), egyúttal az tévhit is széles körben elterjedt, hogy nem tudnak gondolkodni, vagy érezni sem.⁶¹ Az 1600-as években Juan de Pablo Bonet vagy Manuel Ramírez de Carrión a siketek oktatásáról szóló műveikben kifejtik, hogy két oka lehet a némaságnak: vagy akadályozott a nyelv mozgása, vagy pedig a siketség.⁶² Ma már tudjuk, hogy a veleszületett siketek is képesek a hangképzésre, tehát nem némák. Az artikulációjuk azért sajátos, mert ha nem rendelkeznek semmilyen mértékű hallásmaradvánnyal, akkor a hangok kiejtése közben nem hallják magukat, így hiányzik a kontroll. Ennek ők maguk is tudatában vannak, így a megbélyegzés elkerülése érdekében olykor egyáltalán nem mernek hangokat produkálni, amikor a halló többségi társadalom tagjaival találkoznak. A napjainkban használatos, modern görög nyelvben a kofosz jelentése leszűkült, kizárólag 'siket' értelemben fordul elő (κώφωση - siketség, βαρήκοος –hallássérült), míg a némaságra a teljesen más etimológiai gyökerekkel rendelkező ἄλαλος, βουβός vagy μουγγός terminus alkalmazható.⁶³

A Bibliában mindkét szövetségben találunk hallássérültekről szóló történeteket. Az Ótestamentumban, ahol a siketség és a vakság hét alkalommal szerepelnek együtt, ilyen Ige

⁶⁰ VARGA, 2020: 568

⁶¹ Ld. GASCÓN RICAÑO, STORCH DE GRACIA, 2004: 9

⁶² Ld. GASCÓN RICAÑO, STORCH DE GRACIA, 2004: 10

⁶³ Ld. Lingea Görög- Magyar Szótár, <https://szotar.lingea.hu/gorog-magyar/n%C3%A9ma> (2025. 02. 19.)

például 2Móz 4,11: „*Ki tesz némává vagy süketté (חָרָא וְאֵן שָׁרָא), látóvá vagy vakká?*”. A Septuagintában természetesen a δῦσκωφον καὶ κωφόν (néma és siket) fogalmai állnak. Az idézett magyar szöveg a jelenleg legújabbnak számító, 2014-ben revideált verzió, de mégis a ma már köztudottan pejoratív konnotációval rendelkező 'süket' szó áll a dialektális eredetű, helyes 'siket' kifejezés helyett. A 'süket', illetve a fent tárgyalt összemosásból eredő 'süketnéma' terminusok gyakran a tudatlanság, éretlenség, szellemi fogyaték szinonimájaként jelennek meg, illetve a siketség patológiai megközelítését tükrözik. Orvosi szempontból a nem hallás jelensége gyógyítandó betegség, hiányállapot. Ezzel szemben az antropológiai szemlélet a siket közösséget kulturális kisebbségként definiálja, mely a jelnyelv használatát értéknek tekinti, tagjai magukra minden esetben a siket szóval hivatkoznak (ezekről a megközelítésekről bővebb információ található a IV./ 3.1 fejezetben). A siketnémaság fogalma ismert ugyan, de ez már kettős hátrányos helyzetre utal, és rendkívül ritka, hogy egy személyben mindkét adottság egyszerre meglegyen. Károli Gáspár bibliafordításában a ma is preferált siket forma szerepel, ezzel összhangban a következő revideálás alkalmával érdemes lenne figyelembe venni a napjainkban elfogadott, politikailag korrekt megnevezéseket, melyekről pontos tájékoztatást adnak a 2009. évi CXXV. magyar jelnyelvi törvény záró rendelkezései. A süketség- siketség közötti különbségtétel más nyelvekben is megfigyelhető, angolul és spanyolul előbbi kisbetűvel, utóbbit nagybetűvel írják (deaf- Deaf, sordo- Sordo), németül pedig a taub és gehöriglos kifejezések érzékeltetik az eltérést.

Egy másik Ige, melyből kitűnik, hogy a különböző érzékszervi vagy mozgásszervi hátránnyal, egyéb kórással (siketek, némák, bénák, leprások, stb.) élő személyeket egy kategóriába sorolták a bibliai időkben, Ézs 35,4-6: „*Íme, jön Istenetek, és bosszút áll, jön Isten, és megfizet, megszabadít benneteket! Akkor majd kinyílnak a vakok (עִוְרִים) szemei, és megnyílnak a süketek (חֲרָשִׁים) fülei. Akkor majd úgy szökell a sánta (פֶּסֶחַ), mint a szarvas, és ujjong majd a néma (אֵילָם) nyelve*”. Pozitívum, hogy a társadalmi esélyegyenlőség megteremtését célozza a textus, de ha a siketekhez való mai hozzáállások szemszögéből nézzük ezt a szakaszt, azt mondhatnánk, hogy ez az Ige is a patológiai megközelítést sejteti, hiszen akkor köszönt be az idilli helyzet, ha a testi korlátokkal élők felépülnek állapotukból.

Az Újszövetségben tizenhárom igehelyen szerepelnek siketek a szinoptikusoknál, és a szegényekkel és elnyomottakkal együtt olyan csoportot alkotnak, mely kiemelten rászorul Jézus felkaroló diakóniai szolgálatára. A legrészletesebben kifejtett ilyen eset a Márk evangéliumában található a siketnéma gyógyításának története (Mk 7,31-37), ahol a siketség ismét gyógyítandó orvosi problémaként lép fel: útközben Jézushoz vezetnek egy siketet, akinek a Megváltó fülét érintve és imádkozással megnyitja hallását, nyálával, kézrátétellel

adja vissza a hangzó beszédre való képességét. Az előző, ézsaiási példa még csak sejtetett efféle lehetőségeket, Márknál már a Jézus által véghezvitt kezelés lépéseinek egzakt leírásával találkozunk. „Egy süketnémát (κωφὸν) vittek hozzá... Jézus ujját a süket fülébe dugta... És megnyílt a füle ... [Jézus] képes azt is megtenni, hogy a süketek (κωφοὺς) halljanak, és a némák (ἄλλλους) beszéljenek”. Ennek az Igének a végén érdemes felfigyelni arra, hogy a némaságot nem a kofosz terminussal illetik, hanem annak ma is használatos kifejezésével. A <http://baptistamedia.hu/jelnyelvi-biblia/#/videos> weboldalon megtalálható magyar jelnyelvi fordításban nem SIKETNÉMA jelet használnak, hanem körülírással élnek: „siket, aki nehezen beszél”. Ezek a történetek a halló befogadókhoz vannak adaptálva, amivel a siketek nem tudnak azonosulni, mivel nem érzik magukat betegnnek, nem kívánnak meggyógyulni a siketiségből.⁶⁴ Egy neoprotestáns felekezet istentiszteleti alkalmából származó tapasztalat, hogy a siket hívek szívesen kérnek személyes imát a prédikátortól az alkalom végén. Ez azért hálás feladat, mert szinte semmivel nem lehet jobban megnyerni a siket személyeket az egyháznak, mint a kifejezetten személyéhez szóló, saját élethelyzetére reflektáló imádsággal. A halló gyülekezetben magát olykor kívülállónak érző hallássérült embernek külön elmondott imában a személy szerint hozzá közelítő, saját tempójában vele foglalkozó Isten jelenik meg, közelivé válik az élmény. Azonban, ha a prédikátor a siket hívő füleinek megnyitására való kéréssel zárja az imát (a Mk 7,34-ben elhangzó "Effata" felkiáltás mintájára), a gyakorlat veszélyes is lehet. A siket személy nem tudja, hogyan értelmezze a fohásznak ezt a tételét (egyrészt nincs reális esély a siketség elmulasztására, másrészt pedig nem önmagában a siketség a siket emberek megoldandó problémája). A siketek és a hallók valósága ugyanaz, de a nézőpont más: érdemes megvizsgálni, hogy ki mit tekint hiányosságnak? Azt, ha valakinek van füle, de nem képes a hallásra, vagy esetleg azt, ha valakinek van keze, de nem képes a jelelésre? Istentől mindenki más ajándékot, más talentumot kapott, és ugyanígy mindenki másféle handicap-pel is él. Egy valenciai többgenerációs siket jelnyelvoktató például a következő élményről számolt be: a nyelvelsajátítás szempontjából olyan szerencsés közegbe született, hogy családjában minden élő rokon jelnyelvhasználó siket volt, a szülők, nagyszülők, testvérek, a szülők testvérei, és azok gyermekei is, így a mindennapok kapcsolattartásának alapértelmezett nyelve számukra a jelnyelv lett. Hat éves korában édesapjával sétált, amikor talákoztak egy férfivel, és megálltak beszélgetni vele. A férfi nagyon furcsán viselkedett, kezeit nem emelte fel, ajkai szokatlanul mozogtak. A siket lányt őszinte sajnálat és végtelen részvét fogta el, ahogyan a kommunikációjában szemmel

⁶⁴ Ld. BROESTERHUIZEN, 2005: 308

láthatóan akadályozott férfit nézte. Csak évekkel később, lassanként eszmélt rá, ahogy folyamatosan egyre többször jutott neki osztályrészül hasonló epizód, hogy nem a mozdulatlan kezű, érdekesen tátogó emberek a mások, hanem ők maguk.

A Máté szerinti Írás tartalmazza az evangéliumok közül a legtöbbször, hét alkalommal a kofosz szót. Mt 9,32 és 33 -ban kizárólag némának fordították: „*odavittek hozzá egy megszállott némat* (κωφὸν δαιμονιζόμενον). *Miután kiűzte belőle az ördögöt, megszólalt a néma* (κωφός)”. Ezzel analóg Mt 12,22 is, ahol szintén többféle hátrányos helyzettel sújtott egyén gyógyulását látjuk: „*Akkor odavittek hozzá egy vak és néma* (κωφός) *megszállottat, és ő meggyógyította, úgyhogy a néma* (κωφὸν) *beszélt és látott*”. Ebben az esetben sem kerül szóba a siketség, a kofosz jelentését a némaságra korlátozzák a fordítók. Mt 15,30 is a testi problémák kezelését célozza: „*Nagy sokaság ment hozzá, és bénákat, nyomorékokat, vakokat, némákat* (κωφοὺς) *és sok más beteget vittek magukkal*”.

Lukács evangéliumában négy alkalommal szerepel a kofosz szó, a Lk 1,22; a 7,22; kétszer a 11:14-ben igehelyeken. Több nemzetközi forrás említi Zakariásnak, Keresztelő János apjának a történetét a Biblia legkidolgozottabb siketiséggel kapcsolatos textusaként (különösen a Lk 1,5-22 és 1:57-64 szakaszokban). A Szentírásban visszatérő elem, hogy gyermektelen, idős házaspárok utódért imádkoznak. Némelyek, mint például az ószövetségi Ábrahám és Sára méltósággal viselik a hosszú várakozást, és Isten akaratába engedelmesen simulva fogadják a csodás örömhírt, hogy régi vágyuk a földi, biológiai akadályok ellenére beteljesedhet. Mások, mint az Újszövetségben Zakariás, Abija rendi pap és felesége, Erzsébet, idővel elvesztették a reményt és kételkedtek az Úrban, hogy valóra váltja álmaikat. Az angol nyelvű kommentárok szerzői közül talán a metodista egyház ősatyja, John Wesley a legismertebb, aki *Explanatory notes on the whole Bible: Luke 1* című művében határozottan abból indul ki, hogy Zakariás nemcsak megnémult, de meg is siketült hitetlenségének isteni büntetéseként⁶⁵. A spanyol szakirodalomban például Gascón Ricao és Storch de Gracia a siketoktatás történetéről szóló írása hivatkozik Keresztelő János apjára deklarált siketként.

Lk 1:22 görögül: „ἐξελθὼν δὲ, οὐκ ἐδύνατο λαλῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι ὀπτασίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ. καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, καὶ διέμενε κωφός”

⁶⁵ „1:20 Thou shalt be dumb - The Greek word signifies deaf, as well as dumb: and it seems plain, that he was as unable to hear, as he was to speak; for his friends were obliged to make signs to him, that he might understand them, Luke 1:62.” **John WESLEY**: Explanatory notes, <https://www.biblestudytools.com/commentaries/wesleys-explanatory-notes/luke/luke-1.html> (2025.02.15). Ugyanezen a véleményen volt John Gill is, *Exposition of the Bible* c. írásában fejtette ki gondolatait a kérdésről, illetve William McDonald, aki a *Believer's Bible Commentary: New Testament*-ben írt erről.

Spanyolul: „*Salido [Zacarias], en fin, no podía hablarles palabra, de donde conocieron que había tenido en el templo una visión. Él procuraba **explicarles por señas**, y permaneció **mudo y sordo**.*”

Angolul: „*When he did come out, he could not speak to them. Then they realized that he had seen a vision in the sanctuary. He was **making signs** to them and remained **speechless**.*”

Gascón Ricao és Storch de Gracia könyvükben hozzáteszik a kofosz mai jelentését, a siket (sordo) szót,⁶⁶ annak ellenére, hogy a legtöbb spanyol fordításban, pl. a híres Reina Valera- változatban csak a néma (mudo) kifejezés szerepel. A διανεύων szóra úgy az angol (making signs), mint a spanyol (explicarse por señas) bibliafordítások kézjelek általi kommunikációt említene, melyet a fent említett szakemberek a jelnyelv használatával, jeleléssel azonosítanak. A magyar nyelvű Biblia tartózkodóbb álláspontot sugall, Károli fordításától kezdve a legújabb kiadásokig annál a kifejezésnél maradva, hogy „kezével intett”, ami egy egyszerű gesztus is lehet és önmagában még nem egyértelmű utalás a konkrét jelnyelvhasználatra. A német fordítások is többnyire olyan kifejezéseket használnak (pl. integetés), melyeknek siketségre vonatkoztatott értelmezése kissé erőltetettnek hat: „*er **winkte** ihnen und blieb stumm (1:22)/ Und sie **winkten** seinem Vater, wie er ihn nennen lassen wollte (1:62)*” (Lutherbibel 2017-es verziója alapján). Azonban nemcsak Zakariás kommunikált jelekkel (és írottáblával), hanem neki is jelek által szóltak: „*And they **made signs** to his father, inquiring what he wanted him to be called*” / „***Preguntaban por señas** al padre del niño cómo quería que se le llamase.*” (Lk 1:62), ami felveti azt a Wesleyben is felmerült kérdést, hogy környezetének miért kellett verbális szavak helyett kézjeleket alkalmaznia, ha Zakariás jól hall?

• BESZÉDZAVAR

A Szentírás legismertebb beszédhibát említő textusa Mózes alakjához fűződik, de a probléma mibenlétét a bibliai szöveg nem részletezi, így többféle álláspont vetődött fel az idők során. A héber a 'k'vad peh' és 'k'vad lashon' kifejezéseket használja a jelenség leírására. A rabbinikus irodalomban számtalan haggada keletkezett, ami olyan legendás részletekre világít rá Mózes életével kapcsolatban, amelyek a Bibliában nem kifejtettek. Egy ilyen elbeszélés szerint Mózes hároméves korában egy forró széndarabot tett a szájába, amivel

⁶⁶ Ld. GASCÓN RICAÓ- STORCH DE GRACIA, 2004: 11

úgy megperzselte a nyelvét, hogy attól fogva egész életében kommunikációs nehézségekkel küzdött.⁶⁷ E magyarázat szerint tehát a 2Móz 4, 10- 14. versekben leírt beszédzavar nem veleszületett rendellenesség, hanem szerzett trauma következménye: „Kérlek, Uram, nem vagyok én ékesen szóló (דְּבָרִים, dəḇārīm). Ezelőtt sem voltam az, de azóta sem vagyok, hogy szolgáloddal beszélsz. Sőt nehéz ajkú és nehéz nyelvű vagyok én (אֲנֹכִי לִשׁוֹן וּכְבֵד פֶּה) ānōkī lāšōwn ūkəḇəḏ peh). De az Úr ezt mondta neki: „Én leszek a te száddal, és megtanítalak arra, hogy mit beszélj! De ő azt felelte: Kérlek, Uram! Küldj mást, akit küldeni tudsz! Ekkor az Úr haragra gerjedt Mózes ellen, és azt mondta: Van neked egy testvéred, a lévita Áron. Tudom, hogy ő jól tud beszélni.” Egyes feltételezések szerint azért emeli ki a Szentírás Mózes rossz retorikai képességeit, hogy hitelesebben szóljon általa Isten szava. Egy ékesszóló ember esetében fennállhat a veszély, hogy saját érdekében eljárva akarja megvezetni a közösséget, míg egy rosszabb kifejezőerővel megáldott személynél élesen elválasztható az esendő emberi, és a tökéletes isteni oldal.⁶⁸ Tigayban is felmerül a kétség, hogy Mózes beszédzavara szimbolikus értelmű-e, vagy patológiás állapot, mivel más testrészekkel kapcsolatban a 'nehéz' jelző döntően testi problémára vonatkozik (pl. Ézs 59,1-ben a fülek nehézsége egyenlő a fizikai siketiséggel, ennek tagadása pedig a hallással).⁶⁹

Számos elemzés úgy véli, hogy Mózes beszédhibája dadogás lehetett, aminek talán az az egyik oka, hogy ez az egyik leggyakoribb beszédzavar, és egyben az egyik legszembetűnőbb is, abból a szempontból, hogy más hangképzési rendellenességekkel ellentétben a dadogás a beszédet befogadó felet is erősen igénybe veszi, az ilyen közlés recepciója nagyfokú koncentrációt kíván.⁷⁰ A dadogás nem a szájüreg sérüléséből fakad, hanem általában pszichológiai- neurológiai gyökerekre visszavezethető probléma (az agy szólásra adott megkésett parancsa valamelyik hangképzésben érintett szerv spazmusát okozza, így a szó első szótagját többszöri ismétléssel ejti ki a beszélő), így ez az álláspont ellentmond a haggadai hagyománynak. A dadogásról alkotott elképzelés valószínűleg egy Rashi nevű, 11. században élt rabbi exegézise nyomán keletkezett, aki a beszédzavarra utaló héber megfogalmazást franciára a latin 'balbus' szóból származó 'balbutier' igével ültette át, ez pedig már nyíltan a dadogást jelenti. Erre a fordításra támaszkodott a német változat is, ahol a 'Stammeler' terminus terjedt el. A néhány évtizeddel később tevékenykedő írásmagyarázó, Abraham Ibn Ezra már másképpen gondolkozott, az ő véleménye szerint a Mózes nehézsége

⁶⁷ Ld. TIGAY, 1978:57

⁶⁸ Ld. az EMIH hivatalos honlapjának információit: <https://zsido.com/fejezetek/mozes-beszedhibaja/> (2025.02.15.)

⁶⁹ Ld. TIGAY, 1978:57

⁷⁰ Pl. Arcanum Keresztyén Bibliai Lexikon „Dadogás” címszava: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyen-bibliai-lexikon-C97B2/d-C9AC0/dadog-C9AC1/> (2025.01.30.)

nem a dadogásban, sem a hiányos nyelvismeretben vagy retorikai ismeretekben áll, hanem bizonyos hangok képzése ütközött akadályba. Mivel Ibn Ezra nem tért ki további konkrétumokra, egy másik exegeta, a 13. sz. végén- 14. sz. elején aktív Bahye rabbi igyekezett a rendellenességet új fénybe helyezni. Véleménye szerint a 'k'vad peh' kifejezés a 'c', 's', 'sz', és 'z' palatális hangok kiejtésének nehézségére utal, míg a 'k'vad lashon' a dentális 'd', 'l' és 't' mássalhangzók megformálását akadályozza.⁷¹

Mózes esetén kívül még egy igehelyen szerepel a 'k'vad peh' és 'k'vad lashon' kifejezés, Ezékiel próféta könyvében található 3. fejezet 5. és 6. versében: „*Nem érthetetlen beszédű és nehéz nyelvű néphez szól a küldetésed, hanem Izráel házához. Nem ahhoz a sok érthetetlen beszédű és nehéz nyelvű néphez, akiknek a beszédét nem érted. Bizony, ha azokhoz küldtelek volna, ők hallgatnának rád*”⁷², itt inkább az idegen nyelvek kölcsönös érthetősége és a nyelvtudás problematikájáról van szó, nem artikulációs nehézségről.

II./4, Összefoglalás

Az ember élete minden területén jeleket használ, és a különböző tudományágak más-más módokon definiálják a jel fogalmát. A jel a nyelv és a kommunikáció egyik létfontosságú eleme, s a Biblia is számos nyelvi jelrendszerrel közölhető. Az üdvígéret pecsétjeit maga Jézus is jelben kommunikálta számunkra, a sákramentumok több érzékszervvel észlelhető jelek, melyek úgy formálnak krisztuskövető közösséggé, hogy a befogadásukban nem jelentenek akadályt a közösség tagjainak testi korlátozottságai. A bibliai gyógyítástörténetekből kitűnik, hogy Krisztus is fontosnak tartotta a siket emberek felé való személyes odafordulást (pl. Mk 7,31-37).

⁷¹ Gerard M. SIEGEL, 2011, <https://forward.com/culture/142439/did-moses-have-a-speech-impediment/> (2025.02.10.)

⁷² Ld. TIGAY, 1978: 58.

III. FEJEZET

UGYANAZ MÁS NYELVEN - A SIKET SZEMÉLYEK KÉPI GONDOLKODÁSA

A harmadik fejezet azt vizsgálja, hogy mi a jelnyelv, a siketek gondolkodását meghatározó jelrendszer. Jelnyelvészeti szempontok (kerológia, morfoszintakszis, szociolingvisztika /a jelnyelv vízszintes és függőleges rétegződése/) mentén képet kapunk a jelnyelvi logika szabályszerűségeiről. A jelnyelv az az eszköz, mely köré a magukat nyelvi kisebbségként definiáló siketek egész kultúrája épül. A nyelvészeti elemzés mellett kiemelt figyelmet fordítunk a teológiai, egyházi kapcsolódási pontokra.

A kézjelek, manuális jelzések általi kommunikáció minden bizonnyal egyidős az emberiség történetével, valószínűleg már az ősemberek is támaszkodhattak erre a közlési formára az elejteni kívánt vadállat hangtalan megközelítése közben. Életünk során számtalanszor kerülünk olyan helyzetbe, amikor a verbális kommunikáció nem kivitelezhető vagy a hang terjedése, az auditív csatorna kudarcot vall, például nagyobb térköz vagy zajos környezet miatt. Gesztikuláris jelek segítségével tartották a kapcsolatot egymás közt az eltérő hangzó nyelvet birtokló indián törzsek⁷³, a víz alatt rosszabbul halló bűvárok és a benedekrendi spanyol, és a clunyi bencés, némasági fogadalmat tett szerzetesek is.

Az Ózdi Kohászati Üzemben a '70-es években például több faktor egyszerre gátolta a hatékony hangalapú kommunikációt: egyrészt a finomhengerműben nagy fordulatszámon pörgő kapcsolószerkezetek hatalmas robajjal működtek, a munkások nem hagyhatták el a hengersort, ahol tevékenykedtek, azért, hogy egy másik soron lévő kollegájukkal megosszanak valamit, így távolsággal is számolni kellett, nem utolsó sorban pedig különböző nemzetiségű emberek dolgoztak együtt. Mindhárom kihívásra egy közös, vizuális jelzésekből álló rendszer jelentette a megoldást.⁷⁴ A kézjelek olyan elterjedtek lettek a hengerészek

⁷³ Többek között az 1876/77-es, Black Hills területéért vívott nagy sziú háború során is közös beszélt nyelv hiányában jelekkel kommunikáltak a pauni, soson, arapaho, sájen, varjú és sziú törzsek. Ezt a jelrendszert számos törzs együtt alakította ki, akik például a nomád életmóddal járó vándorlás során, vagy szövetségkötés miatt keresztezték egymás útját. William P. Clark, az amerikai hadsereg második lovasságának századosa hat éven keresztül tanulmányozta az indiánok jelnyelvét, megfigyeléseit 1885-ben hozta nyilvánosságra. Munkája azért is felbecsülhetetlen értékű, mert amellett, hogy az indiánok által használt jelek leírását kiegészíti a kulturális szokásokból eredő gyökerekkel (szól többek között az egyes törzsek harcmodoráról, temetkezési rítusairól, néptáncairól. A kopaszság jelének definíciójakor például megemlíti, hogy az indiánoknál ismeretlen fogalom, akkor találkoztak először a jelenséggel, amikor fehér bőrű emberek kerültek az útjukba. Az is kiderül, hogy bár van jele a nőtlenségnek, mely a FÉRFI- HÁZASODIK- NEM jelösszetételből keletkezett, az indián társadalmakban minden fiatalember törvényszerűen megházasodik.), az indián jeleket a kor Amerikájában a siketek körében alkalmazott kifejezésekkel is párhuzamba állítja, ezek etimológiája azonban kevésbé kifejtett. Sajnálatos, hogy a részletes dokumentáció pusztán az írásbeliségre korlátozódik, a jelek ismertetését nem kíséri rajzos vagy képi anyag. Ld. **W. P. CLARK: *The Indian Sign Language with Brief Explanatory Notes***, L.R. Hamersly & Co., Philadelphia, 1885.

⁷⁴ Ld. VASS, 1977: 6

körében, hogy a gyártástechnológiai szakszavak (mint „hideg a buga”, „indítsd a sorvonógépet”, begyűrődés, hengercsere) mellett idővel szubjektívebb mondandó megfogalmazására is alkalmassá váltak. Külön jele volt a dolgozók kedvelt hobbijának, a gombászásnak; egészségügyi vonatkozások leírásának; annak, ha valaki mérges, haragszik; de valamelyest vallási gyökerű megnyilvánulásoknak is. Ilyen az 'irgalmaz!' irgalom' kifejezés is, amikor a megbánás tanúsításaként „*a két tenyér a test előtt összetéve (az ujjak felfelé néznek, esetleg összekapcsolva), egynéhány rövid előreleendülő mozdulatot végez*”.⁷⁵ Ezek a jelrendszerek nem rendelkeznek komplex szintakszissal és jelkincsük is többnyire egyetlen téma köré csoportosul, így a jelnyelvekkel ellentétben nem tekinthetők nyelvnek.

A minden siket közösségben kialakuló jelnyelvek segítségével bármilyen közlés, információ -legyen az fizikai valóság, emocionális tartalom vagy elvont gondolat-, kifejezésére alkalmasak. Már Platón (Kr. e. 427 körül- Kr. e. 347) is említi a jelnyelv használatát a nyelv működését és etimológiai kérdéseket boncolgató, *Kratülosz* című művében, ahol Szókratész a következőket mondja a világ alapjelenségeinek megnevezése kapcsán:

*„Ha nem lenne hangunk, se nyelvünk, és mégis közölni akarnánk egymással dolgokat, vajon nem kísérelnénk-e meg jeleket adni, mint most a némák, kezünkkel, fejünkkel és az egész testünkkel? (...) Úgy gondolom például, ha azt akarnánk jelezni, hogy 'fönt és könnyű', akkor kezünket az ég felé emelnénk, így utánozva a dolog természetét; ha meg azt akarnánk kifejezni, hogy 'lent és nehéz', kezünket leengednénk a föld felé. Ha pedig lovat, vagy valami más állatot akarnánk bemutatni, amint éppen fut, akkor, amennyire csak tudunk, ehhez hasonulnánk testünkkel és testtartásunkkal.”*⁷⁶

1960-ban látott napvilágot William Clarence Stokoe (1919- 2000) jelnyelvész tanulmánya, aki főleg az amerikai és kisebb mértékben más jelnyelvek vizsgálata során igazolta, hogy a jelnyelvek saját, teljes körű nyelvtannal funkcionáló, természetes nyelvek. A verbális és gesztikuláris nyelvek összevetésekor bebizonyosodott, hogy utóbbiakban is jól behatárolhatóak a fonológiai vagy kerológiai, morfológiai, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szintek, valamint a természetes nyelvek fő kritériuma, a kettős tagoltság szintén eredendően jelen van a jelnyelvekben.⁷⁷ Ezeknek a tételeknek a bizonyítása rámutatott, hogy

⁷⁵ Ibid, 76. oldal

⁷⁶ PLATÓN, 2008: 83.

⁷⁷ Ld. bővebben: STOKOE: *Sign Language Structure: An Outline of Visual Communication Systems of the American Deaf*, University of Buffalo, 1960.

az addig alacsony megbecsültséggel rendelkező jelnyelvek a hangzó nyelvekkel egyenértékűek, sőt, azóta a legtöbb országban a helyi jelnyelv törvényben is elismert hivatalos nyelvi státuszt kapott. Ennek a tendenciának jelentős szerepe volt abban a paradigmaváltásban, hogy a korábban többségi, halló társadalom tagjai részéről, „kívülről” gyakorolt befolyás helyett a siket személyek saját önrendelkezési jogukat kamatoztatva, nyelvi kisebbségként, de autonóm emberként élhessék mindennapjaikat. Ez a törekvés a hatvanas évek Amerikájában a „Deaf Pride” mozgalomban csúcsosodott ki.

Jakab Miklós, különleges szeretetmunkára specializálódott lelkipásztor a következő megállapításokra jutott a nem halló személyek gondolkodásának és nyelvhasználatának összefüggéseivel kapcsolatban:

„Sok százmillió embertársunk, függetlenül attól, hogy hall-e, jelekben gondolkodik, képi embere értelmezése szerint fogja fel a jelenségeket, és amikor erről valamit vallania, kifejeznie kell, maga is képekben gondolkodik. (...) A siket ember képi gondolkodáshoz edződött és ennek a kifejezésmódnak, lehetőségnek az előnyei szolgálják ki benne a kényelmes embert. Például, ha én mondom, hogy "Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma", szimbolikus emberünk a beszédhangsor idejének töredéke alatt, kevés gesztussal mondja el ugyanezt és még két kéz alkalmazása sem szükséges, mert lejelelheti nagy sebtében egy kezével, alkalmas beállítás, mozgatás mellett. Ez a képi beszédből eredő előny azonban a mindennapi életben is, meg a tudományos életben is rendkívüli éberséget igényel.”⁷⁸

III./1, A jelnyelvi jel összetevői

A jelnyelvi jel öt alkotóelemből építkezik, ezek tekinthetők fonémának. Mivel ennek a nyelvtani terminusnak a görög 'φωνή' vagyis 'hang' szó képezi az alapját, a jelnyelv pedig nem rendelkezik akusztikus részletekkel, Stokoe szükségesnek látta egy új kifejezés bevezetését, a jelnyelvi fonémákat kerémának (chereme, melynek gyökere a χείρ /kéz/ szó), a gesztikuláris-vizuális nyelvek fonológiáját kerológiának (chirology) hívta.⁷⁹ Más jelnyelvészek azonban azért maradtak az eredeti fonéma megnevezésnél, mert a beszélt nyelvek jelnyelvekkel való egyenrangúságát kívánták nyomatékosítani. A jeleket alkotó öt komponens a kézforma, a hely, a mozgás, az orientáció és a nonverbális elemek.

⁷⁸ JAKAB Miklós élete, 1989 szeptemberében készült hanganyag gépelt, 147 oldalas változata Jakab Miklós hagyatékából, 9-10. oldal. Hozzáférhető: Református Missziói Központ, 1151 Budapest, Alag utca 3.

⁷⁹ MAHER, 1996: 67

Kézformának azt a kéztartást nevezzük, amilyen alakzatot a kézfej a jel kivitelezésekor felvesz: fontos szempont, hogy a tenyér nyitott, vagy ökölbe zárt, csak bizonyos ujjak vannak nyújtva, vagy valamely ujjpercnél hajlítottak. Az egyenesen tartott ujjak is lehetnek egymáshoz zártak, vagy állhatnak egymástól széttárva. Lancz Edina jelnyelv-kutató 42 kézformát különböztet meg a magyar jelnyelvben, melyek közül 16 alapkézforma, a többi pedig ezek módosulatai. A 3 kézforma például nyújtott hüvelyk-, mutató- és középső ujjal formálható meg, ahogyan általában a kezünkön a hármas számot mutatjuk. Ha ezeket az ujjakat nem egyenesen tartjuk, hanem ívesen behajlítjuk, akkor a 3) kézformát kapjuk meg, ha pedig a három ujj egyenesen helyezkedik el, de a tenyérre merőlegesen nyúlnak előre, akkor a 3| kézformával van dolgunk. A kézformák elnevezései olykor tehát a hasonlóképpen jelelt számnevekből erednek (3,4 és 5 kézforma), a legtöbbjük neve –és nem a jelentése!- viszont a daktil ábécé egyes betűire vezethetők vissza (A, B, C, D, F, G, H, I, L, S, V és Y kézformák). Sem számokra, sem betűk formájára nem emlékeztet a delta kézforma és ennek változatai. Δ kézforma esetén minden ujj egyenes és nyújtott, de a középső ujj a többi ujjra és a tenyér síkjára merőleges.⁸⁰ Szabó Mária Helga ezeken túl további tizenkét rendszeresen használt kézformát tartalmazó listát állított össze, melyet kiegészített tíz olyan kézformával, ami kifejezetten egy- egy jelre tipikus, tehát nem rekurrensen meglévő standard elem. Hazánk jelnyelvében ritkán bukkan fel például az R kézforma (melyet keresztezett mutató- és középső ujjal formálhatunk), ami leginkább a 'református' kifejezés jelében mutatkozik meg.⁸¹ Külföldön viszont gyakrabban alkalmazzák ezt a kéztartást, ami jövevényelemként begyűrűzhet a magyar jelkészletbe is: a halló emberek gesztusai között is előforduló 'fingers crossed' motívuma olykor a REMÉNY jelének szinonimájaként használatos. A kézforma egy jelen belül is változhat, számos jelnek van egy kiindulási mozzanata és egy eltérő alakzatba érkező befejező pozíciója (mint a PRÓFÉTA jele).

Nem elhanyagolható információ a jel kivitelezési helye- ugyanaz a kézforma bírhat egészen más jelentéssel, ha különböző lokációkban tűnik fel. Egyes jeleket a fejünk felett, fej- vagy vállmagasságban realizálunk, míg másokat a mellkas környékén, vagy testünk valamelyik oldalán. Vannak olyan jelek, melyek jelelésekor fizikai kontaktus áll fenn a jelelő keze és a jelelési helynek megfelelő testrész között, és akadnak olyan jelek is, melyek a test síkja előtti, semleges térben valósulnak meg érintkezés nélkül. A tágabb jelelési tér filmtechnikai szakkifejezéssel élve az amerikai plánnak felel meg, a comb felső szakaszától a fej feletti néhány centiméteres magasságig terjed, a jelelő személy előtti boltíves sávban. A

⁸⁰ LANCZ, 2004: xiii és xxvi- xxvii

⁸¹ MONGYI- SZABÓ, 2003: 26-31

jelek túlnyomó többsége az arc/ fej és a felsőtest régiójában jelenik meg, elvéve azonban olyan lexémák is léteznek, melyek valamivel lejjebb helyezkednek el (például a KUTYA jelének egyik verziója a felsőcomb ujjhegyekkel való, ismétlődő ütögetése, ami az állat hívogatására utal).

Miközben a kézforma valamely zónában található, valamilyen mozgást is végez. Vannak egyirányú, körkörös és oda- vissza mozduló jelek, tehát a kezek egyenes utat járnak be, vagy csavarodó, íves volumenűek, csuklóból forognak, esetleg az ujjak tesznek valamilyen speciális mozdulatot. Bizonyos jelek előre- hátra síkon mozognak, mások jobbra-balra. Számos olyan jel fellelhető a magyar jelkincsben, melyek egy egyszeri mozdulattal jönnek létre (például PARANCSOLAT, ÁMEN), de ismétlődő mozgást tartalmazó jelek is vannak (ÚRVACSORA jele). A jelek csoportosíthatóak aszerint is, hogy pusztán egyik kezünk dolgozik, vagy mindkét kéz részt vesz a jel megformálásában. A második kategóriába tartozó jelek között vannak tükörszimmetrikus és azonos fázisú jelek, amikor mindkét kéz ugyanazt a mozgást végzi, egymás tükörképeiként. Vannak váltott szimmetrikus jelek, amikor a két kéz egyforma kézformájú, de felváltva mozognak, például amikor az egyik lefelé, a másik felfelé halad, majd fordítva. A parallel szimmetrikus jeleknél valamilyen fázisbeli eltolódás jelentkezik (ezen az osztályon belül szintén találhatóak egy irányba és váltakozva mozduló jelek). Egyéb esetekben a két kéz lehet különböző kézformájú és eltérő mozgású is, végezetül pedig előfordulnak úgynevezett álkétkézes jelek,⁸² ahol a jel érdemi részét az aktív kéz ábrázolja, de az ergonómiailag kedvezőbb kéztartás érdekében, vagy a jel pozíciójának egyértelműsítéseként, viszonyítási alapként a passzív kéz is segédkezik a jelkivitelezésben.

Az orientáció vizsgálatokor azt kell figyelembe venni, hogy a tenyér és az ujjak merre néznek a jelelő személy testének vonalához képest. A kézfej állhat kifelé, befelé, felfelé vagy lefelé. Jelnyelvészeti szempontból ugyanis léteznek olyan minimálpárok, ahol két jel esetében az orientáció tölt be jelentésmegkülönböztető funkciót, miközben kézforma, artikulációs hely, mozgás tekintetében viszont megegyeznek (például a személyes névmások, ÉN és TE jelei).⁸³ A nem manuális komponens a jelhez társuló adalékok gyűjtőfogalma, amelyek a jelentést árnyalják vagy kiegészítik. Ezek lehetnek a nonverbális kommunikáció eszközei, mint a test- vagy fejtartás, és a mimika.⁸⁴ Utóbbi rendkívüli jelentőséggel bír a jelelt tartalmakhoz való emocionális hozzáállás megjelenítésében, például a KERESZTRE FESZÍTÉS jele általában szenvedő, mély szomorúságot jelző tekintettel párosul, a FELTÁMADÁS jelét pedig bizakodó,

⁸² MONGYI- SZABÓ, 2003:37-42

⁸³ Vö. LANCZ, 2004: xiii és MONGYI- SZABÓ, 2003: 33

⁸⁴ LANCZ, 2004: xiv

örömteli arcvonások teszik teljessé. A melléknévfokozás (ugyanaz a kézjel használatos a jó, jobb, és legjobb fogalmak jelzésére, és az arckifejezés derűségének intenzitása irányadó az üzenet pontos dekódolásában) és a mondatfajták közötti differenciálás (a kérdőszavaknak megfelelő jeleket például felhúzott szemöldökök kísérik) is az arcjátékon keresztül megy végbe. A módhatározók általában szintén a mimika által épülnek be a közlésekbe: nem külön jel segítségével, hanem az arcizmok mozgásából lesz nyilvánvaló, hogy cselekvés vagy történés például lazán, vagy nehezen, unatkozva vagy izgatottan valósul meg.⁸⁵

Azokra a jelenségekre, melyek a világ technológiai fejlődésének vagy az emberi gondolkodás változásának köszönhetően újonnan merülnek fel, mint minden élő nyelvben, mely folyamatosan alakul a környezet módosulásához alkalmazkodva, a jelnyelvben is létrejönnek újabb és újabb kifejezések. A jelalkotásnak többféle útja van (jelösszetétel, teljesen új jel, korábban létező jel jelentésbővítése, stb.), de mindig azok a neologizmusok gyökereznek meg és terjednek el, melyeket maguk a siket közösség tagjai találtak ki. Megtörténhet, hogy például egy (halló) jelnyelvi tolmács munkavégzés közben olyan szóval találkozunk, melyre hirtelen nem tud pontos jelet, és markáns artikulációval kísérve egy ad hoc mozdulatot feleltet meg az adott dolognak, de ezek a kívülről jövő megoldások nem honosodnak meg hosszú távon a jelnyelvben, a siketek tehát sokkal hitelesebben, komplexebb és képszerű jeleket hoznak létre.⁸⁶ Ezt jól szemlélteti a néhány éve a köztudatba újdonságként berobbanó terminus, a koronavírus esete is: eleinte főleg a halló jelnyelvhasználók tükörfordítást alkalmaztak, és a már létező KORONA és VÍRUS jelekből, jelösszetétellel hivatkoztak a betegségekre. Azonban jelnyelven ennek a két jelnek az összekapcsolása, a fejtetőn jelzett, tekintélyt, rangot nyomatékosító királyi jelkép és a baktérium jele vizuálisan nehezen társítható egymáshoz, és így végeredményben képzavarhoz vezet. A siket közösségben egy új, találóbb gesztus vált bevetté: a passzív kéz öklöt formáz, ez a 'molekula'. A mögötte lévő aktív kéz kiinduláskor szintén öklben lévő ujjai kinyílnak, miközben elhaladnak a passzív ököl mögött. A sugárban kipattanó ujjak szimbolizálják a molekulához kapcsolódó jellegzetes tüskefehérjéket. Olyan fogalmak jelelése is változhat, amire már rendelkezésre állt korábban egy jel, erre példa az autizmus. Eddig az arc mellett lévő tenyerek arc felé való befordításával utaltak az állapotra, ami azt a konnotációt sugallta, hogy az illető be van zárva a saját világába. Ez a jel ma már kissé pejoratívnak hat, ezért két alternatíva is keletkezett: az egyik lehetőség szerint egyik kezünket a halántékhoz emelve, ujjainkat

⁸⁵ SZRENA- UNGÁR (szerk.): *B2 szintű jelnyelvi tanfolyam*, „Attitűdmimikák” 3. lecke, 5-9. oldal, ill. „Módhatározói eszközök” 9. lecke, 16-17. oldal (kiadja a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, Budapest, 2010)

⁸⁶ Jelnyelvi neologizmusokkal kapcsolatban ld. SUTTON- SPENCE, KANEKO, 2016: 129-139

„rebegetve” jelelhetjük az autizmus kifejezést, ekkor az ujjak mozgása azt jelenti, hogy az autizmusnak sokféle arca van, széles spektrumon jelentkezhetnek a különféle tünetek. A másik esetben mindkét kéz nyújtott mutató- és középső ujjai jelzik két, egymással szemben álló ember között fennálló szemkontaktust, ebből a pozícióból az egyik kéz kifelé elmozdul. Ezt a jelet az motiválta, hogy az autista spektrumzavarral élő személyek nagy része nehezen tart szemkontaktust a vele kommunikáló partnerrel. Új jelek felbukkanása nagyobb arányban jellemző egy- egy tudományág vagy szakma jelkincsében is, például számos siket munkavállaló tevékenykedik informatikai területen, de hasonlóképpen gazdagodik a teológiai terminológia jelkészlete is, mivel a jelnyelvi tolmácsolásnak köszönhetően egyre hozzáférhetőbbé válik a gyülekezeti alkalmak látogatása nem halló testvérek számára is.

III./2, A jelnyelv néhány morfoszintaxisbeli sajátossága

A jelnyelvben is van lehetőség az „igeragozásra”, vannak változó tövű cselekvésjelek, melyek mozgásának iránya annak függvénye, hogy ki a cselekvés ágense (innen indul ki a jel) és ki a páciense (itt fejeződik be a jel). Számos olyan cselekvésjel is létezik, mely nem vált alakot, ezek esetében kiemelt relevanciával bír az alany megnevezése. A vizuális nyelvekben sok olyan lexikai elem megtalálható, melyek rugalmas szófaji funkciót töltenek be, például a 'kegyelem', 'kegyelmes', 'kegyelmez' szavak ugyanannak a jelnek feleltethetők meg a magyar jelnyelvben. A beszélt magyar nyelv ragozott főnevei, vagy az indoeurópai hangzó nyelvek prepozíciói helyett a gesztikuláris nyelvek többnyire térbeli viszonyokkal dolgoznak, a jelek egymáshoz képest elfoglalt helyzete mutatja meg a mondattani kapcsolatokat.

A narratívák kohézióját biztosító nyelvtani kapcsolóelemek jó része, mint például a névmási visszautalás a térpontok kijelölésével történik. A személyes névmásoknak is saját térszelete van: mutatóujjal a jelelő teste felé mutatva jeleníthető meg az 'én', ebben a régióban kört rajzolva a 'mi'. A hivatkozott személyek közé helyezve, nyújtott hüvelykujj és mutatóujj oda- vissza mozgásával jeleljük a 'mi ketten' fogalmát. A jelelést dekódoló célszemély felé, általában a jelelővel szemben lévő irányba emelt mutatóujjal jelezhetjük a 'te' minőségét, a többes szám második személyt ebben a szegmensben körözve jeleljük. Hasonló elven jelelendők az ő és ők névmások is, esetükben jellemzően a kommunikáló felektől jobbra vagy bal oldalra lévő sávot használva attól függően, hogy a valóságban hol foglalnak helyet ezek az egyének. Egyenesen tartott hüvelyk-, mutató- és középső ujjal, felfelé néző tenyérrel irányukba való körzés utal az 'ők hárman' együttesre. Ha a közlés különböző csoportokról vagy felsorolt dolgokról szól, akkor a jelelő előtt rendelkezésre álló teret akár három- négy

szeletre is bonthatjuk, és az egyes egységeknek egy-egy térpontot jelölünk ki. Amikor a történetben ismét felbukkannak az adott közösségek, nem szükséges újra megnevezni őket, hanem elég következetesen arra a térpontra mutatnunk, melyet első említésükkor kijelöltünk számukra. Négynél több pontot nem célszerű elkülöníteni, mivel ennél több elem disztingválása követhetlenné teszi a jelelést. A párbeszéd elmesélése két térszelet megkülönböztetésével zajlik, a bal oldali sík az egyik szereplőé, míg a jobb oldali a másiké, a jelelő pedig törzsével ezek felé a pontok felé fordulva teszi egyértelművé, hogy mikor melyik illető szólal meg.⁸⁷ Például, Zákeus történetében (Lk 19,1-10), a magas fügefára mászó vámszedő térszelete a jobbra lévő, fenti sík, megszólalásakor a jelelő enyhén bal oldalra fordul és lefelé néz, Jézus hozzá képest elfoglalt helyzete a másik oldali, lenti térpont. Amikor a földön álló, Zákeussal kommunikáló Jézus bőrébe bújik a bibliafordító, teste kissé jobbra dől, és tekintetét felfelé emeli.⁸⁸

A jelnyelvi mondatok döntő többségükben a S-O-V sorrendet követik, vagyis a mondatban az első helyen áll az alany, ezután szerepel a bővítmény, a többi mondatrész, végül pedig az állítmány. Ez a felépítés nemcsak jelnyelvekben fordul elő, a hangzó német nyelv is ilyen kötött szerkezettel operál az összetett mondatok alárendelő tagmondataiban (Nebensatzwortfolge). A vizuális nyelvekben jellemzően a téma (a kommunikáló felek számára már ismert tartalmak) előzik meg a rémát (újdonságot képező ismeretanyag),⁸⁹ és a jelnyelvi megnyilatkozások általában számos rövidebb, legfeljebb két tagmondatból álló mondatból épül fel, a többszörös alárendelések és barokkos körmondatok a jelnyelvi struktúráktól idegennek hatnak. A tagmondatok egymáshoz fűződő viszonyát leggyakrabban a mimika és az egységek közötti szünetek jelzik. Néhány kötőszót a jelnyelv is rendszeresen használ, ilyenek a HA, DE, VAGY.

Szemiotikai szempontból a proformok abszolút jelek, talán úgy is fogalmazhatunk, hogy jelek a jelben, vagy „metajelek”. Az előző fejezetben már láthattuk, hogy a valóság elbeszéléséhez jelekre (mindegy, hogy szavak, jelnyelvi jelek, képek, piktogramok) van szükségünk, melyek a valóság egy elemét szimbolizálják a valóság komplexitásához viszonyítva valamelyest egyszerűbb módon. Amikor magyar jelnyelven azt a mondatot szeretnénk kifejezni, hogy az autó nekimegy a fának, akkor ezt a következőképpen tehetjük meg: két kezünkkel azt imitáljuk, ahogyan a kormányt markoljuk és forgatjuk- ez az autó jele. Ezután egyik kezünk fa formát vesz fel: az alkarunk a talajra merőlegesen áll, nyitott

⁸⁷ TAMEZ, 2015: 261

⁸⁸ Lk19,1-10 jelnyelvi fordítása megtekinthető a <http://baptistamedia.hu/jelnyelvi-biblia/#/videos> oldalon. (2024. 12. 11.)

⁸⁹ SZRENA- UNGÁR (szerk.): B2 szintű jelnyelvi tanfolyam, 1. lecke, 2010, 23. oldal

tenyerünk ujjai úgy mozognak, mint ahogy a lombkorona ágai egy enyhe szellő hatására. Másik kezünk eközben szintén nyitott tenyérrel érinti az álló kezet a könyök tájékán (tehát a talajjal párhuzamosan fektetjük ezt a kezet). Ahhoz, hogy az autó és a fa jelét egy jelenetben, egyszerre ábrázolhassuk, összesen négy kézre lenne szükségünk. Ezért indokolt a proform használata, aminek segítségével a két elem közti mozgást négy helyett két kézre redukálva mutathatjuk meg. Többféle proform rendelkezésre áll a jelnyelvi repertoárban, ezek olyan semleges jelek, melyeknek nincs saját jelentésük, hanem mindig a mondat elején jelelt személynek, tárgynak, vagy fogalomnak feleltetjük meg ideiglenesen, abban az egy mondatban vagy történetben. A megfelelő proformot a jelzendő jelenség alakja szerint választjuk meg.⁹⁰ Mivel az autót sematikusan egy fekvő téglatestként is elképzelhetjük, ezért lefelé néző, a talajjal vízszintes, egymáshoz simuló ujjakkal, nyitott tenyérrel jelzett proformmal tudjuk helyettesíteni. Az említett jelnyelvi mondat záróképe tehát ez lesz: a passzív kéz marad a fát jelentő állított alkarral, lombot jelző ujjakkal való mozdulatban, míg az aktív kéz a fektetett tenyérrel (=proform) közeledik/ belecsapódik a másik kéz alkarjába (jelnyelven: AUTÓ FA || PROFORMautó nekimegy a fának). Ezekben az esetekben tehát a valóság kétszeres absztrakciója, a szimbólum szimbóluma jön létre.

A jelnyelvekben az időről való gondolkodásban (akár az igeidők, akár időhatározók esetében) kulturális meghatározottság érvényesül. Európában a jelelő személy testének síkja a jelen, a test vonalához közvetlen közel jelelendők például a MA, MOST fogalmak. A test mögötti tér a múltbeli történések helye, hiszen a múltat már a hátunk mögött hagyjuk. Tenyerünkkel vállunk felett hátrafelé intve jelezhetjük a cselekvésjelek múlt idejét. Ugyanígy a vállunk mögé lendülő nyújtott hüvelykujjal (míg a többi ujj zárt) fejezhetjük ki, ha egy esemény TEGNAP ment végbe. A testünk előtt, távolabb eső terület a jövőbeli dolgok színtere, ahogyan az ember előre felé halad, a jövőbe (ebbe az irányba mutatnak a JÖVŐ, LESZ, HOLNAP jelek is). Ázsiában ezzel éppen ellentétes nézőpont alakult ki, az itt élők úgy vélik, szemeinkkel, arccal afelé vagyunk, amit már láttunk, pontosan ismerünk, vagyis az ázsiai jelnyelvekben a jelelő előtt lévő tér a múlt tartománya, és ami a háta mögött van, ami még bizonytalan és rejtélyes, mert nincs rálátása, (még) nem megismerhető, az a jövő. A jelnyelvi mondatokban a legfontosabb, az egész mondat tartalmát kondicionáló információk szerepelnek az első helyen, így ha egy időhatározó is része a közlendőnek, akkor az alanyt megelőző helyen áll. Előfordul, hogy terjedelmesebb történetmesélésnél csak a

⁹⁰ Bővebben a proformokról ld: **MONGYI- SZABÓ**, 2003: 96-99, **LANCZ**, 2004: ix-xiii, **SZRENA- UNGÁR** (szerk.): *B2 szintű jelnyelvi tanfolyam*, 1. lecke, 2010, 29-44. oldal; 2. lecke, 2010, 6-9. oldal és 11. lecke, 2010, 12-14. oldal

megnyilatkozás elején tudatja a jelelő, hogy az esemény múlt, jelen, vagy jövő idejű, az ezt követő igéknél, cselekvésjeleknél már nem utal rá külön, így aki késve kapcsolódik be egy beszélgetésbe, nehezebben veszi fel a fonalat, nem feltétlenül tudhatja, melyik időszakban játszódik a közlés. A magyar jelnyelv egyik morfológiai sajátossága, hogy az időfogalmak jeleibe sokszor beépül a tíz darab alatti mennyiséget jelző számnév is (ennyit lehetséges ergonómikusan két kézzel megformálni), tehát ugyan van külön jele a számoknak (például egy, kettő, hét, negyven, stb.), és külön jele az olyan fogalmaknak, mint óra, nap, hét, hónap, év, a két jel összeolvad.⁹¹ A „*Mózes kinyújtotta kezét az ég felé, és sűrű sötétség támadt egész Egyiptomban három napig.*” (2Móz 10: 22) mondat fordításában a nap eredeti jelének mozdulatát három ujjunk (hüvelyk-, mutató- és középső ujj) segítségével módosíthatjuk a bibliai szimbolikában különleges jelentéssel bíró, megfelelő időtartam jelzéséhez.

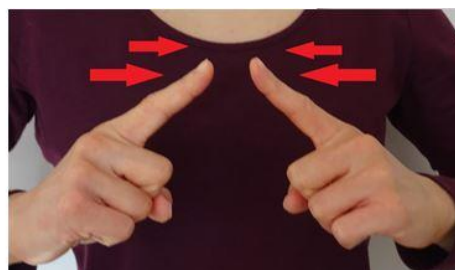
IV./3, Ezerarcú (egyházi) jelnyelv

Minden országban más jelnyelvet használnak. Az egyes jelnyelvek mindig a helyi siketek gondolkodásmódja, a siketkultúra belső törvényei mentén alakulnak ki, de esetenként a siket közösséget körülvevő többségi, halló társadalom kulturális jellegzetességei is hatással vannak formálódásukra. Ezt a jelenséget jól szemlélteti a TEMPLOM jele hazánkban és Spanyolországban. A dél-európai országhoz képest Magyarország népessége nagyobb arányban református vagy evangélikus,⁹² kultúránkat befolyásolta a reformáció, és ezen felekezetek a bibliai alapokon nyugvó egyszerű életvitelt helyezik előtérbe. Ezért a magyar siketek többsége a templom fogalmáról elsődlegesen az imádkozás tevékenységére asszociál: a jelben lényegre törő módon imára kulcsolt kezek, vagy egymáshoz fordított tenyerek tűnnek fel. A jezsuiták és az ellenreformáció káprázatos építészeti örökségének lenyomataként a spanyol jelnyelvben viszont a minden nagyobb városukban megtalálható, barokk katedrálisok impozáns fizikai megjelenése ihlette a kézjelet, melyben elegáns templomtorony és kerek ólomüveg ablakok köszönnek vissza. A jelnyelvek nem követik a beszélt nyelvek geográfiai

⁹¹ SZRENA- UNGÁR (szerk.): *B2 szintű jelnyelvi tanfolyam*, 8. lecke, 2010, 6-8. oldal

⁹² Spanyolország vallási összetétele a CIS 2025 áprilisi adatai alapján: hitét nem gyakorló katolikus 36,7%, gyakorló katolikus 18,8%, más vallásokat, felekezeteket gyakorlók 3,6%, agnosztikus 11,2%, nem vallásos 12%, ateista 15,8%, nem válaszolt 1,9%. Ld. **Centro de Investigaciones Sociológicas: Barómetro de abril 2025**, Estudio nº 3505, Pregunta 28, <https://www.cis.es/documents/d/cis/es3505mar-pdf> (2025. 08. 20). Magyarországon a 2022-es népszámláláskor 40% nem válaszolt a vallási kérdésre, a válaszadók 50%-a katolikus, 16% református, 3,1% evangélikus, 27% nem vallásos, és 3,9% az izraeliták, ortodoxok, más keresztyének, más valláshoz, felekezethez tartozók aránya. Ld. **Központi Statisztikai Hivatal: A népesség főbb jellemzői**, <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/kiadvany/assets/nepszamlalas2022-vegleges-adatok.pdf> (2025. 08. 20.)

felosztását, így bár Spanyolország és Latin- Amerika nagy része verbalitás szempontjából spanyol nyelvterület, az európai spanyol jelnyelv és a mexikói, kubai, argentin vagy chilei jelnyelvek nem mutatnak különösebb egyezést, teljes mértékben külön nyelvekként kezelendők. Minél nagyobb a földrajzi távolság a csoportok között, annál nagyobb eltéréseket mutat a jelkincs.

A templom jelei magyar,

spanyol,

és mexikói jelnyelven

Az élő nyelvek állandó változásban vannak, sokszor hosszadalmas folyamat, míg egy-egy nyelvi norma megszilárdul, vagy létrejön a standard köznyelv rámutatva, hogy melyek a helyes nyelvi alakok és előírva, hogy melyek nem azok. Magyarországon a jelnyelv sztenderdizációja törvényi szabályozással és a jelnyelvoktatásban használt tankönyvek kibocsátásával kezdődött meg, s ahogy arra Budai Tímea is felhívja a figyelmet a nyelvtervezést is taglaló szakdolgozatában, a bilingvális oktatás elindításában is fontos szerepet játszik a jelnyelv egységesítése.⁹³ A 2009. évi CXXV. törvény hazánk hivatalos nyelveként ismeri el a magyar jelnyelvet és rendelkezik arról, hogy a magyar jelnyelvnek minden élethelyzetben hozzáférhetőnek kell lennie a siket személyek számára. A törvény legutolsó módosítása a jelnyelvből való nyelvvizsga szerzésének lehetőségével is kecsegtet. A jelnyelvi törvényben leírt jogok megvalósításához a Nyelvtudományi Intézet Többsnyelvűségi Kutatóközpontja végez nyelvészeti háttérvizsgálatokat, foglalkoznak a siketek nyelvhasználatának szociolingvisztikai tanulmányozásával, jelnyelvi korpusz létrehozásával és bővítésével, jelnyelvi változatok és a nyelv deskripciójával, szótárkészítéssel, és a kétnyelvű oktatás elindításához szükséges, sztenderdizációt célzó kutatásokkal.⁹⁴ Lancz Edina 750 alapjelet ismertető *A magyar jelnyelv szótára* (2004) című könyve és a Hallatlan Alapítvány folyamatosan bővülő, magyar és amerikai jeleket egyaránt tartalmazó online jelnyelvi szótára (<https://www.hallatlan.hu/c/jelek/>) is nagy előrelépés a korpusztervezésben. Előbbi azonban nem terjed ki az egyházi jelekre, utóbbinál pedig célszerű figyelembe venni, hogy a vallás témaköréhez kapcsolódó jelek többségükben a Jehova Tanúinak teológiai felfogását tükrözi, így azok a történelmi felekezetekben bevett jelkincstől jelentősen eltérnek.

⁹³ Lásd: BUDAI, 2014: 3

⁹⁴ BARTHA, HOLECZ, 2016: 206-207

A jelnyelv egy országon belül sem egységes. Az internet világa előtti időkben a siketek többnyire egymástól távol, sporadikus szétszórtságban éltek, kevésbé tudták tartani egymással a kapcsolatot. A magyarországi hét siketiskola és azok környéke jelentette azt a központot, ahol a nem halló személyek nagyobb arányban tudtak személyesen találkozni.⁹⁵ Ennek megfelelően a magyar jelnyelvnek hét dialektusa alakult ki: a budapesti, a váci, az egri, a kaposvári, a soproni, a debreceni, és a szegedi. Nyolcadik dialektusként szokás hivatkozni a kolozsvárirra, mely rendkívül értékes történelmi nyelvemlék: a Trianon miatt szakadt el a magyar dialektusoktól, azonban az akkori idők jelnyelvének Osztrák- Magyar Monarchia korabeli állapotát őrzi, és a helyi sajátosságok mentén fejlődött tovább. Dialektális eltérést mutat például az úrvacsora sákramentumának Krisztus testét jelképező anyaga, a KENYÉR jele is: Budapesten a passzív kéz fektetett alkarja szimbolizálja a veknit, melynek csuklója körül az Y formájú aktív kéz egy karéj lementszését illusztráló mozdulatot tesz. Ezzel szemben a váci jel egykezes, nyújtott mutató- és középső ujj érintik az egyik arcélt.

A jelnyelvek ugyanúgy többféle nyelvi rétegből állnak össze, mint a hangzó nyelvek, így a manuális- vizuális nyelvek is rendelkeznek különféle regiolektusokkal, irodalmi regiszterrel, szaknyelvekkel vagy éppen szociolektusokkal, szleng nyelvváltozattal. Az internetes éra, a videochates alkalmazások, melyekkel a siketek már kamerán keresztül is tudnak egymással jelezni és képes tartalmakat közvetíteni, nemcsak a magyar hallássérültek kapcsolattartását tette lehetővé, hanem a nemzetközi határokat is megnyitotta. Ennek köszönhetően pedig külföldről beszivárgó jelek is gazdagítják a magyar jelnyelvi szlenget, gondolhatunk elsősorban az amerikai jelnyelvből kölcsönzött HELP (passzív nyitott tenyérben A• kézforma) és SORRY (ökölbe szorított kéz körző mozdulatokat végez a mellkason) kifejezésekre. Jelentős különbségek adódnak az egyházi és a világi jelkincsben is, olykor még akkor is, ha a beszélt nyelv mindkét környezetben ugyanazt a szót használja. Németországból származó példa a húsvét jele: a profán terminológiában elterjedt változat a homlok két oldalán H kézformával jelzett nyuszifüleket idézi. Ha hangzó nyelven is mindenképpen el szeretnénk választani a vallásos használatától, akkor ez körülbelül a „nyusziünnep”-nek felelne meg. Az ország evangélikus jelvariánsa ezzel ellentétben az ünnep teológiaiailag legrelevánsabb elemét, Krisztus feltámadását eleveníti fel.⁹⁶

A keresztyénség különböző felekezeteinek eltérő teológiai felfogása is megjelenhet az egyházi jelkincsben, így magától értetődő, hogy másképp jelez egy római katolikus, egy

⁹⁵ SZRENA, UNGÁR (szerk.), 2010 (*Nem siketelünk! Bevezetés a magyarországi siket közösség kultúrájába*): 33

⁹⁶ Sabine FRIES, <https://www.taubwissen.de/content/index.php/leben-in-der-gemeinschaft/christen/121-sabine-fries-4.html> (2021.01.10)

református vagy egy baptista személy. Minden vallási közösség törekszik rá, hogy az egyes fogalmakat az adott dologra legjellemzőbb vonásánál ragadja meg, és eltérő lehet, hogy ki milyen tulajdonságot tart a legalapvetőbbnek. Vannak jelek, melyek kifejezetten egy gyülekezet sajátjai. Az V./2 fejezetben található jelgyűjtemény számos példát szolgáltat a jelenség alátámasztására. Előfordulnak azonban olyan felekezeten átívelő, nagyobb horderejű munkálatok, ahol muszáj egy jelváltozatot kiemelni a számtalan lehetőség közül, a jelnyelvi bibliafordítás esetében például nem áll rendelkezésre elegendő szakképzett munkatárs és megfelelő pénzügyi háttér hozzá, hogy mindegyik közösség a saját jelkincsét tükröző tradukcióhoz jusson.

A magyar jelnyelvhasználatra jellemző az egyéni változatok sokszínűsége. Az egyik legfontosabb tényező, ami befolyásolja a kommunikációt, a családi háttér. A siketség nagyrészt nem öröklődéssel alakul ki, a siketek 90%-a halló családba születik és a nem halló szülőknek is többnyire halló gyermekeik vannak.⁹⁷ Ezért a szülők és a gyermek anyanyelve más lesz, nem alkotnak megszokott folytonosságot. Amikor egy gyermek nem hallóként jön a világra, kognitív fejlődésének és identitásának szempontjából is kulcsfontosságú, hogy szülei mennyire elfogadóak a jelnyelvvel kapcsolatban. Újabb kutatások fényt derítettek rá, hogy siket és halló csecsemőknél egyformán érdemes a kézjelek általi kommunikációt alkalmazni, mivel a gyermekek nagyobb ívű kézmozdulatokat sokkal hamarabb képesek elsajátítani, mint a beszédhez szükséges hangképző szervek finommotorikai beállításait. Bár a babajelnyelv nem azonos a felnőttek által használt változattal, mert a felnőtteknél elnagyoltabb, kevésbé precíz kivitelezésű jeleket használnak, mégis lehetővé teszi, hogy a gyermek akár már hat- tíz hónapos kora körül kifejezhesse szükségleteit.⁹⁸ A nyelvhasználatra nem utolsósorban hatást gyakorol a hallásvesztés mértéke (enyhe nagyothallástól a teljes siketségig) és időpontja (veleszületett vagy szerzett hallássérülés) is. A hangzó nyelvekhez hasonlóan a jelnyelvekre is igaz, hogy minél fiatalabb korban jut hozzá a nyelvtanuló, annál természetesebb tudásra tehet szert. Később egyre nehezebb anyanyelvi szintű eredményeket elérni. A jelnyelvhasználó nagyothallók többsége a siketekétől némiképp eltérő, jellegzetes jelelési stílussal rendelkezik. Ezek a tényezők szolgálhatnak magyarázatul arra, hogy olykor egy városban élő, azonos felekezethez tartozó hallássérültek esetében is előfordulhatnak különbségek az egyházi jelkincsben.

III./4, Az egyházi alkalmakon végzett jelnyelvi tolmácsolás

⁹⁷ V. ö. KONTRÁNY HEGYBÍRÓ, 2005: 15 és BASCOM, 2008: 87.

⁹⁸ Ld. SZABÓ M. Helga (2013): *Mozduló kezek*, <https://m.nyest.hu/hirek/mozdulo-kezek> és NYÉKI, 2014: 3-4

Magyarországon hivatalosan az a személy vállalhat el tolmácsolási megbízást, aki szerepel a Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékében,⁹⁹ melynek meglétét a magyar jelnyelvi törvény írja elő. A Névjegyzékbe történő felvételhez szükséges a jelnyelvi tolmácsolás sikeres elvégzése, valamint 300 óra tolmácsolási gyakorlat. A Névjegyzékben való bennmaradás háromévente legalább nettó 300 óra tolmácsolási idő és 60 kreditpont értékű továbbképzés bizonyításával lehetséges, így garantálva azt, hogy a tolmácsként eljáró személy gyakorlott, benne van a tevékenység friss vérkeringésében, és tisztában van a szakmát érintő legújabb változásokkal, tendenciákkal. A jelnyelvi tolmácsok etikai kódexét Magyarországon először 1994-ben fogadták el, azóta pedig több változtatáson, finomításon esett át. Jelenleg a tolmácsolási helyzet valamennyi résztvevőjének jogaira kiterjed (megrendelő, hallássérült és harmadik /halló/ fél, jelnyelvi tolmács, valamint a jelnyelvi tolmácsszolgálat, aki a tolmácsot közvetíti). A kódex négy főbb alapelvet tartalmaz: pártatlanság, titoktartás, hivatás iránti szakmai alázat, valamint a szakmai kompetencia és kollegialitás. Ezeken a pontokon belül szabályozza a tolmácsolásban érintett résztvevők emberi méltóságának biztosítását, a siket fél önrendelkezési jogának elősegítését, a tolmácsolás során szerzett információk bizalmas kezelését, a nyelv elérhetőségének biztosítását (a tolmács mindkét fél számára a legjobban értett kommunikációs rendszert használja), törekvést a nyelvi és kulturális pontosságra, és a megfelelő szakmai színvonal kérdését is.¹⁰⁰

A fentiek fényében sajátos dilemmát vet fel az egyházi alkalmakon a tolmács bevonódásának kérdése. A hiteles tolmácsolásnak mindenképpen előfeltétele, hogy a jelnyelvi tolmács vallásos legyen, tolerálja, vagy azonosulni tudjon az átadott tartalmakkal. Yates esettanulmányában arra emlékeztet, hogy a baptista felekezet nem akceptálja a női lelkipásztorokat. Így ha egy baptista tolmács személyes meggyőződése ellen hat, hogy egy református eseményen nő van a szószéken, akkor diszkréten el kell hárítania a felkérést és szigorúan tilos a siket hívekkel a női prédikátorokról vallott negatív nézeteit bármilyen módon érzékeltetnie.¹⁰¹ Nem ritkán egy gyülekezetnek saját tolmácsa van, melynek előnye, hogy ismeri az adott gyülekezet történetét, szokásait, működését, a többi gyülekezeti tagot. Például tudja, hogy melyek a leggyakrabban elhangzó énekek, könnyebbé válik az előzetes

⁹⁹ A 2024. március 27-én frissített névjegyzék itt elérhető: <https://szocialisportal.hu/wp-content/uploads/2024/03/Jelnyelvi-Tolmacsok-Orszagos-Nevjegyzek.pdf>

¹⁰⁰ Ld. **KISSNÉ BERTA Rozália** *Etika és protokoll* című, blokkosított előadása a Hallatlan Alapítvány jelnyelvi tolmács képzésén, 2018.04.28 és 2018.06.23 között.

¹⁰¹ **YATES**, 2021 (Interpreting at Church): 19

felkészülés. Hátránya viszont a szerepek halmozódása – ha a tolmács maga is gyülekezeti tag, előfordulhat, hogy egyszerre lát el tolmácsolási és egyéb szolgálatot (mint a bizonyágtétel során), akkor jellemzően vagy a hangzó nyelvi, vagy az esetek döntő többségében a jelnyelvi megformálás szenved grammatikai csorbát, és mindkét kifejezésmód lelassul. Egy további kérdés, hogy a tolmács vehet-e úrvacsorát? Hiszen nyelvi közvetítőként elsősorban nem saját hitéletének gyakorlása céljából van jelen, ugyanakkor ő is hívő, és tolmácsolás közben aktívan átéli az elhangzottakat/ látottakat. A katolikus közösségekben nem elvárás, de általában szívesen veszik, ha felekezeti egyezés esetén a tolmács is áldoz. Olykor épp a gyülekezet vagy a lekipásztor kéri tevőleges részvételre a tolmácsot (vannak olyan siket tagokkal rendelkező baptista gyülekezetek, ahol magától értetődőnek tekintik a jelnyelvi tolmács bekapcsolódását a néhány fős csoportokra osztott, közös imádkozásba, vagy esetleg a lelkész rákérdez a tolmács megtérésének körülményeire).

A keresztyén hallássérült hívek részéről többnyire nem alapkövetelmény, hogy a tolmács ugyanolyan felekezetű legyen, mint ők (mivel Magyarországon általában elég kevés tolmács vállal egyházi megbízást és nem garantált, hogy egy adott időpontban van elérhető, azonos felekezetbeli tolmács. A keresztyénség, mint közös alap viszont nélkülözhetetlen). A liturgikus szokásokat eltérő felekezetek esetén is illik a tolmácsnak betartania (mint a tolmácsolásnak helyszínt adó felekezet szerinti köszönés, vagy felállás- leülés a meghatározott részeknél), viszont a speciális, egyetlen felekezetre jellemző mozdulatokat nem szükséges követnie (például egy református tolmácsnak nem kell keresztet vetnie vagy letérdelnie egy katolikus rendezvényen).

III./4.1, Istentisztelet/ mise

A mise 60 percig tart (ehhez néhány perces szertartások kapcsolódhatnak, például a hamvazás vagy a balázsolás). A református istentisztelet többnyire egy vagy másfél óra (ez függ a lelkész habitusától, vagy attól is, hogy tartanak-e úrvacsorát, keresztlőt). A baptista alkalom pedig két- három órát is igénybe vehet (ennél a felekezetnél az úrvacsorán túl a bizonyágtételek és az istentisztelet után a lekipásztornak feltett, Bibliával kapcsolatos kérdések nyújthatják meg az eseményt). Ezt figyelembe véve érdemes a tolmácsnak az időbeosztását kialakítania.

Ezeknek az alkalmaknak a tolmácsolása kétféleképpen valósulhat meg: személyes jelenléttel az istentiszteleten/ misén megjelenő hallássérülteknek, vagy médiatolmácsolás keretében a televízió sarkában lévő tolmácsboxban a képernyő előtt helyet foglaló siket

közösség részére. Ha az istentiszteleten megjelent hívek döntő többsége a tolmácsolásra támaszkodik, akkor a tolmács a lelkész közelében, állva dolgozik. Ahol a technikai felkészültség erre lehetőséget ad, akkor projektoron, nagyban kivetítve is követhető a tolmácsolás, hogy a hátsó sorokban helyet foglalók is jól lássák. Amennyiben csupán négy-öt fős, kisebb csoport csatlakozik egy halló gyülekezet alkalmához, akkor a tolmács rendszerint egy önállóan mozdítható széket szembe fordít a siketek által elfoglalt padsorral, a lelkésznek háttal, és amikor a liturgia ezt másképp nem kívánja, ülve dolgozik. A médiatolmácsolás során az egyik nagyon fontos aspektus, hogy a tolmácsbox egy szűkösebb tér, a tolmácsnak kisebb ívű mozdulatokkal kell operálnia, hogy a tévéképernyőn megjelenített kis ablakból semmilyen irányból ne lógjon ki a keze, a jelek kezdete és vége is a rendelkezésre álló térben maradjon. Számos előírás vonatkozik a megjelenésre is, mivel ezekben az esetekben nagyon erős reflektorfényben történik a munkavégzés. Ezért érdemes a szemüveg lencséinek tükröződését kontaktlencse használatával kiküszöbölni, a tolmács egyéni preferenciájához képest legalább egy árnyalattal erősebb sminket alkalmazni, olyan ruhaviseletet választani, ami átütő megvilágítás mellett sem látszik át.¹⁰²

A jelnyelvi tolmácsnak kulcsfontosságú tényezőt jelentenek az istentiszteletek során kapott visszajelzések. Ha a jelenlévő siketek értetlenkedve néznek, akkor valószínűleg rossz a tolmácsolási mód (ez például lehet magyar jelnyelv, vagy más speciális kommunikációs rendszerek, mint jelesített magyar nyelv, ujjábécé, daktil tenyérbe jelelés, magyar nyelvű beszéd vizualizálása, tenyérbe írás, Lorm-ábécé, Tadoma vibrációs módszer, stb.). Ezt menetközben is lehet változtatni. Ha az arcokon a lankadás jeleit észleljük, akkor lehetséges, hogy a tolmács részéről nem elég látványos az elhangzó bibliai textus vagy igehirdetés jelnyelvi átadása, ekkor érdemes kicsit több mimika használatával színesebbé tenni – mivel a jelnyelv aktívabban használja az arckifejezéseket nyelvtani elemként is, mint a beszélt nyelv, a történetmesélés elengedhetetlen része. Ha néhányan bólogatnak a célközönségből, mások viszont szemmel láthatóan nehezen követik, akkor lehet, hogy utóbbiak éppen most vannak jelen istentiszteleten először és több háttér-információra van szükségük, ezt felismerve a tolmács gyorsan beszúrhat egy tömör félmondatot (például arról, mit jelent a Szentháromság), hogy ezek az illetők is fel tudják venni az esemény fonalát. A médiatolmácsolás esetében hiányzik a visszacsatolás. Ekkor Magyarország teljes siketközösségét kell alapul venni, mely magában foglalja a jogászként diplomázott, értelmiségi európai parlamenti képviselőként tevékenykedő siket személyt, és az iskolázatlan, alacsony nyelvi kompetenciájú siket embert

¹⁰² Ld. „A médiatolmácsolás, művészeti tolmácsolás” c. fejezet In: **HENGER, KOVÁCS**, 2005:106-107.

is. A jelnyelvi tolmács törekszik egy átlagos szintet célozni, hogy lehetőleg minél több hallássérült nyomon tudja követni a tolmácsolt tartalmakat, de valójában ritkán tudni biztosan, hogy ezt sikerült-e elérni.

III./4.2, Bibliaóra

A bibliaórákon ideális, ha a résztvevők félkörívben helyezkednek el, mert így jobban lehet látni, mikor ki kommunikál. A hallássérült ügyféllel egyeztetve a tolmács általában a félkör azon részén foglal helyet, amely éppen szemben van a siketek helyével. Az óravázlatot érdemes a lelkésszel átbeszélni, az előzetes felkészülésben a tolmácsot segíti, ha tudja, melyik igeszakaszra épül majd a foglalkozás. Néhány, halló gyülekezetbe integrálódott hallássérült hívő felhívta a figyelmet arra, hogy az istentiszteletek tolmácsolása számukra túl gyors, és emiatt nehezen követhető. A bibliaórák hiánypótló lehetőséget biztosítanak arra, hogy a nem halló gyülekezeti tagok teológiai ismereteit bővítsék, stabil visszacsatolási alapot nyújtanak arra, amikor a prédikáció során csupán egy odaszúrt félmondatban utalnak egy komplexebb dogmatikai tételre.

Ez az alkalom jellegéből adódóan egy interaktív foglalkozás: a siket személy nemcsak passzív befogadóként van jelen, hanem maga is hozzáteheti gondolatait, megfogalmazhatja kérdéseit (adott a visszakérdezés lehetősége), így egyaránt szükséges hangról jelre és jelről hangra fordítani. Amennyiben a lelkész nem teszi, finoman moderálni szükséges az egyszerre való felszólalásokat (ha előfordul ilyen), mivel több személy mondandóját szimultán módon még a jelelés gyorsaságát növelve sem lehetséges egy tolmácsnak megfelelően visszaadni.

III./4.3, Lelkigondozói beszélgetés

Ennél a tolmácsolási típusnál kiemelten fontos visszaautalnunk az etikai kódexre: a titoktartás, kompetenciahatárok megtartása elengedhetetlen irányelvek a lelkigondozói beszélgetés során. Formális ülésekre ritkábban kerül sor, mivel a hallássérültek sokszor maguk is kellemetlennek érzik a tolmács további egy főként való jelenlétét (a Katolikus Hallássérült Pasztoráció gyülekezetének hívei például értékelik a lehetőséget, hogy az atya tud jelezni és a gyónás így kettejük közt tud megvalósulni).

Kincses Eszter megállapításai szerint egyházi területen rendkívül nehéz kivitelezni a tiszta profilú tolmácsolást, mivel (főleg az idősebb) siket hívek erősen támaszkodnak a segítő tolmácsolásra. Tizennégy válaszadóval végzett felmérésében katolikus híveket kérdezett arról, *„előfordult-e már olyan, hogy lelki probléma esetén inkább a tolmácshoz mentek beszélgetni,*

mint a paphoz. Hét fő igennel válaszolt. Azzal indokolták, hogy olyan esetekben fordul ez elő, amikor a pap elfoglalt, nem tud jól jelelni, vagy olyan a téma, amiről a tolmáccsal jobban lehet társalogni.”¹⁰³ Emellett Yates azt is elképzelhetőnek tartja, hogy a siket befogadókban az keltheti a lelkész és a tolmács egyenrangúságának téves illúzióját, hogy a tolmács munkája során szükségszerűen átveszi a lelkész testbeszédét. A tolmács kompetenciájának megtartása érdekében azonban alapvető, hogy hitéletet befolyásoló kérdésekben ne maga adjon tanácsot, hanem vonjon be lelkészt akkor is, ha a siket személy elsődlegesen a tolmácsnak veti fel a kételyeit. A lelkészképzésnek hangsúlyos része a szakszerű lelkigondozás, míg a tolmácsképzésekben nincs ilyen modul.¹⁰⁴

Szokás mondani, hogy a tolmács akkor végzi legmagasabb színvonalon a dolgát, ha az egymással konverzálo felek észre sem veszik a jelenlétét, olyan folyékony a kommunikáció.¹⁰⁵ Ez kiemelt relevanciájú vezérelv a lelkigondozói beszélgetés alkalmával.

III./4.4, Kötetlenebb gyülekezeti programok: énekkari előadások, kirándulások

A gyülekezetnek szervezett, lazább hangulatú programok, például sok információt összesűrítő idegenvezetéssel kísért kirándulások, zárándokutak, csendesnapok, táborok, ifjúsági programok vagy akár énekkari/ színjátszó próbák egyik általános jellemzője (bár vannak kivételek), hogy hosszabb elfoglaltságot jelentenek. Két órát meghaladó események időtartamára érdemes több tolmácsot alkalmazni, ún. team-tolmácsolást megvalósítani. A szimultán tolmácsolás egy rendkívül összetett agyi folyamat, mely során az éppen dolgozó tolmács egyrészt koncentrálni az éppen közölt forrásnyelvi mondat célnyelvre való átstrukturálására (ehhez figyelembe veszi az eltérő szó-, illetve jelkincset, a nyelvtani rendszert és a kulturális felfogást is). Másrészt monitorálja az eddig tolmácsolt tartalmak helyességét,¹⁰⁶ és ha hibát észlel, akkor az aktuális mondandót tömörítve, gyorsan belefűzi a javítást. Harmadrészt pedig fókuszál a mindeközben elhangzó/ eljelelt következő mondatra is.¹⁰⁷ A külföldi és a hazai szakirodalom is megegyezik abban, hogy húsz perc az idő, amíg ezt a feszített koncentrációt meg lehet tartani, legideálisabb esetben tehát húsz percenként

¹⁰³ KINCSES, 2018:17.

¹⁰⁴ Ld. YATES, 2021 (Interpreting at Church): 20.

¹⁰⁵ HENGER, KOVÁCS, 2005:33

¹⁰⁶ Például előfordulhat, hogy a tolmács rosszul/ vagy egyáltalán nem hallott, esetleg félreértett egy kifejezést, vagy egy azonos alakú, de többjelentésű szót másik jelentésével fordít, mint amire az előadó gondolt. Ha ez a terminus többször elhangzik, vagy a későbbiek során olyan kontextusba kerül, amelyből már egyértelművé válik, hogy a szó/ jel melyik jelentésében áll, akkor pontosítani kell a tolmácsolást ezeknek az információknak a tükrében.

¹⁰⁷ UNGÁR Nóra: *Szakmai fejlődéshez szükséges technikák 2.* című blokkosított előadása a Hallatlan Alapítvány jelnyelvi tolmács képzésén, 2018. ősz

váltják egymást a feladaton dolgozó tolmácsok.¹⁰⁸ Az éppen „pihenő” tolmács sem tétlenkedik, hanem a dolgozó tolmács közelében figyel, akár jegyzeteivel segítheti a társát (évszámok, felsorolások, vagy ehhez hasonló, könnyebben elfelejthető információk jól látható, nagybetűs jegyzete fontos támasz az aktív tolmácsnak), vagy egy-egy jelet mutat, ha úgy tűnik, hogy az éppen munkában lévő tolmácsnak sehogy sem akar eszébe jutni a nyelve hegyén lévő kifejezés. Továbbá azt is szemmel tartja, mennyire fárad a másik tolmács, mikor szükséges leváltani. Egész napos rendezvényeknél, konferenciáknál az idő előrehaladtával már a húszperces blokkok is rövidülhetnek, célszerű a kimerültséggel egyenesen arányosan egyre gyakrabban váltani, például tizenöt-, majd tízperces etapokban dolgozni. A team-tolmácsolás ellen szól, hogy ilyenkor a megrendelő intézménynek több tolmácsot kell finanszíroznia, vagy a siket személy órakeretéből tolmácsonként kerül levonásra az eltelt idő, ezért sokan nem kedvelik ezt a módszert vagy csak önkéntes, baráti alapon tud megvalósulni.

III./4.5, Esküvő

Az esküvő, keresztelő és a temetés olyan események, melyeken nemcsak hitbéli meggyőződésből megjelent emberek vesznek részt, így több teológiai vagy liturgiai háttér-információra lehet szükségük, mint a gyülekezeti tagoknak. Figyelembe kell venni, hogy a különböző felekezetek más- más liturgiát alkalmaznak a házasságkötésre. A katolikus teológia szerint a házasság a hét szentség (keresztség, bérmlás, Eucharisztia, bűnbánat szentsége, betegek kenete, egyházi rend, házasság) egyike, amit a többi szentségtől eltérően nem a pap szolgáltat ki, hanem a házasulandó felek egymásnak. A református egyház nem végez esketést, hanem áldáskérő istentiszteletet tart a polgárjogi szertartás után.

Jelenleg Magyarországon hallássérült személyek csak tolmács jelenlétében házasodhatnak, így garantálva, hogy az életre szóló döntést az összes, a helyszínen elhangzó információ birtokában, tudatosan hozzák meg (a polgári szertartás során a tolmácsnak is alá kell írnia a házasságot igazoló dokumentumot).

Ajánlatos a jelenlévők hallásállapotáról tájékozódni: egészen más élmény egyetlen, a násznépben jelenlévő távolabbi rokon vagy barát számára, a tömeg előtt „rejtve” tolmácsolni, mint hogyha az ifjú pár is érintett, akinek nem ritkán siket sorstársaik a legközelebbi barátaik, a családban viszont szép számmal akadnak halló tagok is, így teljesen vegyes társaságot alkotnak. Az utóbbi helyzetben is fontos a kétoldalú akadálymentesítés, a siketeknek minden információ megadása anyanyelvükön, a halló meghívottaknak pedig a jelnyelvi közlések

¹⁰⁸ Vö. YATES, 2021 (Interpreting at Church): 117 és HENGER, KOVÁCS, 2005: 52-53.

átültetése hangzó nyelvre. Ha siket pár áll a főszerepben, akkor a tolmácsra szükség lehet a legapróbb részletek megszervezésének közvetítésében is (például éttermi dolgozókkal, virágboltossal vagy fényképésszel való kommunikációban). Tolmácsként releváns az esküvők alkalmával is kerülni a szerephalmozást: előfordul, hogy a hallássérült pár a számára szimpatikus tolmácsot kéri fel tanúnak vagy esetleg koszorúslánynak, ezt a rendkívül megtisztelő felkérést azonban célszerű visszautasítani, ha a tolmácsolási feladatok is ugyanerre a személyre vannak bízva.

A legideálisabb esetben már a jegyesoktatástól és próbáktól kezdve ugyanaz a tolmács viszi végig a teljes folyamatot, hogy minél pontosabb képe legyen róla, mit hogyan képzel el a pár a nagy napon. Ilyenkor körvonalazódik az is, hogy melyik Igét választják (Teremtéstörténet, Ruth könyve, Szeretethimnusz, Énekek éneke, stb). A Debreceni Nagytemplomban házasságot kötő pároknak például kétnapos felkészítő előadás- sorozaton is részt kell venniük az egyházi esküvőt megelőzően.¹⁰⁹ Arról is célszerű előre egyeztetni, hogy a tolmácsra csak a polgári és egyházi szertartás (ezek egy napon vannak-e) során számítanak, vagy az utána következő, egész estés lakodalom ünneplésén is. Továbbá, ha a felek egyéni fogadalmat is tesznek, ezek szövegét is érdemes időben áttanulmányozni.

III./4.6, Temetés

A temetés tolmácsolásának legnyilvánvalóbb kihívása az érzelmi megterhelés, mivel gyakran előfordul, hogy egy tolmács jól ismerte az elhalálozott siket ügyfelet. Jelen van a hallássérült személy életének minden sarkalatos fordulópontjánál, szülések levezénylésénél, keresztlőnél, óvodai, iskolai szülői értekezleteken, tanórákon az oktatási intézményekben, vizsgákon, állásinterjúkon, esküvőkön, egyházi alkalmakon, rendezvényeken, bírósági perekben vagy egyéb ügyintézésnél, a nyugdíjfolyósítónál, különböző szakrendeléseken az egészségügyben, a végstádiumú vagy gyógyíthatatlan betegségek diagnózisának közlésekor és olykor a végső búcsú idején is. Előfordul, hogy ha a pap/ lelkész nem jelel, akkor a betegek kenetét vagy az utolsó, betegágyánál vett úrvacsorát is tolmácsolt szertartással szolgáltatják ki. Az életvégi pillanatokban a siket haldoklót megnyugtathatja a tolmács jelenléte, aki a halló családtagok felé is tud közvetíteni. A tolmácsból elvárható attitűd ilyenkor az együttérzés, és megengedett, hogy a tolmácsszerepből némiképp kiesve, de ő legyen az, aki hoz egy pohár vizet vagy megkeresi a kórházi személyzetet.¹¹⁰ Kiemelten fontos mérlegelni, hogy a tolmács elfogadja-e a temetés tolmácsolásának megbízását: ha olyan személy távozott az élők sorából,

¹⁰⁹ Ld. <https://www.nagytemplom.hu/eskuvo/>

¹¹⁰ YATES, 2021 (Interpreting at church):170

akihez a tolmács nagyon közel állt, és maga is gyászol, másik kollégát kell ajánlani a felkért tolmács helyett. A temetések után (akár ismerte az elhunytat, akár nem), mindenképpen jótékony hatással bír, ha a tolmács szupervízió vesz részt.

Ennél a tolmácsolási típusnál is mérlegelendő a több tolmács egyidejűleg való foglalkoztatásának lehetősége: előfordul, hogy több száz fős tömeg gyűlik össze egy siketkultúrában ismertebb közszereplő temetésére, és így nem mindenki részesülhet a tolmácsolásból. Ilyen nagyobb volumenű eseményeknél jó, ha a távolabb helyet kapó gyászolók közelében is dolgozik egy tolmács. Olyan eset is elképzelhető, ahol elég, ha a tolmács pódiumra áll, hogy a résztvevők jól lássák. A felkészülésnél, ha a lelkipásztorral nem sikerül egyeztetni a részletekről, akkor célszerű az ilyen alkalmakkor gyakrabban elhangzó énekek (például: Hadd menjek, Istenem, mindig feléd!), igeszakaszok (vigasztaló zsoltárok; a feltámadást hirdető, vagy az örök életbe vetett keresztyén reménység Igéinek) tolmácsolását gyakorolni. Azoknak a tolmácsoknak, akik még nem ismerik ezeknek az alkalmaknak a liturgiáját, hasznos útmutató lehet a Temetési Szertartáskönyv, melyet a Magyar Katolikus Püspöki Kar tett közzé 1999-ben, vagy a Magyar Református Egyház által publikált Temetési Istentisztelet Rendje (<https://reformatus.hu/documents/277/MRE-a-temetesi-istentisztelet-rendje.pdf>). Célszerű a hozzátartozók, gyászolók neveit, az elhalálozás okát, a család kedvenc énekeit, imáit, előre kipuhatolni, mivel ezek is valószínűleg elhangzanak a búcsúztatás során.

III./5, Összefoglalás

Fontos a fogalmak konceptualizációja: a jelnyelv nem mutogatás, aki jelnyelven kommunikál, az nem mutogat, hanem jelel. Szintén téves megfogalmazás a jelnyelvre jelbeszédként hivatkozni, mivel nem akusztikus csatornán valósul meg, a beszéd egyik fő jellemzője a hangzó szóbeliség. A jelnyelv kifejezés utal arra, hogy saját grammatikával rendelkező, önálló, kettős tagolású természetes nyelv, ekképpen a hangzó nyelvekkel egyenértékű kommunikációs rendszer. A magyar jelnyelv 2009-től hazánk törvényben is elismert, hivatalos nyelve, így például az Európai Parlament ülésein is fel lehet szólalni rajta. A jelnyelvi jelek jelentése annak függvénye, hogy milyen kézforma, kivitelezési hely, mozgás, orientáció és nonmanuális elemek alkotják őket. Míg a hangzó nyelvekben a szavak lineáris sorrendben követik egymást, addig a jelnyelvek jellegzetesen szimultán képábrázolást használnak és a mondatot alkotó elemek egymáshoz való viszonya térbeli elrendezésükből derül ki. A jelnyelv nem nemzetközi, minden siketközösségnek saját jelnyelve van, egy országon belül is számos dialektus alakul ki, akár egy gyülekezetnek is lehetnek saját jelei.

IV. FEJEZET

A HALLÁSSÉRÜLT SZEMÉLYEK LELKIGONDOZÁSA

Ez a rész azt hivatott bemutatni, melyek azok a hallássérülés által befolyásolt, tipikus élethelyzetek, melyek elhordozásában, megoldásában keresztyén melléállást kell tanúsítanunk. A fejezet a siketekkel való foglalkozás egyéni szintjére koncentrál.

IV./ 1, A siketek pasztorációjának története

IV./1.1, A siketek társadalmi megítélése a korai időkben

Az ókorban kevés gondot fordítottak a nem halló személyekre.¹¹¹ Erdei Norbert tanulmánya szerint kultúrafüggő, hogy egy társadalomban hogyan kezelték a fogyatékosságügyet: Egyiptomot pozitív példaként említi, ahol a törpe természetű emberek magas tiszteletnek örvendtek.¹¹² Európában viszont az antikvitás felfogása szerint a fogyatékos személyek nem lehettek a társadalom hasznos és egyenrangú tagjai (pl. a sérültnek nyilvánított csecsemőket levetették a Taigetoszról). A saját idejében befolyásos tekintélynek számító Hippokratész (Kr. e. 460- Kr. e. 377) fenntartotta korának abbéli meggyőződését, hogy a siketek nem tudnak kommunikálni, gondolkodni, lelki életet élni. A bolond, szellemi fogyatékkal élő emberek kategóriájába sorolták őket, ezért úgy vélték, oktatásuk sem lehetséges. A hallássérülés kérdésére szintén felfigyelő Arisztotelésznek (Kr. e. 384- Kr. e. 322) tulajdonítják azt a mondást, miszerint „a hallás a lélek kapuja”¹¹³ így a siketek marginalizálása, stigmatizálása a kor szerint elfogadható tudományos indoklást nyert. Pukánszky Béla rávilágít, hogy a testi hátránnyal élő személyek felé tanúsított viselkedést a 19. századig a babonák, előítéletek és tévhitek határozták meg, féltek tőlük, kerülték és kiközösítették a mássággal küzdőket.¹¹⁴ A középkorban például azt gondolták, hogy az ördög szállta meg a siketeket, ezért vagy máglyán égették el, vagy befalazták őket.¹¹⁵ Azok a fogyatékos-sággal született emberek, akiknek mégis sikerült életben maradniuk, kénytelenek

¹¹¹ "Los espartanos arrojan al sordo y al mudo por el Monte Taigeto; los atenienses, en tiempos de Pericles, los abandonan o sacrifican; los romanos hasta la época de Augusto los arrojan al Tíber, cuando no eran expuestos en la plaza pública y abandonados o vendidos como esclavos." GASCÓN RICAÑO, STORCH DE GRACIA, 2004: 8

¹¹² Ld. ERDEI, 2016:42

¹¹³ STEPF, 2009: 15

¹¹⁴ Ld. PUKÁNSZKY: A gyógypedagógia története_01: Ókor,
http://www.pukanszky.hu/eloadasok/JGYPK_A_gyogypedagogia_tortenete/Diak/

¹¹⁵ Ld. GASCÓN RICAÑO, STORCH DE GRACIA, 2004: 8

voltak magukra utalva a társadalom periferiáján élni, vagy családjuk titokban látta el őket, a külvilágtól elzárva.

Per Eriksson 1952-ben megjelent *Siketek története (Dövas historia)* című könyvében számol be a paradigmaváltás első megnyilvánulásairól. Hippói Ágoston a *De Quantitate Animae* és *De Magistro* írásaiban ad hírt arról, hogy a siketek szavak nélkül, gesztusok alkalmazásával kommunikáltak nem csak a fizikailag jelenlévő tárgyakról, hanem elvontabb témákról is, és a hangzó nyelvekhez hasonlóan majdnem mindent ki tudtak fejezni az általa *visibiliá*-nak hívott jelekkel.¹¹⁶ Egy másik tanulmány szerint Ágoston kortársa, Jeromos is elképzelhetőnek tartotta, hogy a siketek írásban vagy jelek segítségével imádkozzanak és így juthassanak üdvösségre.¹¹⁷ Nemzetközi tendencia, hogy a hallássérült személyek oktatásával eleinte egyházi tisztségviselők kezdtek el foglalkozni. A pedagógiai eljárásrend az volt, hogy egy-egy szerzetes vagy lelkész élethosszig dolgozott együtt egy-egy nem halló növendékkel, esetleg testvérpárral.

IV./1.2, Útkereső pasztorációs megoldások – a spanyol példa

A világon legkorábbi, siketoktatással kapcsolatos, ma ismert dokumentumok Spanyolországba vezetnek, ahol a kolostorokban, csendben élő szerzetesek között vallási okokból már megszokott volt a kézjelek általi kommunikáció. „Az első, a ki a siketnémák tanításával foglalkozott Ponce Péter (1520-1584) spanyolországi benedek-rendi szerzetes volt. (...) Ugyancsak spanyolországi egyén, Bonet Pál János volt az e téren megjelent első irodalmi mű szerzője.”¹¹⁸ Ebben az időben nem a hallássérültek társadalmi integrációját vagy műveltségük csiszolását tartották fontosnak, hanem a lelki üdvösség elnyerését tűzték ki az oktatás céljaként, ami a tananyag megválogatásában kulcsszerepet játszott.

A Ponce előtti korban kevés egyértelmű bizonyíték utal hallássérültek oktatására, bár valószínűleg ekkor is éltek már iskolázott írni- olvasni, vagy akár szájról olvasni tudó siketek. Az ő mestereik nevét, módszerét azonban homály fedi. Storch Gracia szerint Ponce-nél néhány évtizeddel korábban jelek segítségével oktatott a Jeromos- rendi szerzetes, Vicente de Santo Domingo, aki Juan Fernández de Navarrete-t (1526- 1579), gúnynevén a „Némát” tanította elsősorban festészeti technikákra a San Asensio nevű településen található Santa María de la Estrella kolostorban. Hallássérült személyek esetében nem ritka, hogy az auditív

¹¹⁶ Lásd: GASCÓN, STORCH, 2004: 19

¹¹⁷ HUERTA, VARELA, 2018: 18

¹¹⁸ SCHERER, 1895: 38-39

csatorna kiesésével más érzékeik válnak kiemelkedően fejletté, így a vizuális ábrázolásban rendkívüli rátermettségük. Amíg jó módú, halló családjában a későbbi festőnek nem állt rendelkezésére a jelnyelv, szénrúddal gyors skicceket vetett papírra, s ezekkel a rajzokkal kommunikálta szükségleteit és egyéb gondolatait a családtagok felé.¹¹⁹ Ezekben az illusztrációkban korán megcsillant tehetsége, s ez a felismerés vezetett odáig, hogy az oktatása idején az alapfokú tudás megszerzése mellett ennek a készségnek a kikristályosítása került fókuszba. Navarrete még három éves kora előtt, egy betegség szövődményeként vált prelingvális siketté, de ez nem gátolta meg abban, hogy az Arany század reneszánsz művészetének kiemelkedő alakja legyen, akinek az Escorial palota számos festményét köszönhetjük. Ezeket az alkotásokat II. Fülöp király rendelte meg, a legtöbb kép bibliai jeleneteket ábrázol, ilyen például az Ábrahám és a három angyal című munka.¹²⁰ 1576-ban keltezték azt a megbízási szerződést, melyben Navarrete további művek létrehozására vállalkozik, az írásos megállapodásban foglaltakat pedig Francisco de la Peña nevű tolmácsa segítségével ismerte meg a festő. Spanyol nyelvterületen ez az első írásos utalás a jelnyelvi tolmács szakmára, melyről jelenleg tudomásunk van. Logroño város királyi megbízottja a következő jellemzést adja Navarrete-ről: *„Ő abban különbözik a többi siket embertől, hogy bár a beszéd és a hallás képessége hiányzik belőle, Isten ügyes és rátermett értelmet adott neki, amellyel megérti, amit lát, és könnyen megérteti magát azokkal, akik hozzá fordulnak, olyan megfelelő és pontos jelekkel és gesztusokkal, mint ahogyan mások beszélnek. Tud írni, aláírni és számolni. Gyón, áldozik, és mindent megtesz, amit egy hívő kereszténynek igaz tudással tennie kell.”*¹²¹

A közvélemény azonban a már említett Pedro Ponce de León-t (1510 körül- 1584) tartja az elsőként dokumentált siketeket oktató egyénnek, akinek az oktatási technikáiról sem ő maga, sem más nem adott ki könyvet és alakjáról is csak szerzetestársai feljegyzéseiből tudunk. A neki tulajdonított eredmények alapján arra lehet következtetni, hogy a jelnyelv minél nagyobb mértékű kiszorítása mellett az orális metódus egy kezdetlegesebb és durvább formáját részesítette előnyben, megkísérelte a tanulóinak a hangzó nyelv egy egyszerűsített változatát és az alapvető keresztyén dogmákat átadni, mindezt pedig főként az írásra és olvasásra támaszkodva tette. Sikerének titka abban rejlett, hogy egy jó módú, nemesi családból származó siket tanítványai, az ugyancsak szerzetesi hivatást választó Pedro de Tovar - Velasco és fivére elkezdtek verbálisan kommunikálni. A tehetős szülők hallássérült

¹¹⁹ JIMENEZ TORRES, 2011: 517

¹²⁰ Lásd: GASCÓN, STORCH, 2004: 95

¹²¹ GASCÓN, STORCH, 2004: 107- 108

gyermekének taníttatását azonban prózaibb indokok is sürgették, mint az üdvözüléshez vezető, áldásos egyházi törekvések, mivel az ebben a korszakban érvényben lévő helyi törvények értelmében kizárólag olyan fiú leszármazottak örökölhettek, akik érthető beszédet tudnak produkálni.¹²² Egyes vélekedések szerint a Ponce-ra bízott tanulók közül idővel többen meghatározó és elismert közéleti szereplők lettek, de nem állnak rendelkezésre olyan források, melyek alapján ezek a tézisek igazolhatók, ezért valóságtartalmuk igencsak kétségbe vonható.

A Juan Pablo Bonet (1573- 1633) tollából született 1620-ban megjelent könyv *A betűknek elemeikre való felbontása és a némák beszédre való tanításának művészete* címet kapta, és nem csak azért számít műve nagy fordulópontnak a siketek oktatásában, mert ő az első szerző, aki az utókor számára írásban is rögzítette módszertanát, hanem azért is, mert kötete a modern fonetika tudományának alappilléreként is szolgál, így halló gyermekek logopédiájában, és olvasási készségük pallérozásához is sokáig használatos volt. Juan Pablo Bonet egy fontos kasztíliai előljáró siket gyermeket tanított. Saját empirián alapuló oktatási módszerei merőben eltértek Ponce elveitől. Törekedett rá, hogy a tanítás a kor szokásaival ellentétben ne okozzon semmilyen fájdalmat a gyermekeknek, és azt javasolta, hogy a siketeket hat- nyolc éves koruk körül kezdjék el beszédre tanítani, a folyamatban pedig a kieső hallás helyett a látásra kell nagyobb figyelmet fordítani.¹²³ Fontos volt számára a képi szemléltetés és a tanítványok jelek általi instruálása, a jelnyelvet pedig korát jelentősen megelőzve természetes nyelvként definiálta¹²⁴ (William C. Stokoe csak 1960-ban bizonyítja be nyelvészeti vizsgálatokra támaszkodva, hogy valóban természetes nyelvek). Bonet könyvében a 130. és 131. oldalak között megtalálható az a Diego de Astor grafikus által elkészített melléklet, mely a betűk formáját imitáló kézjeleket ábrázolja, ez a ma is széles körben használt daktilábécé őse. Sajnálatos, hogy könyvének jelentőségét csak külföldön ismerték el, például az angol John Bulwer vagy több mint száz évvel később Charles Michel de l'Épée abbé, aki a Bonet által használt kézi ábécét is átvette és továbbfejlesztette¹²⁵.

A jezsuita szerzetesek közül Lorenzo Hervás y Panduro munkássága említésre méltó. Egyházi pályája mellett nyelvészeti tanulmányokat folytatott, megalapozta az összehasonlító nyelvészetet és jártasságot szerzett az építészet, csillagászat és az orvostudomány területein is, ezekről számos könyvet írt élete során. Amikor Spanyolországból elűzték a jezsuitákat, Itáliában telepedett le, és itt ismerkedett meg de l'Épée tanaival olasz közvetítőkön keresztül,

¹²² Lásd: PUKÁNSZKY (03_Reneszánsz, korai újkor), 2011: 28-29

¹²³ Lásd: BONET, 1620: 120

¹²⁴ Lásd: BONET, 1620: 123- 124

¹²⁵ GASCÓN, STORCH, 2004: 156

ami arra sarkallta, hogy a kiűzetés elévülése után hazatérve iskolát alapítson a siketeknek. Erre Barcelonában került sor 1800-ban, Juan Albert Martí segítségével hozták létre a tanintézményt¹²⁶. A siketekhez kapcsolódó nézeteit *A Spanyol Siketnémák Iskolája, avagy a siketek spanyol beszédre és írásra való oktatásának művészete* című könyvében foglalta össze 1795-ben, ebben a dokumentumban a jelnyelvet nyelvészeti szempontból vizsgáló elemzései is helyet kaptak. Mindemellett a siketoktatást továbbra is vallásos szellemben kívánta folytatni, amiről Kéri Katalin egy pedagógiai cikkben így ír: „*A keresztény szerző szerint a tanítás legvégső célja a katolikus tanítások terjesztése és megerősítése a diákok körében, és már műve elején megfogalmazta azt is, hogy valamennyi nevelés közül a katolikus az, amely igazán eredményes lehet*”.¹²⁷

A mai formájában működő spanyol katolikus hallássérült pasztoráció megalakulása három személy nevéhez fűződik, ők Agustín Yanes Valer, Antonio Eguiluz Angoitia és Regino Chiquirín Aguilar, akik közül utóbbi önálló kiadványban foglalja össze fennállásuk több mint ötven éves történetét. A modern idők egyik történelmi pillanata 1967. április 30, hiszen ekkor szentelték pappá a prelingvális siket Yanes Valert. A pasztoráció első időszakában a siketiskolákban egyébként is a vallásos nevelés volt jellemző az állami iskolákban is, mivel a tanárok többsége vagy eleve egyházi területről érkezett (például a klarissza apácák), vagy pedig hívő személyek voltak. Így a gyermekek hitoktatása megoldott volt négy és tizenhét éves koruk között, amíg az iskola diákjai voltak. A spanyol siket pasztorációra jellemző, hogy számos konferenciát rendeznek, ahol a különböző autonóm közösségekben dolgozó, speciális szolgálatot ellátó egyházi személyek megvitatják a felmerülő szakmai nehézségeket, tapasztalatokat cserélnek és az egész országot átfogó, közös megoldásokon munkálkodnak (például katekézis létrehozása kifejezetten siketek részére). Azt is hangsúlyozza Chiquirín Aguilar, hogy fontos, hogy ők juttassák el az evangéliumot a siketekhez, tehát ez egy minden érintett számára elérhető lehetőség legyen, és ne a siketeknek kelljen sötétben tapogatózva keresgélniük hitük megélésének potenciális formáit.¹²⁸

IV./1.3, A jelnyelv- centrikus francia módszer története

A hallássérült személyek felkarolása Franciaországban is a katolikus felekezethez tartozó mesterekhez kötődik. Az ellenreformáció neves alakja és a hallássérültek védőszentje,

¹²⁶ Lásd bővebben: OVIEDO, 2006.

¹²⁷ KÉRI, 2015: 3

¹²⁸ Lásd CHIQUIRRÍN AGUILAR, 2007: 29-36

Szalézi Szent Ferenc (1567-1622) 1605-ben La Roche- sur- Foronban tartott prédikációja kapcsán találkozott egy 25 év körüli siket kéregetővel, akit Martinnak hívtak. Környezete sorsára hagyta Martint, mivel nem tartották képezhetőnek. A genfi püspök ad hoc kézmozdulatokkal kezdeményezett vele kommunikációt. Az egymás között használt egyéni jelrendszer addig finomodott fokozatosan, hogy a tudás átadására is megfelelővé vált. Ennek köszönhetően Martin első áldozott (1606), bérált (1608), és sűrűn járt gyónni. Ferenc kertészként alkalmazta a siket férfit, aki a püspök haláláig annak szolgálatában állt. Szalézi Szent Ferenc egy olyan korban vállalta egy nincstelen siket ember élethosszig tartó tanítását, melyben még tehetős családok hallássérült leszármazottjai sem minden esetben jutottak ilyen lehetőséghez.¹²⁹ A premontrai szerzetesek által fenntartott Saint Jean d'Amiens kolostorban nevelkedett Étienne de Fay (1670?- 1750?), aki egy nemes család siket sarjaként később nemcsak építészként, matematikusként és szobrászként ért el komoly eredményeket, hanem az első olyan nem halló személyként ismeretes, aki maga is siketeket tanított. Leghíresebb növendéke Azy d'Etavigny volt, aki évekig vette igénybe ezt az oktatási formát. Mivel a premontraiak szoros kapcsolatban álltak a némasági fogadalmuk miatt fejlett jelkommunikációt alkalmazó ciszterciekkel, az ismeretátadás fő csatornája ezen a környéken ugyancsak a jelnyelv volt. 1712-től a kolostor felújításával kapcsolatban is de Fayt bízták meg, a szakmai megbeszéléseken pedig egy helybéli szerzetes segítette az infokommunikációs akadálymentesítést, tehát a korabeli feljegyzések alapján de Fay rutinos tolmácshasználó benyomását kelti. Alapműveltsége kiterjedt vallási és világi témákra is, de jelenlegi tudásunk szerint nem maradt fenn azoknak a szerzeteseknek a neve, akik de Fayt ilyen széles látókörű tudóssá tették.¹³⁰ Charles Michel de l'Epée apát alapította az első siketiskolát 1770-ben, ami példaértékű volt a világ többi országának. Szerzetesként önzetlenül és szívvel- lélekkel fáradozott azon, hogy a siketek hitre jussanak. Ehhez létfontosságúnak tartotta, hogy az addigi francia gyakorlattal ellentétben ne egyedül az daktil ábécére támaszkodva memorizáltassa az egyházi iratokat és az imádságokat, hanem a tanulók ténylegesen belássák és magukévá tegyék azok mondanivalóját, ezért vezette be a „rendszeres jelek” alkalmazását. Nem de l'Epée abbé volt az egyetlen, aki Franciaországban siketeket tanított, egymással vetélkedő kortársainak kísérletei azonban nélkülözték a megértést célzó alapokat. Egyik ismertebb riválisa, Jacob Rodrigues Pereira, az orális módszer első francia szorgalmazója látványos eredményeket mutatott fel, mikor tanítványa ujjábécével betűnként tévesztés nélkül el tudta ugyan szavalni a Miatyánkot, de nem sikerült értelmeznie egy árva

¹²⁹ Ld. MARTIN, 2009: 86

¹³⁰ DENIS, 1887: 113-118

szavát sem.¹³¹ De l'Épée kommunikációs formája nem egyezett a francia hallássérültek ez időben bevett eredeti jelnyelvével (ez utóbbit nem tartotta elégségesnek a vallási ismeretek átadásához), viszont bizonyos vonásait átemelte a maga által kreált jelrendszerbe. Az apát módszerét csak a tanórák keretében vették igénybe, az iskolán kívül a siketek egymással továbbra is a maguk nyelvén érintkeztek, melyet ma ófrancia jelnyelvnek hívnak.¹³² Az új jelrendszer úgy lett megalkotva, hogy azzal a beszélt nyelvi francia nyelvtan is pontosan visszaadható legyen, alaposan kidolgozott eljárásáról pedig 1776-ban közreadott *Süketnémák oktatása rendszeres jelek útján* című könyvében ír az abbé. Például a franciában használatos, múltra vonatkozó különböző igeidők demonstrálására azt a szabályt állította fel, hogy magát a múlt időt jelző, váll felé intő B kézformából induló és B> kézformában végződő mozdulatot egyszer kell kivitelezni, ha a hangzó nyelvben közelmúlt (passé récent) igeidőt jelzünk. Ugyanezt a jelet kétszer kell ismételni az egyszerű múlt (passé simple) jelelésekor, és háromszor int az, aki régmúlt (plus- que-parfait) idejű cselekvést közöl¹³³. A kötet bemutatja azt is, hogyan lehetséges fizikailag nem jelenlévő fogalmakról jelek segítségével értekezni. A „hinni” (croire) szó az „igen” jelének használatából áll három különböző lokációval: először a homlokra helyezve (=gondolkodik, tud), majd a szív helyén (=lélek, szeretet), végül pedig a száj közelében (=mond). Ezután „nem”-et jelelünk a szemekre mutatva (=nem lát). Ehhez zárásképpen az „ige” (mint szófaj) jelét szükséges hozzáilleszteni.¹³⁴

Az apát 1789 decemberében bekövetkezett halála után Roch-Ambroise Cucurron Sicard abbé vette át a párizsi siketiskola vezetését, miután Bordeaux városában működő hasonló tanintézményben már foglalkozott nem hallók speciális nevelésével. A hallássérültek pedagógiájáról több jelentős művet írt. Sicard követte legendás elődjének módszerét, de egyúttal de l'Épée kissé merev és összetett jelelt francia nyelvét is igyekezett közelebb hozni a siketek képi gondolkodásához, így ő már egy sokkal természetesebb jelnyelven kommunikált, melyből fokozatosan kialakult a modern francia jelnyelv.¹³⁵

IV./1.4, Jelnyelvi nyelvcsalád kialakulása egyházi közvetítéssel – a siketoktatás Amerikában

¹³¹ Lásd: DE L'ÉPÉE, 1776: 18-20

¹³² További információ a francia jelnyelv fejlődéséről: Association pour l'apprentissage de la Langue des Signes Française: *Histoire de la Langue des Signes Française*, <http://aloah.org/index.php/lst/> (2021.01.02)

¹³³ DE L'ÉPÉE, 1776: 31

¹³⁴ Ibid, 1776: 43-44

¹³⁵ Lásd: SCHERER, 1895: 48

Az epizkopális egyház fiatal lelkésze, Thomas Hopkins Gallaudet 1814-ben kezdett foglalkozni szomszédja hallássérült gyermekével, Alice Cogswell-lel. Mivel nem rendelkezett sem siketekkel kapcsolatos tapasztalattal, sem jelnyelvi előtanulmányokkal, először egyszerűen a tanítani kívánt dologra mutatott vagy lerajzolta őket, majd leírta az adott jelenség angol nevét. Amikor a lány édesapja, egy gazdag orvos észrevette ezeket a próbálkozásokat, anyagi támogatás felkínálása mellett arra buzdította Gallaudet-t, hogy utazzon Európába, és szerezzon ismereteket az ottani siketoktatási módszertanokról. Angliában járt, mikor találkozott L'Epée utódjával, Sicard-ral, aki ebben az időben a párizsi siketiskola vezetője volt és tőle sajátította el a Sicard által tovább finomított francia módszer alapjait. Gallaudet másodmagával tért vissza Amerikába, a siket, és siketeket tanító pedagógus Laurent Clerc¹³⁶ (és Mason Cogswell doktor) segítségével pedig 1817-ben Hartford városában megalapította az első amerikai siketiskolát, akkori nevén a Connecticut Asylum for the Education and Instruction of Deaf and Dumb Persons-t.¹³⁷ Tekintve, hogy a lelkész franciaországi mesterektől leste el a siketeknek legjobban bevált pedagógiai megközelítéseket, az amerikai jelnyelv máig őrzi a francia jelnyelv nyelvtani szerkezeteinek bizonyos vonásait és jelkincsét, így új jelnyelvi nyelvcsalád keletkezett (a magyar jelnyelv például az osztrák jelnyelvvvel mutat rokonságot, ami szintén történelmi érintkezés nyomán alakult ki). Gallaudet gyermekei is folytatták munkásságát, Edward Miner Gallaudet 1864-ben alapított siket- és vak iskolát Washington D. C.-ben. A ma Gallaudet Egyetem néven ismert intézmény azért különleges, mert az élethosszig tartó tanulás jegyében a korai fejlesztéseket is magában foglaló óvodai gondozástól kezdve a PhD fokozatig kínál a fejlődésre megoldásokat jelnyelven zajló képzések formájában. Az oralizmus térhódítása egyre nagyobb mértéket öltött az 1870-es évek környékétől, ami a hallássérültek életében számos negatív hatást eredményezett, a jelnyelvi kommunikáció többnyire csak a siketek egymás közötti érintkezésére redukálódott. Oliver Sacks neurológus rávilágított, hogy ennek a krízisnek a fennállása alatt mindössze egy olyan entitás maradt, ahol a siketek anyanyelve továbbra is zavartalanul ragyoghatott a régi fényében: ez a védőburok az egyház volt.¹³⁸ A

¹³⁶ Clerc katolikusként érkezett meg a tengeren túlra, de hamarosan áttért a környéken jóval elfogadottabb epizkopális hitre.

¹³⁷ V.ö.: COSTELLO, 2009: xiv és a Gallaudet Egyetem hivatalos honlapját:

<https://www.gallaudet.edu/about/history-and-traditions/thomas-hopkins-gallaudet> (utolsó megtekintés dátuma: 2025. január 10.)

¹³⁸ SAMPLEY idézi Sacks-ot: „There has been one realm where sign language always continued to be used, all over the world, despite the changed habits and proscriptions of educators- in religious services for the Deaf. Priests and others never forgot the souls of their Deaf parishioners, learned Sign, ... and conducted services in Sign, right through the endless wrangles over oralism and the eclipse of Sign in the secular education.”, 1990: 34.

gyülekezetekben megvalósuló befogadó atmoszféra annak is tulajdonítható, hogy az egyházban fontosabb, hogy az üzenet célba érjen és megértésre találjon, mint az, hogy az üzenet csatornájaként használt nyelv mekkora presztízzsel bír. Más források is hangsúlyozzák, hogy az erős tiltás időszakában az egyházaknak milyen vitathatatlan érdeme a jelnyelv intézményes túléléséhez való tevékeny hozzájárulás, illetve a korabeli szurdopedagógia számára is mintául szolgáló szemléletformálás:

„Nem meglepő módon a vallási közösségek és a lelkészség már felismerték, hogy a siketekkel való kommunikáció kizárólag orális módszerekkel nehézségekbe ütközik. Így az 1900-as években a lelkészség elkezdett jelnyelvet tanulni, és a vallási csoportok elkezdtek hivatalosan is támogatni a jelnyelv alkalmazását. Érdekes helyzet alakult ki néhány iskolában, ahol a tanároknak az orális módszert kellett használniuk, de a lelkészségnek engedélyezték a jelnyelv használatát.”¹³⁹

A siketek hitéletének háromféle módjával találkozhatnak az amerikai hallássérültek. Eleinte jelnyelvi tolmács segítségével vettek részt a halló gyülekezetek istentiszteletein, hitéleti alkalmain, de bizonyos helyzetekben, például a gyónás esetében kellemetlenséget jelentett még egy közvetítő személy jelenléte. A teológiai képzőhelyeken indítottak külön kurzust a lelkészek és papok számára, mely felkészítette őket a hallássérült gyülekezeti tagokkal való interakcióra. Az igazi áttörést azonban az jelentette, amikor lehetőség nyílt a siket személyek egyházi képzésére, mert hallássérült lelkészek közreműködésével azokra a belső igényekre is hatékonyan tud reagálni az egyház, melyek a nem halló gyülekezet speciális alapidetermináltságából fakadnak.¹⁴⁰ Amerikában legkorábban az episzkopális egyház látott hozzá a siketmisszióhoz, 1846-ban Philadelphiában kezdtek hallássérültekkel foglalkozni az *All Souls Church for the Deaf* nevű gyülekezetben,¹⁴¹ ahol mindent a siketeknek megfelelő módon alakítottak ki, a szertartásokon igyekeztek főként a látásra hagyatkozni, mellőzve az éneklést, zenélést, csengőszót és fokozott figyelmet fordítottak rá, hogy olyan világítással rendelkezzen a templom, hogy minden hívő jól láthasson. Gallaudet első fia, Thomas 1852-ben New Yorkban tartotta meg első jelnyelvi istentiszteletét (*Saint Ann's Church for the Deaf*). Az első siket lelkészt, Henry Winter Syle-t 1883. október 14-én szentelték fel. Hallását még a hangzó beszéd megindulása előtt veszítette el skarlát miatt, de ez nem gátolta meg abban, hogy a Yale Egyetemen szerezzon diplomát. Rövid élete során

¹³⁹ MAHER idézi WheiPing Lou-t, 1996: 42

¹⁴⁰ Vö. SAMPLEY, 1990: 59-70 és 119-124, valamint COSTELLO, 2009: xv

¹⁴¹ COSTELLO, 2009: xv

számtalan siket személyhez juttatta el Isten kijelentését, és szüntelenül dolgozott olyan egyházi programok szervezésén, melyek minél szélesebb körben szólítják meg az addig hitételtől megfosztott hallássérülteket. Felekezeti megoszlás szerint az Egyesült Államokban jelenleg is ennek az egyháznak van a legtöbb siket híve és nem halló lelkésze.¹⁴² Elaine Costello adatai szerint a római katolikusok ismerték fel másodikként a siketek egyházi szükségleteit. Tizenkét egyházi fenntartású iskolát alapítottak a hallássérülteknek, a püspökségek több mint felében alkalmaznak siket pasztorációban jártas munkatársat, és három siket személyt szenteltek pappá.¹⁴³ A protestáns egyházak közül az evangélikus, metodista és baptista felekezetek rendelkeznek siketmissziós tevékenységgel, a keresztyénségen kívül pedig a zsidókból is szerveződött siket hívó közösség.

IV./1.5, Siketek lelkigondozása Németországban – a német módszer

Hans Jürgen Stepf evangélikus lelkész Joachim Pasche és lánya, Elisabeth esetét idézi fel az első Brandenburgban feljegyzett siketek nevelésére tett kísérletként. Pasche II. Joachim brandenburgi választófejedelem udvari lelkésze volt, majd esperes lett Berlinben. Valószínűleg 1563 után született, Elisabeth Sydow-val közös gyermeke még csecsemőkorában vált siketté. Pasche feltett szándéka volt, hogy lánya is részesülhessen az úrvacsora sákramentumában. Az oktatási stratégiájának részleteit nem ismerjük, annyi információ maradt fenn róla, hogy képek használatával és rámutatással tanította a végül időskort is megérő Elisabeth-et. A korai példák közül a másik legismertebb történet Johann David Solbrigé (1688- 1765), aki lelkész, pastor primarius, szuperintendens pozíciókban volt tevékeny. Két korosabb siket lánytestvér oktatásának feladatát kapta meg szintén abból a célból, hogy felkészítse őket a sákramentumok kiszolgáltatására. Solbrig is képek, és a jelenlévő dolgokra utaló kézjelek használatából indult ki, majd pedig igyekezett tanítványait az írásos kommunikációra és a beszélt nyelvi sajátosságokra rávezetni. Eleinte szavakat írt, majd fokozatosan egyszerűbb mondatokat, összetettebb mondatokat, a hangzó nyelvi szóalakok változásának okait magyarázta, és tanított nem látható témákról.¹⁴⁴

Németországban az európai sikerek hírére felbuzdulva számos lelkész döntött úgy, hogy hallássérült tanítványokat vesz gondjaiba, ehhez pedig főként a svájci- holland orvos, Johann Konrad Amman módszereit vették át, akinek *Surdus loquens* (1692) című írása több kiadást és fordítást is megért. Amman ismerte Bonet hangtani felfedezéseit, és szintén a

¹⁴² Lásd: PULVER, 1933: 128-129

¹⁴³ Lásd: COSTELLO, 2009: xvi

¹⁴⁴ STEPf, 2009: 16-18

beszédtanításra koncentrált. Míg a hangzó beszéd elsajátításához segédeszköznek Bonet egykezes ujjábécét dolgozott ki, addig Amman egy kétkezes változatot javasolt, ami a német siketoktatók körében is elterjedt.¹⁴⁵ Georg Raphel (1673- 1740) néhány évig Hamburgban volt evangélikus lelkipásztor, majd Lüneburgben tevékenykedett szuperintendensként. Hatból három gyermeke is hallássérült volt, őket igyekezett a holland tapasztalatok alapján tanítani. Ezt az eljárást átvette és képek beszúrásával bővítette egy másik lelkész, Otto Benjamin Lasius, melyről 1775-ös kiadású könyvében tudósít: *Ausführliche Nachricht von der Geschehenen Unterweisung der Taub und Stumm Geborenen Fräulein von Meding*. A műben beszámol arról, hogy a rábízott lány két év alatt tett szert olyan szintű tudásra, mellyel a hétköznapi beszédtémákon túl a vallásos kérdésekre is megfelelő választ tudott adni írásban. Lasius és Raphel nyomdokain haladt az evangélikus teológiát végzett Johann Ludwig Ferdinand Arnoldi (1737- 1783) is.¹⁴⁶ Szemléltető eszközként mindhárman használtak valamilyen mértékben kézjeleket, de a végső cél mindannyiuk esetében a hangzó beszédre nevelés volt.

Scherer István szerint Samuel Heinicke, aki korábban eppendorfi kántor volt, nem újította meg lényegesen Amman módszerét, abban viszont első volt, hogy ő alapította Lipcsében az első teljes mértékig oralizmusra épülő siketiskolát 1778. április 14-én. Ahogyan a szintén szurdopedagógus és fül- orr- gégész szakorvos Scherer fogalmaz: „*Kétségtől a német tanfőriaké az érdem, hogy a tetszetősebb jelbeszéd mellőzésével növendékeiket az előszóra oktatták, s méltán megérdemlik kitartásukért, hogy módszerük országuk nevén neveztessek el.*”¹⁴⁷ Heinicke munkásságát Ernst Adolf Eschke folytatta, aki azonban nem egyházi pályáján mozgott, hanem jogász diplomával rendelkezett. Feleségül vette Heinicke Juliane Caroline nevű lányát és apósának mintájára iskolát alapított Berlinben 1788-ban. Rengeteg energiát szentelt siket tanítványainak, akik nemcsak tantermi oktatásban részesültek, hanem szabadidős programokat, testmozgást is tartalmazott a tanterv. Eschke évekig az egyetlen tanára volt az intézetnek, mely 1812-től tanítóképzőként is működött.¹⁴⁸

A spanyol centralizált helyzettel ellentétben a németeknél továbbra is a tartományonként külön gondolkodás jellemző. A hallássérültek lelkigondozásáról a kezdetektől 1992-ig Berlin és a körülötte elterülő Brandenburg szövetségi tartomány vonatkozásában Stepf *Im Anfang war die Gebärde* c. kötetében olvashatunk. Ezen a környéken az első, kifejezetten siketekkel foglalkozó evangélikus lelkész Reinhold

¹⁴⁵ Vö. STEPf, 2009: 19 és SCHERER, 1895: 43-44

¹⁴⁶ Lásd: SCHERER, 1895: 43

¹⁴⁷ SCHERER, 1895: 49

¹⁴⁸ Vö. SCHERER, 1895: 49-51. és STEPf, 2009: 23-24

Schoenberner volt, akit 1866-ban szenteltek fel. Őt követték Hermann Schulz, Artur Krasa, Otto Bartel, Fritz Exner, Bernhard Stoevesand, Karl- Heinz Reichhenke, Elisabeth Becker, maga Hans Jürgen Stepf, Eduard Schuster és Roland Krusche. Az egyház igyekezett a siketek érdekeit védeni olyan nehéz történelmi időszakokban, amikor Németországban a második világháború előtt más fogyatékkal élő személyekhez hasonlóan a siket férfiak számára is kötelezővé akarták tenni a sterilizációt (Lex Zwickau, 1924).¹⁴⁹ Bár ennek a törvényjavaslatnak éppen az ellenállásban tevékeny teológus, Dietrich Bonhoeffer ideggyógyász édesapjának, Karl Bonhoeffernek a közbenjárására sikerült gátat vetni,¹⁵⁰ később a T4 művelet során hat központban, például a Hartheim kastélyban számos siket személy lelte halálát, áldozatul esve a faji megtisztulást célzó ideológiáknak. Az akciót végül a társadalomban feléledő fokozott gyanú és Clemens August Graf von Galen münsteri püspök nemzetszocializmus elleni fellépésének hatására állították le.¹⁵¹

Stepf könyvében önálló fejezet szól a siketek diakóniájának napjainkban kihívást jelentő aspektusairól, mint a munkanélküliség- munkakeresés kérdése,¹⁵² ami a legtöbb siket életében problémát jelent azokban az országokban, ahol a siketoktatás minősége nem teszi igazán lehetővé a munkaerőpiacon való szabad elhelyezkedést. A szakmai karrierről szőtt, általában nem is túl magas álmok és az ezek beteljesítéséhez szükséges, a siketek számára korlátozottan vagy egyáltalán nem elérhető továbbképzések kontrasztja sarkalatos, fájó pont a siketközösség életében. Bár az egyháznak nem első rendű feladata erre reflektálni, mégis hatalmas vigaszt nyújt számukra, ha olyan területen segítik őket, melyen a leggyámoltalanabbak.

IV./1.6, Összefoglalás

A 16. század előtt a siketek többnyire a társadalomból számkivetetten éltek. Az első, hallássérültek oktatását dokumentáló források Spanyolországba vezetnek, ahol Vicente de Santo Domingo és Pedro Ponce de León szerzetesek fogtak oktatási módszerek kidolgozásába. Eleinte képek, rajzok, írás és az ujjábécé használatával igyekeztek a siketeket

¹⁴⁹ Ez annak ellenére történt, hogy ma már közismert adat, hogy a siket gyermekek 90%-a halló családba születik, és a siket szülők gyermekei is 90%-ában hallók lesznek. A siketség az esetek túlnyomó többségében tehát nem örökletes állapot. A német törvénytervezetről lásd még: STEPF, 2009: 136-137

¹⁵⁰ Ld. bővebben: DOETZ, 2010: 42

¹⁵¹ Ezt követően feltűnésmentesebben, de sajnos folytatódott a társadalom bármilyen okból kevésbé hasznosnak ítélt tagjai ellen végrehajtott merényletek. Ld. VON GALEN, Clemens: Euthanasiepredigt vom 3. August 1941, (Predigt zu Lukas 19, 41-47), <https://www.uibk.ac.at/theol/leseraum/texte/599.html> (2024.12.27.), HOHENDORF et al., 2002: 1065-1074 és KASTLER, 2016: 10-23

¹⁵² Lásd: STEPF, 2009: 135

a hit titkaira tanítani. Egy egyházi tisztségviselő egész életét egy- egy nem halló diák nevelésére szentelte. Előfordult, hogy jelnyelvi nyelvcsaládok is egyházi közreműködéssel jöttek létre, Charles- Michel de l'Épée abbé nem látható, teológiai fogalmakat leíró, mesterségesen kialakított jeleinek hatása ma is számos jelnyelvben fellelhető (pl. hinni ige). A siketekhez való viszonyulást évszázadok óta meghatározza az oralista német módszer és a jelnyelvre alapozott francia módszer konfliktusa, mely a siketiskolák megnyílása után egyre kiélezettebbé vált. Az egyház a reformatori alapelvekkel egyetértésben kitartott az anyanyelv tisztelete mellett, és a szekuláris közeghez képest hajlamosabb a jelnyelvi kommunikáció be- és elfogadására annak érdekében, hogy Isten Igéjét mindenki meghallhassa. Az Egyesült Államokban 1883 óta siket személyek pappá/ lelkészé szentelésére is van lehetőség.

IV./ 2, Magyar Református Siketmisszió

Jakab Miklós hallássérült személyekkel kapcsolatos kortörténeti összefoglalójában Comeniust (1592-1670) idézi, aki szerint nincs olyan személy, aki ne lenne alkalmas a nevelésre.¹⁵³ Mint láhattuk, ez szemben áll az ókori filozófusok vélekedésével: „*a siketek oktatására semmilyen módszer nem használ, nem javít rajtuk semmilyen gondoskodás, nincs az a bölcsesség, ami tanítani tudná őket.*”- mondja Titus Lucretius Carus (kb. Kr.e. 99- Kr. e. 55).¹⁵⁴ Scherer István gyógypedagógus kutatásai szerint a magyar hallássérült gyermekek tanítására vonatkozó első feljegyzések Jánoshidára vezetnek, ahol Németh István tanítómester és Harsányi István lelkész fogtak össze, hogy egy 17 éves siket lányt írni tanítsanak az 1700-as évek második felében. Módszerük nem ismert, mivel azonban az íráson van a hangsúly, sejteni lehet, hogy a német oralista metódust preferálták.¹⁵⁵ Jakab N. Fodor Istvánról, bizonyos okorági református káplánról ír, mint akinek neve korai időkben a hallássérültek pedagógiájával összefüggésbe hozható. Az első magyar siketiskolát bécsi mintára alapító jólétszi Cházár András /ügyvéd/ a protestáns elvek szerinti nevelést tervezett az intézményben. Amint az iskola megnyitotta kapuit, Cházár Andrást elmozdították (valójában már a megnyitó ünnepségen sem vehetett részt), és kezdetben a jezsuita meggyőződés dominált az oktatásban. 1812-ben Szilvássy Gábor volt az első református lelkész, aki lelkigondozást vállalt az intézetben. Arany János tanárságának érájában (1851- 1860) a Református Nagykőrösi Tanítóképezdében Losonczi László oktatta azokat a jelentkezőket, akik hallássérültek tanítói

¹⁵³ JAKAB: *A siketek missziói története a Magyar Református Egyházban* /Dolgozat a Doktorok Kollégiuma 1987. évi ülése –IX.3- részére/, 1.

¹⁵⁴ Lukretiust idézi GASCÓN RICAÓ, 2004:9

¹⁵⁵ SCHERER, 1895:44

kívántak lenni, ez a képzés magában foglalta a hitoktatás modulját is. Az ifjú siketek a konfirmáció alkalmával kerülhettek közelebbi kapcsolatba Egyházunkkal, de még az 1930-as években sem volt kialakult gyakorlat, hogy hogyan kérhetnék számon a siketek hitét: tényleges funkció nélküli statisztika szerepben rendszerint a konfirmandusok sora végén álltak, de hozzájuk a lelkészek nem intéztek kérdéseket abból a célból, hogy ne derüljön ki, hogy nem tudnak velük kommunikálni. Az évtized első éveiben Baksay László katechéta vezetett egy kifejezetten siketek konfirmációját célzó csoportot, de mivel hiányzott a hallássérültekre adaptált módszertan, ebben az esetben is kommunikációs akadályok merültek fel, végül pedig kudarcba fulladt a próbálkozás.¹⁵⁶

Ahogy már láthattuk, a siketekkel való foglalkozás több, mint 500 éve két, egymással ellentétes oktatási koncepció mentén zajlik. Az egyik a francia vagy manuális módszer, melynek megalkotója Charles-Michel de l'Epée abbé, a Siketek Atyja, aki hallássérültek bevonásával kézi jelrendszert dolgozott ki, és így kommunikált tanítványaival. Jelnyelven a siketek bármilyen absztrakt fogalomról vagy objektív valóságról állást tudnak foglalni, elsajátítása segíti pszichológiai és kognitív érzésüket, illetve identitásuk kiépülését. A másik lehetőség pedig a német vagy orális módszer, melyet Samuel Heinicke népszerűsített, aki a fáradságos szájról olvasást¹⁵⁷ és erőszakos hangképzést, beszédterápiát részesítette előnyben annak érdekében, hogy a siketeket a többségi halló társadalomba integrálja, azonban figyelmen kívül hagyták, hogy a hallásmaradvánnyal veleszületetten nem rendelkező siketeknél ez a metódus sosem lesz maradéktalanul sikeres. 1880. szeptember 6-a és 11-e között Milánóban halló szurdopedagógusok és más szakemberek szerveztek nemzetközi konferenciát,¹⁵⁸ ahol a jelnyelv tiltása mellett az orális módszert tették kötelezővé minden hallássérülteknek alapított tanintézményben. Azt feltételezték, hogy a jelnyelven való kommunikáció akadályozza a szájról olvasás elsajátítását, ezért a siket gyermekek kezét hátra kötötték, hogy véletlenül se tudják használni. A konferencia egyik legismertebb előfutára volt az oralizmust pártoló, hallássérült édesanyával és feleséggel rendelkező Alexander Graham

¹⁵⁶ **JAKAB:** *A siketek missziói története a Magyar Református Egyházban* /Dolgozat a Doktorok Kollégiuma 1987. évi ülése –IX.3- részére/, 1-2.

¹⁵⁷ A szájról olvasás rendkívül megterhelő folyamat, mivel csak az elől képzett hangok (néhány okkluzíva és a magánhangzók) olvashatók le a beszélő ajkáról. A hangzó magyar nyelvnek így körülbelül 40%-a érthető meg pusztán az artikulációs kép alapján, a többit a szájról olvasó egyénnek saját intelligenciájára hagyatkozva kell kiegészítenie. Természetesen a 40% is csak akkor érhető el, ha az előadó tiszta artikulációs képet biztosít. Angol nyelven még rosszabb ez az arány (30-35%), mivel sok hasonlóképpen kiejtett lexémát tartalmaz a szókincs, például a *meat*, *meet*, *meal*, *mean* szavak esetében szinte lehetetlen meglátni a különbséget. A szájról olvasás témájáról bővebb információkért lásd: **KONTRÁNÉ HEGYBÍRÓ**, 2010:26

¹⁵⁸ Lásd: **TRAYNOR**, 2016.

Bell, a telefon feltalálója, akinek emléke meglehetősen negatívan él a siketkultúrában.¹⁵⁹ Magyarországon ennek a konferenciának még máig is érezni hatását: a siketiskolákban többnyire még ma sem preferálják a jelnyelv használatát.¹⁶⁰ Jakab Miklós (1912-2002) mindössze 58 évvel a milánói döntés után, ebben a jelnyelvet mereven elítélő miliőben, nagy gyógypedagógiai ellenszélben kezdett jelelt istentiszteleteket tartani, mivel hazánkban elsőként felismerte,¹⁶¹ hogy Isten üzenete az anyanyelvükön jut el legkönnyebben a siketek szívéig, egyedül a jellel kísért alkalmak segítik hozzá a siketeket az Istennel való személyes kapcsolathoz.

Jakab Miklós a magyarországi hallássérültek hitéletének megkerülhetetlen alakja, aki interdiszciplináris tanulmányokat végzett annak érdekében, hogy az érintetteknek minél szakszerűbb szolgálatára lehessen. Figyelme nem kizárólag a siketek lelkigondozására irányult, igyekezett bármilyen nehézséggel élő testvért bekapcsolni az egyház vérkeringésébe, így a mozgássérültek és a vakok- és gyengénlátók, vagy a halmozottan hátrányos helyzetben lévő siketvakok körében is tevékeny volt. A vakmissziót közel hat évtizeden keresztül párhuzamosan vezette a siketmisszióval. Magyarországon 1938-tól datáljuk a Református Siketmissziót (hazánkban a református egyház volt az első, amely ilyen szolgálatot hozott létre), míg szintén Jakab Miklós segítségével a Szilágyi nővérek, Vilma és Izabella 1973-ban hozták létre a Katolikus Hallássérült Pasztorációt, 2003-ban a hallássérültek belső igénye mentén megalakult a Baptista Kőszikla Siketek gyülekezete, melyben Kovács Imre siketként vállalta a lelkipásztori beosztást.

A vakmisszió már létezett Jakab Miklós pályájának kezdete előtt, 1915-ben alakult meg, mivel a világháborúból a katonák tömegesen látássérültként tértek haza, akiknek szükségük volt újdonsült állapotukat figyelembe vevő lelkigondozásra és a fontosabb református iratok önállóan tanulmányozható, pontírásos változatára. Eleinte ezeket az igényeket Patay Pál és Dr. Matolcsy Miklósné igyekeztek kielégíteni. 1930- tól a budapesti Baross- téri Egyházközségben kapott helyet a vakok istentisztelete. Matolcsyné Ravasz

¹⁵⁹ Bell az *Upon the Formation of a Deaf Variety of the Human Race* című, 1884-es munkájában önti szavakba a siketek eugenikájával kapcsolatos nézeteit, a siketség megszüntetésének egyik lépéseként például a siketek egymás közötti házasságkötésének tiltását javasolta. Bell évekig tanította apja *Visible Speech* nevű módszerét hallássérült diákoknak a bostoni siketiskolában. Ld. MAHER, 1996: 10-17

¹⁶⁰ A nemzetközi gyakorlat jelenleg azt igazolja, hogy a két módszer együttes használata, az úgynevezett bilingvális- bikulturális oktatás lehet a legcélravezetőbb módszer, mivel így a siket gyermeket a saját kultúrájában, anyanyelvében is megerősíti, melyen teljes körűen gondolkodni tud, másrészt viszont a többségi társadalomban való boldogulásra is felkészíti az egyéni lehetőségek szerint. Magyarországon ugyan tervezik ennek az oktatási formának a bevezetését (eredetileg 2017 szeptemberében indult volna), azonban a képzés elfogadtatásakor módszertani és akkreditációs nehézségek merültek fel.

¹⁶¹ Skandináviában ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a jelelés tiltásával nem fejlődnek jobban a siket gyermekek.

László püspök segítségével megalapította a Vakok Világossága Társaságát 1934-ben, mely tovább folytatta a vakírási egyházi tartalmak előállítását és a vakok hitéletét segítő alkalmak szervezését. A Társaságnak Jakab Miklós 1941-ben lett a titkára (ennek a kinevezésnek a javaslatát az addigi titkár Nagy Sándor egyházkerületi tanácsos nyújtotta be, erről szóló 1941. február 24-én kelt levele megtalálható a hagyatékban).

Dr. Ravasz László több szálon kötődik az érzékszervi nehézséggel élők egyházi felzárkóztatásához. Négy lány (Boriska, Vera, Mária-Márta és Éva) és egy siket fiú édesapja volt. Ifj. Ravasz László 1912. február 18-án született, már elsajátította a hangzó nyelvet, amikor hároméves korában fertőzőes agyhártyagyulladás szövődményeként siketté vált. A püspök saját bevallása szerint abban, hogy székhelye Erdélyből átkerült Magyarországra, az is nagy szerepet játszott, hogy Budapesten talált jobb oktatási lehetőséget sikettsége miatt speciális igényű fia számára. A siketiskola elvégzése után a fiú kinkeserves erőfeszítések árán egészen a gyógyszerészeti doktorátusig jutott, de a halló családban mindvégig elszigetelődött, nehezen kapcsolódott.¹⁶² A püspök személyes érintettsége is közrejátszhatott abban, hogy egyházi intézményi oldalról fizetett státuszt alakított ki Jakab Miklós református lelkipásztor számára, hogy elindulhasson a „különleges szeretetmunka”, vagyis a mozgássérült, vak- és siketmisszió. Ravasz már az egyetemi évek alatt egyengette Jakab útját, hiszen ő ismertette össze Jakabot László fiának tanárával, a siketiskolában szakfelügyelőként tevékenykedő, már említett Simon Józseffel. A magyar református siketmisszió létrejöttében Ravasz áldásos támogatása fontos szerepet játszott.¹⁶³ A püspök így vall Emlékezéseim c. művében a siketség pályájára gyakorolt hatásáról: *„Isten ezzel a próbával nagyon sokat nevelt. Segített a döntésben, az átadásban, a szolgálatban és az áldozatban. Pappá a fájdalom szentel, én egy siketnéma gyermek igehirdetésének vagyok a gyümölcse.”*¹⁶⁴ Ravasz László személye tehát nemcsak Erdély és Magyarország között képez hidat, hanem a siket és a halló emberek hitélete között is.

Bár a keresztyén gyülekezetek mindegyike nyitva áll a sokszor tolmáccsal együtt érkező siket tagok integrálódása előtt, a hallássérülteknek szánt legnagyobb lelkigondozói felület a siketmisszió keretein belül valósul meg. Jakab Miklós 1938. június 26-án, a hónap utolsó vasárnapján tartotta az első úrvacsorát is tartalmazó istentiszteletet, melyre igen nagy érdeklődést mutattak a hallássérült hívek. A kifejezetten siketek számára kialakított

¹⁶² RAVASZ, 1992: 127-128

¹⁶³ JAKAB Miklós élete, 1989: 91 (kézirat): „Ravasz László, aki a felkészülésem öt esztendő távlati tervét elkészítette, mint hívő ember tett bizonyosságot arról, hogy a különleges szeretetmunkát érti, szíven hordozza, és mint családirag érintett, szorgalmazza is.”

¹⁶⁴ RAVASZ, 1992: 128

református istentiszteletek liturgiája empirikus alapokon, mindig hallássérült érintettek bevonásával nyerte el végső formáját, az évek során jelentős változásokon ment keresztül annak érdekében, hogy a siketkultúra sajátosságainak, a siketek vizuális gondolkodásmódjának minél inkább megfeleljen. Eleinte a lelkipásztor is kísérletezett például olyan módszerrel, hogy a szereztetési ígét nagy betűkkel táblára írva mutatta fel a gyülekezetnek és egy pálcával jelezték, hogy éppen hol tart a szövegben a közösség. Bár a hallássérültek kiválóan tudnak olvasni és elismételni az írottakat, mivel az írás a hangzó nyelv egyik megjelenési formája és nem a jelnyelv, az orális nyelveken alacsonyabb nyelvi kompetenciájú siketek számára rejtett marad az írott szövegek mondandója. Ezért a lelkipásztor egészen a kezdetektől fogva törekedett rá, hogy vagy legyen jelen jelnyelvi tolmács a másfél órás istentiszteleteken, aki a siketek anyanyelvén közvetít, vagy pedig azzal párhuzamosan, ahogy prédikált, a siketektől közvetlenül elsajátított jelekkel maga kísérte mondandóját. Fontosnak tartotta, hogy vegyes összetételű gyülekezet esetén se szenvedjen csorbát se a hangzó beszéd, se a jelnyelv. Egy másik hasznos didaktikai észrevétele az volt, hogy a jelnyelven túl a vizuális szemléltetésre támaszkodva segítette a megértést. Így a siketeknek tartott biblia- és hittanórákon igyekezett azokat a bibliai kiadványokat alkalmazni, melyek minél több képi illusztrációt tartalmaztak, még az olyan nehéz időkben is, amikor a politikai helyzet miatt körülményesebb volt az ilyen témájú könyvekhez megfelelő mennyiségben hozzájutni a főleg germán nyelvű országokból. A liturgia az alábbi sorrendben zajlott: apostoli köszöntés hangzó nyelven és jelnyelven, a Miatyánk hangos elmondása, az Ige bevezetése, helyének megadása, lekcio és igehirdetés, valamint az úrvacsora. Az igehirdetés nyelvezetét, megfogalmazását igyekezett a lelkész a hallássérült testvérek gondolkodásához adaptálni, az énekes részek pedig nem kaptak helyet ezeken az alkalmakon. Az Ige kiválasztásáról írásban előre tájékozódhatott a gyülekezet, így volt lehetőségük egyénileg is felkészülni a várható témából, ami szintén elősegítette az Ige befogadását, megértését és gyümölcstermését.¹⁶⁵

Magyarországon a jelnyelvi tolmácsképzés 1983-ban kezdődött, ami rendkívül fontos mérföldkő a jelnyelvi tolmácsolás önálló szakmává válásának történetében. Azonban ekkor a tolmácsok, akik igazságügyi szakértői kinevezést kaptak, még nem tudtak főállásban jelnyelvi tolmácsként dolgozni- a bíróságokra, rendőrségre (tehát főként közigazgatási területeken) alkalmi jelleggel hívták őket. Szervezett, minden megyét lefedő tolmácsszolgálati hálózat csak 2002/ 2003-tól elérhető, előtte csupán alapítványi, tesztfázisú próbálkozások akadtak.

¹⁶⁵ Lásd: JAKAB, 2012: 48- 54

Ezért a 2002-t megelőző időszakban a mindennapi élet kihívásaiban való (sokszor tolmácsolási feladatokat is tartalmazó) segítségnyújtás, a lelkigondozástól kezdve egészen az inkább szociális munka természetű ellátásig, például a szomszédokkal kialakult konfliktus elsimítása, a tolmács jelenléte nélkül, elhamarkodottan aláírt szerződések korrekciója, a siket szülők gyermekeinek iskolai ügyeinek intézése, kapcsolattartás az iskola halló vezetőségével, vagy a lakhatás igényléséhez szükséges megfelelő formanyomtatványok megkeresése és kitöltése is a siketekkel foglalkozó lelkész szolgálati körébe tartozott. Mivel a siketek nem láttak más lehetőséget kommunikációs nehézségeik rendezésére, a Jakab házaspár éjjelnappal fogadta őket saját lakásukon is, munkaidejük soha nem ért véget. A jelnyelvi tolmácsolással kapcsolatos teendőket Jakab az angyali diakónia kategóriájába sorolja: „*az orvosok nem tudnak annyi időt szánni a hallássérültre, hogy közös megértésre jussanak, tehát a könnyebb végét veszik és a hallássérült beteg ráfizet erre a magatartásra. Kell tehát istápolni őket, és kísérgetni vizsgálatról vizsgálatra, hogy végülis jól járjanak és felépüljenek. Ilyen ügyek akadnak hivatalokban is, és ezekben el kell járjon az "angyali diakónus", hogy azt a sorstársat úgy állítsa az evangélium fundamentumára, mint aki valóban megérezte, hogy Krisztus mindig emberen keresztül segíti meg választottját, akár ép érzékű, akár fogyatékos*”.¹⁶⁶ Ugyan ezt Jakab már nem élhette meg, a tolmácsszolgálatok létrejöttével csökkent az ilyen jellegű teher a lelkészek vállán, de továbbra is előfordul, hogy a siketek nehezen disztinkváltnak, hogy milyen kérdéssel, milyen szakemberhez forduljanak, és a lelkésztől kérnek segítséget szociális tárgykörben vagy tolmácsolási szituációkban.

Jakab Miklós nemcsak többirányú tanulmányaira támaszkodva érte el, hogy magas minőségben foglalkozhasson az általa „kiemelt szenvedők”-ként említett akadályozottsággal élő testvérekkel, hanem élénk kapcsolatban állt az egészen tág nemzetközi panorámán fellelhető, más európai országokban, illetve az Egyesült Államokban működő speciális missziók munkatársaival. A hazai szolgálatba beépíthető külföldi eredményekről például az Internationaler Ökumenischer Arbeitskreis für Taubstummenseelsorge (ÖAK) szemináriumain szerzett tudomást, ahol siketekkel foglalkozó papok és lelkészek gyűltek össze rendszeresen, az elhangzó előadásokat konferenciakötetben adták közre (mint *Mit den Augen hören*, 1974; *Du hältst das Wort in der Hand*, 1979). Jakab aktív tapasztalatcserét bonyolított a magukat a siketek szolgálatára elköteleződő finn lelkészekkel, köztük a számos hallássérült felmenővel rendelkező Eino Savisaari-val (1933-1989), aki a finn és a svéd

¹⁶⁶ JAKAB Miklós élete, 1989: 95-96 (kézirat)

jelnyelv szabályszerűségeit igyekezett könyvbe foglalni,¹⁶⁷ illetve megalkotta az első képes finn jelnyelvszótárt is. Tőle származik az a gondolat, mely Jakab munkájának is egyik vezérfonala lett: „*a hallássérültben olyan Isten- kép alakul ki, amelyet számára hozzáférhetővé teszünk*”.¹⁶⁸ Siketek gyülekezetbe vonásáról szóló szakmai képzéseken vett részt Rómában, Oxfordban (Thomas Henry Sutcliffe /1907- 1996/¹⁶⁹ posztlingvális siket anglikán lelkész vendégeként, aki 1966-ban a Canterbury Székesegyház tiszteletbeli kanonkjának címét elsőként nyerte el nem halló személyként) és Lystrup- Havében (Asger Anderson meghívására). Jakab angol, lengyel, finn, dán és német siket és siketvak¹⁷⁰ gyülekezetekkel tartott fenn partnerkapcsolatot, illetve tartottak közös, érzékenyítő istentiszteleti alkalmakat a magyar siketekkel együtt. Követte a magyar származású, Amerikában élő Daniel H. Pokorny siketmissziós pályafutását, illetve személyes jó barátságban állt Rudolf Wollrabbal, aki Drezdában 1961-től kezdve vezető evangélikus lelkésze a siketek gyülekezetének.

Jakab életműve után Douwe Boulens holland misszionárius vette kezébe a különleges szeretetmunkát. Jelenleg a siketmisszió Járay Loránd vezetésével a Magyar Református Szeretetszolgálat égiszébe vont társadalmi missziók egyik ágaként működik. A siketmisszió által szervezett programokon és tevékenységekben több ezer felnőtt és gyermek vesz részt, a pontos számadat meghatározását azonban több tényező is nehezíti. Ezek közül az egyik, hogy nagy népszerűségnek örvendő nyári táborokon vegyesen vannak jelen a különböző nehézséggel élők: vannak vakok, Down- szindrómás gyermekek, mozgássérültek is a siketek mellett. A halló személyek felé is nyit a szervezet, Budapesten, Debrecenben, Szegeden, Kolozsvárott és Szabadkán egyetemi szemináriumok keretében megvalósított érzékenyítés, valamint a jelnyelvoktatás szintén sok érdeklődőt vonz. Számos siket hívó a beteglátogatás, családlátogatás, a keresztelezés, temetés, tolmácsolás, lelkigondozói beszélgetés, iskolai hittanoktatás, esetleg az állami gondozottak utógondozási programjának keretében kerül a siketmisszió látókörébe, valamint a Szeretet Szív gyermeknapokon is több száz résztvevővel számolhatunk. Ugyanakkor a siketmisszió nem rendelkezik önálló parókiával vagy templommal, sokszor az adott tevékenység helyszínén a helyi gyülekezettel összefogva kerülnek megrendezésre az események: Szegeden a Honvéd Téri Egyházközséggel, Debrecenben a Nagytemplomi gyülekezettel, Budapesten pedig a Fasori gyülekezettel társul a

¹⁶⁷ Ld. Eino SAVISAARI, Antti VANNE (1979): *Viittomakieli: johdatus kielen olemukseen ja käyttöön*, Gaudeamus, Helsinki, ISBN: 951-662-247-X.

¹⁶⁸ Savisaarit idézi JAKAB, 1989: 121 (kézirát)

¹⁶⁹ A siketek egyházi vonatkozásairól szintén gazdagon publikáló szerző: *Conversation with the Deaf* (1966), *Deafness - Let's Face it* (1970), *The Challenge of Deafness* (1990).

¹⁷⁰ Drezdában például 16 fős siketvak személyekből álló gyülekezet működött, ahol minden egyes gyülekezeti taggal egy külön tolmács foglalkozott, a tenyérbe írt, betűjelölő Lorm- ábécé módszerével közvetítették számukra Isten Igéjét. Ld. JAKAB Miklós élete, 1989: 123 (kézirát)

misszió. A siketmisszió tevékenységeiről a <https://jobbadni.hu/szolgaltataink/tarsadalmi-missziok/siketmisszio/> honlapon lehet tájékozódni, ahol a további szolgálatok igénybevételére is buzdítják a híveket: „a Siketmisszió küldetése eljuttatni a Biblia örömeit a hallássérült testvérek számára, segíteni a vallásgyakorlásukat. Szükség esetén a napi életvitelben is segédkezik, a házi Úrvacsora lehetőségét is megteremti”.¹⁷¹

IV./2.1, Jakab Miklós hagyatéka

Jakab Miklós hagyatékának nagy része a Református Missziói Központban (1151 Budapest, Alag u. 3.) található, kisebb része pedig fiánál, ifj. Jakab Miklósnál maradt. A vizsgált anyagban található éves beszámolók az általa különleges szeretetmunkaként említett vak- és siketmissziós tevékenységről, rövidebb önéletrajzi írások, életművét méltató vagy munkamódszereit bemutató korabeli újságcikkek, konferenciákon tartott szakelőadások, tanulmányok szövegei, több ezer síkírásos és pontírásos levélváltás a lelkigondozottakkal, egyházon belüli levelezés főként programok engedélyezésével, finanszírozásával kapcsolatban, könyvek és kiadványok a szakmabeli kollégáktól, nem utolsósorban pedig érzékenyítő előadásokhoz használt szemléltető anyagok, például szórólapok Cházár Andrásról vagy Jakab Miklós által kiadott, Braille- írást tanító röplapok, és magyar daktil és fonómimikai ábécét oktató táblázatok. Ezen túl rendelkezésre áll a gyűjteményben néhány bizonyítvány, munkavégzéshez kötődő igazolások, valamint olyan hivatalos iratok, mint a születési anyakönyvi kivonatának vagy lelkészsképesítő vizsgáinak másolata. Az 1981-ben megtartott Rokkantak éve rendezvénysorozatnak gondosan megőrzött programfüzete is fellelhető a hagyatékban, ehhez kapcsolódóan a siketeket érintő aspektusok bemutatásával Jakab Miklóst bízták meg. Megtalálhatjuk olyan személyek gyászjelentéseit, akiknek temetési szertartására a hozzátartozók a tiszteletes urat kérték fel, de az Hegedüs Pál és Ádler Zsuzsa 1973-as esküvőjére szánt beszéd is fellelhető. A hátrányos helyzet jellege szerint külön tanulmányba rendezte a Doktorok Kollégiumában 1987-ben tartott előadásait a vakok, a siketek és a mozgássérültek körében tett református missziós törekvésekről. Az anyagban jelen vannak a különleges szeretetmunkát szintén szíven viselő és abban aktívan részt vevő feleség levelei és cikkei is, illetve néhány adat és írás a családi érdeklődést gyógypedagógusként folytató leányuktól, Jakab Erzsébettől.

¹⁷¹ Református Siketmisszió hivatalos honlapja: <https://jobbadni.hu/szolgaltataink/tarsadalmi-missziok/siketmisszio/> (utolsó megtekintés: 2025. január 9.)

• Jakab Miklós pályaválasztási motivációját érintő önéletrajzok

Jakab Miklós élettörténetének saját kezű leírása többféle változatban megtalálható a hagyatéki anyagában. Egyes alkalmakkor egyházi felkéréseknek tett eleget az önéletrajzírással és az általuk kért nézőpontok szerint rendszerezte tapasztalatait (például egy keltezés nélküli, négy oldalas dokumentumot készített a Budapesti Református Egyházmegye Vallásoktatási Igazgatóságának megbízásából), máskor ő maga kezdeményezte az egyház felé életének ismertetését, a különleges szeretetmunka (ahogyan együttesen működő vak- és siketmisszióját nevezte) támogatásának érdekében. Ezek mellett a hagyaték részét képezi egy 147 oldalas írás, ami eredetileg egy 1989 szeptemberében magnóra vett hanganyag lejegyzett verziója. Ez utóbbi szolgált a felesége által kiválogatott szemelvények alapjául, melyek a lelkipásztor halála után tíz évvel az *Alkalmazkodó szeretet* című kötetben láttak napvilágot a Kálvin Kiadó gondozásában.

Jakab Miklós kisgyermekként egy rokonlátogatás alkalmával találkozott először a testi adottságaiban a megszokottól eltérő emberrel. Ez volt az az eset, mely a későbbi lelkész látóterébe hozta a problémát, miszerint a valamilyen testi fogyatékkal élő személyek oktatási, munkaerő-piaci, többségi társadalomba való visszatagozódási lehetőségei rendkívül korlátozottak.¹⁷² Bár négyéves kora óta egyházi pályára készült, ebben az időben még nem feltétlenül kapcsolta össze ezt a gondolatot a lelkészi hivatással, a speciális szolgálat alapötlete fokozatosan érlelődött benne. 1933-ban kezdte meg tanulmányait a Budapesti Református Teológiai Akadémián. Itt Bilkei Pap István egyik, a gyakorlati teológia tárgykörébe eső óráján került látóterébe újra a fogyatékos- ügy: az oktató felhívta a figyelmet arra, hogy az intézmény fennállása óta senki sem vette gondozásába a vak és siket személyek hitéletét, ez a többször felvetett mondat pedig katalizátorává vált annak, hogy Jakab egész életét erre a területre specializálódva töltse. Az Akadémia igazgatója ekkor Sebestyén Jenő volt, aki három évig Utrechtben tanult tovább, és szintén lelkesen számolt be róla, hogyan végzik Hollandiában a vakok és siketek misszióját.¹⁷³

1937. szeptember 10-én sikeresen szerepelt első lelkészképesítő vizsgáján, 1939. szeptember 13-án pedig második lelkészképesítő vizsgáját is eredményesen teljesítette. 1945-ben szentelték fel lelkésszé.¹⁷⁴ 1938-ban Simon József minisztériumi szakfelügyelő szárnyai alatt kezdte meg Jakab Miklós a gyógypedagógiai elemeket is magában foglaló, speciális

¹⁷² JAKAB Miklós élete, 1989: 7 (kézirat) és JAKAB, 2012: 14-15

¹⁷³ JAKAB Miklós élete, 1989: 11-13 (kézirat)

¹⁷⁴ A bizonyítványok másolatai szintén fellelhetők a hagyatékban.

hitoktatói felkészülést, mely a siketek körében végzett szeretetmunkára alkalmassá tette. Tanárai között tartjuk számon Dr. Bárczi Gusztávot is, aki később az egész világot behálózó hírnévre tett szert. A vizsgák teljesítése után lelkesen fogott hozzá siketek hitoktatásához, melyben nagy szabadságot kapott, mert mások nem voltak járatosak ezen a területen Jakab kortársai közül (régábban akadtak kevésbé sikeres, feledésbe merült próbálkozások). Úgy érezte azonban, hogy munkájának átfogó sikere érdekében érdemes jobban elmélyítenie a speciális nevelésben való képzettségét, így végül gyógypedagógiai tanári végzettséget is szerzett. Jakab munkája azért forradalmi jelentőségű, mert azelőtt nem szakképzett személyek látták el a siketek hitoktatását, akiket többnyire más megbízás nem lévén, csak véletlenszerűen iktattak be ebbe a feladatkörbe.

A gyógypedagógiai ismeretekben való kiteljesedéssel párhuzamosan részt vett a mélylélektan és a genetika összefüggéseit vizsgáló Szondi Lipót- féle ösztöndiagnosztikai és sorsanalitikus képzésen (ahol Mérei Ferenc Kossuth-díjas pszichológus és dr. Kanizsai Dezső izraelita siketeket oktató audiológus- pszichológus társaságában tanult), pszichopatológiai tanulmányokat folytatott, és fejlődéslelektannal kapcsolatos előadásokat hallgatott.¹⁷⁵

• Éves jelentések

Jakab Miklós minden évben beszámolt a vak- és siketmisszió tevékenységéről a Magyar Református Zsinat elnökségének, a jelentések közül pedig tizenkettőről készült fénymásolattal rendelkezünk a hagyatékban (az eredeti példányok minden bizonnyal a zsinatnál vannak). Ezek az évek a következők: 1960-61, 1965, 1967, 1970, 1973, 1977, 1979, 1981, 1985, 1987, 1988, 1989. A dokumentumok általában öt- hat oldal terjedelemben készültek, de eseménydús években előfordul nyolc oldalas is, illetve az utolsó két irat elkészítésében az aláírások tanúsága szerint már a feleség is segédkezett, ezek valamivel rövidebbek.

Tartalmuk felöleli az adott év tevékenységeit, külön rendszerezve a vakok, siketek, siketvakok, esetleg mozgássérültek körében nyújtott szolgálatot, valamint a rendes lelkesi elfoglaltságokat. A tételes felsorolásban szerepelnek a gyülekezet híveivel együtt szervezett programok, például vakok látogatása látó gyülekezetben, ahol közösen látták el az istentisztelettel kapcsolatos teendőket abból a célból, hogy a két közösség kölcsönösen tanuljon egymástól; és Jakab egyéni törekvései a misszió minél szélesebb spektrumú

¹⁷⁵ Ld. Rövid ÉLETRAJZ JAKAB Miklóstól, a Budapesti Református Egyházmegye Vallásoktatási Igazgatósága által kért, évszám nélküli, négy oldalas dokumentum a hagyatékból, 3. oldal

működtetése érdekében, ami sok egyéb munka mellett kiterjed külföldi szakemberekkel való levelezésekre is, hogy vakok számára ideális Braille- írásos vallási kiadványokból könyvtárat és kölcsönzési lehetőséget biztosíthasson. A beszámolókból kitűnik, hogy Jakab heroikus küzdelmet folytatott gondozottjai diakóniai jellegű ellátásáért is. Nagyon kevés segítővel (főleg családtagokra és nyugdíjas önkéntesekre tudott csak támaszkodni) és maga is nélkülözve minden követ megmozgatott azért, hogy a rászorulóknak jobb életkörülményeket teremtsen. Igyekezett elintézni a lakhatással kapcsolatos nehézségeket, de a nem látó hívek templomba kísérésében is részt vett, hogy jelen tudjanak lenni az istentiszteleteken. A siketek esetében fontos adat, hogy körülbelül 60- 70 főt számlál a jelelt istentiszteleteken rendszeresen résztvevő közösség. 1960-ban például négy alkalommal tartottak úrvacsorát, a hívek többsége pedig él is az úrvacsora vételi lehetőséggel. 1973-ban pedig 215 fős gyülekezetéről számol be. Évente nagyjából száz alkalommal került sor a siket hívek körében családlátogatásra, ezenfelül éves szinten 80-100 között mozog a regisztrált lelkigondozói esetek száma is. Minden nyáron tábort szervezett a siket gyülekezeti tagoknak Tahiban, a lelkészüdülőben. A hittanoktatásban is úttörőnek számított, hiszen többek között a vakok és siketek speciális helyzetéhez adaptált katekézis létrehozásán is dolgozott. Jakab hamar felismerte, hogy a siketek figyelmét leginkább a látvánnyal lehet megragadni, így rengeteg alkalommal szervezett számukra diavetítést, kirándulásokat (például Sopronba), ezek adminisztrációit is feltüntette a beszámolóiban. Ezen túl természetesen kitért minden évben a megkeresztelendőkkel, konfirmálókkal. elhunytakkal kapcsolatos számadatokra és teendőkre is. Megemlítésre kerülnek a Jakab által missziós célokra használt helyiségekben felmerülő gondnoki feladatok, fizikai állapotok. Végül azokat a pontokat emeli ki, ahol a jövőre nézve még javulás, fejlesztés lenne szükséges, a zsinat figyelmébe ajánlja a megoldandó gondokat. Bár pusztán a siketek között végzett szolgálat során is több száz személlyel foglalkozott, és olykor nagyobb távolságokat is beutazott, hogy a különleges szeretetmunkának hírért vigye, sajnálatát fejezte ki, hogy a vidéken elszigeteltebben élő sorstársak egyházi ellátása nem folyamatosan biztosított, e probléma orvoslásaként ún. mozgó misszió létrehozását szorgalmazta.

• Újságcikkek

Ez a dokumentumtípus azért különösen fontos, mert beavatják az olvasót Jakab Miklós módszereibe, melyekkel a különleges szeretetmunkát végezte, némelyikből az általa használt teológiai jelkincsről is informálódhat az olvasó. A legkorábbi újságcikk a Képes mozivilágban

szerepelt 1924. december 7-én, és egy hallássérültek által bemutatott színpadi műről szól, melyet jelnyelven, nagy sikert aratva adtak elő. Ez a cikk témája miatt kerülhetett megőrzésre, Jakab nem volt tevékeny részese a színdarabnak. 1941-ből rendelkezésre áll még Szépvízi Csoma Miklós beszámolója a Református Jövő hetilapból egy siketek és hallók által közösen előadott dráma, a „Karácsonyi álom”.

Az anyagban időben ez után következik a Gáll Ferenc nevéhez köthető, „A SIKETNÉMÁK istentiszteletet „hallgatnak” című írás, mely 1942. május 1-jén jelent meg a Független Magyarország c. hetilapban, majd ugyanezt a szöveget kissé eltérő tördeléssel közölték a Pesti Hírlap 1942. november 7-én, „Prédikáció jelbeszédekkel” címmel. Ebben a szerző Jakab Miklós gyerekistentiszteleti liturgiáját és azt az örömet írja le, mellyel a fiatal, Igétől addig megfosztott siketek viszonyulnak az őket személyesen megszólító programhoz. Az alkalomra az Aréna- út és Thököly út kereszteződésénél lévő református egyházközség helységében került sor, a gyermekek a közeli bentlakásos siketiskolából érkeztek. A vasárnapi iskola részeként megvalósuló istentisztelet közös imádsággal, a Miatyánk jelelésével kezdődött, ezután a lelkipásztor igemagyarázata következett a mártírhálált halt István diakónus történetéről és Pál megtéréséről. A cikk különlegessége, hogy Gáll megpróbálja verbális körülírással, vizuális ábrák nélkül érzékeltetni az egyházi jelkincs néhány elemét olyan olvasók számára is, akik nem ismerik a jelnyelvet:

„Amikor [a lelkész] az ég felé mutat egy ujjával, az azt jelenti, hogy Isten az égben lakik és onnan nézi a földi emberek dolgát. Ha a szívére teszi jobbkezét, ez azt jelenti, hogy szeretet. Két ilyen jel egymásután Istenszeretet. A következő mozdulat, a két kar teljes e világot, mindent és minket fejez ki. Amikor keresztbe teszi a lelkész a mellén mind a két karját, a halált s az elmúlást jelképezi. A lelkész kinyújtott jobbkezeének a lefelé görbített hüvelykujja a bűnt, vagyis az elkárhozást jelenti. Ha Jézus Krisztust akarja jelezni, a tenyér közepén a sebhelyet érinti meg. A szegénység fogalmát a könyök alatt való körözéssel jelzi (Rongyos kabátkönyök.) Az öt ujj fejrehelyezése a koronát, királyságot jelenti. A mosolyt az arcgödörre illesztett mutatóujj jelzi. A nagyon régen, valamikor történt dolgok magyarázatánál a karok hátravetése, messze, visszafelé mutatása beszél.”¹⁷⁶

A részlet diakrón nyelvi vizsgálatok szemszögéből is figyelemre méltó adalék. A bűn fogalmát megvilágító jel ma már egyik történelmi felekezetben sem a leírt módon használatos.

¹⁷⁶ GÁLL Ferenc: A SIKETNÉMÁK istentiszteletet „hallgatnak”, Független Magyarország, 1942.05.01.

Az írásban szereplő jel eredete mintha a gladiátorok küzdelmének idejére utalna vissza, amikor a lefelé fordított hüvelykujj a halálos ítéletet jelentette. Napjainkban leginkább az a változat terjedt el, miszerint az Y kézformájú kéz (tehát a hüvelykujj és a kisujj nyújtott állapotban van, míg a többi ujj csukva marad) hüvelykujja vagy a deréknál, vagy pedig a mellkas felső régiójában ismétlődve érinti a testet. A németből fordított, kolozsvári kiadású *Hitfogalmak jelszótárában* az a mozdulat jelenik meg, melyet a katolikus testvérek alkalmaznak a bűnbánati liturgia során (ökölbe szorított kéz a szívre/ mellkasra ver), etimológiailag pedig úgy magyarázzák, hogy „*a jel a bűnnel együtt járó lelki megterheltségre utal. (Zsolt 25, 18: Lásd meg szegénységemet és gyötrelmemet; bocsásd meg minden bűnömet.)*”¹⁷⁷ Ennek ellenére általánosságban véve elmondható, hogy Jakab főleg a német vallási jelekre támaszkodott. Jézus Krisztus esetében valószínűleg a cikkíró nem fogalmaz pontosan, az általa említett jel ugyanis csak Jézusra vonatkozik (és országtól vagy felekezettől függetlenül a legtöbb jelnyelvben ez a bevett jel). Krisztus jele még Magyarország határain belül is eltérő annak függvényében, hogy katolikus, református, baptista vagy más közösség nézőpontja szerint jeleljük.

A hagyatékban még egy újságcikk datálható 1942- re, a Friss Újságban napvilágot látott „Ahol a süketek hallanak és a némák beszélnek” című írás, bizonyos G. E. tollából. Apropója a magyarországi siketoktatás 140 éves évfordulója, ugyanis az evangélikus családban született Jólétsi Cházár András bécsi mintára, Vácon létrehozott tanintézménye 1802-től fogadta a siket gyermekeket (Európában a negyedik, Magyarországon az első siketiskola). A szöveg Jakab tiszteletes úrnak valószínűleg gyógypedagógiai szempontból lehetett fontos, erősen kiérezhető belőle a kor oralizmust éltető szemlélete valamint siketek számára gyakran dehonesztáló kifejezésmódja: „*Tizennégy évtized alatt ez az intézmény sok szerencsétlen süketnéma gyermeket tanított meg a hangos „emberi” beszédre. Ezzel kapcsolta őket az értelmes emberek világába*”.¹⁷⁸ Érdeemes megjegyezni, hogy az 1880- as évek előtt a váci iskolában is inkább a siketek anyanyelvét, a jelnyelven történő kommunikációt tartották a nevelésre célravezetőbb eljárásnak. A siketekkel kapcsolatosan ezen kívül még egy oldal található meg az anyagban a Magyar siketnéma c. újságból 1943-ból, ezek a siketokről szóló apró, színes híradások. Egyházhoz köthető érdekessége, hogy a finnországi siketek köszönetet mondanak Csajági Dezső református lelkipásztornak, mert midőn saját pásztoruk a háborúban szolgált, a magyar lelkész helyettesítette vendégként.

¹⁷⁷ KORODI, 2003: 29

¹⁷⁸ G. E.: *Ahol a süketek hallanak és a némák beszélnek*, Friss Újság, 1942.05.05.

A hagyaték része több látássérültek életéről, lehetőségeiről szóló cikk, Jakab Miklós ezek közül kettőnek szerzője: az 1956-ban az Út folyóiratban publikált „Felelőségünk vak embertársainkért” és az egy évvel később írt „Látni tanítanak” a Reformátusok Lapjában. Egy további cikk ismeretlen személytől a vak ember kísérőinek szól, Molnár Erzsébet arról ír, hogy „A vak nem világtalan” (ezek megjelenési éve vagy a közreadó újság neve sajnos nem látszik a félretett újságkivágásokon), 1975-ben pedig az éremművészet titkait fejtegeti a névtelen író egy vakokat tanító mester kapcsán. A Douwe Boulens- szel 2001. január 21-én a Reformátusok Lapjában (6. oldal) közölt beszélgetés szintén a vakmisszióra fókuszál. Ez a gyűjtemény legfrissebb darabja, ami arról tanúskodik, hogy Jakab élete végéhez közeledve is figyelte a vak- és siketmisszió sorsát.

• Levelek

Jakab Miklós levelezéséből kitűnik, hogy élénk kapcsolatot tartott fenn korának kimagasló teológiai szakembereivel. A püspökökkel (Tóth Károly, Ravasz László, Bartha Tibor) való levélváltásaiból az egymás iránti szakmai tisztelet mellett a felebaráti szeretet hangja is markánsan érezhető. Mély barátságot ápolt Gyökössy Endrével, aki, 1979-ben Frankfurtban tartott Jakab szívének kedves témában előadást „Der Behinderte und seine Umwelt aus pastoralpsychologischer Sicht” címmel és akinek *Magunkról magunknak* c. kötete is megtalálható a Jakab- hagyatékban. Más gyülekezetek lelkészeivel aktív összeköttetésben állt annak érdekében, hogy a vak- és siketmisszió tagjai látogatásuk alkalmával hogyan kapcsolódhatnak be a befogadó közösség egy- egy alkalmára (pl. 1975. december 5-én a putnoki gyülekezettel közösen tartottak istentiszteleti alkalmat a szeretetmunka oltalma alatt álló tagok, erről Molnár Miklós lelkésszel levelezett, de akadnak Ráki Ernő (1973) vagy Szemernyei Sándor (1974) lelkipásztorokkal váltott levelek is). Szombathy Gyula lelkipásztor 1976-ban intézett kérdéseket Jakabhoz életútja, küldetése, missziós tevékenysége kapcsán, az erre adott válaszokból pedig a Reformátusok Lapjába kívánt cikket írni. Galambos Ernővel 1988-ban a Cházár András Díjra való jelölés okán váltottak levelet. Kiterjedt levelezése Merétey Sándorral, a Társadalmi Missziók vezetőjével és zsinati tanácsossal főleg pénzügyi elszámolásokat, adminisztratív információkat tartalmaz Jakab Miklós munkájával kapcsolatban, ez az 1989 és 1994 közötti időszakot öleli fel.

A siketmisszió történetének szempontjából érdekfeszítő a lelkész nyugdíjazásának közeledtével az utánpótlás megoldásának kérdése is. Jakab az első lelkész volt hazánkban, aki egész életét a különleges szeretetmunkának szentelte (első jelnnyelvi istentiszteletén még nem

töltötte be 26. évét, és amíg egészsége engedte, önfeláldozó módon, kitartóan végezte a szolgálatot, akkor is, amikor jobb anyagi körülményekkel kecsegtető, más egyházi területen való elhelyezkedést ajánlottak fel neki- erről egy 1962 decemberére datált válaszlevelének piszkozata tanúskodik). Talán az egyik első olyan gondolat, mely a különleges missziók jövőjét illette, Muzsnai István frissen végzett siketekre specializálódott gyógypedagógus levelében merül fel 1986. július 1-jén, melyet Bazsó Béla kérésére a püspökhöz címzett, Tóth Károly püspök pedig Jakab szakmai véleményére tartott igényt az ügyben. Később Jakab Miklósné is egyre inkább kétségbeesett hangvételű leveleket írt a püspököknek és a zsinat vezetőségi tagjainak abban a reményben, hogy Jakab 1995-ös visszavonulása után is karolják fel az elhanyagolt siket és vak hívek misszióját. Ezek az írások 1996- 1999 között szaporodtak meg, 2002-ben pedig Bölskei Gusztáv püspökhöz fordult.

A levelek másik nagy csoportját alkotják a vak- és siketmissziós lelkigondozottakkal való érintkezés darabjai. Ezek közül sok mindennapi élet nehézségeire vonatkozó panasz, vagy segítségkérés (például vakok pontírasos anyagok iránti igénye vagy siketek családjából gyámügy által kiragadott gyermek ügyében, szociális kérdésekben való támogatási kérelme) olvasható. Ahogyan arra már beszámolóiban is kitért, Jakab nagy gondot fordított rá, hogy levelezése rendszerezve maradjon fenn, a hagyatékban a levelek egy része betűrendben került iktatásra (ez főleg vakmissziós tagokkal való, pontírasos levelek esetében valósult meg, például a Cseh Emillel történt levélváltás ilyen), a többi küldemény azonban évszám szerint kötegelve szerepel az archívumban. Nemcsak felesége levele szerint az ország legrosszabbul fizetett lelkésze Jakab Miklós, „egészségtelen”-nek leírt lakásáról a hívek és az idős önkéntesek is tudtak és igyekeztek megoldási javaslatokkal élni.

IV./2.2, Összefoglalás

Ritka eset, hogy valakit nem az egyházi felsőbb vezetés nevez ki a valamilyen akadályozottsággal élő testvérek között való szolgálatra, hanem tudatosan, már egyetemi évei alatt ilyen irányban specializálódik. Erre vállalkozott Jakab Miklós református lelkipásztor, aki Magyarországon elsőként tartott jelnyelvi istentiszteletet 1938. június 26-án, és több száz fős gyülekezetet épített a hallássérült hívekből. Munkáját ökumenikus szellemben végezte, mivel ekkor még a katolikus és evangélikus siketeknek nem volt saját közösségük. A nem hallók nehézségeik széles spektrumával fordultak a lelkészhez, Jakab nemcsak istentiszteleteken és hitoktatás terén állt a siketek mellett, hanem lelkigondozásban, tolmácsolási feladatokban, szociális ügyintézésben, szabadidős tevékenységek szervezésében

is. Élénk partnerhálózatot épített ki siketekkel foglalkozó amerikai és nyugat-európai vallási szervezetekkel. 60 éves pályafutása után a holland Douwe Boulens, majd a jelenleg is tevékeny Járay Loránd vették át a szolgálatot. A Református Siketmisszió ma is országszerte áll a siketek rendelkezésére különféle hitéleti programokkal, valamint törekszik az akadálymentesítést előtérbe helyező szemlélet kialakítására a többségi, halló társadalomban.

IV./ 3, A hallássérült személyek pasztorálpszichológiája

IV./3.1, A hallássérült személyek szociológiája

A hallássérült személyek rendkívül heterogén közösséget alkotnak. Csoportosíthatjuk a hallássérülteket a hallásállapot szerint, azonban az egyes kutatók által felállított decibelskálában is vannak eltérések. Általában a 25- 40, esetleg 45 dB közötti hallásromlást tekinthetjük enyhe nagyothallásnak, 40-60/ 65 dB között beszélünk közepes nagyothallásról, 60- 90 dB esetén súlyos nagyothallásról van szó, míg efölött siketiséggel van dolgunk. A hallássérülés mértékén túl a hallássérülés bekövetkeztének időpontja is differenciálja a közösséget: a prelingvális siketeknek, akik még a hangzó nyelv elsajátítása előtt váltak hallássérültté, értelemszerűen teljesen más lesz az identitása, mint a posztlingvális hallássérülteknek, akik már hallókként szocializálódtak a többségi társadalomban a halláscsökkenés pillanatáig.¹⁷⁹

A magyarországi siket közösség főként nyelvi és kulturális kisebbségként tartja magát számon, identitását alapjában véve a jelnyelv használata határozza meg. Ezzel párhuzamosan többnyire tagadják, hogy fogyatékkal élők lennének, hiszen teljes életet élő, egészséges személyekről van szó, akik a hallás nem létén túl semmiben nem különböznek egy átlagembertől. Ezért is szokás a siketek állapotára láthatatlan fogyatékként utalni, mivel nem rendelkeznek olyan külső megkülönböztető jegyekkel, mint a kerekesszék vagy a fehér bot. A többségi társadalom képviselői azonban, érzékelve a kommunikációs akadályokat sokszor például angolul próbálnak szólni a hallássérültekhez, ez alapján tulajdonképpen úgy is lehet fogalmazni, hogy a siketek «külföldiek» saját hazájukban.

A siketiséget tehát kétféle aspektusból lehet megközelíteni:¹⁸⁰ az egyik az eddig ismertetett, kulturális értékekre hangsúlyt fektető antropológiai megközelítés, mely a siket közösség és a többségi társadalom egyenrangúságát hirdeti, és a hallássérültek

¹⁷⁹ Ld. KONTRÁNE HEGYBÍRÓ, 2010:14-15.

¹⁸⁰ Ld. KONTRÁNE HEGYBÍRÓ, 2010: 16-17.

különlegességét főként nyelvi szempontból vizsgálja. E szerint az irányzat szerint akár olyan személyek is vallhatják magukat siketnek, akiknek hallásállapotuk nem feltétlenül tenné ezt indokolttá, de mindennapi életüket a siketkultúra hagyományai határozzák meg, rendszeresen látogatják a siketek kulturális rendezvényeit, és/ vagy szoros kapcsolatot ápolnak az érintett közösség tagjaival például házasság vagy más családi nexus lévén, esetleg folytonos szakmai érintkezésnek köszönhetően. Ezt a megközelítést a 2009. évi CXXV. jelnyelvi törvény erősíti meg, melyben a magyar jelnyelvet hivatalos nyelvként ratifikálják Magyarországon. Ezzel élesen szembemegy a patológiai megközelítés, mely az orvosi szemléletet tükrözi és a siketséget, a hallásvesztést hiányként értékeli. Károsodásként, fogyatékként, pótlásért kiáltó, megoldandó feladatként kezeli, amit minél előbb gyógyítani, korrigálni kell. Évtizedeken keresztül a köztudatban is ez a megközelítés dominált, a gyógypedagógiai szakemberek képzésében pedig szintén máig uralkodó álláspont, ami a siketek oktatására is rányomja a bélyegét. Ebben a helyzetben a páciens- orvos relációjában az alá- fölé rendelt szerep jelenik meg, szemben az antropológiai szemlélet társadalmi egyenrangúságot kiemelő nézeteivel. Annak ellenére, hogy a patológiai megközelítést is jó szándék vezérli, számos egyéni kudarc lép fel az olyan orvosi kezelések sikertelenségéből kifolyólag, ahol például még a veleszületett vagy szerzett hallásromlás okát sem sikerült felderíteni. A siket közösség többnyire nyíltan ellenzi ezt a fajta szemléletmódot, azonban a munkaerőpiacon való nehezebb elhelyezkedésük miatt sok siket igényt tart az őt állapota szerint megillető fogyatékosági ellátásra vagy rokkant nyugdíjra. Ez tehát identitásuk egyik jelentős ellentmondása, miszerint önmagukat egészséges, pusztán nyelvi és kulturális kisebbségként definiálják, másfelől viszont erősen támaszkodnak a szociális ellátórendszer olyan juttatásaira, melyek fogyatékos személyeket illetnek meg.

A hallássérült személyek identitása, képességeinek kibontakoztatása, felnőtt életükben való lehetőségeik száma nagyban függnek a családi háttérüktől is. A siketség az esetek túlnyomó többségében nem genetikai eredetű, örökletes állapot. A hazai statisztikák megegyeznek a külföldi szakirodalommal abban, hogy a siket személyek 90%-a halló családba születik és a hallássérült szülőknek is 90%-ban halló gyermekeik lesznek.¹⁸¹ Ennek köszönhető az a helyzet, hogy a szülők és a gyermek anyanyelve különböző, nincs természetes kontinuitásban. Amikor egy gyermek nem hallóként jön a világra, a szülőknek kevés ismeretük van arról, hogy mit kezdjenek a hallássérült gyermekkel. Nincs tapasztalatuk a siketkultúráról, nincs kiépített támogató hálózat, melyben más siket személyek

¹⁸¹ Vö. KONTRÁNÉ HEGYBÍRÓ, 2010: 15 és BASCOM, 2008: 87.

élettörténetével, tanácsaival ismerkedhetnének meg. Rendszerint hosszas orvosi kivizsgálásba kezdenek, ami akár a gyermek 6-7 éves koráig is eltarthat- ezalatt a gyermeknek még mindig nincs szilárd nyelvi alapja. Hasonló minta híján, környezetének beszélgetéseiből kimaradva pedig a siket gyermek saját családján belül is izolálódik.¹⁸² Kognitív fejlődésének és identitásának szempontjából is kulcsfontosságú, hogy szülei mennyire elfogadóak a jelnyelvvel kapcsolatban. Az orvosok abba az irányba igyekeznek terelni a gyermek gondviselőit, hogy elhiggyék, gyermekük állapota hallókészülékkel, műtétekkel,¹⁸³ beszédterápiával gyógyítható, azzal a hiú kilátással kecsegtetik őket, hogy kitartó munkával hallóvá lehet tenni a siket gyermeket.¹⁸⁴ Viszont a hallássérülések viszonylag nagy százalékában még azt sem tudják világosan kideríteni, hogy mi okozza a gyermek siketségét- így pedig nem biztos, hogy a javasolt kezelések a várt eredményt hozzák. A siket gyermek ösztönösen kézjelekkel kezd kommunikálni, de sok család orvosi utasításra kerüli a jelnyelv használatát. Az orvosok manuális közlésekre vonatkozó álláspontját a „hallóvá nevelésen” túl az is befolyásolta, hogy a jelnyelv presztízse nagyon alacsony volt, nem is tartották nyelvnek. A megfelelő korai fejlesztés hiánya viszont beláthatatlan következményekkel jár a gyermek későbbi életére nézve, mind pszichológiai- kognitív, mind szociális területeken, mind pedig munkaügyi boldogulás tekintetében. A többgenerációs siket családokban megegyezik a család és a gyermek nyelve, vagyis mindannyian jelnyelven kommunikálnak már a születésüktől fogva, nincs olyan drasztikus információ- kimaradás a gyermek első életéveiben, mint amikor halló szülők nevelnek siket gyermeket. A siket felmenőkkel büszkélkedő hallássérültek

¹⁸² Ld. SZRENA, UNGÁR, 2010: 23-24.

¹⁸³ Elterjedt gyakorlat hazánkban is, hogy a siket gyermek születése után minél hamarabb cochleáris implantátum, vagyis a belsőfülbe vezetett elektróda és egy dekóder egység beültetését szorgalmazzák az orvosok, ez azonban számos kockázattal jár. Egyrészt csak a belsőfül szőrsejtjeinek rendellenességei áthidalhatók vele, a fül más részeinek károsodása esetén nem használ. Az esetlegesen meglévő hallásmaradvány teljes egészében elveszik a műtét után. A laikusok számára meghatók azok a videók, melyeken teljesen siketen élő babák, felnőttek először hallanak a műszer segítségével. Ezek sajnos csak ritkán az öröm könnyei. Sokszor valódi fájdalmat élnek át, amikor a még kevésbé beállított, fémes, mesterséges hang először megszólal a fejükben. Azok a személyek, akik már elvégeztették a műtétet, gyakran panaszkodnak álmatlanságra, hiszen életük végéig kénytelenek egy idegen testtel, mágnissal a fejükben élni. A mellékhatások között előfordulhat például a szédülés, maradandó arcidegbénulás, az implantátum kilökődése is. (Forrás: **Magyar Fül-, Orr-, Gége és Fej-, Nyaksebész Orvosok Egyesülete: Cochlearis implantáció**, <http://www.ork.hu/cikkek/cochlearis-implantacio>, utolsó megtekintés: 2025.01.12). Az implantátum meghibásodhat, ilyenkor cserélni kell és megismételni a műtétet. Mindennapjaikat korlátozásokkal kell élniük, nem olyan egyszerű például uszodába járniuk, de egy esetleges futás közbeni elesés is következményekkel járhat. Sokszor éveket vesz igénybe, míg sikerül megfelelően behangolni a szerkezetet, és ez után az idő után sem fog az igénybe vevő soha emberi hangokat hallani. Mindvégig zavaró, mechanikai hangok maradnak. Az emberiség még nem tart ott, hogy humanoid megoldásokkal tudja helyettesíteni Isten teremtmény munkáját, a fülben található receptor sejtek finom, természetes működését. A siketek legfontosabb ellenérve az, hogy a műtét után kultúrájukat veszítenék el. Számukra a nem hallás a természetes, az operáció pillanatától kezdve elveszítenék identitásukat, ami addig védte őket, egy társadalmi csoporthoz tartozó értékes taggá tette őket. A cochleáris implantátumot viselők soha nem lesznek hallók, de immár a siket közösség támogatására sem tarthatnak igényt. Ld. **HOLECZ Margit: Cochlearis implantáció – Lehetőségek és korlátok**, Anyanyelv-pedagógia XI. évfolyam, 2018/2. 20-36.

¹⁸⁴ SZRENA, UNGÁR, 2010: 23.

hagyományozzák tovább a siketkultúrát, a siketiskolákban tőlük tanulják meg a jelnyelvet a halló háttérrel rendelkező siketek.¹⁸⁵

A siketek munkaerőpiacon való nehezebb elhelyezkedésének legnyilvánvalóbb oka a képzettségük hiánya. Ma a siketiskola abszolválása után a hallássérültek döntő többsége egyszerű, kétkezi betanított munkát végez.

IV./3.2, A hallássérült személyek pszichológiai jellemzői

Erik H. Erikson (1902-1994) pszichoszociális fejlődésmélete nyolc szakaszra osztja az emberi életet, az újszülött kortól egészen a halálig.¹⁸⁶ Az első periódus kihívása, hogy az ösbizalom és a bizonytalanság kríziséből melyik kerül ki győztesen. Az ember teljesen kiszolgáltatottan születik a világra, nem tud magáról megfelelően gondoskodni. Jóléte attól függ, hogy testi- szellemi igényeit kielégítik-e hozzátartozói, gondozói. Többnyire sírással jelzi, ha valamire szüksége van, az ösbizalom érzése pedig akkor jön létre, ha a hívásaira megnyugtató válasszal reagál a környezet. Ha kiépül az ösbizalom, akkor a gyermek a remény kompetenciájával gazdagodik. Amikor ez nem következik be, a bizonytalanság uralkodik el a gyermekben.¹⁸⁷ Ez az időszak az első két év érési folyamatát foglalja magában, és az első tizenkét hónap tapasztalatai egy egész életen át befolyásolják az illető későbbi szociális viszonyait, legyenek azok baráti, munkahelyi, vagy párkapcsolati természetűek. A legközelebbi gondozóval való kapcsolat mintázata alapján lehet egy személy biztonságosan, bizonytalanul vagy elkerülő kötődő.¹⁸⁸

Az anya és gyermeke közötti kötődés azonban nemcsak a születéssel kezdődhet, hanem a prenatális pszichológia kutatási eredményei szerint jóval mélyebben gyökerezik. A halló magzat már az anyaméhben hallja az édesanyja hangját, az eriksoni ösbizalom érzése már ekkor elkezd formálódni. A belső fül szövetei már a terhesség hatodik hetében kifejlődnek, a kilencedik héttől pedig az ultrahangos felvételeken is láthatóvá válik a nyaki zónában két kis homorulat, melyek folyamatosan felfelé vándorolva nyerik el végső helyüket és veszik fel a fül végleges formáját. Eközben létrejön az összeköttetés a belső fül és az agyi neuronok között, valamint kialakulnak az emberi szervezet legkisebb csontocskáái, a kalapács (*malleus*), az üllő (*incus*) és a kengyel (*stapes*), melyek felfogják a hanghullámok rezgését a középfülben. Feltételezhető, hogy a 16. hétre olyan fejlettségi szintet érnek el a magzat

¹⁸⁵ SZRENA, UNGÁR, 2010: 57-58.

¹⁸⁶ ERIKSON, 1991: 437- 443

¹⁸⁷ ERIKSON, 1991: 443- 455

¹⁸⁸ Vö. BAUMGARTEN, 2017: 162-164. és MARSCHARK In: ZSOLDOS, 2003: 68

hallószervei, hogy képessé válik a hangok érzékelésére. Eleinte az anya testében keletkező hangokat hallja (például a szívverést vagy a lélegzetvételeket), majd egyre nyitottabbá válik a távolabbi hangforrásokra is. Az éles, erőteljes hangok érzékelésekor a születendő gyermek összerezzen, megijed. A fül fejlődése a 24. héten fejeződik be, ekkorra egyes babák immár arra is képesek, hogy fejüket a hangok irányába fordítsák.¹⁸⁹

A magzati korból származó hallásélmény emlékének megőrzéséről tanúskodik az a tíz újszülött részvételével végzett kutatás, melyet Anthony J. DeCasper és William P. Fifer 1980-ban publikáltak: egy történetet rögzítettek hanganyag formájában, amit egyszer az édesanya olvasott fel, egyszer pedig a kisbaba számára ismeretlen hölgy. A szöveg mindkét esetben ugyanaz volt, Theodor Seuss Geisel *And to Think That I Saw It on Mulberry Street* című, 1937-ben íródott novellája. A szakemberek először megfigyelték a csecsemők saját szopási tempóját, majd a hanganyagokat a cumihoz kapcsolva azt az eredményt kapták, hogy a babák képesek voltak a szopási gyorsaságot úgy módosítani, hogy azt a hanganyagot hallhassák, mely édesanyjuktól származik. Ez alátámasztja, hogy az auditív tapasztalatok által az anya és a gyermek kötődése még a születés előtt megindul. A pár napos gyermek pedig nemcsak arra képes, hogy megkülönböztesse édesanyja hangját másokétól, de aktívan tud tenni is érte, hogy előidézhesse az ismerős hanghatást.¹⁹⁰ DeCasper és Ann Dinsmoor Sigafoos egy 1983-as vizsgálat során felfedezték, hogy az egy-két napos újszülöttek meg tudják tanulni a cumisüveg szívásának olyan mintázatát, mely anyjuk méhen belül hallott szívhangjára emlékezteti őket.¹⁹¹ Egy harmadik tanulmányban DeCasper Melanie J. Spence- szel dolgozott együtt és 33 egészséges tesztalany segítségével azt mutatták ki, hogy ha egy anyuka a várandósság 34. hetétől fogva minden nap elmondja ugyanazt a mesét a gyermekének, akkor ő születése után is ezt hallgatja szívesebben, mint egy új elbeszélést.¹⁹² A már embrionális időszakban is siket csecsemők számára nem adott ez az impulzus, ami a korai kötődést mindenképpen gyengítő körülmény, annak ellenére, hogy a hallás mellett egyéb olyan faktorok rendelkezésre állnak, melyek valamelyest pótolják az így kiesett élményeket. Ilyenek lehetnek a taktilis eszközök, a simogatás vagy a születés utáni bőrkontaktus, illetve az édesanya megszokott illata is

¹⁸⁹ Sherri GORDON, Anita SADATY, MD: *When Can Babies Hear in the Womb?*, <https://www.verywellfamily.com/when-can-my-baby-hear-me-in-the-womb-4685716#how-babys-hearing-develops> (2022.05.08.)

¹⁹⁰ Vö. MARSCHARK, 2003: 62 és DECASPER, FIFER: *Of Human Bonding: Newborns Prefer their Mother's Voices*, Science, New Series, Vol. 208, No. 4448 (Jun. 6, 1980), Pages 1174-1176.

¹⁹¹ Vö. MARSCHARK, 2003: 62 és DECASPER, SIGAFOOS: *The intrauterine heartbeat: A potent reinforcer for newborns*, Infant Behaviour and Development, Volume 6, Issue 1, January 1983, Pages 19-25.

¹⁹² Vö. MARSCHARK, 2003:62 és DECASPER, SPENCE: *Prenatal maternal speech influences newborns' perception of speech sounds*. Infant Behavior & Development, Volume 9, Issue 2, April–June 1986, Pages 133-150.

nyugtató hatással bír. A siket édesanyák jóval többször érintik meg gyermekeiket, mint a hallók, de Spencer felmérése arra is rávilágít, hogy ha a halló anyának tudomása van gyermeke hallássérüléséről, akkor ő is igyekszik a kieső ingereket más módszerekkel, tapintással vagy vizuális úton pótolni. Marschark szerint „*az emberi társadalomban a súlyos hallássérült gyermeknek nem kellene hátrányban lennie azért, amiért nem ismeri fel anyja hangját születéskor. Az azonban nagyon is elképzelhető, hogy az egészséges anya- csecsemő párokhoz képest a siket csecsemő- halló anya párok egészen más interakciós stratégiákat alakítanak ki, és ennek a következményei is eltérőek.*”¹⁹³

A második eriksoni szakasz a kisgyermekkor, ahová a körülbelül két- hároméves gyermekek sorolhatók. Ezt az időszakot az autonómia és a szégyen, kétely ellentétpárjának konfliktusa határozza meg. Az egyén ekkor igyekszik elsajátítani a szobatisztaság képességét, vagyis törekszik a saját testfunkciói feletti ellenőrzés gyakorlására. Amennyiben ez a kísérlet sikeres, szert tesz az autonómia felszabadító érzésére, kialakul az akarat kompetenciája. Ha a próbálkozás közben hibák, nehézségek merülnek fel, és környezete ezért kicsúfolja a gyermeket, akkor szégyenérzet lép fel, a gyermek bizonytalanná válik saját képességeit illetően. Ez a kételkedés abban az esetben is megjelenik, ha hátráltatják az önálló aktivitásban.¹⁹⁴ Azok a szülők, akiknek az átlagostól valamilyen szempontból eltérő, netán fogyatékossgal élő gyermekük születik, gyakran túlféltik a gyermeket, nem engedik szabadon világfelfedező útra. A hallássérült utódot nevelő háztartásokban is rekurrensnek számít ez a magatartás.¹⁹⁵

A következő időszak Erikson felosztása szerint nagyjából az óvodáskornak (3-7 éves kor között) felel meg, és a kezdeményezés vagy büntudat krízise a korszak megoldandó feladata. Fejlődik a lelkiismerete, tudatosodik nemi identitása, ideális esetben elkezd különbséget tenni a képzelete és a valóság között. Ekkor a gyermek fokozatosan nyitni kezd a nagyvilág felé, ahová szívesen indul felfedező útra. Ha a rábízott feladatokban önálló sikereket ér el, kezdeményező képessége, kreativitása fejlődik, ha pedig gátolják ezen törekvéseiben, büntudat hatalmasodik el rajta.¹⁹⁶ Ebben a fázisban az anyanyelvi beszédprodukció is egyre magabiztosabbá válik, megkezdődik a „miért korszak”, a hároméves gyerek 900- 1000 lexémából álló aktív szókincse első osztályos koráig 2500 szavasra duzzad,¹⁹⁷ egyre választékosabb összetett mondatok, fantáziadús kérdések alkotására

¹⁹³ MARSCHARK In: ZSOLDOS, 2003: 63- 65

¹⁹⁴ ERIKSON, 1991: 455-464

¹⁹⁵ MARSCHARK In: ZSOLDOS (szerk.): 2003:37

¹⁹⁶ Vö. ERIKSON, 1991: 464- 473 és HÉZSER, 1995: 69

¹⁹⁷ PLÉH Csabát idézi BÓNA, 2018: 114

képes. Előfordul, hogy egy ötéves kisfiú kedvenc témakörébe merülve például a dinoszauruszok latin neveit is fel tudja sorolni. Ugyanakkor, ha egy siket gyermek halló családban nevelkedik, és hiányzik a közös anyanyelv, akkor a kommunikáció csak a legszűkebb információcserére korlátozódik (mint például „egyél”, „moss fogat”, „aludjál”), és elmaradnak a gyermek és szülő közötti, világ mélyebb megismerésére irányuló, informatív, perspektívát tágító beszélgetések. Ha a siket gyermek későn jut hozzá a jelnyelvi inputhoz, az anyanyelvtanulás késői indulása miatt késik a kognitív fejlődés is. Erikson pszichoszociális fejlődésméleteének első három szakasza is rávilágít arra, hogy a korai fejlődés időszakában milyen élményektől esik el egy nem halló gyermek a halló közegben, ekkor nyílik meg az a szakadék, mely felnőttkorban is tovább mélyül a két csoport között.

Karl Frielingsdorf, valamint Isidor Baumgarten megállapítása szerint az istenkép első prototípusa az anya alakja. Ha az anyával létrejön az ősbizalom érzése, akkor az embernek az Istenhez való viszonya is kiegyensúlyozottabb, stabilabb. A görcsös kapaszkodás helyett a nyugodt ráhagyatkozás és bennevalóság dominál. Ha a gyermekáldás nem tervezett esemény, és a szülők a terhességmegszakítást fontolgatják, akkor a mégis életben maradt gyermekek később is szorongásra hajlamos, önbizalomhiányos egyének lesznek, akik téves vagy egyenesen káros meggyőződéseken alapuló istenkapcsolattal rendelkezhetnek.¹⁹⁸ Felmerül a kérdés, hogy milyen tényezők mentén formálódik a hallássérült gyermek istenképe? Az első részben már kitértünk rá, hogy a hallássérültek változatosan sokfélék, ezért nem helyes általánosítani. Vannak siketek, akik több generáción keresztül mélyen vallásos miliőben élnek, de sok esetben a siketek egyházi szempontból teljesen új missziós területnek számítanak, akik az alapvető hittételekkel, fogalmakkal sincsenek tisztában (pl. kicsoda Isten), megint mások pedig csak addig a központi üzenetig jutnak el a hitben, hogy Jézus szereti őket. A siketek egyik közös vonása, hogy nem szavakban, hanem képekben, vizuálisan gondolkodnak, ami arra is hatással van, hogyan képzelik el Istent. A minta ugyan nem reprezentatív, de egy siket, fiatal felnőtt, protestáns nő részletgazdag, komplett bibliai történeteket elmesélő rajzain például döntően antropomorf vonásokkal ábrázolja Jézust és Istent. Bár utóbbi emberi testre emlékeztető alakban jelenik meg, szembeötlő, hogy nincs kidolgozott arca. A Megváltó -aki többféle szituációban is feltűnik a képen,- pedig nem a tanítványok között ül az utolsó vacsora alkalmával, hanem az asztalfőn foglalt helyet, kitüntetett pozícióban. Isten szemszögéből nézve Jézus mindig a jobb oldalon helyezkedik el, és a bibliai szimbólumok mély ismerete és tudatos alkalmazása is nyilvánvaló.

¹⁹⁸ FRIELINGSDORF, 2019: 17-18 és 50-53, illetve BAUMGARTNER, 2017:163.

©Magyar Alexandra alkotása (2021.02.28, részlet)

A siketek folyamatosan képek váltakozásában élnek, és kiesnek az egyes képek közötti ok- okozati összefüggések. Hallás nélkül nincs a várható eseményekre felkészülési idő, a történetek előjelek nélkül, váratlanul váltják egymást, a különböző történetek között nincs magyarázat. Ha például egy halló ember egy szobában ül és elmélyülten olvas egy könyvet, közben hallhatja, hogy a folyosó végéről léptek közelednek, s a hang alapján azt is beazonosíthatja, hogy egy padlón csikorgó edzőcipővel vagy kopogó túsarkokon érkezik az illető (ebből akár azt is kitalálhatja, ki jön), illetve a hang intenzitása alapján nagyjából mikor ér a szobába. Mire a találkozásra sor kerül, és megindul a beszélgetés, a könyvet olvasó személy számos előzetes információ alapján fel tud készülni a szituációra. Ha viszont egy siket egyén az, aki magába merülve tanulmányoz valamit, ő csupán azt észleli, hogy könyve fölött hirtelen felbukkan egy másik fej. Egy másik példa lehet a tömegközlekedés: sokszor a buszsofőr hangosbemondón tájékoztatja az utazó közönséget arról, hogy műszaki meghibásodás miatt le kell szállni. Ekkor egy hallássérült személy annyit érzékel, hogy mindenki elhagyja a járművet- tehát valószínűleg neki is így kell tennie-, de nem tudja meg, hogy miért.

Marc Marschark Odom 1973-as és Reilly 1990-es kutatásai nyomán arra hívja fel a figyelmet, hogy a siket gyermekeknél jelentősen késik az érzelmi fejlődés, ha halló családban nevelkednek, és először csak 7-8 éves korukra lesznek képesek összefüggést találni az

érzelmei kifejeződése és az azokat előidéző okok között.¹⁹⁹ Ez szintén azzal magyarázható, hogy az anya és gyermeke közötti kötődés kiépülésében jelentős szerepe van a hangalapú ingereknek (például, ha az anya távozni szándékozik gyermeke mellől, de előtte erre verbálisan felkészíti a gyereket, az akkor is megnyugtatóan hat, ha a gyermeknek még csak passzív nyelvismereete van. A távollét alatt pedig további információt gyűjt azáltal, hogy hallja édesanyját tenni- venni a szomszéd helyiségben. A siket gyermek esetében azonban nincs ilyen visszacsatolási lehetőség). Az érzelmei kinyilvánításához is társul legtöbbször valamilyen hanghatás, a halló gyermek néhány éves korában az ezekkel kapcsolatos verbális ok és okozat közötti magyarázatok befogadására is képes, az ilyen feltáró jellegű beszélgetések rendszerint kimaradnak a halló szülő- hallássérült gyermek relációjában.²⁰⁰

Később a hallássérültek a kommunikációs nehézségek miatt könnyebben válhatnak bűncselekmények áldozatává (pl. ilyen eset az Emma Agnew új- zélandi siket lány sérelmére elkövetett gyilkosság,²⁰¹ de vannak olyan bűnszervezetek is, akik szándékosan siket személyt küldenek örködni bűncselekmények elkövetésekor abban a reményben, hogy ők nem fognak tudni kommunikálni a hatóságokkal való konfrontáció esetén).

A legtöbb kérdőív, feladatsor, amivel siketek intelligenciaszintjét vagy más pszichológiai jellemzőt kívánták/ kívánják felmérni, nincs jelnyelvre lefordítva, ezért a hangzó nyelv alacsony ismerete miatt a siketek a halló kontrollcsoportéhoz képest jelentősen rosszabb eredményt értek el- ez viszont végzetesen téves következtetésekre sarkallta a kutatókat.

*Saját esettanulmány (helyszín: 4024 Debrecen, Varga utca 1. Felnőtt Pszichiátriai Gondozó 1. épület 1. emelet; időpont: 2020.01.14):*²⁰² egy pszichiátriai járóbeteg szakrendelést rendszeresen igénybe vevő siket hölgyel minden évben kitöltenek egy intelligencia tesztet. A 60 év körüli nő jelnyelven jól kommunikál. Az alkalmakon jelnyelvi tolmács is jelen van, a teszt kérdéseit tolmácsolja, a válaszokat pedig visszafordítja hangzó nyelvre a pszichiáter számára. Az egyik feladatnál az orvos egy kis laminált táblát mutat fel, és azt az utasítást adja a tolmácsnak, hogy a lapon szereplő szöveget magát ne fordítsa le, hanem csak a feladat instrukcióját, azaz kérje meg a siket személyt, hogy tegye azt, amit a

¹⁹⁹ Ld. MARSCHARK In: ZSOLDOS (szerk.): 2003: 70

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Az esetről több új-zélandi dokumentumfilm is készült, többek közt a *Beyond the Darklands* sorozat 2012. szeptember 3-ai epizódja vagy a *Forensics NZ* sorozat „Operation EMZ” epizódja, mely 2018. május 12-én került adásba. A népszerű, siket rapper, Signmark *The letter* című dalával állít emléket a tragédiának (<https://www.youtube.com/watch?v=-7FsEFDz88A>).

²⁰² Az alany anonimitásának megőrzése érdekében csak nélkülözhetetlen adatok kerülnek rögzítésre.

lapra írva lát. A táblán ezt tüntették fel: „CSUKJA BE A SZEMÉT”. A hallássérült hölgy pedig a kérés konkrét teljesítése helyett a következőt jelezte a tolmácsnak: „el kell zárni a hulladékot”. Teljesen nyilvánvaló, hogy a félreértés oka nem az intelligencia hiánya, hanem tisztán nyelvi természetű: a jelnyelvekben nincsenek prepozíciók, ragok (így tárgyrag sem), hiszen a dolgok egymáshoz való viszonyát nem az agglutináció, hanem a térbeli elhelyezkedés, vizuális megjelenítés határozza meg. A szemét szóról a tesztalany nem a látószerv tárgyragos alakjára asszociált, hanem a kidobásra ítélt feleslegre. A felszólító mód jelnyelven nagyobb részt a mimikán keresztül jut érvényre, a páciens ennek hiányában kijelentő módú állításként érzékelt a leírtakat. A jelnyelvekben továbbá nem bevett jelenség a magázódás, mivel a különböző térpontokon lokalizált személyekre direkt rámutatással utalunk, és megszólításuk is így történik. Jelnyelven is van mód a tiszteletadás kifejezésére, de ez nem magázó formában, mint inkább az igényesebben kivitelezett jelelési stílusban nyilvánul meg. A fenti példában tehát a közvetlen „csukd be a szemed” alak még önmagában a ragok nehezebb beazonosítása ellenére sem vezetett volna akkora tévedéshez, mint a siketkultúrától teljesen idegen magázó szerkezet. A jelnyelvi tolmács nemcsak kommunikációs híd, hanem feladata az is, hogy a beszélgetésben résztvevő feleket egymás kultúrája, gondolkodásmódja iránt érzékenyítse.

Azok a pszichológiai kísérletek, melyek hallássérült személyekkel való munkára adaptáltak, az utasítások, feladatok jelnyelven is meg vannak adva, sokkal árnyaltabb, pontosabb eredményt adnak. Az is előfordul, hogy például kézügyességet vagy vizuális gondolkodást igénylő, képes feladatokban siketek jobb eredményt értek el, mint halló társaik, ilyenek például az egy történetet elmesélő, különböző fázisokat ábrázoló képek, vagy szétvágtott képregények elemeinek kronológiai sorba rendezése. Alfred Adler fejtette ki azt az elméletet, mely szerint ha egy személynek valamelyik érzékszerve, érzékelése kiesik, akkor más területen kompenzálja: *„a fogyatékosság, bizonytalanság, elégtelenség érzése az, mely az életben a célkitűzést kikényszeríti és kialakítani segíti.”*²⁰³

A hallássérült személyek lelki problémáikkal nehezebben tudnak szakemberekhez fordulni, mivel kevés olyan lelkész, pszichológus, szociális munkás, mentál higiénés szakember tevékenykedik hazánkban, aki tud jelezni, a jelnyelvi tolmács bevonásával pedig egy külső, harmadik szereplő jelenléte válik szükségessé, ami az egyébként is érzékeny helyzetekben további kellemetlenséget okozhat a siket személyek megnyilatkozásában.

²⁰³ ADLER, 1994:73

Egyházi tolmácsolás során is vannak olyan helyzetek, amikor a tolmács jelenléte zavaró (például gyónás). Ebből a szempontból is kulcsfontosságú egy több felekezet jelhasználatára kiterő platform, ahová a kényesebb helyzetekben jelnyelvi tolmács bevonását nem vállaló, hallássérült hívő személyeket ellátó lelki segítők fordulhatnak a kommunikáció gördülékenysége érdekében néhány relevánsabb jel elsajátításának céljából.

A hallássérült személyek lelki problémáinak diagnosztizálása azért is körülményes, mert a siketekre nem specializálódott szakemberek nehezen tudják megállapítani, hogy a nehézség oka hallássérülés és/ vagy beszédre való képtelenség (a beszédprodukciónak érintő betegségeket, a beszédre való képesség hiányát gyakran tévesen tulajdonítják siketségnek), illetve hogy hallássérülésről és/ vagy mentális betegségről van-e szó. Denmark adatai szerint a hallássérültek 75%-a tapasztalt már frusztrációt élete során halló személlyel való kommunikáció kudarca miatt. A többségi társadalom siketkultúrában járatlan tagjai gyakran úgy jellemzik a siketeket, mint akik lobbanékony, agresszív természetű emberek, ez azonban nem személyiségükben gyökerező, rossz tulajdonság, hanem többnyire akkor fordul elő, amikor már sokféle módszerrel többféleképpen próbálták magukat megértetni, de még mindig nem sikerült átadni az információt és a kommunikációs eszköztárból kifogyva tehetetlennek érzik magukat.²⁰⁴

A kiszolgáltatott, szükségben lévő személynek segítséget nyújtani akaró keresztyén ember olykor legnemesebb szándéka ellenére is a lehajlás csapdájába esik, hasonlóan ahhoz, ahogyan Sigmund Freud (1856- 1939) pszichoanalitikus ülésein a résztvevők az orvos-páciens skálán, alá- fölrendelt hierarchiában helyezkedtek el. Mivel a hallássérült testvérek évszázadokon keresztül szenvedték el a többségi, halló társadalom paternalista hozzáállását, s az életükkel kapcsolatos kulcskérdésekben gyakran a családtagok döntöttek helyettük a kommunikációs nehézségek miatt, a '60-as években útjára indult Deaf Pride mozgalom óta a siketek törekszenek önrendelkezési joguk minél szélesebb megvalósítására a „semmit rólunk nélkülünk” elv jegyében. Érdemes szem előtt tartani, hogy nem kizárólag az egyház segíti egyoldalú leereszkedéssel a nem halló híveket, hanem a siket gyülekezeti tagok is gazdagítják az egyházat Istentől személyre szabottan kapott talentumaik szerint. Ennélfogva a lelkigondozásban is helyesebb attitűd Carl Ransom Rogers (1902-1987) *non- direktív*, vagy *kliens- központú terápiájának* a lelkigondozott és lelkigondozó között fennálló egyenrangúságot hirdető elemeit követni. A foglalkozások célja ezeken az alkalmakon a lelkigondozott fél belső fejlődése, melynek köszönhetően egyre több coping stratégiára tesz

²⁰⁴ DENMARK, 1999: 56

szert a nehézségek feloldásához. Nem lényeges, hogy a személyiségfejlődést milyen pszichológiai iskola metodológiájával sikerül elérni, a lelkigondozó nem előre meghatározott lépéseket követ, mivel ő maga sem mindentudó, hanem az élethosszig tartó tanulás, lelki növekedés alanya, a lelkigondozó és lelkigondozott együtt fejlődnek. A kölcsönhatás során a lelkigondozó ismeretei is bővíthetnek például a siket emberek világlátásával, probléma megoldó készségeinek repertoárja gyarapodhat a hallássérültek szemüvegén keresztül megélt szituációk által. A lelkigondozó objektivitásra törekszik, semmilyen módon nem minősíti vagy véleményezi a kliens által elmondottakat, a személye határozott, de békés és barátságos, a helyszín pedig nyugalmat áraszt annak érdekében, hogy a lelkigondozott szégyenérzet nélkül, bátran megnyílhasson. A lelkigondozó *feedback*-ekkel, a lelkigondozott érzelmeinek visszatükrözésével sarkallja kliensét öngyógyító képességének növelésére, saját útjának megtalálására (tehát nem egy kívülről jött álláspontot igyekszik a lelkigondozott életébe beilleszteni).²⁰⁵ Hasonlóan empátikus és tiszteletteljes szemlélet tárul elénk Baumgartner munkásságában is, aki az emmausi tanítványok történetén (Lk 24, 13-35), mint a lelkigondozás archetípusán keresztül veszi át lépésről lépésre a jézusi melléállás folyamatát. Krisztus, mint lelkigondozó ebben a jelenetben négy fontos „programpontból” álló módszertant alkalmazott a Messiást gyászoló tanítványok esetében: ezek a koinónia (hozzájuk lépett: odafordulás, közösség vállalása, mely minden pasztorálpszichológiai cselekmény alapja, körülöleli a többi pontot), diakónia (elgondolkodtató kérdések feltétele, melyek mentén a szenvedők feltárják szomorúságuk okát), martyria (exegézis, olyan textusok felelevenítése a Bibliából, melyek a jelenlegi helyzettel párhuzamba állíthatók), és a leiturgia (kenyértörés, Isten felismerése- a szimbólumokon keresztül történő gyógyítás).²⁰⁶

Azon túl tehát, hogy a lelkigondozásban elengedhetetlen a felebaráti szeretettel megvalósuló veletartás, nem csupán egy pszichoterápiáról van szó, hanem az igehirdetés is explicit részét képezi a foglalkozásnak. Az Evangélium pedig olyan krízisekben is vigaszt nyújt, amikre a főként evilági kérdésekre fókuszáló pszichológia eszköztárában nem találnánk megoldást. Eduard Thurneysen (1888- 1974) kerügmátikus lelkigondozói modellje is igen hatékony lehet a hallássérült emberek körében, mivel számos siket hívő eleve azzal a céllal érdeklődik a Biblia iránt, hogy abból személyes, hétköznapi életére nézve nyerjen útmutatást. A lelkigondozói beszélgetés ebben az esetben két párhuzamos síkon történik, egyrészt a

²⁰⁵ Vö. **ROGERS**, 2020:51-55, 132-146, és **TRINGER**, 2022: 16.

²⁰⁶ A sákramentumokban olyan gyógyító potenciál lakozik, mely a benne részesedőt segít önmagához visszavezetni, és önmagán túlmutat. Ide tartozik ugyanakkor a közös jelképek ismerete is, hiszen a lelkigondozott olykor nehezen találja a megfelelő kifejezéseket, s a megfogalmazhatatlan válságot szimbolikus képekbe sűrítetheti. Ebből lehetséges kiutat jelent, ha a lelkigondozó sikeresen dekódolja ezeket a metaforákat, és azonos nyelvi síkon, jelrendszeren belül reagál az elmondottakra.). Ld. **BAUMGARTNER**, 2017: 103- 149

lelkigondozott személyes élethelyzetéből indul ki, azonban a lelkigondozó segítségével igyekszik azt az Ige tükrében szemlélni. Ahol a két szál összeér, olyan töréspont keletkezik, mely a lelkigondozottat a bűnvallásra készíti, a lelkigondozói beszélgetés végső célja tehát a bűnbocsánat, az üdvösség elnyerése lesz.²⁰⁷

IV./3.3, A hallássérültekkel folytatott lelkigondozói beszélgetés keretfeltételei

Hézszer Gábor *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve* c. művében ismerteti azokat az aspektusokat, melyeket a lelkigondozóknak érdemes figyelembe venniük a hatékony segítő beszélgetés megvalósításához. Az alábbiakban ezeket a keretfeltételeket vizsgáljuk meg a hallássérült lelkigondozottak perspektívájából. A lelkész néhány elejtett megjegyzésből veheti észre, hogy a gyülekezeti tagnak lelkigondozásra van szüksége, és általában ő ajánlja fel ennek lehetőségét egy alkalmas időpontban és megfelelő zárt térben, ahol a beszélgetést nem zavarja meg más személy.²⁰⁸ A szakemberek egyetértenek abban, hogy ha a kliens nem szenved súlyos krízisben, a találkozás időtartamát 50 percben, vagy legfeljebb egy órában határozzák meg.²⁰⁹ A rendelkezésre álló idő kezdetét és végét célszerű hangsúlyosan a siket fél tudomására hozni és következetesen betartani. Az információhiány miatt a siketek rendkívül lelkesek, ha olyan emberrel találkoznak, aki nyitott a problémáikra, és jelelni is tud, így hajlamosak tovább maradni. A magyar siketközösség egyik prominens tagja így fogalmazza meg a jelenséget:

„Hogy mi a siket kultúra? Az első dolog, ami mindenkire jellemző, hogy hazamennie, vagy egy találkozás után elindulnia nagyon nehéz. Beszélgetünk, aztán mondja valaki, hogy «sürgősen haza kell indulnom, nagyon elment az idő», aztán mégis ott marad még két órát. Hiszen nincs információja, ezért beszélget ennyit. Akár az ajtóban vagy az utcán jól elbeszélgetünk, aztán mondják, hogy most már késő van, holnap dolgozni kell, kilenc óra van már. Elindulnak, az előszobában felöltöznek, és kabátban még egy órán át beszélgetnek. Aztán belesülnek a kabátba, elegük lesz, indulnak kifelé. A kapuban megállnak, még ott is beszélgetnek egy órát, bár majd' megfagynak. Ha minden áldott nap találkozunk, akkor is így van ez, másnap is így lesz és

²⁰⁷ THURNEYSEN, 1994: 87-154

²⁰⁸ HÉZSER, 1991: 85

²⁰⁹ Vö. NAGY Sándor, a budapesti Katolikus Hallássérült Pásztoráció káplánjának gyakorlata, és HÉZSER, 1991:85-87

harmadnap is. Ha valami halaszthatatlan kötelessége van valakinek, például dolgoznia kell, akkor persze nem. De ha csak haza kell indulni, akkor így történik, és ez mindenkire érvényes.”²¹⁰

A helyszínnel kapcsolatban a siketek számára is fontos a megnyugtató környezet és a lelkész szobájának harmonikus berendezése, de akkor ideális az elhelyezkedés, ha a lelkigondozott folyamatosan szemkontaktust tud tartani a lelkigondozóval, és a jelnyelvi tolmáccsal (amennyiben a lelkész nem jelnyelvhasználó). Optimális, ha a párbeszéd során a résztvevőket nem választja el asztal, mivel ez kissé orvosi vizsgálat vagy vizsgáztatás érzését keltheti,²¹¹ általában háromszög alakzatban foglalnak helyet a lelkész, a hallássérült kliens és a tolmács. Míg a halló lelkigondozott számára komfortos, ha olyan szögben helyezkedhet el, ahol lesütheti a szemét és tetszőlegesen döntheti el, hogy mikor pillant a lelkigondozóra, a siket személyeknél a minél jobb látási viszonyok fontosak (tehát például az a személy, akinek a siket fél a szájáról próbál olvasni, ne üljön közvetlenül napfényes ablak előtt). Persze hallássérült személyekkel folytatott beszélgetés alkalmával is előfordul, hogy valamivel kapcsolatban nehezebben nyílnak meg:

Saját esettanulmány (helyszín: 4031 Debrecen, Bartók Béla út 2-26. Felnőtt Pszichiátriai Osztály - Kenézy Gyula Kórház; időpont: 2018.08.08, 8:00).²¹² egy nagyothalló lány rendszeresen kért jelnyelvi tolmácsot a pszichiáterével való találkozásokhoz. A hölgy hallókészüléket visel és ennek segítségével viszonylag akadálymentesen él. Jól ismeri a jelnyelvet, és néha nehézségekkel, de hangzó nyelven is szívesen és érthetően kommunikál. Életkora körülbelül az őt rendszeresen kísérő tolmácsokéval azonos. Amíg a pszichiáterre várakozunk, a tolmácsnak részletesen mesél az életéről, örömeiről és megpróbáltatásairól egyaránt. Az orvossal való beszélgetést önállóan, a tolmács közreműködése nélkül bonyolítja, de bizonyos kérdéseknél (például hogyan érzi magát a munkahelyén) megtorpan, és a tolmácsra pillant bátorításért, mintha egyfajta engedélyre várna, hogy erről a témáról beszélhet-e. Ez a példa azt mutatja, hogy előfordulnak olyan nagyothallók, akik a tolmácsra nem feltétlenül a kommunikáció szempontjából tartanak igényt, hanem inkább lelki támaszként.

²¹⁰ SZRENA, UNGÁR, 2010:98

²¹¹ HÉZSER, 1991: 86

²¹² Az alany anonimitásának megőrzése érdekében csak nélkülözhetetlen adatok kerülnek rögzítésre.

A bensőséges megbeszélés során mind a lelkész, mind a tolmács garantálja a titoktartást, ami minden tolmácsolási szituációban kötelező. A titoktartás nem veszti hatályát, akkor sem adhatók ki az elhangzottak, ha a tolmács munkahelyet változtat, vagy a harmadik fél más forrásból már hozzájutott a hírekhez. Az Etikai Kódex így foglal állást a kérdéssel: „*A jelnyelvi tolmács két fél közötti jelenléte nem más, mint egy kényszerű szükség. Ezért a tolmácsolás kapcsán elhangzó információk szigorúan magánügynek tekintendők. A kliensek mindennemű adatait, még azokat is, amelyek látszólag nem minősülnek titoknak, a tolmácsnak kötelessége bizalmasan kezelni.*”²¹³ Érdekes párhuzam a lelkész és a jelnyelvi tolmács munkája között, hogy mindkét esetben az számít a legszínvonalasabb szolgáltatnak, ha az üzenetváltás olyan gördülékenyen megy végbe (akár a hallássérült és a halló ember, akár Isten és a gyülekezet között), hogy ottlétük, saját személyük minél kevésbé érzékelhető a munkavégzés során. „*A lelkész is akkor prédikál jól, ha nem azért dicsérik meg, mert szép a hangja, jó a kiállása, megfelelő tempóban beszél, rövid vagy hosszú a prédikáció, elég hangos, jó vicceket vagy érdekes példákat mondott, hanem arról beszélnek utána, amiről Isten szólt számukra a prédikációban. Ha az Ige üzenete megmarad bennük.*”²¹⁴ - mondja Bertha Zoltán.

Denmark szerint a siket személyekkel mentálhigiénés szempontból foglalkozó szakembernek tisztában kell lennie azzal, hogy az illető milyen mértékű halláscsökkenéssel rendelkezik, és hogy mikor veszítette el a hallását (prelingvális vagy posztlingvális siketről van-e szó?). Emellett az is segítségül szolgálhat, ha ismert a siketség oka. Érdemes tudni, hogy a családban van-e más hallássérült személy. Kulcsfontossággal bír, hogy melyik kommunikációs rendszert alkalmazza a siket, melyik nyelven rendelkezik a magas nyelvi kompetenciával, valamint milyen nyelven kommunikál a hozzátartozóival. A lelkigondozott iskolai tapasztalatai is mérvadóak lehetnek, mivel olykor az intézmények elvárásai is befolyásolják az egyén nyelvi preferenciáit vagy nyelvelsajátítással kapcsolatos kudarcait, hiányait.²¹⁵ A lelkigondozás legrelevánsabb alappillére a hallássérült személyek esetében is az értő meghallgatás, mely során a keresztyén értékek mellett valóban elkötelezett lelkész az isteni gondviselés mintájára történő odafordulással, nem kényszer hatására vagy feladatteljesítés céljából, hanem belülről jövő felebaráti szeretettel viszonyul az őt megkereső siket hívekhez.

²¹³ Magyar Jelnyelvi Tolmácsok Etikai Kódexe, 2. alapelv, <http://hajdu-jeltolmacsok.hu/index.php/inform%C3%A1ci%C3%B3k/etikai-k%C3%B3dex> (2022.05.20.)

²¹⁴ BERTHA, 2024: 31

²¹⁵ DENMARK, 1999: 78.

IV./3.4, Lelkigondozói feladatok

A hallássérült személyek leggyakrabban felmerülő nehézségei között találjuk például a közös nyelv hiányában kialakult családi konfliktusokat, az izolációt és a magányt, a halláskiesés miatt bekövetkezett információhiányt (akár szakmai, általános műveltségbeli vagy mindennapi síkon). Ezek a frusztráció, a kimaradás alapélményéhez vezethetnek. A nem halló emberek között számos tragikus sorsú egyén akad, de gyakran nem tudják, hova forduljanak segítségért (általában a jelnyelvi tolmácsszolgálatot keresik meg, mint eligazító központot).

Wolfgang Römer arra világít rá, hogy az ideális lelkigondozó a hallássérült személy minden életszakaszában talál olyan feladatot, ahol hatékony segítséget nyújthat abban, hogy a lelkigondozott kiegyensúlyozottan fejlődjön, és sikeres legyen az életében: *„a siketek lelkigondozásának célja, hogy ők is megértsék földi életük értelmét, és megtanulják értékelni súlyos szenvedéseik hasznát. A mindennapi életben az egész ember intenzív ápolása révén nemcsak az Ige meghallójává, hanem cselekvőjévé is válnak!”*²¹⁶ A siket gyermek rendszerint a keresztesítés alkalmával kerül az egyház látókörébe. Kisgyermekkorban főként kétféle területen van szükség a lelkész szolgálataira: elsősorban ekkor nem maguknak a gyermekeknek, hanem a gyermekek szüleinek érdemes lelki támaszt biztosítani, akik ebben az időben még a sokkhatás és tanácstalanság állapotában lehetnek, ha hallókként nem tudják, hogyan legyenek jó szülei a hallássérült gyermeknek. Később a siketekre szakosodott lelkigondozó lehet az összekötő kapocs, aki a szülők és az iskola között közvetít, lelkiileg felkészíti a gyermeket a családi fészekből a siketiskolába való költözésre. A siketiskolák többnyire nagy csomópontokon, nagyvárosokban találhatók meg. A vidéki hallássérült gyermekek számára adott a bentlakásos elhelyezés lehetősége. Mivel hazánkban a siketiskolák általában az óvodai korai fejlesztéstől kezdve az általános iskoláig kínálnak képzést, ez azt jelenti, hogy az ide járó kisgyermekek sokszor már hároméves koruk körül kiszakadnak a családjukból, ami a szocializáció elsődleges, biztonságos tere lenne, egy ilyen traumatikus élmény feldolgozásában hathatós segítséget nyújthat a lelkész.

A tanulmányok ideje alatt a vallásoktatáson, hittanoktatáson keresztül valósul meg a lelkigondozás, Németországban iskolai istentiszteleteket is tartottak a siketek tanintézményeiben, melyek liturgiáját és igeválasztását a célközönség igényeihez igazították. Három istentisztelet közül lehetett választani, volt egy alkalom azok számára, akik

²¹⁶ Wolfgang RÖMER In: MERMOD, 1974: 307

hallókészülékük segítségével a verbális kommunikációra támaszkodtak, a siketek pedig korosztály szerint tagozódtak, alsós és felsős ígehallgatók csoportjára.²¹⁷ Az időszak kiemelt fontosságú eseménye a konfirmáció, vagy katolikusoknál az első áldozás és a bérmlás. Ezek mellett a siketek lelkésze egyéni lelkigondozásra is biztosított lehetőséget, és dolgozott azon is, hogy a gyermekek jó kapcsolatot ápoljanak a pedagógusokkal, és a kollégiumi dolgozókkal. Nyári szünetekben a hallássérült gyermeket nevelő családoknál tett látogatással mélyítette az összetartozásukat. A siketiskola befejeztével a hallássérült személy élete nagy fordulatot vett: addig élete a családi körben és a hallássérültek speciális intézményében telt, olyan színtereken, ahol tisztában voltak képességeivel, a siket kultúrával, és a boldoguláshoz való szükségleteivel, ismerték és szerették őt. Ezt a védőbuborékot elhagyva kellett kilépnie az illetőnek a munka világába, ahol már nem hozzá alkalmazkodtak, hanem neki kellett alkalmazkodnia, sok esetben pedig ez volt az első szárnypróbálgatás a halló társadalomba integrálódás felé. Ebben a nehézségben is fontos volt a lelkigondozó bátorító jelenléte. Ez után az időszak után, a fiatal felnőttkorban vált esedékessé a párválasztás (a siketek esetében gyakori, hogy a közösségen belül, siket házastársat választanak) és a jegyesoktatás, melyről a dolgozat következő fejezete szolgál részletesebb információval. Az esküvő után fél évvel Römer újabb családlátogatást javasol, mely során a siketek lelkigondozója meggyőződik róla, hogy hogyan élnek a friss házások, milyen új kihívásokkal szembesültek az eltelt időszakban, és ezek megoldásában hogyan tud segítségükre lenni. A klasszikus felnőttkorban a hallássérült személy is szembesül az élet mindennapos próbatételeivel, így a lelkész biztosíthatja a házaspárt arról, hogy ezután is rendelkezésükre áll akár tolmácsként, akár lelkigondozóként, diakóniai ellátásban vagy egyéb ügyekben közvetít.²¹⁸ A debreceni hallássérült közösségben lelkigondozást igénylő nehézségek között előfordult például szenvedélybetegségek kezelése (alkoholról való leszokás segítése, és infokommunikációs akadálymentesítés AA gyűléseken, ahová szintén nehezen jut el egy elszigetelődött, nem halló személy) vagy sikertelen lombikprogram következtében fellépő gyász kísérése. Ezek olyan terhek, melyek sokszor nemcsak a többségi halló társadalomhoz képest, hanem a siket közösségen belül is stigmatizált szerepet jelentenek, s megfelelő tapasztalatcsere, „kibeszélési lehetőség” hiányában a megküzdési stratégiák tárháza is meglehetősen szegényes.

A hallássérültek esetében fokozott relevanciával bír a betegek látogatása, a testi bajok megélése előbb- utóbb, de jellemzően idősebb korban mindenkit utolér. A kórházba kerülő siketek még kiszolgáltatottabbak a halló betegeknél, kevés tudomásuk van arról, hogy az

²¹⁷ Wolfgang RÖMER In: MERMÖD, 1974: 304-305

²¹⁸ Wolfgang RÖMER In: MERMÖD, 1974: 304-305

egy-egy kezelés közben várhatóan mi történik velük. Egy életet súlyosan fenyegető betegség, például a korunkban gyakori daganatos megbetegedések esetén a lelkigondozó nemcsak a lelki terhek cipelésében osztozhat, hanem gyakorlati lépésekkel is hasznára lehet a hallássérült rászorulóknak. Ha az orvosnak nincs ideje felvilágosítást adni, a lelkész utánajárhat egy-egy orvosi szakszavakkal megnevezett vizsgálat (MRI, izotópos vizsgálat, PET-CT, kemoterápia, stb.) pontos mibenlétének, mivel a siketek kevésbé tudnak az internetes források alapján tájékozódni, az információhiány ezen a téren is növekvő kétségbeesést eredményezhet a nem halló félben. Az átfogó ismeretektől való megfosztottság hajlamosíthat arra, hogy a betegben a negatív gondolatok kerüljenek túlsúlyba, ami radikálisan ront a fizikai állapoton is, mivel a stresszhelyzet állandó készenléti állapotra sarkallja a szervezetet, megnöveli a kortizolszintet, és a test a készenléthez szükséges energia fenntartására összpontosít a betegséggel szemben való küzdelem helyett.²¹⁹ Ezért a lelkigondozó kiemelt feladata a pozitív irányba billenteni a szenvedők mentalitását. A magyar református lelkigondozás történetében is találunk példát arra, hogy éppen a gyermekkori agytumorról való harc jelentett olyan fordulópontot egy hallássérült személy életében, hogy az egész család összefogásával, közös imádsággal, lelkigondozói foglalkozásokkal, a hit által sikerült felülkerekedni a betegségen, a siket fiatal gyógyulása után teológiai tanulmányok folytatásába kezdett, és azóta is az egyház kötelékében szolgál.²²⁰ A hallássérülés miatt jelentkező lelkigondozói többletfeladatok jelentősen megnövekedett energia- ráfordítást igényelnek a lelkésztől, de nem várható el, hogy minden nehézséget egyedül oldjon meg.

IV./3.5, Hallássérültek lelkigondozása kazuáliákhoz kapcsolódóan

• JEGYESOKTATÁS, EGYHÁZI ESKÜVŐ

A siketek számára egészen a 12. századig nem engedélyezték, hogy házasságot kössenek, ekkor a fordulópont egy pápai dekrétumnak köszönhetően következett be, mely jóváhagyta a nem halló személyek egybekelését.²²¹ A hetvenes években Claude Robert, aki a Párizsban és környékén élő hallássérültek katolikus szemléletű lelkigondozását végezte, azt tartotta a jegyesoktatás legkézenfekvőbb formájának, ha négy-öt siket párt egyidejűleg készíthet fel a házasságra az egy teljes napot, vagy egy délutánt és a rákövetkező nap délelőttjét igénybevevő programsorozat keretein belül. Két napra elosztott találkozások esetén

²¹⁹ BAGDY, 2020:46-47

²²⁰ Protestáns teológus végzettségű (nem református) gyülekezeti lelkész Közép- Európában. Az anonimitás megőrzése érdekében több adat nem közölhető.

²²¹ PUKÁNSZKY (02_Középkor), 2011: 19

olyan helyszín ad otthont a rendezvénynek, ahol a résztvevők elszállásolása is megoldható annak érdekében, hogy a hazautazás ne zökkentsen ki az összejövetel szellemiségéből.²²² Ez a gyakorlat hasonlít valamelyest a „Szövetség Hétvége – a Házasság Kurzus” nevű alkalomra, melyet azoknak kínálnak fel, akik napjainkban a Debreceni Nagytemplomban kérik kapcsolatukra Isten áldását.²²³ Azonban a mai Magyarországon akadályokba ütközne a hallássérült házassulandók ilyen csoportba szervezése, mivel egymáshoz közeli időpontokban kevesebb siket pár dönt az egyházi esküvő megtartása mellett. Robert ugyanakkor kitűnő lehetőségnek tekinti a jegyesoktatást arra, hogy az egyházzal korábban lazább kapcsolatot ápoló, vagy netán egyáltalán nem hívő siketeket a gyülekezeti tagság és a mélyebb istenhit megélésének irányába terelje. Az esemény legalkalmasabb időszakjának az esküvőt megelőző két- három hónapot tartja, a foglalkozások menetrendje egynapos rendezvény esetén pedig a következők szerint alakul: a párok bemutatkozása után kerekasztal-beszélgetés formájában elemzik ki a házassulandók elképzeléseit arról, a házigazda előadást tart arról, hogy milyen lett a kapcsolatuk az esküvőt követő évben, hogyan jött létre a két külön egyéniségből a mi-identitás. Ezután egy jó és rossz tulajdonságokra egyaránt kitérő kérdőívet töltenek ki a résztvevők, melyben számot adnak róla, mennyire ismerik jól párjukat, illetve párjuk barátait. Ha ezzel elkészültek, akkor egy házassági tanácsadással kapcsolatos rövidfilmet tekintenek meg, melynek témája a házasságban egymással szemben támasztott elvárásai. Ezt közösen elfogyasztott ebéd követi, majd egy újabb kisfilmet tekintenek meg a házasságban megélt szeretet dinamikájáról és a gyermeknevelésről. Később egy bizonyoságtevés következik a szülővé válás kérdéskörében. Végül minden pár saját esküvői terveiről tarthat beszámolót, az alkalmat pedig 1Kor 13 vagy Mk 10,6-9 verseinek elemzésével zárják és emlékeztetnek rá, hogy a házasságban nincsenek egyedül a felek, hanem Istennel kötött hármasság tagjai. A teljes hétvégét igénybe vevő program is hasonló feladatokkal, körkérdésekkel zajlik, mivel az együtt töltött idő hosszabb, talán ez a változat jobban elmélyíti a friss ismereteket. Mindkét esetben figyelemre méltó, hogy a feladványokban hangsúlyos az írásos kommunikáció és a képes szemléltetés amellet, hogy minden foglalkozás jelnyelven és hangzó nyelven is követhető.²²⁴ Wolfgang Römer ezzel szemben a három estét igénybe vevő jegyesoktatást tartja ideálisnak, ahol az egyik alkalom a vőlegény otthonában, a másik alkalom a menyasszonynál, a harmadik este pedig a lelkigondozó házigazdaságával telik. Az esküvőt ugyanolyan szokásrend szerint képzei el, mint a hallók esetében, melyre azért van szükség,

²²² Claude ROBERT In: MERMÓD, 1974: 269-270.

²²³ Forrás: <https://www.nagytemplom.hu/eskuvo/> (2025.02.17.)

²²⁴ Claude ROBERT In: MERMÓD, 1974: 270-271

hogy a hallássérült résztvevők teljes mértékig egyenrangúnak érezhessék magukat a többségi társadalom tagjaival, akik szintén szép számban képviselik magukat az eseményen. Így a házasságkötésre a menyasszony lakhelye szerint illetékes gyülekezetben kerül sor, viszont lényeges, hogy magát az esketést a hallássérültekre specializált lelkész végezze, és ne az adott egyházközség siketek sajátosságaihoz esetleg kevésbé értő állandó lelkésze.²²⁵

Robert beszámolója tartalmaz olyan nézeteket, melyek ma már elavultnak és alaptalannak számítanak. Javasolja például, hogy a hallássérültek jegyesoktatását „*lehetőleg egy orvos jelenlétében*”²²⁶ bonyolítsák le az erre vállalkozó lelkészek. Írásában nem indokolja, hogy ennek miért látja szükségét. Amennyiben csupán néhány jegyespár vesz részt, akkor a program nem számít olyan tömegrendezvénynek, hogy általános orvosi ügyeletet kelljen biztosítani. Mindazonáltal, halló döntéshozókban sajnos még napjainkban is időről időre felmerül, hogy érzékszervi fogyatékossgal élő személyek életét orvosi rendeletekkel szabályozzák: nagy port kavart, amikor 2015-ben (!) Spanyolországban a kormány belevette a Polgári Törvénykönyv 56. cikkelyébe, hogy vakok és siketek csak orvosi engedéllyel házasodhassanak.²²⁷ A degradáló törvénymódosítást végül a fogyatékkal élők érdekképviselői szerveinek sikerült hatályon kívül helyeztetnie, mivel mind a hallás-, mind a látássérültek önrendelkezési joggal bíró, szuverén személyek.

Claude atya a siketeket az izoláltság miatt főként önmagukra fókuszáló személyekként írja le, és csoportos jegyesoktatásának is az egyik fő mozgatórugója, hogy egymásra odafigyelő közösségbe vonja őket.²²⁸ A hallássérültek nem egy időben és térben egy helyre koncentrálódó kisebbség, hanem az országban (világban) sporadikusan szétszórta, egymástól távol élő személyek. A közösségi média térhódítása előtt –a katolikus pap munkáját 1974-ben publikálták- a sorstársaknak egymástól elszigetelve teltek napjaik. A nemrégiben megjelent olyan internetes alkalmazások (például Messenger, Viber, WhatsApp, Skype, stb.), melyek lehetővé teszik a videochat használatát, jelentősen megkönnyítik a siketek kapcsolattartását. Robert lelkigondozói tevékenysége tehát abban nyilvánul meg leginkább, hogy a viszonylagos magányt megszüntetve kapcsolati hálót épít a házasulandó felek köré. Az így kialakult közösséget nemcsak a hallássérülés ténye köti össze, hanem az a közös élmény is, hogy életük egy fontos mérföldköve, a házasságkötésük is egymáshoz közeli időpontokban történt. Az új

²²⁵ Wolfgang RÖMER In: MERMÖD, 1974:305

²²⁶ Claude ROBERT In:MERMÖD, 1974: 269

²²⁷ Ld. María ZUIL: *Chapuza legal: los ciegos y los sordos no podrán casarse sin autorización médica* https://www.elconfidencial.com/espana/2016-12-20/ley-ciegos-sordos-matrimonio-error_1307068/ (2025. 02. 18.) A rendelkezés kissé arra a helyzetre emlékeztet, mely az 1924-es Lex Zwickau kapcsán bontakozott ki, ld. STEPF, 2009: 136-137. A házasságkötés és családalapítás érzékszerveinek állapotától függetlenül minden ember saját döntése kell, hogy legyen.

²²⁸ Claude ROBERT In:MERMÖD, 1974: 269

emberek megismerése, baráti kör szélesítése pedig hatékony prevencióként szolgálhat az olyan lelki nehézségek kiküszöbölésére, mint a depresszió, melyet éppen az ezzel ellentétes irányú mechanizmus, vagyis a beszűkülés mélyít el.²²⁹

• KERESZTELÉS

A keresztelek részleteinek egyeztetésekor érdemes egy lényegre törő, jól szemléltetett anyaggal megismertetni a gyermek szüleit a krisztológia alapvetéseivel és a keresztyénség központi üzeneteivel, mivel előfordulhat, hogy nem rendelkeznek a szükséges teológiai tudással az elvont keresztelek tanokról. Erre az információ- átadási céllal létrejött találkozásra egy, vagy akár két alkalommal is sor kerülhet. Kiemelt figyelmet kell fordítani arra is, hogy a keresztelek minél szemléletesebb módon menjen végbe. Felnőtt keresztelekedők esetében például a keresztelek eseményeket (a rituálét és a mögötte álló hittételeket) megjelenítő szerepjáték segítségével lehet még érthetőbbé tenni a felkészítő alkalmon.²³⁰ Fontos, hogy a siket szülők is a történet aktív részeseivé válhassanak, és ne csak külső szemlélők legyenek. Hasznos, ha a lelkész bevonja a gyermek szüleit a keresztelek előkészületeibe, például segíthetnek feldíszíteni a templombelsőt vagy gyertyát gyújtani, mely a Krisztus testébe frissen beoltott új tag hitének ébredését szimbolizálhatja.

Daniel Pokorny szerint kedves megemlékezés lehet a jeles napról, ha megkérjük a szülőket, hogy ezután minden évfordulón otthon is gyűjtsanak gyertyát,²³¹ mivel így nemcsak egy egyszeri, formális szertartásról van szó, hanem a gesztus akár a tudatos krisztuskövető életvitel kialakítására is sarkallhat. Pokorny szorgalmazza, hogy az egyház a keresztelek időpontján túl is maradjon kapcsolatban a családdal, és rendszeresen küldjön nekik bibliai témájú szemléltető anyagokat, kiadványokat, hogy a gyermek a keresztelek, a bűntől való megtisztulás és újjászületés szellemiségében éljen tovább. Egy másik példa az emlékeztetésre az, ha a kereszteleket egy díszes oklevél formájában bocsátja a család rendelkezésére az egyházközség, melyet a lakás egy forgalmas pontján helyeznek el, hogy a mindennapi élet során időről időre rápillanthassanak.²³²

De miért is van szükség a keresztelek eseményének folytonos felidőzésére a hallássérültek családjában? Már említettünk, hogy a siket gyermekek többsége halló családba születik, és a siket szülőknek is többnyire halló gyermekük születik. Ez gyakran azt eredményezi, hogy még ha a siket szülők vallásosak is, és az egyház közelében élnek életüket,

²²⁹ Ld. BAKK- MIKLÓSI- HÉZSER, 2023: 206- 210

²³⁰ Daniel POKORNY, In: MERMOD, 1974:278

²³¹ Daniel POKORNY, In: MERMOD, 1974:276

²³² Daniel POKORNY, In: MERMOD, 1974:277

akkor sem biztos, hogy van elég kommunikációs eszközük gyermekük vallásos szellemben történő nevelésére. Számos siket hívó szegregált, vagyis kifejezetten hallássérült egyháztagoknak fenntartott gyülekezetbe járnak, ahol a halló gyermekeik figyelme ellankadhat: a külön siketeknek rendezett istentiszteleteken kimaradnak az énekek, hangszeres részletek²³³ (például a baptista Kőszikla Siketek Gyülekezetében egy speciális, ritmusos, lábbal dobogó technikát alkalmaznak a zene helyettesítésére), és nem minden siket gyülekezet biztosít lehetőséget a vasárnapi iskolára sem.

• BÚCSÚZTATÁS, TEMETÉS

A lelkészeknek talán az jelenti a legnagyobb kihívást a temetés szertartása során, hogy a gyászoló sokaság soraiban vegyes hallásállapotú egyének foglalnak helyet. Az, hogy milyen arányban lesz siket és halló a társaság, előre nem egyeztethető, csak az utolsó pillanatban derül ki. A két csoport között viszont jelentős kulturális és nyelvi különbségek állnak fenn. A temetés általános színterei sem mindig alkalmasak arra, hogy nagy létszámú, kommunikációjában a látásra berendezkedett közönséget fogadjon be. A ravatalozó szűk helysége például klasszikusan olyan hely, ahol az egymásra halmozott gyászkoszorúk kitakarhatják az egyházi személyzetet vagy a jelnyelvi tolmácsot.²³⁴

Gillian Meller azt vizsgálta, hogy milyen különbségek adódhatnak a siket személyek és a hallók temetési szokásaiban. Kutatásának alanya a brit siketközösség volt, mely a hivatalos temetés után körülbelül egy hónappal külön szertartás kereteiben búcsúzik el az elhunyt siket tagtól. A megemlékezést a hallássérültek gyülekezete szervezi, és azért mutathatnak a siket gyászolók ilyen masszív igényt erre az alkalomra, mert úgy érzik, hogy a halló résztvevőkkel együtt megtartott temetésen marginális pozícióba kerülnek, nem lehetnek teljes értékű részesei az eseményeknek. Meller felveti, hogy ez a jelenség egyik válfaja Kenneth J. Doka „jogfosztott gyász”-ról alkotott elképzeléseinek, melyről akkor beszélhetünk, ha valamilyen oknál fogva a gyász nem vállalható fel nyilvánosan vagy a gyász kifejezését nem támogatja a társadalom.²³⁵

A fentiek ismeretében a lelkészre hárul az a (lelkigondozói természetű) feladat, hogy a sokféle résztvevő között is megteremtse a testvéries, felebaráti hangulatot, a halló testvéreket a siketek elfogadására, a siketeket pedig a hallók elfogadására bátorítsa²³⁶ (ez utóbbi ugyanolyan fontos, mint az előbbi, ez egy kétirányú folyamat). A jelnyelvi tolmácsok etikai

²³³ Daniel POKORNY, In: MERMÓD, 1974:277

²³⁴ Claude ROBERT, In: MERMÓD, 1974: 280

²³⁵ MELLER, 2010: 267-280

²³⁶ Claude ROBERT, In: MERMÓD, 1974: 281

kódexe szerint alapvetően a tolmács munkakörébe tartozik, hogy ahol megfelelő a helyzet erre, érzékenyítse a két tábor egymás iránt²³⁷. Azonban ez inkább a kevesebb szereplős kommunikációban, például hétköznapi ügyintézés alkalmával kivitelezhető, nagyobb hallgatóság előtt, mint amilyen egy temetés is, nincs igazán felület arra, hogy a tolmács saját szó jogán ragadja magához a kezdeményezést. Így a lelkésznek kell hidat képeznie a két kultúra között, melyhez elengedhetetlen, hogy ő is rendelkezzen ismeretekkel a siketkultúráról, a hallássérültek gondolkodásáról, szociológiájáról. A liturgia ezt leszámítva megegyezik az általános temetési szertartás menetével. A kereszteléshez hasonlóan itt is ajánlatos, hogy a siketek aktív résztvevőkké váljanak, és legalább az ima és a Miatyánk elmondásába ők is kapcsolódjanak be, akár hanggal, akár jellel.²³⁸

IV./3.6, Lelkigondozás a Magyar Református Siketmisszióban

Hézsér Gábor a következő fázisokat különbözteti meg a lelkigondozói beszélgetés folyamatában: elsőként a lelkész felkészül a beszélgetésre, lelkileg ráhangolódik a lelkigondozottra, átismétli magában, milyen információi vannak a beszélgetőpartner életével kapcsolatban, imádkozik. A második elem a kliens biztosítása arról, hogy az ülés alatt elhangzottakra vonatkozik a titoktartás. Erre még helyüket elfoglalva sor kerül. A harmadik lépésben a lelkész felméri, hogy a hozzá forduló egyháztagnak felvilágosításra van-e szüksége egy- egy hiányzó ismeret kapcsán (informatív beszélgetés), vagy vigaszt keres (támogató beszélgetés), vagy egy krízis kirobbanását szeretné megelőzni (például házasságában vagy munkahelyi problémák esetén; preventív beszélgetés). Ez után következik a nehézségek feltárása- a negyedik pont. A lelkigondozott elmeséli a helyzetét a kezdetektől a jelenlegi problémás szituáció kialakulásáig. Arra is érdemes kitérnie, hogy eddigi kihívásait milyen módszerekkel sikerült megoldania, hogyan kell ezeket a módszereket finomítani ahhoz, hogy a jelenlegi problémát is legyűrhesse. A beszélgetés ötödik szakaszában a lelkész reflektál a történetre, pozitív megerősítéssel segíti a klienst, hogy az sikeresen abszolválhassa az előtte álló feladatot. Végül befejezésként bátorítja a beszélgetőpartnert, mely megnyilvánulhat akár egy közös imádságban, akár olyan nagy jelentőségű gesztusokban, mint a szemkontaktus vagy a csend.²³⁹ A sikeres lelkigondozói ülés érdekében mindkét félnek, a lelkésznek és a

²³⁷ Magyar Jelnyelvi Tolmácsok Etikai Kódexe: <http://hajdu-jeltolmacsok.hu/index.php/inform%C3%A1ci%C3%B3k/etikai-k%C3%B3dex> (2022. 05. 20.)

²³⁸ Claude ROBERT, In: MERMOD, 1974: 282.

²³⁹ HÉZSER, 1991: 88-93

lelkigondozást igénybe vevő egyháztagnak is félre kell tennie a probléma feltárását akadályozó attitűdöket.

Bár a hallássérültekkel folytatott lelkigondozói beszélgetés is hasonló elemeket tartalmaz, nem mindig különíthetőek el az egyes szakaszok. Járay Loránd a következőképpen számol be az általa vezetett lelkigondozói beszélgetések ívéről: a problémák megnevezésével nyílik meg a lelkigondozói ülés, ennek során a lelkigondozott kifejti, milyen nehézségekkel küzd. A foglalkozás vezetője ezt értő figyelemmel, valódi meghallással végigköveti. Ezután felteszi a kérdést, hogy gondolkozott-e már azon a hozzá forduló hallássérült személy, hogyan tud önerejéből a kialakult helyzeten változtatni? Ez a kérdés a lelkigondozott felet arra sarkallja, hogy a helyzetet új nézőpontból elemezze: megismétli a történetét, de már azokra az aspektusokra koncentrálva, ahol változást szeretne elérni. Ezután következik az egyén saját coping módszereinek számbavétele (a lelkész tovább vezeti a beszélgetést olyan kérdések mentén, hogy a hallássérült hívő miben igyekezett tevélegesen maga javítani a helyzeten?), és az egyén körül lévő, külső segítségként bevethető erőforrások spektrumának feltérképezése. Ilyen lehetőség a családtagok bevonása (milyen változást vár a rokonoktól, ő milyen gesztusokkal tudja ezt nekik viszonzni?), illetve az Isten felé fordulás (Isten elé vitte-e már a problémáit és kérte-e már az Úr útmutatását az ügyben?). Egy-egy konfliktust Járay gyakran a teljes család részvételével bogoz ki, és igyekszik tanítani őket a hétköznapi helyzetmegoldásokra, a probléma megoldását célzó gondolkodásra serkent. További elmaradhatatlan pontja a lelkigondozásnak a keresztyén értékrend beépítése a siketek hétköznapijaiba. A lelkész emlékeztet arra, hogy milyen a keresztyén embertől elvárható magatartás a nehézségek közepette, hogyan lehet a nézeteltéréseket nyugodtan és empatikus módon tisztázni, min szükséges javítani, miben érdemes a másik félnek engedni. Törekszik az igazságosság elvének megvalósítására: mindenki csak egy kis, betartható lépéssel járuljon hozzá a közösség sikeréhez, amit következetesen teljesít is. Az alkalom közös imával zárul.²⁴⁰

A LELKIGONDOZÓI BESZÉLGETÉS MENETE		
	Hézszer Gábor modellje	Járay Loránd modellje
1)	Előkészület: végiggondolni, mit tudunk az illetőről, lelki bemosakodás, ráhangolódó imádság	Problémák megnevezése: a lelkész türelemmel, értő figyelemmel végighallgatja a lelkigondozottat.
2)	Leülés- titoktartásról biztosítani	Kérdésfeltevés: gondolkozott-e már azon a lelkigondozott, hogyan tud a kialakult helyzeten önerejéből változtatni?
3)	Milyen típusú beszélgetésre van szükség?	Helyzetelemzés új nézőpontból: a kliens elismétli a történetet, azokból az aspektusokból

²⁴⁰ JÁRAY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1. 1, számú melléklet)

	A, felvilágosító- tájékoztató beszélgetés (egy információ gyors megadása) B, támogató – vigasztaló (pl. gyász) C, preventív (válás, munkahely, szeretne talpra állni)	nézve, ahol változást szeretne elérni (önvizsgálat).
4)	Feltárás: meséljen az életéről, rendszer, amiből idáig eljutott, első gyerekkori emlék, megküzdési stratégiák	Újabb kérdések: céljuk az egyén <u>saját coping módszereinek</u> számbavétele, a <u>külső segítségként</u> bevezethető erőforrások listájának megállapítása (családtagok, Isten bevonása), további helyzetmegoldások <u>tanítása</u>
5)	Megerősítés, reflektálás	Keresztyén értékrend beépítése a hétköznapiakba: helyes keresztyén magatartás nehézségek esetén
6)	Befejezés (bátorítás, szemkontaktus, csend)	Közös ima

Forrás: HÉZSER, 1991: 88-93 és JÁRAY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1.1, számú melléklet)

Járay Loránd törekszik a lelkipásztori modell fázisainak megtartására, de a siketek a hallókhöz képest direktbben közlik a mondanivalójukat. A hallássérült ember őszintén, egyenesen sorolja a problémákat, saját tévedéseit is felvállalja és önvizsgálatot tart. Ezt a nyílt megnyilvánulási formát illusztrálja az az eset, hogy egy szenvedélybetegség miatt lelkipázkodást igénybe vevő siket férfi a lelkész első kérdésére rávágja, hogy a baj az, hogy iszik. Néhány pillanat alatt megnevezi az őt bántó nehézségek teljes skáláját. A halló hívek rendszerint többet kerülgetik a lényegét, mellébeszélnek, míg bátorságot gyűjtenek a problémák nevén nevezéséhez, akár negyedóránál is hosszabb időt vehet igénybe annak felfedése, mi gyötri őket tulajdonképpen. Járay a hallássérültek lelkipázkodójaként sokszor valóban kritikus élethelyzetekkel találkozik.²⁴¹

A lelkipázkodás longitudinális gyakorlat, mivel aki egyszer felkerül a siketmisszió térképére, annak későbbi sorsának alakulását is nyomon követi a szolgálat. A lelkipázkodás úgy kezdődik meg, hogy a siketek maguk jelzik a lelkivezetés iránti igényüket, de jellemzően akkor fordulnak a lelkészhez, amikor már nagyon elhatalmasodott a problémájuk, nagyon mély krízisben vannak a nem halló hívek. A siketek egymás között terjesztik a híret, hogy a református lelkészt kereshetik lelkipázkodás ügyében. Loránd munkájához hozzá tartozik, hogy az egész országot járja, hogy minden érdeklődőnek megadja a lelkipázkodói beszélgetés lehetőségét (többek között gyakran látogatja a debreceni vagy a szegedi siketeket is). Amikor hosszabb utat tesz meg egy megbeszélésért, akkor nem köti időkorláthoz a foglalkozást, a

²⁴¹ JÁRAY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1.1, számú melléklet)

missziós tevékenységeknél fontosnak tartja, hogy páli mintára mindenkinek megadja azt az időt, amire szüksége van.²⁴²

A lelkigondozás során feldolgozott témakörök igen változatosak. A különféle lelki válságaik leggyakrabban a párkapcsolat, a család, a gyermeknevelés, a szomszédjukkal való konfrontáció, a munka világában, a szociális kilátástalanság vagy súlyosabb egészségügyi problémák kontextusában jelennek meg, vagyis a hallók kríziseinek tárgykörétől többnyire nem térnek el.²⁴³ A lelkigondozói praxisban egy szuicid gondolatokkal küszködő siket fiatalembert is igyekezett a siketmisszió a kiút megtalálásában segíteni, a kitartó munka azonban mégsem hozta meg gyümölcsét, mivel a férfi megszakította a kapcsolatot a lelkigondozóval. Előfordul persze az is, hogy a siketek hallókkal való kommunikációs nehézségek miatt fordulnak a lelkészhez. Erre példa az a család, melyet egy siket és egy nagyothalló személyből álló házaspár és halló gyermekeik alkotnak, ahol rendszeresen nyelvi és identitással kapcsolatos kihívások merülnek fel. Vidéki faluban élve a siket fél nagy mértékben izolálódott, a gyerekek iskolai konfliktusok miatt veszik igénybe a lelkigondozást. Egy jelentős különbség a hallókkal és siketekkel végzett lelkigondozás között, hogy az utóbbiak esetében gyakran nemcsak beszélgetésre van szükség, hanem a diakóniai, szociális munkás vetület is masszívabban kapcsolódik hozzá. A lelkész a hozzá fordulók problémáival kapcsolatos ügyintézésben aktívan részt vesz (hozzátartozók és hivatalos szervek felé közvetít). Az ellátó szociális intézményeknél kezeskedik a lelkigondozottakért, kijár nekik egy új esélyt. De olyan feladatok is hárultak már rá, mint győgyepedikűrs szakember felkutatása egy pszichiátriai osztályon fekvő siket ember számára. Állami gondozottak otthonaiba két alkalommal látogat el egy évben, az intézményekben családi háló híján többen igénylik a lelkigondozást.²⁴⁴

Az ülések döntő többségükben személyesen és jelnyelven zajlanak, Loránd maga jelel visszatérő klienseivel, akiknek jelelési stílusát már jól ismeri. A nagyothallók is hajlamosak a jelnyelvet preferálni, ha nem viselnek hallókészüléket. A személyes találkozók kellemes atmoszféráját akár egy közösen elfogyasztott ebéd is segíthet megteremteni. Ha új hallássérült beszélgetőpartner jelentkezik a lelkigondozásra, akkor jelnyelvi tolmáccsal együtt utazik a lelkész, hogy az esetleges kommunikációs zavarokat elkerüljék. Néhányszor merül fel az a lehetőség, hogy családtag működik közre a jelelésben, például amikor telefonon keresztül valósul meg a lelkigondozás. A legutóbbi sikeres lelkigondozói esetek közül példát, amikor

²⁴² Ibid.

²⁴³ Vö. JÁRAY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1.1, számú melléklet) és BAUMGARTNER, 2017: 154-157

²⁴⁴ JÁRAY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1. 1, számú melléklet)

egy eddig ismeretlen siket személy korábbi lelkigondozottak javaslatára kereste meg a lelkészt. Loránd eleinte úgy érezte, hogy tolmács is kellett volna, mert még nem volt ismerete a hölgy jelelési stílusáról, de a hirtelen felmerült vidéki úthoz ezt már nem sikerült megszervezni. Végül mégis gördülékenynek bizonyult a kommunikáció: a lelkigondozott párkapcsolati problémáival, és a családja szétesésére vonatkozó félelmeivel fordult Járayhoz. A titoktartásra irányuló kérést a kliens hozta szóba, amit a lelkész természetesen megtart, és felajánlotta, hogy imádságban is megemlékezik a hozzá forduló nehézségeiről. Vallásos siket volt, egyszeri alkalommal vett igénybe lelkigondozást, később szöveges üzenetben is visszaigazolta, hogy hatékony volt a segítség. Nagyon jótékony hatást gyakorol a problémák megoldására, ha egy kívülálló friss látásával új nézőpontot fedezhet fel a lelkigondozott, és mindezt közös hitben, közös nyelven és közös imában megélni.²⁴⁵

IV./3.7, Lelkigondozás a budapesti Katolikus Hallássérült Pasztorációban

Az 1973-ban alapított Katolikus Hallássérült Pasztorációban 2018-tól kezdve Nagy Sándor atya az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye káplánja és hallássérült referense látja el a lelkigondozói feladatokat. A leggyakrabban előforduló lelki nehézségek között találjuk a házastársak között felmerülő nézeteltéréseket, más családtagok közötti konfliktusokat, esetleg a tágabb szociális szférában keletkezett problémákat, gyászfeldolgozást. A siketek bátrabban keresik a papot nehézségeikkel, ha anyanyelvükön is meg tudják értetni magukat. Nélkülözhetetlen, hogy ugyanazon a nyelven kommunikáljanak: siketekkel jelnyelven, a nagyothallókkal beszélt nyelven folyik a foglalkozás. Az atya kitüntetett figyelmet fordít a kialakult helyzet kontextusba helyezésére és megértésére, az adott nézőpontok érzelmi hátterének feltárására. A siketek lelkigondozását holisztikus szemlélettel végzi: mentálisan rákészül, figyelmét teljes mértékig a lelkigondozottra összpontosítja. A hallássérültek ritkán kezdeményezik explicit módon lelkigondozói beszélgetést (mivel ez a kifejezés nem is része a szókincsüknek), többnyire az jellemző, hogy amennyiben a lelkigondozás szükségessége felmerül egy adott helyzetben, Sándor atya maga kínálja fel ennek lehetőségét. A nem hallók lelkigondozásának egyik legsajátosabb kihívásának azt tekinti, hogy a siketek esetében *„nem annyira árnyalt az érzelemkifejezés, nincsenek megfelelő szavaik arra, hogy mi zajlik bennük, hanem inkább csak körülírják az érzéseiket.”*²⁴⁶ A papi oldalról legnagyobb kihívást pedig az arckifejezés tudatosabb moderálása jelenti: ha a lelkigondozott váratlan fordulatról számol be,

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ NAGY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1. 2, számú melléklet)

az arra adott reakció fokozottabb önkontrollt kíván. A mimika rendkívül fontos szereppel bír a jelnyelvben, nyelvtani funkciója is van (például ezzel fejezhető ki a melléknévfokozás –a 'szép' fogalmát egyszerű, derűs arccal jelezzük, míg ha az adott dolog 'szebb', akkor intenzívebb mimikát kell alkalmazni, a 'legszebb' jelelésekor pedig az egész arc sugárzik). Ezért elsődleges, hogy a pap arca könnyen olvasható legyen: „*gátolja a beszélgetés menetét, ha valami nem egyértelmű vagy őszinte. Egy rossz helyen megjelent mosoly nagyon félrevezeti a lelkipásztorok beszélgetését.*”²⁴⁷ Sokszor az érzelmek helyes dekódolásában hanghatások is vezérlik a közlést vevő felet. A siketeknek ezek az auditív kiegészítések nem állnak rendelkezésükre, így például nagyon nehezen differenciálnak aközött, hogy valaki csak mosolygott, vagy esetleg nevetett/ kinevette őket.

A lelkipásztor alapos önismerete meghatározó szerepet játszik a kompetenciahatárok pontos felismerésében. Sándor atya meglátása szerint lelkipásztori képesítéssel nem folytathat például családterápiát, annak ellenére, hogy egy történetnek olykor többféle oldalát ismeri meg különböző családtagok előadásában. A pszichiátriai, orvosi együttműködést igénylő lelkipásztorságban hatékony szakembergárda áll rendelkezésre a Semmelweis Egyetem oktatói által létrehozott Antropos Mentálhigiénés Módszertani Központban (<https://antroposkozpont.hu/>), a jezsuita szerzetesek és civilek által működtetett Oázis Lelkipásztor és Mentálhigiénés Szolgálatban (<https://oazis.jezsuita.hu/>), vagy a Kilátó Ferences Mentálhigiénés és Lelkipásztori Szolgálatban (<https://www.ferenceskilato.hu/>). A hallássérültek tekintetében nehezítő körülmény, hogy Magyarországon jelenleg még nem elérhető speciálisan hozzájuk adaptált pszichoterápia.²⁴⁸

A katolikus felekezet hét szentségéhez kapcsolódó szertartások is kínálnak alkalmat arra, hogy a pap lelkipásztori attitűddel forduljon a hívek felé. Például az esküvő előtti izgalmakat oldja a vőlegényhez intézett lelket melengető szavakkal vagy jelekkel, de nem felejtkezik el a menyasszony, tanúk, vagy a násznép támogatásáról sem. Törekszik a személyes kapcsolódásra a helyzet minden résztvevőjével. A katolikus egyház egyik nyilvánvaló és minden hívő számára adott lehetősége a lelkipásztorság a gyónás. Azonban a bűnbánat megvallásának ezen formája nem minden esetben biztosít megfelelő kereteket a lelkipásztori beszélgetéshez. A gyónásnak, ami a szentségek egyike, meghatározott liturgiája van. A gyónás során elhangzott információkra szigorú titoktartás vonatkozik, ezeket a pap nem hozhatja fel későbbi beszélgetések során sem. Jeles alkalmakat megelőzően a gyülekezet jelentős része kíván élni a gyónás gyakorlatával, ha pedig sokan várakoznak az atyára, nincs

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ NAGY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1. 2. számú melléklet)

elegendő idő arra, hogy lelkigondozói mélységekbe bocsátkozzanak a felek. Ha a rendelkezésre álló időkeret megengedi, akkor viszont célszerű a lelkigondozói szemlélet beemelése a gyóntatásba. A szentgyónás hagyományosan a gyóntatófülkében zajlik, melyben két oldalról rács választja el a papot és a gyónó személyeket. Az atya, aki nem magánszemélyként, hanem Krisztus és az egész egyház képviselőjeként van jelen, általában előre néz, a térdelő, oldalról hozzá forduló hívekkel nem tart szemkontaktust. Ez az elhelyezkedés viszont nem kedvez a hallássérültekkel folytatott vizuális kommunikációnak, ahol fontos a jó megvilágítás, akadálytalan látási viszonyok, és hogy a gyóntató és a hívő egymás szemébe nézhessen. Ennek érdekében a hallássérült személyek gyóntatására használt helységben egymástól 45 fokos szögben ülnek a résztvevők és nincs a teremben hagyományos gyóntatószék.²⁴⁹ A Magyar Katolikus Lexikon a következő meghatározást adja a bűnvallás kivitelezésének elfogadható kommunikációs csatornáiról: „a gyónás csak személyes jelenlétben történhet, szóval vagy jellel, de nem levél vagy telefon útján (DS 1994). Ha nincs mód a szóban való gyónásra (például némaság, a nyelv nem ismerése miatt), akkor elég a bűnbánat alkalmas jelének kimutatása.”²⁵⁰

A lelkigondozás általában egyéni beszélgetések keretein belül valósul meg. A gyülekezeti lelkigondozás azon formája, melyben a pap a hallássérült gyülekezeti tagok speciális nehézségeivel kapcsolatos témára a prédikációban reflektál, nem járható út, mivel 2019-től halló és hallássérült hívek integráltan vehettek részt a szentmiséken, a Katolikus Hallássérült Pasztoráció egykori székhelyén, a Mátyás templomban, és jelenleg a Tabáni Plébánián. Korábban a budapesti Piarista Gimnázium kápolnájában került sor az alkalmakra, melyet szegregált módon csak a siket közösség tagjainak vagy a siketkultúrát ismerő, jelnyelv- használó személyeknek tartottak fenn. A siket gyülekezet rendkívül összetartó, egymást jól ismerő csoport, míg a halló résztvevők kiléte változó, eltérő háttérrel rendelkeznek.²⁵¹

IV./3.8, Lelkigondozók szupervíziója

A jelnyelvi tolmácsok és a lelkészek, mint a segítő foglalkozásokat választó emberek általában, hasonlítanak abban, hogy mindkét csoport komoly terhek hordozója, kemény és igazságtalan sorsokkal szembesül. Mindkét tevékenység az empátiát és együttérző képességet

²⁴⁹ NAGY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1. 2, számú melléklet)

²⁵⁰ Magyar Katolikus Lexikon: „Gyónás” szócikk, <http://lexikon.katolikus.hu/G/gy%C3%B3n%C3%A1s.html> (2022. 04. 19.)

²⁵¹ NAGY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1. 2, számú melléklet)

erősen feltételező hivatás, és mindkét esetben gyakori, hogy keverednek a szakmai és magánéleti síkok.²⁵² A jelnyelvi tolmácsok kapcsolata a hallássérült személyekkel valamelyest analóg azzal a viszonyal, ami a lelkészek és a gyülekezeti tagok között áll fenn: a tolmácsok és a lelkészek is végigkísérik az igénybevevő életének fontosabb állomásait a születéstől kezdve a haláláig. A lelkész és a jelnyelvi tolmács is szolgál, vagy valamit szolgáltat, a hozzánk fordulók pedig már nem ügyfelek, de még nem a barátok. Ha pedig létrejön a bizalmi reláció, akkor sok olyan információt osztanak meg velünk, ami nem feltétlenül tartozik a mi hatáskörünkbe. A lelkészi élet nehézségei között találunk olyan kihívásokat, mint például a szünnap vagy a munkaidő lejártának hiánya (a lelkész a nap minden órájában szolgálatban lehet), ami a jelnyelvi tolmácsoknál is gyakori probléma. Egy esetleges feloldása ennek a helyzetnek az, hogyha a lelkész vagy tolmács egy írott napirendhez tartja magát, meghatározza a teendőinek fontossági sorrendjét és hogy mennyi időt szán az egyes feladatokra. További gondot okozhat az elmagányosodás, melyet a társadalmi átalakulás is magával hozott: míg korábban a lelkészek egy egész község középpontjai voltak, ma már egyre inkább perifériára szorulnak. Egyre kevesebb hívő jár rendszeresen a gyülekezetbe, és csak fokozhatja az elidegenedést, ha a lelki vezető görcsösen ragaszkodik a megmaradt tagokhoz, vagy forradalmian új technikákat vet be újabb hívek toborzása érdekében. Az izoláció érzetét hatékonyan csökkentheti más gyülekezetek lelkészeivel folytatott eszmecsere, szakmai megbeszélések. A lelkészek igyekeznek magas elvárásoknak, feddhetetlen ideálképeknek megfelelni, ami túlterheltségükhöz vezet. Ennek saját családjuk is kárát látja, hiszen a lelkész házastársának és gyermekeinek is mintaéletet kell élnie. Saját hajszoltságán a lelkész Hertzsch szerint úgy könnyíthet, hogy talál egy olyan személyt, aki rendszeresen emlékezteti, hogy ne csak a törvény szerint éljen, hanem az evangélium felszabadító örömeiben is, és ugyanezt a szemléletet érdemes alkalmazni családi körben is. Azt is nehéz megélni, hogyha a lelkész saját hitében rendül meg, vagy hullámoz, elbizonytalanodik Istennel való személyes kapcsolatában. Végző soron a leghatásosabb lelkigondozó maga az evangélium, így az ehhez való visszatérés is rendkívül releváns.²⁵³

A katolikus papok pasztorálpszichológiai szupervíziója jól szervezett rendszer, kétféle alternatíva áll rendelkezésére a megterhelt szolgálattevőknek. Eldönthetik, hogy lelkigondozást vesznek-e igénybe, mely egy isteni jelenlétben töltött, de az emberben

²⁵² Klaus- Peter HERTZSCH In: BECKER, 1986: 523

²⁵³ Klaus- Peter HERTZSCH In: BECKER, 1986: 524-526

lejátszódó lélektani folyamatokra fókuszáló beszélgetés. A másik lehetőség a lelki vezetés, melynek célja a Szentlélek munkájának kimutatása a lelkigondozott életében.²⁵⁴

Járay Loránd arról számol be, hogy a református infrastruktúrában nincs központilag megtervezett lelkigondozás a megfáradt lelkigondozók számára. Loránd a szolgálatok után igyekszik tudatosan kizárni a munkával kapcsolatos terhek gondolatát, hazafelé inkább pozitív emlékekre koncentrálni, zenét hallgat, és a háláadás lehetőségeit keresi, amiért saját élete optimális mederben folyik. A siketmisszió rendszeresen szervez többnapos táborot sérült gyerekeknek, főleg az ilyen alkalmak igen megterhelőek, de ezeken a többi szolgálattevő munkatárssal lehetőség nyílik szakmai eszmecsatára a gyógypedagógiai nézőpontok kiértékelésével. A szegedi munkacsoporttal a stressz kezelése gyanánt fényképek nézegetésével zárják a szolgálatot: ekkor közösen felidéznek, melyik fénykép melyik eseményen készült, kik szerepelnek a képen. Fontos a szolgálat és a szabadidő közötti egyensúlyra való tudatos odafigyelés, az otthon töltött időben a családra, barátokra, hobbiakra fókuszálni.²⁵⁵

Ha a lelkészek vagy a jelnyelvi tolmácsok nem kapják meg a megfelelő lelkigondozást, nem tudják terheiket letenni, akkor fennáll a kiégés, majd a pályaelhagyás veszélye. Jelnyelvi tolmácsok esetében továbbképzés formájában hirdetnek meg olyan alkalmakat, melyeken anonim (a tolmácsolási helyzetekre is vonatkozó titoktartást szem előtt tartva) eszmecsatákat, szupervíziót tartanak a kollégák. Azonban sajnos sokkal ritkábban elérhető ez a lehetőség, mint amennyire szükség lenne rá. A Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékében²⁵⁶ általában 130-140 fő van regisztrálva, és miközben évente átlagosan tizenöt új tolmács végzi el a jelnyelvi tolmácsképzést, a regisztráltak száma nem növekszik jelentősen. Ez is alátámasztja, hogy sokan más foglalkozást választanak egy idő után. Az amerikai Pastoral Care Inc. nevű, keresztyén lelkészeket támogató szervezet adatai szerint a kontinensen a lelkészek fele adja fel hivatását pályájának kezdetétől öt éven belül, és csak minden tizedik személy marad lelkész nyugdíjba vonulásának idején.²⁵⁷

IV./3.9, Összefoglalás

A LELKIGONDOZÁS HALLÁSSÉRÜLT- SPECIFIKUS VONATKOZÁSAI

²⁵⁴ NAGY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1. 2, számú melléklet)

²⁵⁵ JÁRAY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1.1, számú melléklet)

²⁵⁶ A Névjegyzékbe való felvétel szükséges ahhoz, hogy a jelnyelvi tolmács közfoglalkoztatás formájában állami térítéssel megbízásokat vállalhasson.

²⁵⁷ Ld. Know More About Pastoral Care, Inc. <https://www.pastoralcareinc.com/> (2025.01.20)

	Halló személyek jellemzői	Hallássérült személyek jellemzői
Családi/ iskolai háttér	A gyermekkor, az ösbizalom kiépülése a hallók esetében is döntő abból a szempontból, hogy későbbi életében az egyén hogyan birkózik meg egy krízissel. Ugyanakkor halló családban felnőtt halló embereknél nem alapvető a kulturális, nyelvi szakadék.	Mikor vesztette el a hallását? Halló családban nőtt fel (anyanyelv kontinuitásának megszakadása, kognitív fejlődés nyelv általi dimenziójának akadályozottsága, identitás- problémák), vagy többgenerációs siket (siketkulturába való beágyazottság, jelnyelvhez való hozzáférés)? Hol járt iskolába (ott elfogadták-e a jelnyelvet, vagy tiltották? Szegregált oktatás vagy integrált)?
Kommunikáció	Hangzó nyelv	Magyar jelnyelv, jelesített magyar nyelv, ujjábécé, magyar nyelvű beszéd vizualizálása (artikulációs kép biztosítása nagyothallóknak; jelnyelven és hangzó nyelven is alacsony kompetenciájú hallássérülteknek rajz), magyar nyelvű hangzó beszéd írásba foglalása, <siketvakok esetében> taktilis jelnyelv, daktíl tenyérbe jelelés, Lorm ábécé, tenyérbe írás, Braille írás, Tadoma- módszer
Témakörök	Párkapcsolat, a család, a gyermeknevelés, a szomszédjukkal való konfrontáció, a munkahelyi konfliktusok, a szociális kilátástalanság, gyász, depresszió, szenvedélybetegségek, egészségügyi problémák, stb.	Mindazok a témák, amik a halló személyeknél + a hallássérülésből fakadó nehézségek (hallók és siketek közti kommunikációs félreértések, meg nem értettség miatti frusztráció, egy hallás alapú információszerzésre berendezkedett társadalomban való információs elszigeteltség, magány; kisgyerekkorban elszakadás a családtól bentlakásos szegregált intézmény miatt; munkaerőpiacon való hátrány, stb.) + hallássérült gyermeket nevelő szülők lelkigondozása, siketség elfogadása.
Problémafeltárás	Szégyenérzettel párosuló nehézségek vontatottabban kerülnek felszínre, hosszabb „köntörfalazás”.	Nyílt, őszinte, direkt. A halló emberekhez képest máshol vannak a tabuhatárok, kertetés nélkül megnevezik a problémák teljes skáláját.
Érzelmek	Családból hozott érzelmi minták függvénye, de az érzelmek leírása, felismerése pontosabb, mint a nem halló embereké.	Nem annyira árnyalt az érzelemkifejezés, nincsenek megfelelő terminusaik arra, hogy mi zajlik bennük, inkább csak körülírják az érzéseiket. A lelkeszi oldalról ajánlott a nonverbális kommunikációt tudatos, félreérthetetlen módon alkalmazni.
Időpont	Hajlamosabbak a krízisek korábbi szakaszaiban is segítséget kérni.	Akkor fordulnak a lelkigondozóhoz, amikor a probléma már nagyon elhatalmasodott.
Járulékos feladatok	A lelkigondozás többnyire beszélgetést jelent, a hallássérült személyek esetéhez képest kisebb mértékben kapcsolódik be a diakóniai vetület.	A siketek nem mérlegelik az adott szakember kompetenciáját, különböző természetű nehézségeiket hozzáférés alapon arra zúdítják, akihez elsőre eljutnak. Kommunikációs korlátok miatt más területek képviselőivel is a lelkész egyeztet (pl. betegségekkel kapcsolatos lelkigondozás esetén orvossal; szociális

		ügyekben hivatalos szervekkel; bürokratikus ügyintézésben aktívabb patronálás; álláskeresés; szociális munka tárgykörébe eső tevékenységek, diakónia.)
--	--	---

Források: **Wolfgang RÖMER** In: **MERMOD**, 1974: 304-307, **JÁRAY**, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1.1, számú melléklet), **NAGY**, 2022 ((Interjú kivonatát ld. 1.2, számú melléklet) és **DENMARK**, 1999: 50

V. FEJEZET

JELEK A MISSZIÓ SZOLGÁLATÁBAN

A fejezet a siketek körében való szolgálat szervezett, gyülekezeti szintjére összpontosít. Az igehirdetés meghallását nagymértékben megkönnyíti a jelnyelvi Biblia és a keresztyén hitünk alaptételeihez kapcsolódó teológiai jelkincs pontos ismerete.

V./1, Anyanyelven hozzáférhető Biblia

A reformáció egyik legjelentősebb célkitűzése volt, hogy a Szentíráshoz minden hívő azon a nyelven jusson hozzá, melyen a legjobban ért: az anyanyelvén. Erre már Luther idejében is hatalmas igény mutatkozott. A világon élő mintegy 74 millió siket személy között megannyi hívőt találunk, akik hitéletük kiteljesedése érdekében készségesen tanulmányoznák a Bibliát. Amellett, hogy a jelnyelvi bibliafordítás egy viszonylag pionír, kevés tapasztalatra épülő projekt, sajnos további akadályt jelent, hogy hosszú távú és igen költséges munkáról van szó, ugyanakkor a siketek kétharmada gazdaságilag elmaradottabb országokban él.²⁵⁸ A jelnyelvi bibliafordító munkacsoportokban többféle szakterület képviselteti magát, részt vesznek hívő hallássérült személyek, lelkészek és teológiában képzett szakemberek, illetve jelnyelvi tolmácsok is. Különböző országokban eltérő időpontokban láttak hozzá a Biblia jelnyelvre való átültetésének, és elsőként jellemzően valamelyik evangélium, vagy kiválogatott, ismertebb, siketek számára döntő üzenettel bíró bibliai történetek fordítása készül el. A bibliafordítás eddigi történetében az átkódolás hangzó nyelvről hangzó nyelvre ment végbe (Roman Jakobson felosztása szerint interlingvális fordítás), a jelnyelv célnyelvként való megjelenése azonban a modalitás megváltozását is magával hozza, síkírásból térbeli megformálás jön létre (ez jakobsoni értelemben véve interszemiotikus kategória), ezáltal pedig egy sor olyan teológiai kérdés is felszínre jut, mely az azonos csatornát használó fordítások esetében rejtve maradt volna.²⁵⁹ Sajátos szimbóluma lehet a jelnyelvi bibliafordítás a *testté lett Igének* (Jn 1,14), hiszen a Kijelentést az utókor számára rögzítő írástudók és a későbbi tradukciókat létrehozó bibliafordítók arctalanul, homályba vesző alakként sejthetők a fordítás végeredményének hátterében, a legtöbb jelnyelvi változatban viszont a fordító saját személyével és testével van jelen, csak rá jellemző egyéni jelelési stílusával látható.

²⁵⁸ Ld: SIPPILÄ, 2008: 69, MÜNDLEIN, 2017: 5

²⁵⁹ Ld. PECSUK, 2020:230

A jelnyelvi Biblia missziós eszköz, mely utat nyit a siketek számára az egyéni bibliatanulmányozáshoz, ami korábban az írott verziókból kiindulva számtalan akadályba ütközött. Természetesen a hazánkban 8+2 osztályból álló siketiskolákban is tanítják a hallássérült személyeket írni és olvasni, az igazi kihívást így nem az olvasás jelenti, hanem az olvasott szöveg értelmezése. Az írásjelek és betűk a verbális nyelv fonémáit, egyes hangjait jelölik, az írott szöveg a beszélt nyelvhez szervesen tartozó jelsor, az írott bibliafordítások a hangzó nyelv grammatikáját, logikáját követik, s ez az írásrendszer nem áll rokonságban a jelnyelvvvel. A jelenség ahhoz hasonlatos, mintha magyar anyanyelvüként Dániel könyvét arámi nyelven olvasnánk anélkül, hogy az arámi, mint idegennyelv megfelelő szintű ismeretének birtokában lennénk. A siketek anyanyelve a jelnyelv, ez a megismerés és információ- átadás elsődleges nyelve.

Az istentiszteleteken közreműködő jelnyelvi tolmácsok munkáját is jelentősen megkönnyíti a jelnyelvi Biblia. A jelnyelvi tolmács rendszerint szimultán tolmácsolási módon dolgozik az egyházi alkalmakon, vagyis a lelkész verbális megnyilatkozásával egyidejűleg (vagy egy- két másodperces *lag time*-mal lemaradva) ülteti át az elhangzottakat jelnyelvre. Az élőbeszéd ritmusát idéző prédikációk során zavartalanul működhet a párhuzamos szolgálat, azonban ez az időtartam rendkívül rövidnek bizonyul a Bibliából felolvasott igeszakaszok esetében. A felolvasás szignifikánsan felgyorsul az élő szó tempójához képest, ugyanakkor szépirodalmi stílusú, művészi igényességű fordítást kell létrehozni, a tolmács tehát épp akkor van leginkább idő szűkében, amikor a legtöbbre lenne szüksége. A tolmácsolás és a fordítás különböző tevékenységeket takarnak és más- más készségek aktiválását teszik szükségessé. A műfordítás nagyobb időráfordítással végezhető feladat, mind a produktum forrása, mind pedig a munka végeredménye többször megtekinthető, ellenőrizhető, a kész fordítás javítható, mivel valamilyen adathordozón –jellemzően írásban vagy jelnyelvi közlések videón- rögzítettek. A fordítónak lehetősége van a legmegfelelőbb konnotációval rendelkező szinonimák kiválasztásán hosszasan elidőzni. Istentiszteleteken tolmácsoláskor egyszeri és általában megismételhetetlen (visszakérdezés lehetősége nélküli) forrásanyag jelenti a kiindulási alapot, ekkor nagyobb szerephez jut a rövid- és hosszú távú emlékező képesség. A már említett szinkrontolmácsolás mellett létezik a konszekutív tolmácsolási módszer is, mely kevésbé terheli a hosszú távú memóriát, ekkor az előadó egy néhány mondatos szakasz, kisebb gondolati egység után megáll, a beálló szünetben a tolmács átülteti célnyelvre az elhangzott vagy eljelelt tartalmakat, amikor pedig végzett, ismét az előadó következik közlendőjének egy

újabb szegmensével.²⁶⁰ Az istentiszteleteken azonban az alkalom jellege és az igehallgató közösség vegyes hallásállapota miatt a konszekutív tolmácsolás nem kivitelezhető. Ameddig nem készül el a teljes Biblia jelnyelvi fordítása, áthidaló megoldásként a tolmács megpróbálhat előre egyeztetni a lelkésszel a legközelebbi istentiszteleten várható textusról, és ez alapján az alkalmat megelőzően egyénileg felkészülni, de minőségi változást hozna az istentiszteletek tolmácsolási színvonalába, ha a vonatkozó részeket a hivatalos jelnyelvi bibliafordítás videóiból lehetne kivétíteni. A jelnyelvi Biblia tehát hármast szolgál, ezek az önálló bibliaolvasás, az istentiszteleteken/ miséken és gyülekezeti alkalmakon való közös használat, illetve az evangelizáció.

V.1.1, A bibliafordítás menete

Új jelnyelvi bibliafordítási projekt akkor indul, ha a siket hívek vagy az egyház bejelentik az erre való igényüket. Előzetes felmérések készülnek arról, hogy mekkora a célközönség, és közöttük melyik a leginkább bevett jelnyelvi dialektus, mert ez a nyelvváltozat lesz a bibliafordítás alapja. Gördülékenyebb a munkafolyamat, ha olyan területen fognak hozzá a fordításhoz, ahol a helyi jelnyelvet törvényben elismerték az ország hivatalos nyelveként. Ha a térségben volt-e korábban bármilyen törekvés bibliai történetek fordítását illetően, ezeknek a kezdeményezéseknek a tudásanyagát is be lehet építeni az új projektbe.²⁶¹

A jelnyelvi fordításokban feltűnő személy elfogadottsága fontos feltétel. A videókon a jelnyelvet anyanyelvi szinten birtokló hallássérült személy szerepeljen, a fordítás így válik autentikussá a siket sorstársak számára. Emellett a hangzó, írott nyelvet is értenie kell, hogy a fordítási munkálatokhoz konstruktív módon tudjon hozzájárulni. Azoknak a felekezeteknek a hozzájárulását is kikéri, melyek igényt tartanak a bibliafordítás elkészítésére (hiszen könnyen megeshet, hogy a bibliafordító egy másik felekezethez tartozik). A bibliafordításban résztvevőknek rendszeresen szerveznek kötelezően teljesítendő, antropológiai, nyelvészeti és bibliai témákat felölelő szakmai továbbképzéseket és egy évről évre más országban megrendezett nemzetközi kurzus is segíti a fordítást koordináló konzultánsok munkáját. Ha van lehetőség, számítógépes ismereteket mélyítő tanfolyamok elvégzésére is buzdítják a projekt tagjait, hiszen ha egy fordító maga tudja szerkeszteni a videót, azzal

²⁶⁰ A konszekutív-, és szinkrontolmácsolásról, ill. lag time-ról ld. bővebben: **HENGER, KOVÁCS**, 2005: 20

²⁶¹ V. ö.: **TNA Sign Language Appx 1. Things to consider, FOBAI: Basic Principles and Procedures for Bible Translation**

költségsökkentést érhetnek el.²⁶² A jelnyelvi bibliafordításnál az Ószövetséghez a Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS)-t, az Újszövetséget illetően pedig a UBS legfrissebb görög kiadását kell forrásműnek tekinteni, csakúgy, mint a hangzó nyelveknél.²⁶³ A videók képminőségére nézve is vannak megfontolandó irányelvek, a felbontásnak célszerű elérnie a 1280×720 pixelt (HD Ready formátum), ajánlott a technikai fejlődést tekintve mindig naprakésznek lenni, és az újabb technológiai megoldásokkal élni a felvett anyagban.

Minimum négy főből áll egy jelnyelvi bibliafordító munkakör: mindenekelőtt szükség van két hívő siket fordítóra, optimális keretek közt egyikük katolikus, másikuk protestáns annak érdekében, hogy a kész fordítás is az ökumené jegyében minél szélesebb közönséget szólíthasson meg. A csapat további tagja egy videószerkesztő és egy olyan asszisztens, aki technikai és exegetikai kérdésekben egyaránt biztos eligazítást tud adni. Utóbbiak hallók vagy siketek is lehetnek, de mindig a hallássérült szakembereknek kell többségben lennie. Amennyiben rövidebb távon gondolkodnak a bibliafordításról, például egy evangélium vagy néhány relevánsabb igeszakasz tradukciójára rendezkedik be a team, akkor ennyi szolgálattevő elegendő lehet, ha azonban hosszú távú a projekt, a teljes Biblia jelnyelvi átültetése a cél, akkor további munkatársaknak is feladatot adhat. Opcionálisan a csapat részei lehetnek a tolmácsok, akik akár a különböző hallásállapotú tagok között hárítják el a kommunikációs akadályokat, akár a héber, arámi vagy görög nyelvek interpretációjában vesznek részt. Foglalkoztathatnak például látványtervező grafikusokat, vagy designer szakembereket, akik a videókban a jobb megértést célzó, jelelést kiegészítő vizuális adalékok, térképek, a bibliai történethez kapcsolódó képzőművészeti elemek, ábrák, feliratok minőségéért keznek. A visszafordítás ellenőrzését végezhetik független fordítók, akik abból a szempontból mérik össze a kész célnyelvi fordítást a forrásnyelvi változattal, hogy mennyire sikerült hűnek maradni a kiindulási szöveghez.²⁶⁴ A felvételek számtalan felülvizsgálaton és javításon átesnek, hosszasan formálódnak. Ajánlott az egyház visszajelzését, javaslatát is kikérni, akik a fordításra igényt tartanak, és akár a jelalkotás folyamatába is bevonni az egyházi személyeket az olyan terminusok esetében, amire még nincs jel az adott jelnyelvben. Ezekkel a teamekkel aktív kapcsolatot tart egy képesített, mind teológiai, mind jelnyelvi tudással felvértezett, hivatalos fordítási konzultáns, aki például a United Bible Societies vagy annak a szervezetnek az alkalmazásában áll. Ha úgy találja, hogy az elkészült fordítás megfelelően tükrözi-e a Biblia eredeti mondanivalóját, akkor ez a

²⁶² UBS: Starting a sign language project, 2016: 4

²⁶³ TAMEZ, Elsa; DALE, Chris (UBS): *Principles of Bible Translation into Sign Languages*, p. 5

²⁶⁴ Lásd: FOBAI: *Basic Principles and Procedures for Bible Translation*, TAMEZ, Elsa; DALE, Chris (UBS): *Principles of Bible Translation into Sign Languages, TNA Best Practice Checklist*

koordinátor hagyja jóvá a végleges változatot. Mint minden fordítás, az idő múlásával a jelnyelvi bibliafordítás is aktualitását veszítheti, esetenként felvetődik az újrafordítás szükségessége.²⁶⁵

Elsa Tamez egykori UBS koordinátor szerint a jelnyelvi bibliafordításkor két egymás ellen ható pontnak kell eleget tenni: egyfelől a bibliafordításnak a Szentíráshoz száz százalékgig szöveghűnek kell lennie, másrészt a jelnyelv sajátos nyelvtani szabályai mentén a mondatok egyes elemeinek óhatatlan átszerveződése megy végbe, mivel a háromdimenziós ábrázolás más sorrendiséget kíván meg. Ezt szem előtt tartva a jelnyelvi bibliafordítók a lehető legnagyobb mértékben kerülnek a szakrális szöveg bármilyen megváltoztatását, ugyanakkor a jelnyelvi kifejezésmód természetességének rovására megy, ha túl mereven követik azt.²⁶⁶ Seppo Sippilä a jelnyelvi bibliafordítás nehézségeit négy pontban foglalja össze: ezek a gazdasági, humán, nyelvi és technikai szempontok. Seppo szerint a gazdasági kivitelezés azért lehet problémás, mert a halló társadalom nem tekinti a jelnyelvet valódi nyelvnek, tévesen csupán a hangzó nyelv egyféle szóról szóra kódolt verzióját látják benne és mivel úgy vélik, a siketeknek is tudniuk kell írott szöveget olvasniuk, ezért nem szívesen támogatják a jelnyelvi bibliafordítások finanszírozását. A humán összeköttetés nehézsége abban nyilvánul meg, hogy jelenleg nem rendelkezünk számadattal arról, hogy pontosan hány siket él a Földünkön és ők hány jelnyelvet használnak, hányféle jelnyelvi bibliafordításra lenne szükség. A többségi társadalmat alkotó halló személyek és a zárt közösségként élő nem halló kisebbség közötti kommunikáció meglehetősen akadozó, így a fordító team felállítása, minden szerepkörre az ideális szakember kiválasztása sem egyszerű feladat. Nyelvi oldalon elmondható, hogy míg a hangzó nyelvek területén végzett tudományos kutatások évszázadokra nyúlnak vissza, a jelnyelvészeti kutatások a már említett Stokoe úttörő munkájával együtt ennél jóval frissebbek, alig hetven év tapasztalata áll rendelkezésre. Végül pedig a technikai komponenst említi nehézségnek Sippilä, mivel professzionális filmstáb összehívása is jelentősen megnöveli a projekt költségeit.²⁶⁷ A UBS, Summar Institute of Linguistics- SIL, DOOR, Deaf Bible társaságok igyekeznek erre a célra indított pályázatokkal ösztönözni a bibliafordítások elkészítését.

V./1.2, Az első teljes jelnyelvi Biblia- American Sign Language, ASL

²⁶⁵ TAMEZ, Elsa; DALE, Chris (UBS): *Principles of Bible Translation into Sign Languages*, p. 5

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ SIPPILÄ, 2008: 67-70

Az Egyesült Államok volt a világon az első, ahol nekiálltak a Bibliát jelnyelvre fordítani, 1981-ben a Bible Society, Deaf Mission, a Deaf Harbor, a Deaf Bible Society, a DOOR International, a Seed Company, és a Wycliffe társaságok együtt indították el a bibliafordítást lefedő Omega Project-et. 2004-re sikerült az Újszövetség egészét jelnyelvre átültetni. Az összesen harminckilenc éven átívelő munka 2020 szeptemberében fejeződött be Ézsaiás, Jeremiás és Ezékiel könyveivel, ezzel ez az első, teljes mértékben jelnyelven hozzáférhető Biblia, mely a történelmi egyházak teológiai állásfoglalását képviseli. Az elkészült jelnyelvi Biblia mintaadó kíván lenni a más országokban futó, még nem befejezett projektek számára. A folyamat ötvenhárom fordítónak adott munkát, a fordítások a videós technológiák évtizedek alatt való finomodását is jól dokumentálják. Az érdeklődők a <https://deafbible.com/ASLV/GEN.1.1> honlapon tekinthetik meg az amerikai jelnyelvi Bibliát (a weboldal egyébként Argentínától kezdve Zambiáig 64 másik állam eddig elkészült jelnyelvi bibliafordításait is összegyűjtötte, így azok is szabadon konzultálhatók). Okostelefonokra telepíthető alkalmazás formájában is elérhető a Google Play vagy AppStore áruházakból, így mindig kéznél van. A Deaf Bible néven futó, ingyenes alkalmazás rendkívül felhasználóbarát, a nyitó oldalon megtalálható a kiemelten aznapra szóló igeszakasz (Scripture of the Day), ami egyfajta bibliaolvasó kalauzként szolgál a Szentírás minél teljesebb megismerése érdekében. Azoknak a textusoknak a videóit, melyek különös jelentőséggel bírnak a néző számára, kedvencként elmenthetők. Ha pedig a látottak kellőképpen felkeltették a felhasználók érdeklődését, akkor a program abban is segít, hogy az illető megtalálja a lakóhelyéhez legközelebbi siket gyülekezetet, ahol többek között jelnyelvi istentiszteleten is részt vehetnek. A felvételeket nem feliratozták, viszont a jelelést olykor felváltják az írásos információk, Jézus ma már kevésbé ismert, hosszú betűkombinációt alkotó keresztnevek láncolatából álló genealógiáját (Mt 1:1-6a) például praktikusabbnak látszott szöveges formában feltüntetni, mint daktil ábécé segítségével egyesével bemutatni, mert az ilyen tömör jelbeli betűzés követése rendkívül megerőltető a szemek és az agy számára.

Robert Bascom észrevétele a Biblia ASL változata kapcsán, hogy azok az igeversek fordítása gördülékenyebb, amelyek a fizikai valóság egy szeletét jelenítik meg, térben plasztikusan lejátszódó narratívák. Azonban a fordítási folyamat egyik velejárója, hogy többféle interpretációra lehetőséget adó forrásnyelvi mű jelentése konkrétabbá válik, a fordító a számos értelmezés közül egyet választ ki a célnyelvi munkában, ezzel kiiktatva az eredetiben parallel meglévő többi alternatívát. Ruth 3,7-14-ben, amikor Ruth Boáz lábához fekszik, amerikai jelnyelven ez a cselekedet fizikai voltában, egymás közelében fekvés vagy alvás formájában jelenik meg, és elvesznek azok az asszociációk, melyek az eredeti

szövegben intim nexusra való diszkrét utalásnak tekinthetők. Ahhoz, hogy a nemi érintkezés szerepeljen a fordításban, stilisztikailag sokkal erősebb jelkincs használata válna indokolttá.²⁶⁸

- Jn 20,29 amerikai jelnyelven

„Blessed are they that have not seen, and yet have believed.” John 20,29 (King James Version)

©<https://deafbible.com/ASLV/JHN.20.29?text=KJV> (2025. 08. 21)

V./1.3, Animált jelnyelvi bibliafordítás- Lengua de Signos Española, LSE y Catalana, LSC

Spanyolországban 2003-ban fogtak hozzá a jelnyelvi Biblia készítéséhez. Először 2007-ben karácsony alkalmából adtak ki egy Jézus világra jöttét tartalmazó DVD-t, melyet Lukács és Máté evangéliuma szerint fordítottak. Mivel ezzel a formátummal a befogadók kisebb körét tudták csak megszólítani Isten Igéjével, a továbbiakban nyilvános online felületen publikálják a textusok jelbéli tradukcióit: <http://www.biblialselsc.org/index.htm>. Két alapítvány, a Spanyol Bibliatársulat és a Summer Institute of Linguistics (SIL) kisebbségek

²⁶⁸ Ld. BASCOM, 2008: 91-92

nyelvének megőrzésével foglalkozó csoport helyi leányszervezetének összefogásával indult el a bibliafordítási projekt. A United Bible Societies konzultánsa, aki a spanyolországi fordításokat jóvá hagyja, John Elwolde, Steven és Dianne Parkhurst vesz részt a munkában a SIL részéről, a fordítók pedig Eloy Lobato Álvarez, Estrella Camacho Moreno, José Ignacio Bonacasa Fernández és Rut Roldán Cintas. Valójában két külön munkacsoport tevékenykedik a bibliafordításokon, a spanyol jelnyelvi változatért a madridi székhellyel rendelkező fordítók felelősek, a katalán jelnyelvi Biblia Barcelona közelében készül. A két fordító team online meetingeken érintkeznek egymással, ahol a fordítási munkálatokkal kapcsolatos benyomásaikat vitatják meg. A két projekt munkatársai mind jelnyelvészet, mind teológia szempontjából eltérő álláspontokat képviselnek. Ilyen különbség áll fenn például a Megváltó fogalmának jelelésében, akit a katalánok „eljövendő megmentő”-ként ábrázolnak, a fővárosiak pedig arra a funkcióra koncentrálnak, hogy Ő „Isten egyetlen küldöttje”.²⁶⁹

Míg más országokban élő személy látható a bibliafordításokat tartalmazó videókon, Spanyolországban rajzolt karakter jelenik meg a mozgóképeken. A Manos 3D nevű projekt során gondot fordítanak rá, hogy az animáció térhatású legyen, mintha hús- vér ember volna. A SignWriter programmal készítik el a jelelésből az animációk alapját adó grafikus ábrákat. Ez az eljárás azt is lehetővé teszi, hogy az egyszer már animált jelet elraktározzák és egy későbbi fordításban, ha újra szükségessé válik, bevágják, ahelyett, hogy az egész tartalmat újból fel kelljen venni. A felvételek látványvilága igazodik a bibliai idők atmoszférájához, a jelelő figura mögött dús növényzetű, kekizöldes színekben pompázó vidékek (például a Jordán folyó partja a Mk 1:13 igeszakaszban) és köves- agyagos lakásbelsőik tűnnek fel, a Szentírást megszólaltató alak pedig kissé a képzőművészeti Jézus- ábrázolásokra emlékeztet. Az élő szereplő helyett animáció alkalmazása jelentősen leegyszerűsíti az elkészült felvételek utólagos szerkesztési- javítási munkálatait, a bibliafordító pedig megőrzi anonimitását.²⁷⁰ Ennek ellenére az újabb fordításokon már élő személy jelel, aki korabeli hangulatot idéző jelmezbe bújik. A videókat ellátták a siket személyek számára kevésbé ismert helyszínek és keresztnevek felirataival, amellet, hogy a bibliai személyek többnyire rendelkeznek saját névjellel (például Poncius Pilátus jele a kézmosás, ahogyan magyar jelnyelven is, vagy Bertalan apostol jelnyelvi megfelelője a csuklónál jelzett nyúzást idéző mozdulat). Daktil ábécével történő betűzés csak a ritkábban előforduló tulajdonneveknél figyelhető meg, például Sineár földje). A bibliai személyek és helyek, illetve egyéb egyházi jelkincshez tartozó szakkifejezések novumként ható jeleiből 150 elem megtekinthető a bibliafordítás

²⁶⁹ Ld. ELWOLDE, 2008: 79

²⁷⁰ Ibid, 2008: 80

honlapján elérhető szótárban. Az animált figura aprólékos mimikával is rendelkezik, az artikulációs kép azonban elmarad a való életben elvárt mértéktől. Az eddig elkészült ószövetségi igeszakaszok között központi történeteket találunk Mózes első könyvéből (teremtéstörténet 1Móz 1,1- 2,4; Ádám és Éva 1Móz 2,4-3,24; Káin és Ábel 1Móz 4,1-16, 25-26; Noé története 1Móz 6,5- 9,17; Bábel tornya 1Móz 11,1-9; és Ábrahám élete 1Móz 11-22), illetve Jónás könyve (Jónás 1-4) is megtekinthető. Az Újszövetségből Márk és Lukács evangéliuma, valamint a Jelenések könyve teljes egészében hozzáférhető. Számos textus fordítása rendelkezésre áll Máté (Mt 1,18-25; 2, 1-23; 5,1-32; 13,24-52; 20,1-16; 20,29-34; 22,1-14; 25,1-13) és János (első hat, a kilencedik, tizenegyedik, és tizenkettedik fejezet egészen, valamint 7,11-53) írásainak is. Az Apostolok Cselekedetei végig megtalálható a videótárban, a levelek közül pedig Pál Efézusiakhoz, Tituszhoz és a Korintusiakhoz írott első levele, a Timóteushoz írt két levél, János mindhárom episztolája. A katalán jelnyelven ezeken felül lefordították Józsué könyvének első hat fejezetét, Gedeon történetét (Bír 6,7), Ruth könyvét (Rut 1-4), Dávid és Góliát történetét (1Sám 17,1-54), Illés történetét (1Kir 16-19, 2Kir 2,1-14), Eszter könyvét (Esz 1-10), a Filemonhoz írt levelet és Jakab levelét is.²⁷¹ A katalán munkacsoport ráadásul két külön változatot hoz létre minden videóból, az egyik felvétel az evangélikus, a másik a katolikus célközönség számára készül. Elwolde kiemeli, hogy több felekezet is tevékenyen járul hozzá a fordításhoz, a barcelonaiak között az evangélikus hívők vannak többen, a madridi munkacsoport prominens tagjai pedig a helyi római katolikus siket pasztorációjában aktívak.²⁷² A Barcelonai Katolikus Hallássérült Pasztoráció heti egy alkalmat biztosít gyülekezeti tagjainak arra, hogy akár személyes, akár online jelenléttel vegyen részt az újonnan elkészített textusok véleményezésében.²⁷³

• Jn 20,29 spanyol jelnyelven:

„*Bienaventurados los que no vieron, y creyeron.*” Juan 20,29 /Biblia Reina- Valera 1960/

²⁷¹ 2025. januári állapot szerint

²⁷² Ld: ELWOLDE, 2008: 80

²⁷³ Pastoral del Sord de Barcelona naptárát ld. <https://www.pastoraldelsord.org/es/inicio/> (2025. 01. 23.)

©https://biblialscsc.org/main/biblia/lse/juan/juan_20_19-31.htm (2025.08.20)

V./1.4, Ifjúsági és felnőttek számára készülő jelnyelvi Biblia- Norsk tegnspråk, NTS

A Norvég Bibliatársulat (Det Norske Bibelselskapet) egyelőre Lukács evangéliumát ültette át elejétől a végéig norvég jelnyelvre. Odd Inge Schröder, az Oslo-i Egyetem Speciális Pedagógia Intézetének siket oktatója végezte a bibliafordítással kapcsolatos teendők java részét, a videókban is ő szerepel. A projekt 2001-ben indult, és három évet vett igénybe a teljes fordítás. Schröder az alábbi gondolatokat osztotta meg a munka know-how folyamatáról:

„Négy evangélium van, és mi Lukácsot választottuk, mert sok szép elbeszélés található benne. Sokszor felmerül benne az igazságosság és igazságtalanság kérdése, ez egy szociális evangélium. A fordításkor a görög szövegre alapozunk. Annak ellenére, hogy én magam nem vagyok a görög nyelv szakértője, értem a szavakat. Ezután összehasonlítom a szöveget a norvég, angol, svéd és dán nyelvű fordításokkal. Ezáltal értem meg a tartalmát úgy, hogy át tudjam ültetni jelnyelvre. Fontos pont, hogy teljesen lojális legyek a tartalomhoz, én magam nem tehetek hozzá és nem vehetek el belőle. Ha az áll benne, hogy «öt halat kaptak», nem mondhatom, hogy «öt hatalmas halat kaptak». Van egy tanácsadóm, aki tud görögül. Ő Stavanger püspöke, Ernst Baasland.

*Ugyanígy a siket esperes is ellenőrzi, hogy követem-e a hagyományt vagy valami teljesen újat hozok létre.*²⁷⁴

Schröder emellett reflektált a verbális és a vizuális- gesztikuláris nyelvek eltérő modalitásából fakadó fordítási kihívásokra is: például amikor a Szentírás úgy fogalmaz, hogy «Jézus Jeruzsálembe ment», ez a mondat jelnyelven a teljes útvonal megjelenítését követeli meg, kezdve Jézus kiindulási pontjától az érkezésig, illetve Jeruzsálem városának egy képzetbeli térképen való elhelyezése is indokolt. Számos tévhit kering a halló emberek körében a siketek anyanyelvéről, vannak például, akik fals módon az írásbeliség hiánya miatt gondolják a jelnyelvet egy alacsonyabb kifejezőképességű, szűkös lexikális készlettel rendelkező nyelvnek, Schröder azonban figyelmeztet rá, hogy eleinte a Szentírást is szájhagyománnyal továbbították anélkül, hogy ez gyengébb minőséget képviselt volna. Ráadásul maga Jézus is inkább szóban prédikált, mintsem hogy mondanivalóját leírta volna (Schröder, 7:29-8:43). A videók készítői törekedtek rá, hogy a Biblia üzenete minél szélesebb réteghez eljuthasson, a jelnyelvi felvételeket kiegészítették az adott Ige hangalámondásos változatával, mely figyelembe veszi a jelnyelv tempóját, és olykor kisebb szünetet beiktatva lépést tart vele. A honlapon a videón látható igeszakaszt szövegesen is feltüntették.

A Norvég Egyház siketek számára létrehozott alszervezetének, a Døvekirken honlapján ennél jóval előrehaladottabb állapotot mutatnak a bibliafordítási munkálatok, ezek az alábbi elérhetőségen tekinthetők meg:

Forrás:
<https://dovekirken.no/Kontakt/Artikler/Artikkeldetaljer/ArticleId/61/1-Mosebok-1-Mos>

<https://dovekirken.no/ressurser/tegnbibel>. A készítők azzal a célkitűzéssel láttak hozzá a bibliafordításhoz, hogy kapacitásuk szerint külön változatot tegyenek közzé a gyermekek számára (ezek jellemzően rövidebb videók, melyeket egyszínű szürke háttérrel láttak el), míg a felnőtt verziót irodalmi funkciót is betöltő igényességgel jelentették meg (ezek zöld vagy

²⁷⁴ Saját fordítás norvég nyelvről. Az interjú 2001 áprilisában hangzott el a Døvesmedia csoport Tegnsatt című műsorában. A teljes interjú megtekinthető itt: <https://dovesmediatv.no/video/146917-tegnstatt-2001-04> (2025. 01. 23.)

kék háttérrel rendelkeznek, hogy a gyermekeknek szánt tartalomtól világosan elkülöníthetők legyenek). A fordítók nem könyvről könyvre haladnak, hanem a teológiai szempontból jelentősebb részleteket előnyben részesítve dolgoznak. Így bár a Biblia számos könyvének megkezdték fordítását, viszonylag kevés áll rendelkezésre jelnyelven az elejétől a végéig.

V./1.5, A magyar jelnyelvi Biblia

Jakab Miklós református lelkipásztor, már 1979-ben a Zsinat elnökségének írt éves beszámolójában is megemlíti, hogy milyen nagy terhet ró a hallássérültek lelkigondozásában tevékenykedő lelkészekre –ahogy ő nevezi- a „Siketek Bibliájának” hiánya. Akkoriban a technológiát nélkülözve még nem videók készítésében gondolkodtak, hanem minél több képet tartalmazó, szemléletes nyomtatványokban, melyekhez a bibliai szövegek rövid összefoglalását, egyszerűsített változatát mellékeltek. Ez történt Rudolf Wollrab *Evangelium. Texte nach Lukas* c. könyvének esetében is, amiről Jakab a következő kritikát fogalmazza meg: „a Szentírás szövege leegyszerűsítve nem Biblia. Ha az egyszerűsítést hangsúlyozzuk, nemcsak a siketeket ismertük félre, mármint a szöveg lekerekítésével, hanem csonkítást követünk el és kockáztatjuk a bizalmat.”²⁷⁵ A tartalmi egyszerűsítés tehát a halló ember felületessége vagy kényelmi megoldása, és nem a siketek számára nyújtott valódi segítség, bár ahol a bibliafordítás finanszírozása nem járható út, kényszerűségből beérik ezzel a módszerrel (erre példa Dél- Afrika, ahol a siket hívek rendelkezésére az írott afrikaans Biblia egy egyszerűbb változatát bocsátották).²⁷⁶ Magyarországon először 2012-ben merült fel a gondolat, hogy a Bibliát jelnyelvre fordítsák. A külföldi gyülekezetekkel is gazdag kapcsolati hálót magáénak tudó baptista egyház vállalta a fordítási munkálatok oroszán részét. Két évvel később teljesültek az a projekt indításához szükséges kritériumok, a folyamat pedig azóta is töretlenül tart. A <http://baptistamedia.hu/jelnyelvi-biblia/#/> honlapon bárki számára szabadon hozzáférhetők a magyar jelnyelvi igeversek.

A munka nálunk is az Újszövetség fordításával indult, ehhez pedig a görög nyelvű Szentírás mellett a magyar nyelvű 2014-es Revideált Új Fordítású Biblia szövegére is támaszkodnak. Dr. Isela Trujillo néhány dél- amerikai országon túl a magyar projekt UBS konzultánsa, aki szerint az eltérő fordító teamekben változó, hogy milyen akadályokat tapasztalnak a fordítók. A leglényegesebb irányelv, hogy minél nagyobb szabad kezet

²⁷⁵ JAKAB Miklós *jelentése 1979-ben a vakok, siketek között végzett különleges szeretetmunkájáról* (hagyatéki kézirat), kelt: 1980.05.31, 6. oldal

²⁷⁶ SIPPILÄ, 2008: 68

kapjanak a siket munkatársak (akiknek ennek érdekében igyekeznek minden biztatást, ösztönzést megadni, saját öntudatra ébresztetni), és minél kisebb hatáskörben maradjanak az őket segítő halló felek (ezt a tábort pedig a siketkultúra iránt próbálják befogadóbbá tenni). Azoknál a nemzeteknél, ahol a siketek számára kiskoruktól kezdve elérhető a jelnyelv használata, megfelelő az oktatás színvonala és működnek az érdekképviselői szervezetek (ilyen hazánkban a SINOSZ), ott a hallássérült személyek is jobban tudatában vannak önrendelkezési jogaiknak. Azokban az országokban viszont, ahol a halló társadalom vonakodik elismerni a siket közösséget, mint nyelvi, kulturális kisebbséget, maguk a bibliafordítási munkálatok is nehezített terepen haladnak, és elindításuk is jóval komplikáltabb.²⁷⁷ Hazánkban a 2009. évi CXXV. törvény garantálja a magyar jelnyelv hivatalos nyelvi státuszát. De nemcsak a jog, hanem a bibliafordítás is hozzájárul a jelnyelv rangosabbá válásához, mivel az ilyen munkák közrejátszanak a nyelv szttenderdizációs folyamataihoz, segítik a jelnyelv fejlődését. Jelnyelven rendkívül kevés irodalmi mű elérhető, így a bibliafordítás az alpműveltség növelésének is hatékony eszköze a siketek körében. A magyar projekt létrejötté a Magyar Bibliatársulat és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának köszönhető, és hazánkban is kifejezett cél, hogy minél több felekezet érezhesse magáénak az elkészült fordításokat. A magyar csapatban is vegyesen kooperálnak nem hallók és hallók, egyházi képzettséggel rendelkező szakemberek, nyelvészek, valamint jelnyelvi tolmácsok. A fordítás nem szavanként történik, hanem egy- egy nagyobb gondolati egység interpretációja után ültetik át a textusokat gesztikuláris nyelvre. A jelnyelvi bibliafordítás elkészültének időtartamát növeli, hogy számos szakkifejezés, vagy a nem mindennapi jelenségek képi világba való áthelyezése, a megfelelő vizuális érzékeltetés megtalálására nem mindig elég egy munkamegbeszélés, hanem onnan hazaérve a következő találkozásig hosszas közös és egyéni ötletelés eredménye. A projekt a globális koronavírus járvány idején is zavartalanul folytatódott, a körülmények miatt az online konzultációs lehetőségeket jobban kihasználva zajlott a munka.

Egy hallássérült fordító szerint a magyar fordítás menete a következő állomásokon megy keresztül:²⁷⁸ elsőként alaposan értelmezik az igeszakaszt, és erre támaszkodva létrehoznak egy olyan glosszákkal bőségesen ellátott nyersfordítást, melyben egyaránt hangsúlyt fektetnek a magyar jelnyelv grammatikai szabályszerűségeire, valamint a görög kifejezések pontos jelentését. A magyar hallássérült populáció hangzó nyelvi szókincse például nem terjed ki olyan terminusokra, mint „ösvény”, ezeket az elemeket a fordítók

²⁷⁷ Személyes e-mailváltásból származó adatok Dr. Isela TRUJILLO fordítási konzultánstól.

²⁷⁸ Személyes szakmai beszélgetés Kéri József magyar jelnyelvi bibliafordítóval.

igyekeznek közismertebb szinonimákkal felváltani, a felvett anyagban „út” szerepel helyette. Második lépésként egy görög nyelvismerettel rendelkező exegeta körtekintően elemzi, hogy jól értették-e Isten Igéjét a fordítók, jelről jelre végigmegy a kezdeti verzió és javaslatokat tesz a kérdéses pontok helyesbítésére. Három görög nyelvben jártas munkatárs váltja egymást a magyar csapatban, a végleges fordítást azonban mindannyian el kell, hogy fogadják ahhoz, hogy a következő szakaszba léphessen a folyamat. A harmadik pont az, hogy a siket fordítók elkészítik a videófelvételt, beépítve a korrektúrában foglaltakat. A negyedik fázisban egyeztetnek vallását aktívan gyakorló siketek nagyobb körével vagy egy siket tagokból álló gyülekezettel, ekkor arra kíváncsiak a készítők, hogy a célközönség tudja-e helyesen értelmezni a látottakat, illetve a térbeli ábrázolásra van-e a befogadónak frappánsabb megoldása. Egy konkrét esetben a fordításban szereplő „lefejezés” fogalmával történt meg, hogy a nézők a jel más irányú kivitelezésével kifejezőbb mozdulatot ajánlottak, mely tisztázta a bibliai személyek közötti ágens- páciens viszonyokat. Az építő jellegű kritikát bedolgozzák a fordításba, majd egy újabb ellenőrzés következik a siket közösség részéről. Amennyiben mindenkinek megfelel az elkészült anyag, a jelnyelvi munkából visszafordítást hoz létre egy verbális nyelven kompetens csapattag, és a véglegesnek szánt fordítást a visszafordítással együtt eljuttatják a Magyar Bibliatársulathoz és az UBS-hez. Az elküldött változatokat a koordinátorok szintén összehasonlítják a forrásnyelvi művel. Ha ők is rendben találják a fordítást, akkor publikálják az internetes oldalon.

A bibliafordítási projekt Márk evangéliumával kezdődött meg, és egy év alatt sikerült végig lefordítani, mivel Jézus élettörténetét foglalja össze, jelnyelven jobban visszaadható, világos fő üzenettel. A videók térképpel vagy festménnyel, rajzos illusztrációval indulnak. Máté evangéliumából tanulmányozhatjuk Jézus születésének történetét (Mt 1,18-25); a napkeleti bölcsek látogatásáról, az Egyiptomba való menekülésről, és a kisgyermek megöletéséről szóló textusokat (2,1-18). Elérhetők a boldogmondások (5, 1-12) és egyéb részei a hegyi beszédnek (5,17-48; 6,1-4; 6,16-34; 7,6; 7,12-20; 7,24-29); gyógyítástörténetek és Jairus feltámasztása (9,18-34); Jézus hálaadása és hívó szava (11, 25-30); a búza és a konkoly példázata (13,24-30); az elveszett kincs, az igazgyöngy és a háló hasonlatok (13,44-52); a négyezer ember megvendéglése (15,29-39); a 16,13-28 részek; az elveszett juh (18,11-14) és a gonosz szolga története (18,21-35); a gazdag ifjú (19,16-26), a két testvér példázata (21,28-32); a 22,1-22 versek; valamint a tíz szűz (25,1-13). Lukács evangéliumából is számos igehelyet lefordítottak már (például a bolond gazdag történetét /12,13-21/, az elveszett juhról szóló példázatot /15,1-7/, a tékozló fiú történetét /15,11-32/, Zákheus, a vámszedő esetét /19,1-10/, az öregasszony két fillérével szóló elbeszélést /21,1-4/, illetve néhány verset az első,

második, hetedik és tizennegyedik fejezetekből). A János szerinti örömhírből még csak három szakasz áll rendelkezésre, ezek a Jn 5,1-15; Jn 20,19-29 és Jn 21,15-19 versek. Nekiláttak az új kihívásokat rejtő Apostolok Cselekedeteinek tradukciójához is, ebből a könyvből az első négy és a tizenhetedik fejezet bizonyos részei készültek el eddig.²⁷⁹ Terjedelme és párhuzamosan különböző helyszíneken és szereplőkkel zajló összetett cselekményszerkezete is nehezíti az Apostolok Cselekedeteinek jelnyelvre ültetését, s további fordítási nehézséget képeznek az ószövetségi fogalmakra való gyakori hivatkozások, ugyanis hazánkban még nem láttak hozzá az Ótestamentum fordításához, így számos ott gyökerező kifejezésre még nem alkottak jelet a magyar jelnyelvben. Ezeknek köszönhetően több évig is eltarthat, amíg elkészül a teljes könyv fordítása. Két eltérő idősík ábrázolására jó példát láthatunk Mk 1,2-3 versekben, ahol szereplőváltással jelzik az Ézs 40,3-ra visszatekintő szakaszt: az Ézsaiás prófétát idéző részeket látomásszerű elrendezésben egy másik bibliafordító jeleli, ennek végeztével pedig visszatér az eredeti jelelő. A narrátorok váltakozása még jobban segít elkülöníteni a nagyprófeta- korabeli visszaemlékezést a történet szempontjából jelenlegi, éppen zajló helyzettől.

A bibliafordítások mellett a honlapon felsorolják a Biblia mind a 66 könyvének jelét, és egy folyamatosan bővülő baptista jelnyelvi szótárat is közzétettek, ahonnan a vallási szemantikai mező jelkészlete és a fordítási munkálatok során kialakult egyházi neologizmusokról lehet tájékozódni. A bibliai karakterek és helyszínek jelnyelvi megfelelőjének megalkotása általában valamilyen kiemelkedő személyiségjegyre vagy híres esemény mentén történik (ld. ÁBRAHÁM ősatya névjele abból a gesztusból ered, ahogyan Isten megállítja az Izsákot feláldozni készülő kezét: a jobb kéz ökle a magasból készül lecsapni /ez önmagában a gyilkolás jele/, a másik kéz pedig e mozdulat közben ráfog a jobb kéz csuklójára, feltartóztatva az egyént a további mozgásban); vagy TAMÁS: egykezes jel, az egyik nyitott tenyerünket élénél a mellkas közepéhez érintjük, és jobbra- balra döntögetjük- ez a belső kételyt, hitetlenséget, vagy akár ikerséget jelképezi). Az egyes országok siket közössége azonban olykor más- más tulajdonságot vagy emlékezetes mozzanatot ragadnak ki egyazon személlyel kapcsolatban: míg magyar jelnyelvben ILLÉS próféta jele a lovas szekér hajtását idézi, addig spanyol jelnyelvben a forgószélre utal, mindkettő kiindulási alapja 2Kir 2,11 („*hirtelen egy tüzes harci kocsi jelent meg tüzes lovakkal... Így ment föl Illés forgószélben az égbe*”). JERUZSÁLEM jele a Siratófal vagy Kotel megcsókolásának rítusán alapszik, a jelelő szája felé tartott tenyerét kifelé fordítja a fal feltételezett irányába. Míg a

²⁷⁹ 2025. márciusi állapot szerint, ld. <http://baptistamedia.hu/jelnyelvi-biblia/#/videos> (2025. 03. 10.)

központi szerepet játszó, kultikus nagyvárosok saját névjelet kapnak, a kevesebbszer említett helyek neveit inkább betűzik (pl. a SZADDUCEUSok jele csupán egy fonomimikai SZ és S, a szó kezdő- és utolsó betűi), az idegennevek mellett a jelnyelvi fordítás támpontként a jelzett dolgok kategóriáját is megadja, sosem önmagukban állnak (például Tírusz város, Júdea régió, Heródes király). A tulajdonnevek könnyebb befogadása érdekében a készítők felirattal is ellátják a videókat, így a jelelés és az artikulációs kép mellett egy harmadik csatorna is segíti a ritkábban használt jelek tudatosítását. A Magyarországi Baptista Egyház jó kapcsolatokat ápol amerikai gyülekezetekkel, a Wycliffe Bibliafordítók Egyesülete által szervezett szakmai programokon szerzett impulzusok is segítik a jelalkotási folyamatot.

A jelnyelvi bibliafordítás videóiban vannak állandósult térpontok: a jó mindig a jobb oldalon, a rossz pedig a bal oldalon tűnik fel, mint az aratáskor a szépen csűrbe gyűjtött búza és az égetésre szánt konkoly esetében (Mt 13:30).²⁸⁰ Jézus a mennybemenetel után mindig a jobb oldalon jelelve jelenik meg (mivel ott ül a mindenható Atya Isten jobbján), a földi Jézus pedig a történet szerinti valós elhelyezkedésével jut kifejezésre a jelnyelvi fordításban is (pl. Zákeus történetében, ahogy elhalad az egybegyűlt tömeg mellett, majd megáll a fügefa előtt, ahol a vámszedő ül). A teológiai értelemben vett jó és rossz dolgok közötti különbségtétel nemcsak a térpontkezelésben, hanem a mimikában is kifejezésre jut. A Biblia szerint követendő példát, ideális állapotot, elvárt magatartást mindig örömet sugárzó, bátorító, pozitív arckifejezések, nagyra nyitott szemek és diszkrét bólogatás követik, míg az egyes viselkedéseket, kedvezőtlen helyzeteket vagy káros gondolatokat helytelenítő mimika, összehúzó szemek, ráncolt homlok és szemöldök, esetleg fejrázás kíséri. Mk 1,3-ban a hepehupás út bemutatásakor is gondterhelt a fordító arca, amikor pedig elhárulnak az akadályok, újra kiegyensúlyozottá válik. A bibliai szereplők öröm, bánat, harag, félelem, fájdalom, meglepetés, és undor érzetét is a fordító mimikája ülteti el a videót néző befogadókban.

Azokat a jelenségeket, melyek a többségi, halló társadalom sajátjai, a hallássérültek világában azonos értékű közlésekkel váltják fel a műfordítók, vagyis a kulturális megfeleltetés eszközével élnek. Például amikor a történet egyik szereplője szól valakinek, azt nem a verbális megnyilvánulást implikáló SZÓLNI cselekvéssjellel fordítják, hanem ahogyan a siket személyek egymás vállát lazán megérintik, vagy nagyobb távolság esetén ugyanezzel a jellel intenek. Ez szerepel például Mt 19,16-26-ról szóló videó 11. és 12. másodpercében: a gazdag ifjú odamegy Jézushoz és kezét fel-le mozgatva „szólítja meg”, a gesztus célja a

²⁸⁰ Magyar jelnyelvi bibliafordítás: Mt 2,3, a videó 1:49-2:03 másodperceiben.

figyelemfelkeltés, és dialógus kezdeményezése. A hallással kapcsolatos kifejezések vagy valamilyen másik érzékszervhez köthető terminussal állnak, mint például a '(meg)hallotta' helyett 'meglátta', vagy pedig az aktuális szituációnak megfelelően szemlélteti. Mt 2,1-3-ban azt olvassuk, hogy „amikor ezt Heródes király meghallotta, nyugtalanság fogta el, és vele együtt az egész Jeruzsálemet”, ami a jelnyelvi bibliafordításban az alábbi megfogalmazásban szerepel: „EMBEREK, HERÓDES KIRÁLY ÖSSZEGYŰLNEK (értetlenkedő mimikával:) MI AZ? MI AZ? (a kérdés morajlás- szerűen végigfut a társaságon), HERÓDES GONDOLKOZIK.” Szükségtelen a nyugtalanságot külön jellel kiemelni, mert a fordító belebújik a tanácstalan tömeg bőrébe, és arcáról leolvasható a megjelenített személyek lelki állapota. A kontextusból az is kiderül, hogy Heródeshez eljutott a hír, hiszen jelen volt a bölcsek kérdezősködésekor.²⁸¹

Jn 20,29 magyar jelnyelven:

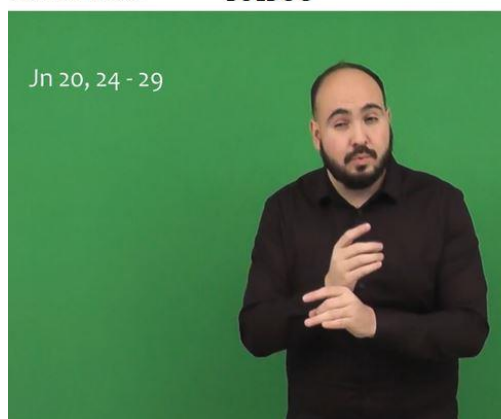
„Boldogok, akik nem látnak, és hisznek.” Jn 20,29 (RÚF 2014)

Jézus és Tamás

BOLDOG

AKI (ritkán használt vonatkozó névmás)

NEM LÁT (a tagadás fejezésével, közben másik kezével a hívő apostolokra mutat körívesen)

ENGEM

HISZ (Az állítást bólogatás jelzi. Ugyanannak a jelnek a két fázisa. A kéz arctól fordul test elé.)

²⁸¹ Magyar jelnyelvi bibliafordítás: Mt 2,3, a videó 00:46-00:54 másodperceiben.

A fenti részletben a két tagmondat egymáshoz való ellentétes viszonya nem kötőszóval, hanem nonmanuális elemekkel jut kifejezésre: a tagadást jelző fejrázás és az állítást hangsúlyozó bólogatás kulcsfontosságú mozzanat az üzenet helyes megértésében.

V./1.6, Összefoglalás

A Biblia jelnyelvre történő fordítása nagy űrt tölt be, általa nyílik meg az út, hogy a siketek anyanyelvükön juthassanak hozzá a Kinyilatkoztatáshoz. A fordítási projekt azonban hosszadalmas feladat, mivel kevés módszertani tapasztalat áll rendelkezésre az olyan műfordítási munkák területén, ahol nemcsak interlingvális kódváltásra van szükség, hanem a forrásnyelv és a cél nyelv között modalitásbeli különbség is fennáll. A világon egyelőre csak amerikai jelnyelven elérhető a teljes bibliafordítás, melynek elkészítése 1980 és 2020 szeptembere között csaknem 40 évet vett igénybe. A Deaf Bible ma már okostelefonra is ingyenesen letölthető, bárhol használható alkalmazás, a Biblia mind a 66 könyvének igeversei jelnyelvi videók formájában játszhatók le. Műfaji sajátosság, hogy a jelnyelvi felvételeken a bibliafordító saját személyisége is megjelenik, ennek a jelenségnek a kiküszöbölésére a spanyol fordításokban nem élő ember jelel, hanem animált figurák. Norvégiában külön változat készül a felnőttek számára, és a gyermekek világához jobban illeszkedő, általuk használt jelnyelvi regiszterből. A magyar jelnyelvi fordításhoz több mint tíz éve láttak hozzá, érdemes lenne a jövőben a siketek részvételével zajló bibliaórákon, esetleg istentiszteleteken a már elkészült jelnyelvi bibliafordításokra nagyobb mértékben alapozni, hogy Isten Igéjének gyümölcstermése a nem halló személyek esetében is gördülékennyé váljon.

V./2, Teológiai jelnyelvi szótár

V./2.1, Anyag, módszer, mintavétel

A közkeletű megállapítás, miszerint egy kép többet mond ezer szónál, az egyházi jelkincs kontextusában is érvényre jut. A felekezetenként eltérő értelmezésű, de a hangzó nyelven ugyanazzal az egy szóval, hangsorral kifejezett fogalmak (pl. szent) jelnyelven különböző jelekkel állnak az egyes felekezetekben, mert a vizuális megformálásban hangsúlyos szerepet játszik az egyházanként máshogy felfogott, mögöttes teológiai tartalom.

Az elemzést hozzáférhetőségi mintán végezzük: olyan hallássérült személyek kaptak felkérést a videós anyag elkészítésére, akik köztudottan aktív szerepet vállalnak saját gyülekezetükben, vagyis a keresztyén hitrendszerrel alapos ismeretekkel rendelkeznek, vallásukat gyakorló hívők. Végül 14 fő vállalkozott a részvételre. Főként a református (négy fő), katolikus (öt fő) és baptista (négy fő) testvérek láthatók a felvételeken, mivel hazánkban ezekhez a felekezetekhez tartozó siketközösségek rendelkeznek önálló gyülekezettel vagy pasztorációval. Mivel a Jehova Tanúi is sikeres és fejlett programot kínálnak a nem halló személyek hitéletének kiteljesítéséhez, egy fő ezt a vallási irányzatot is képviseli érdekességként. Az adatgyűjtés a személyiségi jogokra tekintettel és az európai uniós GDPR adatvédelmi irányelvekkel összhangban történt, a vizsgálatban résztvevők írásban nyilatkoztak az adatkezeléshez való hozzájárulásukról.

A demográfiai változók tekintetében elmondható, hogy a dolgozat írásának időpontjáig elkészült videófelvevételek adatközlőinek többsége férfi (tizenegy fő), és három nő. A lakóhely szerinti megoszlás változatos képet mutat, a jelelő egyének között képviselik magukat a budapestiek (hét fő) mellett olyan megyeszékhelyről érkezők, mint Debrecen (négy fő) és Szeged (két fő), de vállalkoztak a válaszadásra Vácra (egy fő) is. A földrajzi hovatartozás a jelnyelvi dialektusok változatossága miatt releváns szempont.

A jelnyelvhasználatot befolyásolják továbbá az életkori sajátosságok is. Másképpen jelel az ifjúság és az idősebbek. A kézmozdulatok kifinomultsága is változik a korról. A gyerekek még elnagyoltabb mozdulatokkal jelelnek, amik idővel egyre precízebbek, pontosabbak lesznek,²⁸² az időskor beköszöntével pedig az ízületi nehézségek, például egy beállt váll miatt lehet egyre nehezebb a kivitelezés. A betűzés is más: fiatalok és az idősebbek általában a nemzetközileg is elterjedtebb daktílabécét használják, a középkorú személyek inkább a magyar gyógypedagógiai segédeszközként kialakult fonomimikai abécét.²⁸³ A jelen dolgozat alapját képező adatokat tizenkét felnőtt és két tinédzser korú gyermek szolgáltatta. Mindketten reformátusok és lányok. A kiskorú adatközlők esetében fontos megjegyezni, hogy az adatgyűjtés időtartama alatt csupán a Miatyánk jelelésével készültek el. A fiatalok rendkívül lelkes hozzáállással vettek részt a feladatban, és fakultatív hittanórájuk keretében fél éven át gyakoroltak az Úr imádságának videós felvételére. Nagy kedvvel folytatták a munkát a fogalomtár jelelésével kapcsolatban is, de ennek teljes elkészülte a jövőben várható.

²⁸² SZABÓ M. Helga: *Mozduló kezek*, <https://www.nyest.hu/hirek/mozdulo-kezek> (2024. 08. 24.)

²⁸³ HENGER - KOVÁCS: 2005: 17

V./2.2, A Miatyánk jelnyelvi változatainak felekezeti elemzése

A Miatyánk hangzó nyelven is számos eltérő szövegváltozatban, fordításban, másolatban maradt ránk, a XVI. századi Rudimenta priscæ Hunnorum lingue- kéziratban például magyar- székely rovásírással is, mely egyfelől Félegyházi Tamás reformátorokra támaszkodó, rövid ideig használatban lévő fordítására alapoz, miközben fellelhetők benne a döntően katolikus, szájhagyománnyal továbbörökített csángó Miatyánkkal rokon vonások is.²⁸⁴ A Miatyánk jelnyelvi változatainak vizsgálata lehetővé teszi a fogalmak kontextusban való elemzését, mivel nem mindig feleltethető meg egy jelnyelvi jel egy hangzó nyelvbéli szónak, vannak komplexebb vizuális megformálások, vagy éppen több jelből megvalósuló összetételek, körülírások. Érdekesség, hogy a baptista interjúalanyok nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy különbséget tegyenek a siketes, vizuális jelnyelvi megformálás és a jelelt vagy jelesített magyar nyelvű verzió között. Utóbbi egyféle hibrid kódrendszer, a hangzó magyar nyelv nyelvtani szabályait követő sorrendben minden szónak megfeleltet egy jelet. Négy adatközlőből három fő egymástól függetlenül mindkét változatot eljelelte a videós gyűjteménybe.

Válogatás a jelnyelvi Miatyánk református változataiból

• *Mi Atyánk*

Kálvin János és a reformátorok azon párhuzama, mely során Isten és a hívők kapcsolatát a tekintélyes gondviselő szülő és gyámoltalan gyermeke viszonyához hasonlítják,²⁸⁵ a kiemelkedő protestáns teológusok munkáiban is rekurrens gondolat. Karl Barth is például abban látja a keresztyénség különlegességét, hogy a hatalmas, mindenható Isten olyan meghitt közelségben hajol le az erre nem rászolgáló, alsóbbrendű emberhez, mint családfő a gyerekhez.²⁸⁶ Ez a szemlélet a Miatyánk protestáns felekezetek által használt

²⁸⁴ FEHÉR, 2023: 42

²⁸⁵ KÁLVIN (I. kötet), 2020: 254-255

²⁸⁶ „Das ist das Erstaunliche: dass eben der grosse, heilige und reiche Gott durch sein Wort dem kleinen, unwürdigen armen Mensch so nahe tritt. (...) So nahe- in die Nähe des Vaters zum Kinde, so dass der Mensch

fordításaiban is hangsúlyos kifejezésre jut, ugyanis három baptista és mind a négy református adatközlő azt a jelet választotta az Atya fogalmának megtestesítésére, mely a magyar jelnyelvben elsődlegesen édesapát, papát jelent, a teremtett világbeli, társadalmi-szocializációs szemantikai mezőben. Egykezes jel, mely során a kéz a száj sarkának terében G|| kézformából vált át G> kézformába, tehát kiindulási helyzetben a mutató- és hüvelykujjak vannak nyújtva, de egymáshoz közel, a záró képben pedig a két nyújtott ujj ujjbegyét érintjük egymáshoz ismétlődő jelleggel. Ez a férfiak bajuszpödrésének gesztusát idézi. (Szintén ezzel a megoldással élt a Jehova Tanúit reprezentáló interjúalany.) Ugyanakkor Walter Lüthi evangélikus lelképásztor és Ferenc Pápa is óvatosságra int, amikor a hívő mennybéli Atyánkat az evilági, biológiai apánkkal állítjuk párhuzamba: egyrészt a mai családok jelentős hányadában nem áll rendelkezésre megfelelő, követendő mintaként szolgáló apakép,²⁸⁷ másrészt a bűnre hajlamos ember nem jogosult rá, hogy ilyen közvetlen módon szólítsa meg Istent, minden esetben szükségünk van az értünk áldozatot vállaló Krisztus közbenjárására.²⁸⁸ A katolikus jelelők túl profánnak, az isteni autoritást kevésbé visszaadó jelnek tekintik a protestáns variánst. Esetükben a jel B• kézformával valósul meg (nyitott tenyér, egymás mellé zárt ujjakkal), melyet először befelé orientált tenyérrel állukhoz érintenek, és egy íves, csavarodó mozdulattal a homlokukhoz vezetnek, érkezési pozícióban a csavarodás miatt a tenyér testtől kifelé néz. A jel a magas rangú, fontos személyek korabeli viseletét jeleníti meg, más felekezeteknél is létezik ugyanez a jelkivitelezés, de zömében eltérő jelentés párosul hozzá, a Jehova Tanúinál például Mózes névjeleként használatos. A protestáns jelprodukció célja nem a megbotrántoztatás vagy a tisztelet megvonása, hanem annak a közelségnek, Istenbe vetett bensőséges bizalomnak a demonstrálása, melyről Barth is beszél.

A híveket egyetemes testvéri közösségbe vonó többes szám első személyű, birtokos személyjellel történő megszólítás azonos módon ábrázolódik ki az egyes felekezetek jelnyelvi változataiban, a testhez legközelebb eső térponton, két oldalt, válltól indulva, és a test előtti semleges síkba érkezve rajzolnak G kézformával (nyújtott mutatóujj) kört.

- *aki a mennyekben vagy*

sich ihm gegenüber nun in der Nähe des Kindes zum Vater finden darf. Diese Nähe ist es doch, was hier im Grunde zu bestaunen ist, und Alles, was hier in der Höhe und in der Tiefe auch zu bestaunen ist, folgt doch erst daraus.” **KARL BARTH**, 1961: 304

²⁸⁷ **LÜTHI**, 1948 (?): 12 és **FERENC PÁPA**, 2020: 19-22, 31-33

²⁸⁸ **LÜTHI**, 1948 (?): 14

Baptista jelnyelvi Miatyánk- változatok

Az exegetikai elemzések egybehangzóan rámutatnak, hogy e sor üzenete Isten mérhetetlen hatalmának elismerése.²⁸⁹ Az egyébként is térbeli viszonyrendszerrel operáló jelnyelven a verbális eszköztárnál is plasztikusabban domborodik ki a mélység és magasság ellentétpár. A halló ember számára az imádság olyan bizalmas, meghitt tevékenység, melynek során gyakran fejünket térdeink közé süllyesztve behúzódunk egy „belső zugba” (Mt 6,6), hogy kettesben folytathassunk párbeszédet Istennel, s az eközben az arcunkra kiülő érzelmek mások számára ne legyenek láthatók. Jelnyelven azonban megszokott és nyíltan felvállalt, grammatikai jelenség, hogy a kezek táncával kifejezett mondanivaló erős arcjátékkal párosul. A jelnyelven folytatott dialógusok elengedhetetlen kelléke a szemkontaktus, mivel a közölt információk feldolgozása csak a látványon keresztül lehetséges. Így a jelnyelven imádkozó sosem maga elé vagy a földre néz, hanem egyenesen Isten „arcát” fürkészi, ez a közvetlenség azonban semmi esetre sem jelenti az Urunk iránti tisztelet megvonását. Isten tekintélyének szóló tisztelet kinyilvánítása a térpontkezelésen keresztül valósul meg. A jelkivitelezéshez használt, boltíves terület fenti vagy alul lévő szegmensei nem korlátozódnak a fizikai valóság, teremtett világbeli dolgok térviszonyainak ábrázolására (bár azt is kifejezhetjük ezen a módon, ahogy egy apró termetű ember szükségszerűen felemeli tekintetét egy nagyra nőtt személyre), de a tisztség, tekintély elismerésének kifejezésére is használatos a fej lehajtása (magasabb rangú a kisebb felé) és a fej felemelése (alárendelt fél a nagyobb autoritás felé, például főnök- beosztott, vagy Isten- ember relációban is). Tehát a jelnyelvi párbeszédben a maga porszem voltát elismerő hívő mindig szó szerint feltekint a morális felsőbbrendűséget képviselő félre. A jelnyelvi kommunikáció során nem megoldható a kezek imára kulcsolása, ezért ehelyett a már említett, Úrral való szemkontaktus válik a pillanat szentségének kívülről is érzékelhető jelzésévé. (A felvett videókon csak akkor szűnik meg ez az ég felé fordított, ha a hívek a papírról olvassák az imádság szövegét, és ezért néznek le.)

A magyar jelnyelvben gyakori a névszói állítmány, a létigét nem minden esetben szükséges külön jelelni. Így a „aki mennyekben vagy” sort a legtöbb valódi, siketes jelnyelvet

²⁸⁹ Vö. KÁLVIN, 2020: 255, FERENC PÁPA, 2020: 27-29

alkalmazó jelelő pusztán a mennyek G kézformával alkotott, felfelé tett spirális mozdulattal kivitelezett jel segítségével fordították (jellemzően a baptista interjúalanyok és az egyik református hölgy). A hangzó nyelvi szöveget betű szerint jelelő hívek a vonatkozó névmást és az igei állítmányt is hozzátették (katolikus megkérdezettek és a másik három református személy).

- *szenteltessék meg a te neved*

Két katolikus és három református hívő nem a klasszikus, saját felekezetükre jellemző szent jelet használta, hanem egy levegőbe írt keresztformával jelenítették meg a megszentelés fogalmát (a kereszt vonala fentről le, balról jobbra húzódik mindhármuk esetében, azonban mindhárman eltérő kézformát alkalmaztak -A> , B• vagy H kézformával is elfogadott jel), ami azt bizonyítja, hogy különbséget tesznek a 'szentség' és a 'megszentelés' kifejezések között. Minden katolikus személy külön jelben feltüntette az igekötőt is, jelesített magyar nyelven kódolták az üzenetet, a mondat a hangzó magyar nyelv szórendjét követi esetükben: SZENT MEG TE NÉV jelekből áll össze a Miatyánk ezen sora. A három baptista adatközlő jelesített magyar nyelvű Miatyánk változatában ők is alkottak jelet a jelnyelvből egyébként hiányzó lexémákra, ezeken a felvételeken a katolikusok megoldásához hasonlóképpen kivitelezett a „szenteltessék meg a te neved” sor. Ugyanők a siketek valódi jelnyelvének változatában kissé átalakították a mondat szerkezetét, TE NÉV LEGYEN SZENT sorrendben (a mondatban a szent fogalmának baptista jelnyelvi megfelelőjét alkalmazták, ami a FÉNY jelével egyezik meg, bővebben ld. a 'szent' szócikkben). A másik református interjúalany a hangzó nyelvi sort artikulálva SZENT (református, tisztaságra utaló jelváltozat) TE NÉV+TE (=neved) elemekkel jelelte el a szöveg vonatkozó részét, melyben az ismétlés által Isten méltatása is hangsúlyossá válik.

A Jehova Tanúinak variánsában explicit interpretáció is megjelenik, ezáltal a fordítás némileg terjedelmesebb a Miatyánk írott verziójánál. A jelelő beépíti az imádságba, hogy hogyan lehetséges Isten nevének megszentelése, mégpedig a tiszteletadás megfelelő kinyilvánítása által. A szent kifejezés említésekor a reformátusokéval megegyező jelváltozatot használ. A jelnyelvi mondat végeredményben a következő: TE NÉV LEGYEN SZENT az imádkozó személyétől Isten felé irányuló, méltató gesztus, TISZTELET az imádkozó személyétől Isten felé irányuló, méltató gesztus.

- *jöjjön el a te országod*

A jelnyelvi Miatyánk néhány katolikus változata

Az eljövétel módja nem kizárólag fizikai helyváltoztatás, hiszen Isten mindenütt ott van. Amint Lüthi megjegyzi, Isten mindenhol jelenvalósága azt jelenti, hogy bárhol lehet, ahol lenni szeretne. Azonban az ember bűnössége folytán vált Istentől elhagyatottá. Így az imádságnak e sora annak a kérésnek ad hangot, hogy ez az elhagyatott állapot megszűnjön.²⁹⁰ Jelnyelven különböző jelekkel fejezhetjük ki, milyen élőlények, bizonyos alakú tárgyak milyen útvonalat milyen mozgással tesznek meg. Más jelet alkalmazunk, ha valaki 'megjelenik' (ekkor nyújtott mutatóujjal távolról maga elé mutat a jelelő), ha túsarkú cipőben tipeg, ha egy túlsúlyos ember cammog, ha lépcsőn haladunk fel vagy le. A Miatyánk vonatkozó sorában a megkérdezettek közül három református és egy baptista testvér választott egy ún. „siketes idiómát”, melynek nincs egy konkrét szóra lefordítható jelentése, hanem grammatikai elemként funkcionál. A test irányába, befelé felváltva körző Y kézformákkal alkotott jelet úgy lehet körülírni, hogy valamilyen jövőbeli történésnek már vannak objektív előjelei, így azokból kiindulva bizonyosan be fog következni az adott esemény. A hangzó angol nyelvben ez a jel leginkább a 'going to' nyelvtani szerkezetnek feleltethető meg. Ez a mozdulat a Miatyánkban is az erős bizonyosság jele: Isten országának beköszöntét várjuk, és minden kétséget kizáróan biztosak vagyunk benne, hogy az eddigi előjelek, a Kijelentésben megfogalmazott ígéretek alapján valóban el fog jönni.

Két baptista személy maradt a G kézformával, mutatóujjal jelzett, mennyből való eljövetelet jelképező jelvariánsnál. A katolikus jelelők pedig mindannyian az említett idióma mozdulatát alkalmazták, azonban Y helyett G kézformával, ez a két korábban elemzett megoldás keveréke. Egy református és a Jehova Tanúja adatközlő használta azt a halló személyek nonverbális kommunikációjában is felbukkanó gesztust, ami B| kézformával, felfelé néző tenyerek ujjainak emelgetésével létrehozott, szimmetrikus jel. Ez egy magunk felé hívogató mozdulat („gyere”). A cselekvésjel után a legtöbb adatközlő a birtokos személyjellel folytatta a mondatot, vagy direkt rámutatással, vagy B kézformával („te, tiéd”).

²⁹⁰ „Darum hat es schon von da her einen Sinn, dieses, in der Tat zunächst verwunderliche Gebet zu beten, «dein Reich komme», gehe nicht von uns weg, bleibe bei uns, und wenn du gegangen wärest, komme wieder, komm, «dein Reich komme!»” LÜTHI, 1948(?): 29

Tizenkét jelelő az ország jelével zárta a sort, mely egy tükörszimmetrikus, F kézformákkal kör alakban vagy kissé „cakkos” vonalvezetéssel kivitelezett jel, ezt a mozdulatot a térképen látott országhatárok ihlették. Egy baptista hívő és a Jehova Tanúja a Mt 6,10-ben szereplő ἡ βασιλεία kifejezést nem országgént fordította, hanem királyságként (ez a jel az uralkodó fején viselt koronát jeleníti meg). Az egyik baptista bibliafordító pedig kiegészítéssel élt a Miatyánk sorában, nemcsak Isten országa eljövételének ténye, pillanata lesz hangsúlyos ebben a változatban, hanem a hívek közötti megvalósulása is: TE ORSZÁG JÖN LEGYEN KÖZÖTTÜNK (utóbbi jelet két ujjbegyeknél egymáshoz érő C kézformával képzi, melyekkel egy nagy kört ír le a test előtt). A református és katolikus jelelők a hangzó nyelv szórendjének sorrendjét követték, a baptisták és a Jehova Tanúit képviselő interjúalany szintakszisában a jelnyelvnek jobban megfelelő struktúrát alkalmaztak, első helyen az alany, záró elemként pedig az igei állítmány szerepel.

- *legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is;*

Ez az utolsó kérdés abból a blokkból, amely az Úrnak kijáró tisztelet kinyilvánításáról szól, ami elsőbbséget élvez a következő szakaszban felvezetett emberi szükségletekhez képest (*„Isten nevének megszentelése mindig összekapcsolódik az ő országával, és országának a legfőbb tisztelete abban áll, hogy meglegyen az ő akarata”*²⁹¹).

Maga az AKARAT jele mindegyik felekezetben megegyezett, a tenyérre merőlegesen nyújtott ujjak (B| kézforma) érintik a jelelő állát, és innen egyszeri mozdulattal kifelé húzódik a kéz. A Jehova Tanúit képviselő adatközlő Miatyánk- fordítása hosszabb lett, mint a forrásnyelvi szöveg, mivel számos értelmezést segítő szinonimát, rövid exegézist fűz hozzá az imádsághoz. Ennél a sornál is kiegészítést iktatott be a jelelésbe, melyben tisztázza, hogy mit jelenthet Isten akarata (minden Isten tervei szerint történjen). A glosszázott átírat a következő: TE AKARAT =TERV MENNY FÖLD UGYANAZ FENT-LENT LEJÖN.

Figyelemre méltó, hogy az egyes személyek milyen értelmezés nyomán jelelik a föld fogalmát. Az egyik lehetőség szerint a jelelők –egy református, egy katolikus és egy baptista hívő- két lazán nyitott tenyérrel, minimálisan görbülő ujjakkal, 5) kézformával gömb alakot formáznak, mely a Föld bolygót, vagyis az egész teremtetett világot jeleníti meg. Mások az égre való felmutatás (G kézforma) után, lefelé néző, nyitott tenyérrel (B• kézforma) fej feletti magasságban húznak egy horizontális vonalat, a középponttól mindkét irányban egyformán távolodva, majd ugyanezt teszik a has magasságában is, ez a teremtéstörténetben (1Móz 1,1-

²⁹¹ KÁLVIN, 2020: 255

8) foglaltakra rímel, ahogyan Isten elválasztja egymástól az eget és a földet. Így tett három baptista, három református személy és Jehova Tanúja. A harmadik csoport vállmagasságban felfelé orientált 5| kézformát használ, melyet egyenes vonalban úgy húz le, hogy a mozdulat végén az ujjhegyek összecsukódnak. Ez a jel eredetileg mezőgazdasági termőtalaj értelemben jelent földet, mint amilyen a szántóföld vagy virágföld, és valószínűleg a széles jelentéstartalommal, szemantikai mezővel rendelkező 'föld' szó hangzó nyelvi hatása a jelnyelvre, hogy ebben a kontextusban is megjelenhet. Ez a jelvariáns tűnik fel a katolikus Miatyánk változatokban, illetve az egyik baptista jelelő kombinálja ezt a megoldást a vízszintes vonal ábrázolásával.

Szintakszis szempontjából elmondható, hogy a katolikus testvérek ebben a sorban is tartják a hangzó nyelv szórendjét, a „legyen meg” ige esetében is gondosan külön jellel illetik az igekötőt. A többi felekezetben inkább a 'TE AKARAT LEGYEN MENNY FÖLD EGYFORMA' szerkezet dominál. Az egyik református adatközlő egy német evangélikus hallássérültekből álló gyülekezettől vett át számára különösen kifejezőnek tűnő elemeket, így például a menny térpontjára való rámutatás (ez G kézformával, azaz nyújtott mutatóujjal történik) után még a magasban mellé emeli a másik kéz nyújtott mutatóujját, és a kettőt együtt, átlós vonalat képezve húzza le a test előtti síkba. Ebben a mozdulatban összeolvad a FENT és LENT, valamint az EGYFORMASÁG jele. (Jelnyelven az 'egyforma', 'ugyanaz', illetve 'olyan, mint' terminusokra egyaránt használható az egymás mellé helyezett két nyújtott mutatóujjal létrehozott jel.) A sor végén szereplő 'is' szó jelnyelven elhagyható, azzal, ha a jelelő a fenti, majd a lenti régióban elhelyezkedő térpontra is rámutat, már jelzi, hogy a közlés mindkét entitásra vonatkozik. Ennek ellenére a katolikusok mellett egy baptista, és mind a négy református adatközlő is hozzátette a mondat végén (az is jele Y kézforma –nyújtott hüvelyk- és kisujj, többi ujj zárva- csuklóból elfordítva), ami ismét a hangzó nyelv befolyása.

• *mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma*

A magunknak való kérések nyitósora. Kálvin elsősorban fizikai ételként tekint a kenyérre, és a mértékletességre int: a halmozás elkerülésének érdekében szükséges naponta kérni, ami a Mt 6,34 ígehellyel korrelál: „*elég minden napnak a maga baja*”.²⁹² Ferenc pápa szintén a pazarlás ellen szólal fel, emellett olvasatában a kenyér, mint az eukarisztia anyaga, minden ünnep kellékeként jelenik meg.²⁹³ Jelnyelven a kenyér olyan szimbólum, ami a siketek információtól elzárt világában is jól érthető, bár tájegységenként változó jellel fejezik

²⁹² KÁLVIN (I. kötet), 2020: 259

²⁹³ FERENC PÁPA, 2020: 68

ki. Ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy miféle kenyérről szól az ima: materiális javak a földi létfenntartáshoz, vagy a hit ébren tartására szolgáló lelki táplálék? A Miatyánk egyéb sorai a lelki szükségletekre összpontosulnak, így valószínűleg ez a kérdés sem képez kivételt.²⁹⁴

A felvett anyagban a kenyér kétféle jelkivitelezése látható. Mindkét esetben az ökölbe szorított passzív kéz a test előtt fektetett pozícióban szerepel, ez jelképezi a veknit. Az aktív kéz B| kézformájú (nyújtott ujjak merőlegesek a tenyérre), az ujjak felőli oldalról a passzív kéz csuklója körül tesz egy fél kört, mintha egy szeletet vágna. Ezt a jelet kilencen használták, felekezeti szempontból vegyesen. Négy személy ugyanezt a mozdulatot alkalmazta, de az aktív kéz Y kézformát vett fel (hüvelyk- és kisujjak nyújtva, a másik három ujj zárva, a hüvelykujj felőli oldal esik közelebb a passzív kézhez). A kézformában látott különbségek inkább diatópikus jellegzetességek, nem teológiai meggyőződés függvénye. Egy baptista adatközlő mellőzte a kenyér jelét, és kibővített jelentésű, tágabb kategóriára váltott: megélhetést jelelt helyette. Ez egy bimanuális, tükörszimmetrikus jel, mely önmagában életet is jelent. Mindkét kéz L kézformájú (hüvelyk- és mutatóujjak L betűt formáznak, a többi ujj zárva), két oldalon a has magasságából indulva a hüvelykujj íves mozdulattal érinti a testet, mellkas magasságban végződik a jel. A Jehova Tanúinak képviselője pedig annyi módosítással élt, hogy nem az ADNI cselekvésjelet építette a mondatba, hanem a GONDOSKODNI jelét. A 'mindennap' kifejezés jelnyelven a test függőleges pozíciójához képest jelzett idővonalhoz igazodik. A jelelő ökölbe szorított kezét vállmagasságba emeli, és innen fokozatosan kinyúló ujjakkal előre mozdítja. A kipattanó ujjak szimbolizálják a hét napjait sorban. A mondat szerkezet a legtöbb adatközlő esetében a következőképpen alakult: MINDENNAP KENYÉR(vagy MEGÉLHETÉS) ADD(vagy AJÁNDÉKOZD) NEKÜNK(G kézformával mellkas előtt rajzolt kör) MA. Ettől kis mértékben a katolikus válaszadók térnek el, akik ismét külön jelekben tüntetik fel a toldalékokat (egyfelől a MEG jelét -'add meg'-, illetve a 'kenyerünket' szó tárgyragját).

- és bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek;

²⁹⁴ LEDÁN, 2014, https://laudator.blog.hu/2014/12/02/milyen_kenyeret_kerunk_a_miatyankban (2025. 02. 10.)

Miatyánk jelnyelven, a Jehova Tanúi szerint

Kálvin arra hívja fel a figyelmet, hogy az embertársainknak való megbocsátás azért lényeges, hogy semmilyen negatív érzelem ne munkálkodjon bennünk, amikor az Atyához fordulunk, tiszta szívvel tudjuk magunkat az Úrra bízni, a Tőle kapott bűnbocsánatra pedig mindenki rászorul.²⁹⁵ Ferenc Pápa pedig rámutat, hogy Isten súlyosabb vétkeink alól is feloldozott bennünket, mint amit nekünk kell elnéznünk másoknak. Csak az tudja igazán a megbocsátás erényét gyakorolni, akinek már magának is megbocsátottak. Azonban ez a képesség valamelyest fejleszthető, a katolikus egyházfő szerint a család annak a színtere, ahol apró lépésekkel, de naponként van lehetőségünk a megbocsátás terén tett szárnypróbálgatásainkat egyre magasabb szintre emelni, és az ebből nyert tapasztalatokkal a társadalom tágabb rétegeivel is békés egyensúlyba kerülni.²⁹⁶

A jelnyelvi megformálást tekintve ezek a Miatyánk legösszetettebb sorai, hiszen itt nem csak két kommunikáló fél jelenik meg, hanem belép egy többpólusú személyközi dimenzió, ami a térbeli viszonyrendszerek ábrázolásában több térpont használatát idézi elő. A kérés első része lehet például MI(birtokos névmás) BŰN(artikuláció: vétkeink) TE(Istenre mutatva) KÉRLEK(a felszólító mód jelzésére) BOCSÁNAT(rugalmas szófajú jel: lehet ige, főnév, stb). Felebarátaink közelebből meg nem nevezett, de a világban szétszéledve, számos helyen élő csoportjait úgy lehet elképzelni, mintha a jelelő személy előtt félkörben állnának. A legtöbb fordításban mind az ezektől a személyektől elszenvedett sérelmek, mind pedig ezek elengedése, megbocsátása az aktív kézzel ellentétes oldalról haladva az azonos oldal felé (ha a jobb kéz az aktív kéz, akkor balról jobbra, ha a bal, akkor jobbról balra), háromszor ismétlődő jelekkel történik, ami a többes számú, általános alany kifejezése, összesen tehát három térponton jeleljük el az állítmányt. Az orientáció is releváns ebben az esetben: a másoktól kapott bántások, bűnök jelelésekor a jelelő teste felé, befelé néznek a kezek (ők bántanak bennünket), amikor pedig a mi felénk megnyilvánuló cselekedeteinkről van szó, akkor a jelelő testétől kifelé néz a jelelésben érintett kéz (mi bocsátunk meg nekik). Ezek a struktúrák a személyek közötti relációkat érzékeltetik,

²⁹⁵ KÁLVIN (I. kötet), 2020: 206-261

²⁹⁶ FERENC PÁPA, 2020: 78, 83-84

azt pontosítják, hogy egy- egy történésnek ki a kezdeményezője (ágens), és ki az elszenvedője/ kedvezményezettje (páciens).

A legegységesebb képet a katolikus megoldások mutatják, akik az egyes hangzó nyelvi szavaknak és azok ragjainak is külön- külön megfeleltettek egy jelet abban a sorrendben, ahogyan a beszélt nyelvi verzióban is látjuk. Hangsúlyosan megjelenik náluk az és (Y kézforma csuklóból elfordítva), pluszjel, vagy tenyérbe írt M betű daktilja jelzi a bocsásd meg, add meg kifejezések igekötőjét, szerepel benne a tárgyragnak alkotott külön jel (a fonomimikai ábécé T betűje a vétkeinket szóban). 'Az ellenünk vétkezők' esetében a névelő is külön jel, az összes ujjbegy egy ponton összeér, B> kézformával jelelik. Az ELLEN jel a két kéz egymással szembe fordított Δ kézformáján keresztül valósul meg (a jel 'ellenkező', 'ellentétes', 'szemben lévő', 'ellenség' jelentéssel is bír). A vétkezők ábrázolása a BŰN jellel történik, csak az artikulációból olvasható ki, hogy személyekről van szó. Végül pedig a részes esetet jelző neki jel a katolikusoknál is háromszor ismétlődik.

A református változatokra jellemző, hogy elhagyják a miképpen kötőszót, és pusztán a párhuzamos mondat szerkesztésből tárul fel a két tagmondat egymáshoz való viszonya. Csak egy református hívő érezte szükségét valamilyen kapcsolóelem betoldásának, és a jelesített magyar nyelvből kölcsönzött, általában 'hogya' értelemben használt jelre esett a választása (az artikulációban miképpen jelenik meg). A mondat jeleinek sorrendje a következő: ÉS MEGBOCSÁT MI(birtokos jel) BŰN || MI MEGBOCSÁT ELLEN(=ellenünk) VÉTKEZŐ NEKI(három térponton).

A baptista hívek fordításaiban nagyobb változatosság látható, az egyikük például nem a MEGBOCSÁTÁS, hanem az ELENGEDÉS jelet alkalmazta, ami a Miatyánk eredeti, görög szóhasználatát tükrözi, mely a vétkeket is tartozásként említi.²⁹⁷ Egy másik baptista személy a bűnbocsánat kérése után szívére fekteti kezeit, amivel mélységet ad a gesztusnak, az imádkozó őszinte megbánását illusztrálja; a mondat második felében pedig egy kiegészítést tesz: „mi TELJESEN megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”.

- *és ne vígy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól;*

A kísértés jele mindegyik felekezetben G kézformával valósul meg, a mutatóujj nyújtva van, a többi ökölbe zárva. A mutatóujj a jelelő saját teste felé hívogató mozdulatokat tesz. Vannak, akik egykezes, mások bimanuális, váltott fázisú jelvariánsát alkalmazták. Néhány éve nagy diszkussziót váltott ki, hogy helyes-e a „*ne vígy minket kísértésbe*” fordítás, valóban Isten-e az, aki „rosszba viszi” az embert, vagy érdemesebb-e egy feltételezett arámi

²⁹⁷ KÁLVIN (I. kötet), 2020: 260

nyelvemlék alapján „*ne engedd, hogy kísértésbe essünk*” változatra módosítani.²⁹⁸ Kálvin értelmezésében a kísértés szó tágabb értelemben bármilyen jellegű kihívásra vonatkozik, s ezek között olyanok is akadnak, melyek hitünk növekedését eredményezi, „*ilyen értelemben mondja a Szentírás, hogy Isten megkísértette Ábrahámot, amikor próbára akarta tenni a hitét.*”²⁹⁹ A református felfogás tehát kitart a görög nyelvű szöveg eredeti fordítása mellett, melyet megőriz a 2014-es Revideált Új Fordításban is. Ezt a szemléletet követik a református jelnyelvi fordítások is, mind a négy adatközlő a határozottan felmutatott, és megrázott mutatóujjal indít, mely a tagadást emeli ki (ténylegesen emfatikus funkciót tölt be, hiszen jelnyelven az egyszerű tagadás az állítmány jelelése közben való fejrázás által jut kifejezésre). Ezután a VINNI változó tövű cselekvésjelet használták (H kézformájú mindkét kéz, a mellkas vagy has magasságában helyezkednek el, az egyik kéz testtől kijebb, a másik közelebb, a kézhat felfelé orientált, és csuklóból elforgatva távolodnak a testtől). Az egyik jelelő ezt megelőzően ruháját megragadva, az öklöket fokozatosan magától távolítva további hangsúlyos színezetet ad az elkerülni kívánt elvitel mozzanatának. Ezek után következik a minket névmásnak megfeleltethető G kézformával leírt kör, végül pedig a kísértés fentebb közölt jele. A két bibliafordításban résztvevő baptista adatközlő azonban a módosított fordítást preferálta, NEM ENGED^(felszólító mód csak az artikulációban) MI(=minket) KÍSÉRTÉS FÉLREVISZ/ELTÉRÍT. A másik két baptista jelelő megmaradt a „ne vígy” fordításánál, egyikük azonban a kísértés jelét felcserélte a rossz gesztusával, a másikuk pedig kihagyta a kísértés fogalmát, helyette a „ne vígy félre” (vagy ne terelj le az /egyenest/ útról) jelentésű jelnyelvi megfogalmazást választotta.

Többféleképpen ábrázolható a Gonosz fogalma is jelnyelven. Megjelenhet mint a Sátán maga, megszemélyesített formában- a halántéknál két oldalt ördögszarvakat jelképező körkörös mozdulattal jelelve G) kézformával, vagy mint a bűn, negatív dolgok gyűjtőfogalma- ekkor egyszerűen „rossz”-ként jelelik. Erről a kettősségről olvashatunk Kálvin kommentárjában is: „*Chrysostomus [a gonosz szót] az ördögre érti. (...) De legalább ennyire találóan magyarázhatta volna a bűnre is. Arról van szó, hogy ki vagyunk szolgáltatva az ördögnek is, és a bűnnek is, ha Isten nem véd meg és nem szabadít ki.*”³⁰⁰ A megszabadítás mozzanatát ugyanúgy jelelik, mint például az üdvösség protestáns jelváltozatainak alapját (ld. üdvösség szócikk). Két református, egy baptista és öt katolikus megkérdezett döntött az ördögöt formázó jel mellett. Két református és három baptista hívő, valamint a Jehova Tanúja

²⁹⁸ HEGEDŰS- VLADÁR, 2017, <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/ne-vigy-minket-kisertesbe/> (2025. 02.10)

²⁹⁹ KÁLVIN (I. kötet), 2020: 261

³⁰⁰ KÁLVIN (I. kötet), 2020: 262

a rossz jelét alkalmazta. A katolikus interjúalanyok ebben az esetben is a hangzó nyelvi kötött szöveg rendjéhez igazodtak. A Jehova Tanút képviselő személy fordítása az, mely a jelnyelv képi világához talán legközelebb áll: ebben az ábrázolásban a kísértés a jelelő nyaka körül zsinórként tekeredik (mint ahogy a 'szorul a hurok' mondás tartja), és olyan mozdulatot tesz, mintha a rosszra csábító entitás kezei ezt a madzagot lefelé húznák. A következő képben ez ellen tiltakozik a jelelő alany, Istentől kér segítséget a rossz megfékezésére, illetve a gonosz természetű dolgok és a hívő közötti kapcsolat teljes megszakítására. Három baptista és egy református adatközlő nemcsak a kísértés esetében, hanem a gonosztól való megszabadulást is egy útról való letérés, kisiklás ellen való tiltakozással illusztrálják.

A mimika az egész gondolategység folyamán a kísértés, és a rossz dolgok helytelenítését fejezi ki, olykor a homlok erős ráncolásával, vagy a száj sarkában megjelenő nyelvheggyel. A következő sorban ez az arcjáték továbbra is koncentrációt, figyelmet tükröző tekintet mellett folyamatosan lágyul, az ámen jelelésekor pedig már örömtelivé válik, elégedettséget sugároz.

- *mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké.*

A Miatyánk exegézise számos katolikus szakirodalmi forrásban lezárul az előző sorral, hiszen a mise liturgiájában ekkor következik a pap által közbeszúrt embolizmus: „*Szabadíts meg, kérünk, Urunk, minden gonosztól; adj kegyesen békét napjainkban, hogy irgalmadból mindenkor bűn és baj nélkül éljünk, míg reménykedve várjuk az örök boldogságot és Üdvözítőnknek, Jézus Krisztusnak dicsőséges eljöttét.*”³⁰¹ A jelelésre felkért katolikus személyek azonban nem tartottak szünetet az említett helyen, mivel a kézhez kapott szövegben nem szerepelt a betoldás.

Ez a doxológia nem szerepel a Lukács 11. fejezetében leírt Miatyánk- változatban, azonban fontos szerepe van abban, hogy az előző három, magunkra vonatkoztatott kérés után ne maradjunk továbbra is ebben a saját lényünkre fókuszált állapotban, hanem nézzünk újból Istenre.³⁰²

Akik az imádság korábbi sorában a KIRÁLYSÁG jelét alkalmazták ország helyett, most is így tettek (egy baptista hívő és a Jehova Tanúja). A HATALOM kifejezése azonos jelben realizálódott valamennyi felekezet esetében: a jelelők a test előtti kissé távolabb eső, semleges térben lefelé néző, lazán nyitott tenyereiket (ez az 5) kézforma) maguk felé húzzák, miközben ujjjaikat ökölbe zárják.

³⁰¹ Ld. **Missale Romanum**, 1991: 465

³⁰² **KÁLVIN** (I. kötet), 2020: 262

A dicsőség jelvariánsai mozogtak a legszélesebb skálán. A legtöbben (négy református, négy baptista és négy katolikus személy) azt a kétkezes, tükröszimmetrikus jelet használták, amikor a mellkas magasságában, két oldalon ökölbe zárt kezek (ún. S kézforma) ujjai fej felé emelkedés közben kipattanó mozdulattal nyíltak (az ökölbe zárás és nyitás mozzanata háromszor ismétlődik), ez a ragyogást, szikrázást idézi. Az ötödik katolikus jelelő ezt a DICSÉRET jelével helyettesítette, ami régebben szintén bevett megoldásnak számított a katolikus körökben. A jelben csak egy kéz vesz részt, mely B• kézformájú (nyitott tenyér), és az ellentétes oldal vállát érinti meg kétszer (a vállveregetéshez hasonló gesztus). A Jehova Tanúja pedig nem dicsőséget, hanem tiszteletet jelelt.

A 'mindörökké' terminust szintén egyformán jelelték a megkérdezettek (egymással párhuzamosan köröző F kézformákkal), ez önmagában az ÖRÖKKÉ jele, ami a sorozatos ismétlések által nyeri el az örökön örökké, végtelenség szuperlatívusaként értelmezhető jelentést. Ezt néhányan megtoldották a jövő irányába tett, B• kézformával kivitelezett mozzanattal. A szó szerinti sorrendet preferáló katolikus hívek pedig elsőként a mindenség, majd az örökkévalóság jeleinek összetételéből készítették el a 'mindörökké' szó tükröfordítását. Egy református hívő nem ezt a változatot használta, hanem a folytonosságot szimbolizáló, válltól test elé görgetett, két G kézforma váltott fázisú mozgásával létrehozott jelet.

• *Ámen*

Vannak olyan fogalmak, melyek teológiai értelmezésében nincs jelentős eltérés a felekezetek között, de a jelkincsben mégis az adott jelenség különböző aspektusai nyilvánulnak meg. Ilyen az 'ámen' kifejezés is. A héber אמן szó még a görög bibliafordításokban is eredeti alakjában szerepel. Radnóti Zoltán rabbi a "lehámin", vagyis „elhinni” szóból vezeti le, melynek gyökere többek közt a „hit” kifejezésben is megtalálható.³⁰³ Többféle értelemben, például megerősítésként vagy válaszként előfordul az Ószövetségben (4Móz 5,22; 5Móz 27,15; Neh 5,13; 1Kir 1,36; Jer 11,5; Jer 28,6; 1Krón 11,36) és az Újszövetségben (szinoptikusok evangéliumai, a levelekben és a Jelenések könyvében) is. Megkettőzött alakban szerepel többek közt Nehémiásnál (8,6) és a

³⁰³ RADNÓTI, <http://rabbi.zsinagoga.net/2019/02/10/miert-mondunk-amen-t-miert-sorozat-1/>, v. ö. Arcanum Keresztyén Bibliai Lexikon: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyen-bibliai-lexikon-C97B2/a-a-C97B4/amen-C9878/> (2025. 02. 09.)

zsoltárokbán, valamint János evangéliumában. Sok esetben doxológiát zár le, imádságok végén hangzik el. Mai jelentése „bizonyosan”, „igazán”, „úgy legyen”. A katolikus jelelésben

ÁMEN jelei: katolikus

református

baptista

kolozsvári református

a „lezárás” motívuma hangsúlyos³⁰⁴: passzív, nyitott tenyérre merőlegesen, egyenes mozdulattal érkezik az aktív kéz élére állított, szintén nyitott tenyere (B kézforma). A református jelhasználatban a mozdulat ugyanaz, de az aktív kéz nem B formájú, hanem Y, tehát a hüvelykujj és a kisujj vannak nyitva, a mutató-, középső és gyűrűsujjak pedig csukva. Ez egyúttal az „igaz”/ „igazság” fogalmak jele is, felekezettől függetlenül, hétköznapi kommunikáció alkalmával is. A baptista jel alapja szintén az eddigiek során ismertetett mozdulat, de ebben az esetben az aktív kéz kisujja is csukva marad, tehát csak a hüvelykujj nyitott (A• keréma). Bár a jel kivitelezésének nincs egyértelmű motivációja, feltehető, hogy szándékosan különül el más felekezetek megoldásaitól, vagy esetleg az amerikai jelnyelv ihlette. Néhány református és a Jehova Tanút képviselő hívő imára kulcsolt kezeket, vagy a két tenyeret összeérintő mozdulattal jelelték az áment, illetve a kolozsvári *Hitfogalmak jelszótára* is ezt az alakot részesíti előnyben.³⁰⁵

V.2.3, Az egyházi jelkincs kontrasztív vizsgálata

A vizsgált szöszedet ötven egyházi kifejezést tartalmaz, az elemek többféle szempont alapján kerültek kiválasztásra: a fogalmak egy része olyan jel, mely egy istentisztelet tolmácsolása közben egy jelnyelvi tolmács számára kihívás lehet (például 'farizeus', 'kegyelem', 'üdvösség'). Bizonyos terminusok azért szerepelnek a listában, mert a hallássérült hívek által feltételezhetően kevésbé ismert, ilyen szavak a 'mártír' vagy a 'közbenjárás'. Megint más jelek keresztyén hitünk megkerülhetetlen alapjait képezik ('feltámadás', 'bűn', 'megváltás'), ugyanakkor szándékosan mellőzzük a válogatásból azokat a szakszavakat, melyeknek jelnyelvi megformálása összetettebb körülírást, mélyebb teológiai magyarázatot

³⁰⁴ Ezt támasztja alá a Magyar Katolikus Lexikon is, mely szerint az ámen elsődleges definíciója szerint „záró, ill. nyomatékosító szó”. Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/A/amen.html> (2025. 02. 12.)

³⁰⁵ Vö. KORODI, KOZMA, 2003: 14

igényelne (mint a 'megigazulás', 'megszentelődés'). Az alábbiakban a hely szűke miatt az 50 lexémából húsz kerül bemutatásra.

Református egyházi jelek

ADAKOZÁS

A hallássérült személyek nem tekintik önmagukat fogyatékkal élőknek, és nem is mindig ők azok, akik az adakozás receptorainak szerepében tűnnek fel. Jakab Miklós lelkipásztor például megemlíti, hogy a vakmisszió nem látó tagjainak szánt programok megvalósítása olykor siket adakozók segítségével vált lehetővé. Az 1960/ 61. évi lelkészi beszámolójában a következőkkel indokolja a siketek anyagi támogatással kapcsolatos törekvéseit: *„siketjeink ugyanis nagyon szánják a vakot és segítenek, ha közülük valónak gyengül meg vagy vesz el a szeme világa, megható módon tájékoztatják sajátos tenyér- ábécés módszerrel és jeleléssel, mint munkatársak is bajtársiasan viselkednek az ilyenek iránt.”*³⁰⁶ A diakónia nemcsak a valamilyen akadályozottsággal, például érzékszervi fogyatékossgal élők felé való lehajlással jöhet létre, hanem Krisztusban egyenlőkként cserélődnek a segítő és segített fél szerepei. Ez jól illusztrálja, hogy nemcsak a siket emberek nyernek azzal, ha az egyház kiemelkedő figyelmet fordít rájuk, hanem az egyház is gazdagodik általuk, nem egyirányú kapcsolatról van szó, hanem kölcsönös viszonyrendszerről, melyben az együttérzés és az empátia fontossága rajzolódik ki.

A magyar jelnyelvben az 'adni' szó megfelelője egy változó tövű cselekvésjel. A jel iránya azokat a térbeli viszonyokat mutatja meg, melyeket a hangzó nyelv a részeshatározó rag segítségével fejez ki (a jel irányultságából látható, ki ad kinek). Ugyanannak a jelnek többszöri ismétlésével pedig a tevékenység folyamatosságát, időben elnyúlt voltát emelhetjük ki, mint amilyen például az angol hangzó nyelvben a present/ past continuous igeidők.

A református változatok kisebb egyéni különbséget mutatnak: a jelelők mindkét keze A> kézformát vesz fel (tehát a nyújtott hüvelykujjra körívesen rásimul a hajlított mutatóujj, a többi ujj pedig ökölbe csukódik), és a felebaráti kötelességként végzett, rászoruló körében történő osztást, osztogatást idéző jelet alkalmaznak. Közelebbről nem meghatározott, hogy

³⁰⁶ JAKAB Miklós 1960/61-ről szóló éves beszámolója az általa végzett missziós szolgálatokról a Budapest-Északi Református Egyházmegye Elnökségének, kelt: 1961. augusztus 10-én , 4. oldal (A dokumentum megtalálható Jakab Miklós hagyatékában, a Református Missziói Központban, 1151 Budapest, Alag u. 3.)

valamilyen tárgyi ajándékról vagy anyagi természetű felajánlásról van-e szó. Az egyik siket személy két kezét felváltva, a testtől kifelé irányulva körző mozdulatokat tesz. A másik adatközlő viszont a bal kezét többnyire mozdulatlanul maga előtt tartja, és az aktív kéz minden ismétlés előtt a passzív kéz által jelzett ponthoz tér vissza, innen mozdul előre egy félköríves pályát bejárva. A katolikusok jelelési stílusa is viszonylag egységes képet mutat, ötből négyen egy kézzel, szintén A> kézformával végeznek a szétosztásra emlékeztető mozgást. Csupán egyikük használta a reformátusoknál is megtalálható váltott tempójú, kétkezes jelet. A történelmi egyházak eddig vizsgált megközelítéseivel szemben a baptista megoldások többnyire a templomok perselyébe helyezett adományokat elevenítik fel. A bibliafordításban is résztvevő jelelő C formájú, passzív kezével jelzi a pénztartó edényt, aktív kezét kezdő pozícióban laza ökölbe fogja, de folyamatosan nyíló és újra záródó mozdulattal szórja a pénzt a másik kéz által megformált tartóba. Két jelelő B| alakzatot vesz fel (a mutatóujjat, a középső ujjat, a gyűrűsujjat és a kisujjat kézközépcsonttal összekötő ízület mentén hajlik meg a tenyér, a hüvelykujj pedig nyújtva simul a többi ujjhoz), és csuklóból fel-le irányuló, ismétlődő mozgást végez. Ez szimbolizálja az adomány urnába csúsztatását. A jel egykezes, maga a persely csak a képzeletben jelenik meg. Emellett az egyik baptista hívő a reformátusoknál és katolikusoknál már látott, szegények felé való adakozás jelét is felkínálja lehetséges alternatívaként.

Jehova tanúit képviselő adatközlő a valamelyest semleges töltetű adást kifejező cselekvésjelet megelőzően két mutatóujjával (G keréma), szimmetrikus mozgással szívformát jelez a mellkas megfelelő térszerkezetében. Ez a gesztus utalásként is értelmezhető 2Kor 9:7-re, mely a következőképpen fogalmaz: *„Mindenki úgy adjon, ahogyan előre eldöntötte szívében, ne kedvetlenül vagy kényszerűségből, mert „a jókedvű adakozót szereti Isten”*. Érdekes, hogy ez az apró, de olyan jelentőségteljes mozzanat, a „szívesen” vagy „szívből adás” mozdulata csak ennél az egy felekezetenél jelent meg a jelelők közül, ami azt mutatja, hogy bár sokszor társul negatív konnotáció a Jehova Tanúinak missziós módszereihez, mégis vannak elemek, amikből a többi felekezet is tanulhat, vagy amire követendő példaként tekinthet. A jel befejezése ebben az esetben is B| kézformával történik, a két kéz felváltva körző testtől kifelé.

ADVENT

A jelek többnyire kétféle megközelítéssel éltek az 'advent' megjelenítésekor: vagy az adventi koszorú képszerű szimbólumát³⁰⁷ ragadták meg, vagy pedig a szó latin eredetéből kiindulva –mely eljövetelet jelent-, a valamelyest nagyobb teológiai mélységről árulkodó várakozás mozzanatát emelték ki. Az egyik református adatközlő ezek együttes kombinációját alkalmazta: először a gyertyagyújtás (a passzív kéz fektetett G> formájú, a hüvelyk- és a mutatóujj utolsó ujjperce összeér, a többi ujj pedig zárva van- ez jelképezi a gyertya tönkjét. Az aktív kéz pedig F alakot vesz fel, ahol szintén a hüvelykujj és a mutatóujj formáz kört, a többi ujj viszont egyenesen nyújtva állnak, ez a gyufa ábrázolása. A két kéz összezsíptatott része találkozik az ujjbegyek tájékán, ahogy a kanócot íves mozdulattal érinti a gyújtó eszközt szimbolizáló kéz, majd a koszorú (az előzőekben a gyertyát megjelenítő kéz változatlan helyzetben marad, és a másik kéz L) kézformával ír le egy teljes kört a mozdulatlan kéz körül), végül pedig a 'várni' ige jeleiből tevődik össze a fogalom. Utóbbi egy bimanuális, szimmetrikus jel. A hüvelyk- és a mutatóujjak nyújtva vannak, L betű alakban állnak, a többi ujj pedig ökölbe van szorítva. Mindkét kéz hüvelykujjának vége a mellkas felső részét érinti ismétlődő, egyenes, határozott mozdulatokkal. A manuális megnyilvánulást erőteljes, egyértelműsítést segítő artikulációs kép kíséri. A másik református jelelő a mellkas magasságában mindkét kezét ökölbe szorítva (S kézformával), tükörszimmetrikus mozdulattal körívet ír le, a két kéz először a test közelében a hüvelykujjak felőli részen érintkezik, majd a test vonalától folyamatosan távolodva találkoznak újra az ököl kisujjak felőli oldalán. Ez szintén a koszorú alakját jeleníti meg, s megegyezik azzal a megoldással, melyet mind a négy baptista adatközlő alkalmazott.

Három katolikus férfi L) kézformával (a hüvelykujj nyújtva, a mutatóujj ívesen meghajlik, a többi ujj pedig ökölbe zárva áll) jelenítette meg a koszorú alakját, mindkét kézzel a kezdő- és végpontban találkozó félkörív segítségével. Egy további verzió ezt egészíti ki a várakozás már bemutatott jelével. Szintén szóösszetételt alkalmaz az ötödik hívő, aki C kerémával (az összes ujj C betű alakban hajlítva van) alkotta meg a koszorúformát, és külön figyelmet fordított G kézformával (☞) a megfelelő pontokon, egyenlő távolságban elhelyezkedő négy gyertya jelezésére is.

³⁰⁷ Ez a mára szorosan az adventi időszakhoz köthető jelkép viszonylag új találmány, hiszen Johann Hinrich Wichern (1808–1881), az empatikus lelkigondozóként híressé vált evangélikus teológus 1839-ben készített először adventi koszorút egy szekérkerékre rögzített kisebb, hús fehér és négy nagyobb piros színű gyertyából. A dísz a saját maga által alapított „vadóházban” állította fel, ahol minden nap egy újabb gyertyát meggyújtva a szociálisan rászoruló gyermekek számára illusztrálta vele, mennyi idő van még hátra karácsony ünnepéig. (ld. **Andreas THEURICH**/ Das Rauhe Haus: Das Rauhe Haus und der Adventskranz: Johann Hinrich Wichern als Erfinder, <https://www.rauheshaus.de/wir-fuer-sie/adventskranz/>, megtekintés dátuma: 2025.01.15)

APOSTOL

A protestáns jelvariánsok nagyjából megegyeznek, csupán néhány egyéni eltérés adódott. Mind a négy baptista és két református jelelő megoldása a Jézus korában gyakori jelenségnek számító hosszú szakállstílust formázza, amit vélhetően a tanítványok is viseltek. A jelhez csak egy kézre van szükség, mely 5) kézformájú (az ujjak lazán nyújtva, de a tenyérre merőlegesen állnak), és kezdetben az állat fogják közre az ujjak, majd egyenes vonalban lefelé tett mozdulat közben összezáródnak az ujjak (B> kézforma), az ujjak fokozatos összecsukódása a lefelé egyre vékonyodó arcszörzetet jelképezi. Az egyik református adatközlő ezt a jelkivitelezést megtoldotta a feje búbja körül Δ kézformával tett mozdulattal, ez egyébként Pál apostol névjele. A baptisták között egy férfi a szakáll jelelésén túl a BIZONYÍTÉK vagy TANÚ jelét is megfelelteti a Tizenkettő fogalmának (bimanuális jel, a két egymás felé néző tenyér egymásra merőleges, és csuklónál fogva egyszer vagy kétszer ütköznek). Ennek a jelnek az a motivációja, hogy az apostolok szemtanúi voltak Jézus feltámadásának. Erre a gondolatmenetre fektetnek nagy hangsúlyt a Jehova Tanúi is, amire nevük is rávilágít, az ehhez a felekezethez tartozó hívek maguk is Isten mellett tanúskodnak, és jelnyelven is a TANÚ jelét használják az apostol terminus lefedésére.

Érdekesség, hogy a szakállhoz társítható jelet eredetileg a katolikus felekezet használta, bár onnan mára kikopott, és másik jel terjedt el. Ötből csupán egy katolikus férfi maradt a SZAKÁLL jelénél. A többiek az apostolok egy másik kiegészítője, a püspökből által inspirált jelváltozatot alkalmazták: A kézformával ismétlődő körző mozdulatot tettek válluk magasságában. Némi félreértésre adhat okot, hogy a baptista hívek ugyanezt a jelet kizárólag Mózes személyére vonatkoztatják, érdemes a szájképet is figyelni az egyértelműsítés céljából.

ALÁZAT

A protestáns kultúrkörben gyakran bukkan fel az a kivitelezés, mely szerint mindkét kéz A• formát ölt (☞, a hüvelykujj nyújtott, a többi ökölbe zárt), a passzív kéz a mellkas előtt áll mozdulatlanul, a másik pedig kiindulási helyzetben vertikális vonalban közvetlenül felette. Innen egy félköríves pályát tesz meg az inaktív kezlet megkerülve, és a befejező pozícióban éppen a passzív kéz alá érkezik meg. A mozzanatban fizikailag is megjelenik a magyar hangzó nyelvbéli szó etimológiája, ami az 'alá' határozószóból képzett ige, jelentése pedig az

Istennel szembeni kicsinységünk felismerését takarja.³⁰⁸ Egyes jelnyelvi változatoknál az aktív kéz nem az egy helyben lévő kéz fölött, hanem mellőle kezd alásülyyedni. Ez a reprezentáció úgy is értelmezhető, hogy a passzív kéz jelképezi az Urat, a mozgó kéz pedig a teremtményt, az alárendelt embert. A megkérdezettek közül három baptista és egy református személy alkalmazta ezt a jelet.

Egy másik ábrázolási mód a felsőbbségnek való tiszteletadás momentumát emeli ki, egy baptista és egy katolikus hívő is így jeleli az alázat fogalmát. Ebben a jelben a B> kézforma szerepel, ami azt jelenti, hogy az összes ujj nyitva van szorosan egymás mellett, és az utolsó ujjpercnél összezsípjuk őket. Kétkezes, szimmetrikus mozdulatról van szó, mely a homlok környékéről indul ki ívesen felfelé. Eközben a kézfej önmagában is mozog: a jel kezdetén az ujjak befelé néznek a jelelő egyén arca felé, a felfelé távolodáskor viszont testtől is kifelé fordulnak. Hasonló gesztust tartalmaz a Jehova Tanúinak megoldása: itt B> keréma helyett B kézformát használ a jelelő, vagyis nyitott tenyerét az ajkak magasságában, az arc két oldalához emeli, az ujjak megközelítik vagy akár érintik az arcot, és csuklóból kifelé fordulnak. Ennek következtében a kezdetben talaj felé néző tenyerek a mozdulat végére az ég irányába néznek. A spanyol jelnyelvben ez az ADNI cselekvésjelnek felel meg. Így fejezi ki az ALÁZATot egy katolikus válaszdó is, azzal a különbséggel, hogy esetében egykezes jellel redukálódik a kivitelezés, a jelelés végén a passzív tenyérbe fekteti az aktív kezét. Elképzelhető, hogy ebben a változtatásban a külső körülmények befolyásolják, padon való elhelyezkedés miatt így volt kézenfekvőbb számára a jelelés, mint két kézzel.

Döntően katolikus testvéreknél látott kifejezés az, amikor az egyén mindkét B kézformájú nyitott tenyerét a mellkasára fekteti, majd a felsőtesttel együtt enyhén előre dönti, mintha hajlongana valaki előtt. Van, aki ugyanilyen mozzanat kíséretében nem kifelé dől, hanem ejtett vállakkal a saját testtartását húzza össze a jelelés közben. A videókon két esetben tűnik fel ez a kivitelezés. Egy további katolikus megformálás során A> kézformát³⁰⁹ vesz fel a kéz, a jel indításakor a tenyér befelé néz, aztán az arc középmagasságából ívesen kifordítjuk. Ennek végeredményeképpen csuklóból kifelé mozgatva a fej mellett ér véget ez az egykezes jelváltozat.

Egy református hölgy három elemből építette fel a fogalmat. Először a 'rendelni' vagy 'utasítani' jelentéssel bíró, változó tövű cselekvésjelet alkalmazta maga felé irányuló

³⁰⁸ A nyelvemlékek közül legkorábban az Assisi Ferenc legendáját elbeszélő Jókai- Kódexben találhatjuk meg a szót, például ebben a szövegkörnyezetben: „Es zent ferencznek alazatoft engeduen”. **P. BALÁZS János:** *Jókai-Kódex, XIV- XV. század, A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 26. oldal.

³⁰⁹ A nyitva álló hüvelykujjra körívesen rásimul a hajlított mutatóujj, és minden más ujjat ökölbe szorít a jelelő személy.

mozdulattal (így 'engem utasítanak', esetleg 'nekem parancsolnak' értelemben áll). A passzív kéz alkarját vízszintesen keresztbe fektetjük a test előtt, a G kézformájú aktív kéz pedig a test felé int egy határozott csuklómozdulattal. Ez után következik az elsősorban katolikusoknál leírt, mellkasra helyezett két tenyér és a test megdöntése. Végül az ELFOGADÁS/ VÁLLALÁS jelével zárul az összetétel: a mellkas előtt mindkét kéz 5-ös kerámát vesz fel, a tenyerek a talaj felé orientáltak. Ebből a nyitott állapotból az ujjak folyamatosan csukódnak össze B> kézformába, közben pedig a kezek is közelednek a testhez, a befejező pozícióban mindkét kéz a mellkason fekszik. A mozgulatsor azt a benyomást kelti, hogy egy kívülről jött rendeletnek engedelmeskedve az illető meghunyászkodik, lealacsonyítja magát, de ezt tudatos belátással, egyetértéssel teszi. A sokféle, önmagában is létező jel egymás mellé fűzése tehát az alázatosság komplex fogalmának különböző aspektusaira világít rá.

ATYA, FIÚ, SZENTLÉLEK

Két nagyobb különbséget tehetünk a fogalom jelelésekor: az egyik esetben a Szentháromság tagjainak tételes felsorolása jelenik meg, a másik pedig a *signum crucis* speciális mozzanata, melyet halló és nem halló katolikus hívek egyaránt használnak. A katolikus adatközlők között volt olyan, aki a formulával hitvallásban gyakran együtt szereplő „nevében, ámen.” kiegészítést is automatikusan hozzátette a jelelt anyaghoz. (Ehhez hasonló szokás, hogy a miséken elhangzó 'mea culpa' bűnvallás gyakorlata során sem elsősorban a szó szerinti jelentéstartalom mutatkozik meg a jelnyelvi megformálásban, hanem a liturgiát kísérő, mellkast ökölbe szorított kézzel ütögető, szimbolikus mozgulatsor.) A keresztvetést gyakorló hívek tehát kissé meghajlított tenyerük ujjbegyeivel érintik homlokukat, mellkasukat, bal, majd jobb oldalukat. Az elemeket egyesével megjelenítők az Atya jelét álltól homlok felé forduló, íves tenyérrel, a Fiú esetében a hajlított mutatóujj ujjperce kopogtatja a homlok aktív oldal felőli részét, és Szentlélek összetétellel dolgoztak. Utóbbi jelelésekor a szent fogalmának katolikus értelmezése jut kifejezésre (ld. SZENT szócikk), az egymás mellé szorított, nyújtott mutató- és középső ujjak (H kézforma) tesznek egy íves félkört a halánték körül a halántéknál, a Lelket pedig szívünkhöz érintett, nyújtott hüvelykujjal, és nyújtott mutatóujjunkkal hullámozó mozgulatot téve jelezhetjük.

A református és baptista hívek értelemszerűen külön jelelték a három isteni személyt. Ahogyan a Miatyánk elemzésénél már szóba került, az Atyát a protestáns sikek az apa jelével azonosítják (bajusz pödrését idéző mozgulat). Egy baptista adatközlő mindenki mástól eltérően ÚR jelére cserélte az ATYA jelét (de artikulációjában megőrizte az Atya szót). A Fiú

jele a katolikusok jelkivitelezéséhez hasonlít, a többség homlokán 180°-ban elforgatja G) kézformájú aktív kezét. Az egyik református jelelő ehelyett felmutat az Istennek kijelölt térszeletre, és erről a pontról két, talaj felé néző tenyerét ívesen maga elé húzza, melyben Krisztus közénk való eljövetele is kiábrázolódik. A SZENT jele felekezetünk felfogásában a tisztaság jelének felel meg, mutató- és középső ujjunk mindkét kezünkön nyújtott, az alsó kezünk statikus, a felső pedig kifelé söprögető mozgást végez. A baptisták esetében mindkét kéz F kézformájú (☞), melyeket vízszintes vonalban folyamatosan távolítunk egymástól, miközben saját tengelyükön csuklóból csavarodik a mozdulat (fényre utaló jel). A protestáns jelkincsben a LÉLEK jele is a katolikusoknál már leírt módon valósul meg a legtöbb esetben (L kézforma a mellkason, a mutató ujj fel- le „lebeg”). Érdekes, hogy négyből három baptista így jelelte a Szentháromság utolsó tagját, melynek oka valószínűleg az, hogy az eljelelendő terminusok listáján írásban így szerepelt, a negyedik baptista személy azonban megjegyezte, hogy az ő köreikben inkább a Szent Szellem megfogalmazás használatos, ekkor a passzív kéz C formájú, az aktív kéz a magasból indul, 5| kézformával, az ujjak nyújtva, egymástól laza távolságban, de a tenyérre merőlegesen állnak, és miközben a kéz csavarodva süllyed, és áthalad a passzív kéz C kézformáján, az ujjak pedig összecukódnak közben). Az egyik református hívő pedig Isten különböző személyeinek felsorolása után összegzésként feltünteti a SZENTHÁROMSÁG jelét is: ilyenkor szintén C formájú a passzív kéz, az aktív kéz efelett a hármas számot jelzi (nyújtott hüvelyk-, mutató- és középső ujjal), mely a passzív kéz takarásában összecukódik, és a C formából kiérve már csak egyes számot jelez, ebben a gesztusban pedig a teljes trinitástan benne lakozik, mely szerint „*Isten egylényegű, de háromszemélyű. (...) Isten tudtul adja atyaságát a Fiúban a Szentlélek által.*”³¹⁰

A Szentháromságot el nem ismerő felekezetek jelkincsében értelemszerűen nem jellemző annak tagjainak egymás melletti felsorolása, és mivel alkalmaikon nem hangzik el ilyen juxtapozíció, a videós anyaggyűjtésben sem kívántak szerepeltetni a tárgykörrel összefüggő terminusokat.

BŰN

A bűn fogalma olyan kardinális sarokpontja a keresztyén vallásnak, hogy minden felekezet képviselői egységesen jelelték. A szóban forgó jel egykezes, Y kézformájával (vagyis a hüvelykujjat és a kisujjat egyenesen kinyújtjuk, a többi ujj pedig csukva vannak)

³¹⁰ RAVASZ, 1990: 14-15

kétszer ismételten érintjük a test aktív kéz felőli oldalát a bordaívek végződésének magasságában vagy annál néhány centiméterrel feljebb vagy lejjebb. Néhányan markáns mimikával is kiegészítik a jelet, az arc a jelet tartalommal szemben megvetést, negatív érzelmeket kifejező hozzáállást tükröz. A jelnyelvi tolmácsoknál lehet differencia a jel kivitelezési helyében, amikor médiatolmácsolás során óvakodni kell tőle, hogy a rendelkezésre álló szűkösebb térben, a tolmácsbox keretein ne nyúljanak túl a mozdulatok. Ilyen esetben inkább a mellkas előtt jeleljük az egyébként a has oldalvonala felé jelzett lexémát. Egy református jelelőnél is előfordul, hogy ezt a régiót részesítette előnyben a megszokott pont helyett.

Baptista egyházi jelkincs

EVANGÉLIUM

Az EVANGÉLIUM jelét illetően a baptisták válasza a legeggyöntetűbb. Mindannyian a HÍR jelével illusztrálják a fogalmat, nyilvánvalóan az örömhírré utalva. A jelelő teste előtt középen, felfelé orientálva tartja ökleit kiinduláskor, ekkor a kezek egymás mellett vannak. Ebből a pozícióból az ökökben lévő ujjak folyamatosan nyílnak, miközben vízszintesen és a testtől kissé távolodva, előre felé is mozognak. A mozdulat Isten Igéjének egyre szélesebb körökhöz való eljutását szimbolizálja. Egy református hívő is átvette ezt a jelhasználatot.

Szintén szerepelhet hír (vagy szó) jelentéssel az a jel, melyet a Jehova Tanúja alkalmazott, aki egykezes jellel, F kézformával (✋) fejezte ki a fogalmat. A tenyere test felé néz, kezének hüvelyk- és mutatóujjával kört formázó része a száj előtt helyezkedik el, és innen egyenes vonalban előre halad.

Klasszikus református jel az, melyet felekezetünk másik adatközlője mutatott be, aki L) kézformával a jelelő kéztől távolabb eső vállát érintve átlós mozdulatot tesz, érkező helyzetben pedig az azonos oldal derekát érinti (maga gesztus olyan, mintha egy biztonsági övet csatolna be). Ez a jel az evangelisták által hordott, korabeli viseletnek állít emléket, mivel a képzőművészeti alkotásokon gyakran többretegű, lepelszerű ruhadarabokkal ábrázolják őket. Egy katolikus férfi is ezt a megoldást választotta.

A legnagyobb diverzitás a katolikus jelelők esetében áll fenn, a másik négy válaszadó is egymástól eltérő jelet alkalmazott. Egyikük az arc profilnézetben való éle mentén

homloktól állig hullámos vonalat tesz A• kézforma hüvelykujjával (☞). A jel valószínűleg azon a gesztuson alapszik, ahogyan a pap bizonyos szertartások alkalmával keresztet rajzol hüvelykujjával a hívek homlokára. Egy további katolikus siket is elfogadja ezt a jelvariánst, de emellett azt a verziót is javasolja, amikor az arcélen végighúzódo kéz nem áll meg az állnál, hanem a keresztvetés utolsó mozzanatában végződik a jel, a test két oldalát érintve. Egy másik férfi H kézformával (egymáshoz tapadó mutató- és középső ujjak) ír le keresztformát a test előtti semleges térben, fejmagasságban. Az utolsó személy nem evangéliumot jelelt, hanem evangélikust (jelnyelvben olykor előfordul, hogy a hasonló alakú szavakra azonos jellel utalnak, a hajdúsági jelnyelvi dialektusban például szokás december hónap jelét is Debrecen város jelével felváltani). Ez a jel az evangélikus lelkészek Lutherkabátját díszítő gallért szimbolizálja, mely a Tízparancsolatot tartalmazó két mózesi kőtáblát jelképezi. A jel kivitelezéséhez mindkét kezünk hüvelyk- és mutatóujját nyújtva tartjuk (L kézforma) a nyak környékén, és innen lefelé haladva fokozatosan záródnak az ujjak, a jel végén összecsippentjük a két ujj utolsó ujjpercét.

FARIZEUS

A FARIZEUS jelével kapcsolatban egy felekezeten belül is nagyobb egyéni eltérések figyelhetők meg, főként a református és a katolikus testvérek jelkészletében.

A legnagyobb egyetértés a baptisták jelkivitelezésében mutatkozik, akik bimanuális jellemzően 5) kézformát alkalmaznak. Mindkét kéz párhuzamosan halad lefelé a vállak vagy a torok irányából a mellkas alsó régiójáig vagy hasmagasságig. Három baptista személyen kívül egy református adatközlő is ezt a jelet említi. Egy másik református asszony is elfogadja ezt a jelet, de L) kerémával ismeri. A harmadik baptista jelelő az előzőektől annyiban különbözik, hogy a kezei L betűt formáznak (a mutatóujj és a hüvelyujj van nyújtva) és miközben lefelé mozognak a kezek, a két nyújtott ujjat összecsippenti az alany. Ez a mozdulat a hagyományos zsidó viseleten, a talliton szereplő függőleges, legelterjedtebb változatában fekete színű díszcsíkra vezethető vissza.

Három személy (egy református, egy katolikus és a Jehova Tanúja) választotta azt a viszonylag statikus jelet, amikor egy kézzel, 5) vagy V) kézformával érintik a homlok közepét. 5Móz 6:6-8 és 11:18 igeversekben a következő parancsokat olvashatjuk: „Fogadjátok azért a szívetekbe és lelketekbe ezeket az igéket, kössétek azokat jelként a kezetekre, és legyenek fejdíszként a homlokotokon”. Mivel a farizeusok törekedtek rá, hogy a Szentírás minden szavát betű szerint betartsák, az intelmek konkrét fizikai megvalósításaként

a textusokat egy bőrtokba helyezve rögzítették a fejükön (tefillin). A jelnyelvi megformálás erre a szokásra vezethető vissza, hiszen a képzőművészeti alkotásokon is gyakran találkozunk a siket hívek ezt a vonást kiemelő ábrázolásmóddal.

A katolikusok közül többen éltek a fonomimikai ábécé³¹¹ használatával, és pusztán az F kezdőbetű (B• kézformával legyező mozdulatokat tesznek az arc előtt) jelelésével rövidítik a fogalmat. A terminust más F betűvel kezdődő szavaktól a jelentőségteljes artikulációs kép segít elhatárolni. Idegen eredetű, vagy kevésbé ismert jelentésű szavak esetében kedvelt áthidaló megoldás a betűzés. Arra is akad példa, hogy az ábécé elemeit további, egyértelműsítő eszközökkel támogatják meg: egy katolikus férfi a fonomimikai F betű után L) kézformával jelenítette meg a ruhaszaggatást idéző, fent részletezett jelet.

Az eddig látottaktól eltérő, üde színfoltként tűnt fel az a szintén katolikus egyéntől származó egykezes jel, amikor B> kézformával érintjük a mellkast háromszög alakzatot leíró módon: először a mellkas aktív kéztől távolabbi, majd a közelebbi oldalát, végül pedig valamivel lejjebb a mellkas közepét. Bár a mozdulat négy helyett csak háromszor ismétlődik (a jelnyelvekben az ismétlésszám a gyorsabb kommunikáció érdekében háromnál jellemzően megáll), a jelkivitelezést a 4Móz 15:38-40 igeszakaszban leírt ruházat rojtja, a cicesz inspirálhatta.

Jelen dolgozat vizsgálati anyagának videós elemei tehát többnyire a farizeusok fizikai megjelenésének valamelyik látható jegyét ragadják meg, ami vizuális nyelvek esetében logikus jelalkotási módszer, hiszen az elvontabb tartalmak képszerű megjelenítése nagyobb kihívást jelent. A *Hitfogalmak jelszótára* azonban erre tesz kísérletet, a könyv által javasolt megoldás a külső helyett inkább belső tulajdonságokra koncentrál: a jelelő itt egyik kezét nyújtott ujjakkal (B kézforma) a szívájára fekteti, másik tenyerét magától erélyesen kitolja a kommunikációs partner irányába. A jel a Bibliához való ragaszkodást szimbolizálja, és arra buzdít, hogy mások is tegyenek így.³¹²

FELTÁMADÁS

³¹¹ A magyar jelnyelvben kétféle betűzési rendszer használatos. A daktil ábécé olyan elemekből áll, mely a betűk formájára emlékeztet. Alapja egy nemzetközi jelkészlet, melyet minden ország jelnyelve kiegészít a helyileg alkalmazott speciális karakterekkel ('á', 'ly', stb). Ezzel szemben a fonomimikai ábécé kifejezetten hungarikum, eredetileg gyógypedagógusok találták fel a siket gyermekek beszédoktatásának megsegítésére. Így például a 'g' betű jele a garatra mutat, ahol a gyerekek taktilis módon érzik a hang rezgését, míg az 'n' betű jele az orrcimpára helyezett mutatóujj, ahol a nazális hang zöngéje észlelhető. Személyenként eltérő, hogy melyik siket ember melyik ábécét preferálja, a tolmács ehhez alkalmazkodik. További információ: **HENGER-KOVÁCS**, 2005:17

³¹² **KORODI - KOZMA**, 2003:46

A feltámadás központi eleme a keresztyén felekezeteknek, ennek tükrében a jelkivitelezés is homogén képet mutat. A református, baptista, katolikus és Jehova Tanúi sikek legtöbbje azt a kétkezes jelet alkalmazta, amikor a test előtt fektetett, talaj felé néző nyitott tenyereket emelkedés közben felfelé fordítja a jelelő.

A kifejezést illetően éppen az egyéb esetekben inkább archaikus nyelvhasználathoz ragaszkodó katolikus felekezet az, mely a leginnovatívabbnak mondható, hiszen a bizonyos időszakonként rendre összejevő jelnyelvi műhely tagjai szándékosan igyekeztek a húsvét és feltámadás fogalmaira dogmatikai szempontokat jobban érvényesítő jelet találni (a húsvét egyházi értelmezését kiemelni, és az inkább folklórikus hagyományokból kialakult, locsolkodást megjelenítő profán húsvét jeltől markánsan elválasztani). Az új jel szintén tartalmazza az előzőekben részletezett mozdulatot, viszont hozzáteszi azt a mozzanatot, ahogyan a passzív, felfelé fordított tenyérre az aktív kéz V kézformával (✋) U alakot leírva, ujjbegyekkel érintve érkezik, azt szimbolizálja, ahogyan a személy felkeltéből talpra áll. Ezt a jelet egy katolikus és az egyik református hívő mutatta be.

JÉZUS

A tulajdonnév JÉZUS tekintetében úgy a nemzetközi, mint a felekezetközi jelkincs egyezést mutat: a kezek Δ kézformát vesznek fel (tehát az összes ujj nyújtva van, kivéve a középső ujj, ami a tenyérre merőlegesen hajlított pozícióban áll), a behajtott középső ujjak pedig felváltva megérintik a másik kéz tenyerének közepét, egészen pontosan ott, ahol Jézus kézfejein áthatoltak az Őt keresztfán rögzítő szögek. Ez jól tükrözi, hogy a keresztyénség különböző felekezetei egységesen váltsághalálát tartják Jézus legkiemelkedőbb művének.

KEGYELEM

A kegyelem sok esetben a „kapni” cselekvésjelből származik, de a hétköznapi jelhasználatától a kezdő helyzetben érzékeltetett magasság (abból a zónából indul a jel, ahol általában Istent is jeleljük), a jel speciális iránya különíti el (→ „felülről kap”).

Egy református és két baptista testvér kezeiket B• kézformában (minden ujj nyújtva van, és a hüvelykujj kivételével egymáshoz simulnak) tartva, az aktív oldal válla fölötti magasságából a test elé húzzák le ívesen. Egy baptista hívő szimmetrikus, bimanuális jelet alkalmazott, mindkét kezével B• kézformából indul, melyek test előtt lefelé haladnak, a mozdulat közben pedig nagyjából derékszögben meg is hajlanak, és végül B| kézformába (az

ujjak egyenesek, de a tenyérre merőlegesen állnak) érkeznek. Egy másik alternatíva szerint mindkét kéz B• kézformájú, de nem magasabb térszletekből indul a jel, hanem a test előtti síkban, és onnan boltívesen előrébb mozdulnak a kezek. A tenyerek a jel egésze alatt felfelé néznek, hasonlóképpen, mint az AJÁNLAT jelében.

Négy katolikus személy szintén B• kerémát használ, mindkét kéz az ég felé orientált, és két oldalról, felülről középre húzódik, amíg a mellkast is érintik a tenyerek kisujj felőli élei. Az ötödik adatközlő ugyanazt a jelet részesíti előnyben a könyörület és a kegyelem megformálásakor: egymásnak fordított tenyerei ki- be mozognak a test előtt, mintha imádkozna.

Egy református jelelő azonban a többi válaszadótól eltérően nem egyetlen jellel ábrázolta a kegyelem jelenségét, hanem a folyamatot nagyobb ívben feltáró körülírással. Ez a 1) BŰN (Y kézforma³¹³ hüvelykujja többször ismétlődve érinti a mellkas felső – középső részét), 2) ÉN (G keréma - ☞ - a mellkas közepére mutat egy határozott, egyszeri gesztussal), 3) BOCSÁNAT (kétkézes jel, a passzív oldal kézfejét a B• kézformájú aktív kéz nyújtott ujjai oda- vissza irányban ismételten érintik) és 4) IMÁDKOZÁS (egymásnak fordulnak a tenyerek, és összekulcsolódnak az ujjak) jelekből tevődik össze. A mozdulatsor Pál szavait juttathatja eszünkbe: „Mert a bűn zsoldja a halál, Isten kegyelmi ajándéka pedig az örök élet Krisztus Jézusban” (Róm6,23).

Katolikus egyházi jelek

KÖZBENJÁRÁS

A közbenjárás egy olyan jelenség, melynek teológiai jelentését a vallásban jártas siketek ismerhetik ugyan, de magát a szót nagyon ritkán alkalmazzák, sokan inkább körülírással élnek. A megkérdezett hallássérült személyek válaszai széles palettán mozognak. Voltak, akik tisztában voltak a terminussal és különösebb elgondolkodás nélkül azonnal tudtak találó vizuális megfelelőt jelelni hozzá. Volt, aki a fogalom tisztázása után több jelből álló magyarázatot adott (és ezzel a jelelés címzettjeit is edukálta). Mások a hangzó nyelvi kifejezést szorosan követve szó szerint a 'közben', mint határozószó vagy névutó és 'járás',

³¹³ Y kézforma: a hüvelyk- és a kisujj vannak nyitva, minden más ujj csukva.

mint helyváltoztatás, sétálás jelek összetételeként jelelték, de olyan adatközlő is akadt, aki inkább elhagyta ezt a jelet a listából, mivel egyáltalán nem használja a szót.

Az első baptista válaszdó a SEGÍTSÉG jelének feleltette meg a fogalmat (de az artikulációban a közbenjárás szót társította a jelhez). A kétkézes jelben mindkét kéz H kézformát vesz fel, vagyis a mutató- és a középső ujjak vannak nyújtva és egymáshoz zárva, míg a többi ujj ökölben van. A két kéz nyújtott ujjait keresztbe tesszük, az aktív kéz helyezkedik el felül. A mozdulat a test előtt indul, a kezek egyenes vonalban távolodnak a jelelést befogadó néző felé (a SEGÍTSÉG jelének iránya változó, mindig a segítőtől a segített fél felé mutat). A baptista jelelők egyike kihagyta ezt a jelet. Ketten a szó szerinti kompozitumot is elfogadják a KÖZBENJÁRÁS jeleként. A 'közben' előtag esetében a passzív kéz B• kézformájú (minden ujj nyújtva van, de a mutatóujjaktól a kisujjig egymáshoz simulnak az ujjak), az aktív kéz pedig V kerémát (☞) vesz fel, és a hüvelyk- és mutatóujj közötti rés felől ráillesztjük a passzív kéz egymáshoz zárt ujjaira. A jel második részét alkotó járást kétféle kézformával valósíthatjuk meg. Vagy mindkét kezet H) kézformában (a mutató- és a középső ujjak nyújtva állnak, de az első ujjpercnél derékszögben behajlanak) tartjuk, és mellkas elöl rézsútosan kifelé mozognak felváltva (ezt a jelet használta egy református férfi is). Ugyanezt a mozdulatot G kézformával (☞) is véghezvihetjük, a baptistákon kívül ezt a jelet alkalmazta négy katolikus hívő is. Az ötödik katolikus adatközlő pedig csak a G kézformával jelzett járás mozdulatát jelelte, a jel első részét képező 'közben' eleme nélkül.

Alaposan átgondolva a közbenjárás teológiai jelentőségét, egy református hölgy a következő körülírást, illetve fogalommagyarázatot adta: mindkét kéz 5-ös kézformájú (☞) és a tenyerek a föld felé orientáltak. A két kéz egyvonalban, néhány centiméterrel egymás felett helyezkedik el, és az ujjak fel-le mozgatásával egymáson „lebegnek”. Ez a mozdulatsor mozgolódó tömegre, embercsoportra utal. Ezután az aktív kéz G kézformát vesz fel, az ég (vagy fenti térszelet) irányába mutat, mely Isten jelének is kivitelezési helye, és innen ívesen lefelé mutat a kéz, a passzív kézzel jelzett „tömeg” mellé áll, majd újra tömeget formáz mind a két kéz, mint a nyitóképben. Az utolsó mozzanatban a jelelő testéhez képest kissé jobbra a SEGÍTSÉG jelét láthatjuk, amivel a síkban egy teljes kört ír le, mellyel nyomatékosítja, hogy a segítségnyújtás a tömegben összegyűltek minden tagjára érvényes.

Egy baptista férfi a fogalom valódi értelmét visszaadva, a közvetítői szerep térbeli kirajzolódásaként G kézformával (☞) először Istenre mutat, onnan saját magára, és végül a jelelést befogadó nézőre. Hasonló gondolatmenet húzódik meg a Jehova Tanúinak megoldásában is, bár más kézformát használ a jelelő és ellentétes az irány: mindkét kéz F kézformájú (☞), a passzív kéz viszonyítási pontként megáll a test előtt, az aktív kéz

szimmetrikusan először ezt érinti, majd egyenesen kifelé mutat először a jelelés nézője felé, aztán Isten felé.

KRISZTUS

A katolikus siketek egyhangúan úgy jelelik Krisztust, ahogyan két kezét a magasba emelve áldást osztja tanítványainak. Ez a mozzanat képzőművészeti alkotásokon is gyakran látható. A jelkivitelezés során mindkét tenyér nyitott, az ujjak egymás mellé zártak, a jelelést befogadók felé néznek a kezek, és a fej mellől kissé előremozdulnak, vagy csak statikusan felemelkednek és megőrzik ezt a pozíciót. Egyikük Jézus jelével is kiegészíti, mivel sokszor együtt szerepelnek.

A baptista közösségben KRISZTUS jele hosszas formálódás után érte el mai alakját. Eleinte az amerikai baptisták hatása volt tetten érhető, akik C kézformával (minden ujj C betűt formáz ívesen meghajolva, -ez az angol Christ szó kezdőbetűje, amerikai jelnyelvben gyakran alkotnak névjeleket az adott terminus daktil kezdőbetűjével) először az aktív kézhez képest ellentétes vállukat érintették meg, majd pedig átlósan lefelé haladva az azonos oldalt deréktájon. Ez a Krisztus vállán átvett ruházat textilredőire utaló jel. Ezt a sűrű kapcsolattartás nyomán átvették a magyar baptisták, de honosított változatban, a daktil ábécé K betűjével valósították meg a KRISZTUS jelét. Vannak olyan baptisták, akik továbbra is ezt a variánst alkalmazzák, jelen videós anyaggyűjtésben egy fő, (valamint általánosan a református siketek között is elterjedt, de a megkérdezett reformátusok ebben a vizsgálatban más megoldást választottak). Később, a bibliafordítási projekt újabb fordulatot hozott a jelhasználatban, ahol egyre hangsúlyosabb szerephez jutott a teológiai interpretáció kinyilvánítása. Immár két összetevőből áll a baptisták legújabb KRISZTUS jele: először a jön (~jövendő, eljövétel) cselekvésjelet realizálják G kézformával (nyújtott mutatóujj, a többi ökölbe zárt), ahogyan a (Mennyből) ereszkedik, és megáll a jelelő teste előtti semleges térben, ezt pedig a KIRÁLY jele követi az 5) formát felvevő kéz (nyitott tenyér, de az ujjak ívesen meghajlanak). Ezzel a kéztartással az ujjbegyek felől érintik a fejtetőt, és innen távolodik a kéz, ez az uralkodók koronáját jelképezi. Mindkét bibliafordításban érdekelt baptista adatközlő és egy református jelelő is ezt a jelet preferálja. A másik református adatközlő szintén Krisztus viseletéből indult ki, de a fent leírt mozdulatot L) kézformával hajtotta végre. Egy baptista férfi bizonytalan volt KRISZTUS jelében, így ehelyett is Jézust jelelt.

A Jehova Tanúi nem ismerik el Krisztus isteni mivoltát, Istennel való egylényegűségét. Bár fontos személynek tekintik, olvasatukban Krisztus az első teremtet

ember, a jelelő Jézus sebhelyeire vonatkozó, egyetemes jelét használta. Értelmezésük szerint Jézus feltámadása is pusztán szellemének továbbélését jelenti.

MÁRTÍR

Talán a legnagyobb kihívást jelentő kifejezés. Néhány adatközlő még sosem találkozott ezzel a szóval, számukra István vértanú vagy Jézus halála történetének felelevenítésével világítottunk rá a fogalom lényegére. A 'mártír' szót ritkán használják a hallássérült személyek közösségében egymás között, legtöbbször tömör körülírást prezentáltak a megkérdezettek, melyek a mártírság egy-egy kiemelkedő aspektusára fókuszálnak (ezek lehetnek többek között a büntelenség, elhalálozás különféle módjai, önkéntes döntés, önátadás, illetve a felsorolt elemek kombinációi). A végeredmény meglehetősen nagy diverzitást mutat, még ha a szó értelmezése azonos is.

Egy felekezeten belül is színes változatosság tapasztalható, erre kitűnő példa a baptista jelgyűjtemény. A neoprotestáns egyház minden képviselője máshonnan közelítette meg a jelenséget, és volt, aki több, számára egyformán elfogadható jelet sorolt fel. Egyikük először mindkét kezét A• (☞) formában tartja, a kézhát néz felfelé, a hüvelykujjak felől egymás felé fordulnak a kezek, és a test érintése nélkül a mellkason csupán jelképes hatótávon párhuzamosan lefelé mozognak. Ez a nem ismétlődő, rövid mozzanat a SZENVEDÉS jelére utalhat, bár annak klasszikus kivitelezése során nem egyszerre, hanem felváltva, testet érintve és nagyobb ívben mozognak a kezek (akár a has magasságáig is lehúzódhatnak). Ez az elem gyorsan átalakul 5-ös kézformába (☞), kinyílnak az A• kerémában még ökölbe szorított ujjak is, és mindkét 5-ös alakú kéz tenyere a jelelést befogadó fél felé lesz nyitott. A záró kép arra emlékeztet, hogy az egyén megadja, átadja magát. A szájképben a 'mártír' szó jelenik meg. Egy másik baptista jelelő mindkét kezével 5-ös kézformát vesz fel és testét fel-lesimítja (ehhez a 'test' szót artikulálja), majd kezeit átmenetileg ökölbe zárja (S keréma), melyek B• kézformákba alakulnak át (minden ujj nyitva, és a mutatóujjtól a kisujjig egymáshoz simulnak), a két kéz tenyere az ég felé orientálódik és a test előtt hastól a fejmagasságig emelkednek. Utóbbi a FELAJÁNLÁS/ FELÁLDOZÁS jele. További baptista megoldás az, amikor az ügyesebbik kéz S kézformával (ökölbe zárul minden ujj) ledöfésre utaló mozdulatot tesz, mely a -valamilyen szűrőeszközzel, például késsel vagy karddal történő- MEGÖLÉS, GYILKOSSÁG jele, ami a jelelő saját teste felé irányul. Ezután mindkét kéz F kézformát (☞) ölt, és a karok a mellkason keresztezik egymást – ez a kétkezes jel magát a halált jelenti, de az

artikulációban mártír szerepel, nem az egyes jelekhez tartozó önálló jelentés. Ez a verzió az önfeláldozás motívuma helyett tehát inkább a kívülről kezdeményezett erőszakos behatást illusztrálja. A jelnyelvben a halál fogalmának érzékeltetésére többféle alternatíva áll rendelkezésre. Az elhunytak mellkasán keresztbe fektetett karok már egyes ókori civilizációkban, például a Mezopotámia déli részein Kr. e. 10. században letelepedő, majd a babilóniaiakhoz asszimilálódó kháldok körében is megszokott elrendezési mód volt. A karok X-et formázó helyzete valószínűleg az egyiptomi kultúra közvetítésével került a köztudatba, Oziriszt, a holt lelkek birodalma fölött uralkodó istent gyakran ábrázolták ezzel a kéztartással, s ennek nyomán a befolyásos fáraókat is egymáson kereszttezett karokkal balzsamozták be, számos múmia tanúskodik erről a pozícióról. A gyakorlat egyre jobban elterjedt, a ptolemaiوسي korban már kevésbé jelentős személyeket is így helyeztek örök nyugalomra.³¹⁴ Az imént bemutatott jel is ezt a gesztust őrzi, a magyar jelnyelvben széles körben elterjedt a HALÁL jelének ez a változata, nemcsak egyházi kontextusban található meg. Az utolsó baptista jelelő az alábbi lehetőségeket részesíti előnyben: a passzív kéz fektetett alkarjának könyök tája alatt az aktív kéz A• kézformával (☞) húz egy rövid vonalat. A passzív karral az aktív kéz hüvelykujja érintkezik balról jobbra. Ezt a jelet egészíti ki még a SZEMÉLY jele, amiben csak egy kéz működik közre: a címzett felé néző tenyérrel, L) kézformával (a hüvelykujj és a mutatóujj olyan formán hajlanak meg, mintha egy szögletes zárójelet mintáznának, a többi ökölbe zárt) húzunk egy függőleges vonalat. A mártírság jelelésére javasolt másik opció a feliratban és az artikulációban is feltüntetett ÁRTATLAN ÁLDOZAT jele. Az ártatlanságot a torkot vagy garat környékét kétszer megérintő B> kézforma (minden ujj egyenes, de töből úgy vannak meghajlítva a tenyérre merőlegesen, hogy az utolsó ujjpercek csúcsosan összeérnek; egykezes jel) hivatott demonstrálni, míg az ÁLDOZAT jelét korábban már láthattuk, mindkét tenyér felfelé néző B• kézformájú és szimmetrikusan felemelkedik. Ehhez a jelösszetételhez is társul a SZEMÉLY jele.

Egy katolikus adatközlő a máglyahalál képét idézi fel (ilyen sorsra jutott például Husz János vagy Jeanne d'Arc is, akinek filmművészeti alkotásokban vagy festményeken, tehát vizuális platformokon alaposan megörökített esete a siketek érdeklődésére is számot tarthat). A jelkivitelezés a következő: a jelelő egymás felé forduló kezei 4-es kézformájúak (a hüvelykujja tenyér felé be van hajlítva, a többi ujj egymástól távolabb helyezkedik el, de mind egyenesek), ujjjaival váltott tempóban előre- hátra hajló mozdulatot tesz, ami a tűz lobogását

³¹⁴ Ld. APRIM, 2000: *The A to Z of the ancient Chaldeans and their relation to modern Chaldeans*, <https://www.atour.com/education/20001021a.html> (2024.07.25) és FLOREK, 2016: *Afterlife: Missing Bones*, <https://australian.museum/blog-archive/science/afterlife-missing-bones/> (2024.07.25)

hivatott jelezni. A két kéz a test előtti síkban emelkedik, ahogy a lángnyelvek egyre magasabbra csapnak a halálraítélt személyen. Egy másik katolikus testvér a görög μάρτυς szó magyar fordításából indult ki, vértanút jelelt. Jelnyelvi megfelelőjeként a VÉR (a passzív kéz könyök hajlatának vénája felett helyezkedik el az aktív kéz 4-es kézformában, és innen a vér áramlását imitáló, az előzőekben már látott, ujjak felváltott lebegtetésével halad nagyjából az alkar közepéig) és TANÚ (MINDKÉT KÉZ 5-ös kézformában -- van, és a két csukló éleit merőlegesen egymáshoz érintjük) jeleket alkalmazta. Két katolikus férfi nem bonyolódott a fogalom vizuális értelmezésének részleteibe, az idegenszavaknál bevett megoldásra hagytakoztak, amikor éppen „kéznél lévő” jel hiányában lebetűzik a terminust. Ebben az esetben a gyorsabb teljesítés érdekében a magánhangzókat kihagyva, a magyar fonomimikai ábécé M, R, T, és R betűit láthatjuk.

Egy református adatközlő három jel összetételéből alkotta meg a mártír fogalmát. Az első elem az ÉN jele (G kézforma -- mutatóujját egyszer érinti a mellkashoz). A második összetevő a VÁLLAL cselekvésjele, mely bimanuális, tükörszimmetrikus jel, induló pozícióban a mellkas előtt lazán tartott, talaj felé néző 5-ös kézformából (minden ujj nyújtva és egymást nem érintik) az ujjak összecsukódnak, B> kézformába fejlődnek (az ujjak egyenesek, de az utolsó ujjpercek egy pontban találkoznak), és a kezek a hüvelykujj élénél fogva érinthetik is a jelelő személy mellkasát. A sor a SZENVED/ SZENVEDÉS jelével zárul, ez egy váltott szimmetrikus jel, mindkét kéz A• kerémát () vesz fel, és a kezek a test feléjük eső oldalán felváltva csuklóból ívesen mozgatva lefelé húzódnak válltól a mellkas alsó zónájáig. A lefelé mozgás közben a hüvelykujjak érintik a testet. A jelegyüttest kísérő artikulációs képben is az 'én', 'vállal' és 'szenvedés' szavak olvashatók le.

A Jehova Tanúinak látásmódja hasonlóképpen az önkéntes döntés lehetőségére fókuszál: az artikulációban is megjelenő HALÁL és VÁLLAL elemekből tevődik össze a jel. A jel első részeként D kézformájú (a mutatóujj egyenesen nyújtva van, a többi ujj hegye O betűt formázva érintkeznek) karok keresztezik egymást a mellkason. A vállalást (és elfogadást) is jelentő második szegmens a református ábrázolásban is megtalálható 5-ös kézformából B> kerémára változtatott jel.

Egy katolikus és egy református hívő semmilyen formában nem használja a kifejezést, így eltekintettek a jelelésétől.

MEGVÁLTÁS

„Mert az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért.” Mk 10,45

Általában a CSERE/ CSERÉLNI, VÁLTÁS/ VÁLTOZÁS/ VÁLTOZIK/ VÁLTOZTATNI cselekvésjelek képezik a megváltás jelnyelvi megformálásának az alapját. Ennek megfelelően a református adatközlők a következő módon fejezték ki a terminust: egyikük mindkét kezét A> kézformában (a hüvelykujj nyújtva van, a mutatóujj az ujjperceknél meghajlítva körbeveszi a hüvelykujjat, a többi ujjat ökölbe szorítjuk) tartja. Kezdő pozícióban a mellkas előtti térben az egyik kéz befelé, a másik kifelé néz, a kezek csukló mentén elcsavarodnak, mintha helyet cserélnének, érkezéskor a csuklók keresztezik egymást, és a kezdetben kifelé néző kéz fordul befelé és a másik kifelé. Ez egyéb szövegkörnyezetben a VÁLTOZÁS jele. Egy baptista és három katolikus jelelő választása is erre a megoldásra esett. Felekezetünk másik képviselője ugyanúgy A> kézformát használ, azonban nem jobbra- balra mozog, mint az előző esetben, hanem a test tengelyéhez viszonyítva előre és hátra. A kiinduláskor előrébb lévő kéz mozdul hátra, az eredetileg hátul álló kéz pedig előre, mindeközben a két kéz egymás körül ír le körformát. Ez a CSERE jele, melyet a reformátusságon kívül pontosan így alkalmazott egy baptista férfi is. Egy további lehetőség, ami a református közegben merült fel, a jelenség teljes jelenetként való ábrázolása: az első kép egy bűnös, zúgolódó embercsoportot jelenít meg (a BŰN jelét Y kézformával jelzi az adatközlő, mely során csak a hüvelyk- és a kisujj van nyitva, a többi ujj ökölben van, és a hüvelykujj érinti a mellkast. Ezután egymás felett kissé ideges mozdulatokkal lebegtetett 5-ös kézformák - - szimbolizálják az egybegyűlt embereket). A következő mozzanatban a Krisztus eljövételét láthatjuk, a jelelő jobb válla felőli, magasabb térpontból indítja az aktív kéz Jézust jelképező, felfelé tartott mutatóujját (G kézforma,) , miközben a passzív kéz továbbra is az előző jelből kitartott 5-ös kerémával illusztrálja a tömeget. A G kézformájú kéz a csoport mellé helyezkedik. Ezután a tisztítás jele következik, ami több térpontban ismétlődik (ez a cselekvés folyamatosságát, többször lezajló voltát jelenti), a jelelő személy bal oldalán, közepén, végül pedig a jobb oldalon. Mindkét kéz H kézformájú (a mutató- és a középső ujjak nyitva vannak, és egymáshoz simulnak, a többi ujj csukva), az aktív kéz van felül, és az ujjak az alatta lévő kéz ujjain testtől kifelé irányuló, „sepregető” mozdulatokat tesz. A záró epizódban ismét az embertömeg szerepel 5-ös kerémák által, de a mimika az első képben ehhez a jelhez társuló aggodalmas arckifejezés helyett derűsebb, kiegyensúlyozottságot sugall, a tömeg jelét pedig lassabban lebegő, békésebben tartott kezekkel jeleli az adatközlő, már nyoma sincs a kezdeti háborgásnak.

Két baptista hívő és egy Jehova Tanúja szintén úgy jelelte a megváltást, mint a cserét, de esetükben F kézformájú (✎) mindkét kéz, a kezek kört formázó része fektetett a talajhoz képest, a nyújtott ujjak néznek egymás felé a két kézen. A külső kéz indul befelé, a testhez közelebbi kifelé.

Az előzőektől eltérő katolikus sajátosság, hogy a szöveghűség érdekében olykor a jelnyelvtől kissé idegen struktúrák használatánál maradnak. Két katolikus személy is szükségét érezte, hogy az eddig elemzett alapjelhez hozzáillessze a 'meg' előtagot, annak ellenére, hogy a jelnyelvekben az igekötők jelentése legtöbbször nem egy külön jelben, hanem az adott jelekbe beépülve, a mozdulat irányában mutatkozik meg. Az egyik adatközlő a passzív tenyerébe érintette B| kézformájú (az ujjak egyenesen állnak, de a mutatóujjtól a kisujjig a tenyérhez képest merőlegesek) aktív kezének ujjvégeit, ez a részlet jelzi a 'meg-' igekötőt. Ezután következett A> kézformával a CSERE jele (ld. fentebb). A másik igekötőre is kitérő jelelő mindkét kezét G kézformában (✎) tartja, és nyújtott mutatóujjait egymáson keresztezi, fizikailag is plusz- jelet rajzolva. A második elem esetében a VÁLTÁS jele A> kézformával, melyek a csukló mentén forognak el, de a két csukló nem érintkezik, csak a kézfejek fekszenek egymásra a jel befejező pozíciójában.

MESSIÁS

A protestáns változatok leginkább várva várt szabadítóként, megváltóként ábrázolják a Messiás kifejezését. Két baptista bibliafordító egykezes jelet használt az alábbiak szerint: az eredendően bimanuális választ/ választás/ kiválasztott cselekvésjel alkotja a jelösszetétel első tagját, de csak az ügyesebbik kéz vesz részt a folyamatban. A kiindulási helyzetben ΔII kézformájú a kézfej (a mutató-, a gyűrűs- és a kisujj a tenyér síkjában nyújtottak, a hüvelyk- és a középső ujj szintén egyenesek, de többől a tenyérre merőlegesen állnak), a tenyér a talaj felé orientált és egy rövid felfelé húzódó mozdulatot tesz, miközben a hüvelyk- és a középső ujj utolsó ujjperceit összecsapják (így befejezéskor Δ> alakú a kéz). Mindennek kivitelezési helye a fej melletti tér, előrevetítve, hogy a Messiás a mennyből érkezik majd. Ugyanez a kéz ugyanezen a térponton formálódik át G kézformába (✎): következik a jel második összetevője, az ELJÖVETEL/ JÖN jele. A feltartott mutatóujj Krisztust szimbolizálja, és a fej jobb oldala felől (hiszen az Apostoli Hitvallás is említi, hogy „ott ül a mindenható Atya Isten jobbján”,) érkezik a mellkas vagy váll elé. Egy másik baptista jelelő artikulációjából és kézmozdulataiból is azt olvashatjuk ki, hogy „újból jön”. Az első elemként alkalmazott újra jele kétkezes, a passzív kéz lazán, kézháttal kifelé tartott B• kézformájú (minden ujj nyújtva

van, és a mutatóujjtól a kisujjig egymáshoz simulnak). Az aktív kezét is B• kerémában tartjuk ugyanúgy kézháttal kifelé, az aktív kéz a passzív kéz tenyeréből „bújik elő”. Az aktív kéz ujjai a passzív tenyér élétől indulnak, és a mutatóujj felőli élénél bukkannak fel a jelelést szemlélők számára. A jel második tagja ugyanúgy álló G kézformával kivitelezett ELJÖVETEL jele, mint az először ismertetett jelváltozatnál, de a jobb váll felől a test előtti középső síkba érkezik, tehát nagyobb ívben valósul meg, mint a fenti példában. Szintén baptista személy javasolta az a jelvariációt, melynek előtagja az ELJÖN jele G kézformával, utána viszont szabadításra vonatkozó gesztus szerepel. Ekkor mindkét kéz S kézformájú (ökölbe vannak szorítva), kiinduláskor az öklök test felé néznek, a csuklók keresztezik egymást, majd a karok a karok ívesen kitárulnak. Érkező helyzetben az öklök már kifelé néznek, a karok a test mellett helyezkednek el, az öklök hozzávetőleg a vállakkal egy magasságában.

A két református adatközlő közül az egyik személy újra a körülírás eszközével élt: a nyitó képben ismét 5-ös kézformával (✋) jelzett embercsoport fogadja a nézőket. A két kézfej egymás felett tesz körző mozdulatokat, miközben mindkét kéz ujjai fel-le mozognak, ez illusztrálja a mozgolódó csődületet. A következő mozzanatban a probléma jele tárul elénk, mely egy váltott szimmetrikus, kétkezes jel: a két kéz B> formájú (az összes ujj nyitva van és egymáshoz tapad, de a tenyérre merőlegesek, az utolsó ujjpercnél összeérnek). A kezek ujjvégei egymás felé néznek és érintik is egymást. Könyökből forgatjuk mindkét kezét egymással ellentétes irányban. Az újabb momentum azt mutatja, ahogy a passzív kéz 5-ös kézformával ismét az embereket ábrázolja, az aktív kéz pedig G kerémával (✌) a magasból, jobbról aláereszkedik, és a tömeg mellé áll, a valódi, jézusi lelkigondozás vonásait idézve. Rövid időre újból azt látjuk, ahogy a két kéz az összegyűlt tömeget jeleníti meg, ezúttal a két kéz egymás mellett dolgozik. A jelenet következő fázisában egy kéz megmarad ebben a helyzetében, míg a másik kéz több térponton, balra, középen, és jobbra ismétlődően a „Ki?” kérdőszónak megfelelő jelet formázza, csodálkozó- kérdő mimika kíséretében. A záró képben mindkét kéz F kézformájú (✋), a test előtt a kezek kör alakú része találkozik egymással, és egyenes, vízszintes vonalban, szimmetrikusan távolodnak egymástól a test két oldala felé. Ez a 'jó' melléknév középfokú alakjának jele (jobb). A szájképről is a 'jobb' szó olvasható le, a melléknévfokozás tényére pedig a mimika világít rá, ami az eddigi jeleknél alkalmazott arcjátékhoz képest sokkal vidámabb, pozitívabb. Az utolsó jel még egyszer a tömeget festi le, ami immár nyugodtabb magatartást tanúsít. A másik református jelelő konkrétabb jel hiányában a betűzést választja, arcán a fonomimikai M betű jelenik meg, és Messiást artikulál a mozdulathoz.

Volt, aki etimológiai szempontokat vett figyelembe a jelnyelvi megformálás esetében. Maga a Messiás szó a héber מָשִׁיחַ (görög fordításban Χριστός) kifejezésből származik, melynek jelentése felkent.³¹⁵ A Jehova Tanúja ennek megfelelően ugyanúgy jelelte a Messiást, mint a felkent fogalmát (a jelelő feje felé fordított nyitott tenyerét homlokához emeli, és balról jobbra végighúzza rajta az ujjait), de az artikulációs szájkép a Messiás szót mutatja.

Két katolikus férfi alkalmazta az ÚR jelét, mint a Messiás fogalmának jelnyelvi megfelelőjét.³¹⁶ Mindketten egykezes, H kézformával (a mutató- és a középsőujj vannak nyújtva, egymáshoz szorítva, a többi ujj pedig ökölbe csukódik) létrehozott jelet használtak. Az egyik jelelő a fej melletti térbe, a testtől kissé távolabb helyezi H kerémájú kezét, ujjai felfelé néznek, a tenyér pedig testtől kifelé. Ezután egy csavart mozdulatot tesz: ívesen behajlítja a kezét oly módon, hogy a mozdulat végén befelé néz a kéz, a jel végén a halánték környékéhez érkezik a kéz. A másik férfi ugyanezt az íves, csavarodó mozdulatot éppen fordítva viszi véghez: esetében a kéz kiinduló pozícióban a halántékot érintve, befelé néz, és onnan fordul ki a jelelést befogadó nézők felé. Egy további katolikus hívő Messiást artikulál, de Megváltót jelel ugyanazzal a mozdulattal, mint a MEGVÁLTÁS címszónál látható volt, azzal a különbséggel, hogy most nem jeleli ki a „meg” igekötőt (ugyanő a megváltásnál külön jelben hozzatette). Egy katolikus jelelő a Messiás esetében is a betűzés nyújtotta alternatívánál maradt, M és S betűket formázott fonomimikai ábécé segítségével. Egy katolikus válaszdó nem emlékezik a Messiás általa hivatalosnak tartott jelére, végül csak „személy”-t jelel L) kézformával (a hüvelykujj és a mutatóujj szögletes zárójel- szerűen hajlik meg, a többi ujj csukva van, ezzel húzunk egy függőleges vonalat) és Messiást artikulál.

PÜNKÖSD

A felkért személyek által alkalmazott jelek kétféle alapjel különböző változatai. Az első jelcsoportba a baptisták és baptista testvérekkel kapcsolatban álló reformátusok megoldásai, amik a következő Igén alapszanak: *„Amikor eljött a pünkösöd napja, és mindnyájan együtt voltak ugyanazon a helyen, hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás*

³¹⁵ Strong's Hebrew Bible, 4899. *mashiach* szócikk, <https://biblehub.com/hebrew/4899.htm> és Strong's Greek Bible, 5547. *Christos* szócikk, <https://biblehub.com/greek/5547.htm> (2025. 02. 10.)

³¹⁶ Vermes Géza *A zsidó Jézus* című könyvében értekezik Jézus különféle címeiről. A gyakran használt megszólítási módok között az Úr és a Messiás egyaránt megtalálható, s a páli felfogásban számos alkalommal össze is fonódik a kettő. Az Úr cím vizsgálatakor tárgyalt konzervatív nézőpont szerint *„a megjelölés alapvetően Jézustól származik, aki a messiást úrként definiálta, és hogy „az Úr” alapvetően nem más, mint Jézus isteni voltának szinonimája”*. Ld. VERMES Géza: *A zsidó Jézus*, Osiris Kiadó, Budapest, 1995, 139. oldal.

támadt az égből, amely betöltötte az egész házat, ahol ültek. Majd valamilyen lángnyelvek jelentek meg előttük, amelyek szétoszlottak, és szálltak mindegyikükre. Mindnyájan megteltek Szentlélekkel” (ApCsel 2,1-4).

Két baptista és egy református adatközlő a TŰZ jelét a szívre helyezve jelenítette meg a pünkösöd fogalmát. A kétkézes jel esetében a kezek B formájúak (a hüvelyujjat behajlítjuk, a többi ujj nyújtva van), az ujjak előre- hátra mozognak, „rezgést” vagy „lobogást” idéző módon, ahogy a lángok táncolnak a szélben. A két kéz lehet szimmetrikus pozícióban, vagy állhatnak egymás előtt egyvonalban (az előrébb lévő kéz hüvelykujjánál kezdődik a hátul lévő kéz kisujja). Egy további baptista hívő ugyanezt a mozdulatot nem a szíven, hanem a fejtetőn teszi meg. A reformátusok körében fellelhető másik lehetőség egy jelösszetétel, melynek első tagját egymáshoz fordított tenyerek alkotják, mint a VALLÁS vagy TEMPLOM jele; a második tagja pedig ismét a lobogó lángokat szimbolizálja, de csak az egyik kéz dolgozik, mely 5| kézformát ölt (az ujjak merőlegesek a tenyérre, de nyújtva állnak). Felfelé néz a szívre helyezett tenyér, az ujjak ebben az esetben is a lángok mozgását imitálva rezegnek.

A másik alapjel egykezes, H kézforma (a mutató- és középső ujjak egyenesen nyújtva vannak, és egymáshoz zártak, a többi ujj ökölben van) ujjhegyei érintik az arcot, ez a mozdulat kétszer ismétlődhet. A jel etimológiájáról elmondható, hogy számos 'P' betűvel kezdődő terminusra használják az egyházi jelkincsben (ld. a következő szócikket) és azon kívül egyaránt, például a magyar jelnyelv budapesti dialektusában a péntek szónak is ez a megfelelője. Ezt a kivitelezést alkalmazta egy református, öt katolikus, egy Jehova Tanúja, és egy baptista hívő.

Jehova Tanúi szerinti egyházi jelkincs

PÜSPÖK

Felekezeti szempontból jelentős különbség van a püspöki rang értelmezésében. A katolikusok és az ortodox hívek az apostolok utódait látják a püspökökben, és általában a Pápa hagyja jóvá kinevezésüket. A leggyakrabban használt katolikus jelkivitelezés az egyházi tisztség egyik szimbólumát, a püspöksüveget (más néven *mitra* vagy *infula*) testesíti meg. Kétkézes, tükörszimmetrikus jel, a kezek B• kézformájúak (nyitott tenyér egymás mellé zárt,

nyújtott ujjakkal), a tenyerek az arc felé néznek, és az arc két oldalán nagyjából a fülek magasságából emelkednek felfelé. Amikor a fej felett járnak, akkor egymás felé hajlanak a tenyerek, végül csúcsívesen, háztetőszerűen összeérnek a két kéz ujjvégződése. A megfelelő szájkép itt is meghatározó szerepet játszik abban, hogy a jelelésben szintén megmutatkozó, más rangot jelző fejfedőktől el lehessen választani a püspök jelét (például a bíborosok és a Pápa jele is hasonló). A hierarchiára a jel mérete is utalhat, a Pápa esetében kétszer akkora mozdulatot teszünk, mint amikor püspökről van szó. Azonban vannak olyan helyzetek, amikor a jelelés nagysága nem mérvadó szempont: médiatolmácsoláskor a jelnyelvi tolmácsnak óvakodnia kell attól, hogy kilógjon a számára biztosított, szűk tolmácsboxból, így a nagy ívű mozgás helyett visszafogottabban dolgozik, hogy minden jel eleje és vége is jól látható maradjon. A bíborosi minőség kiemelése történhet azáltal, hogy a jelelő személy a B betű fonomimikai vagy daktil megfelelőjét, vagy a piros szín jelét illeszti kiegészítésként az alapjelhez. Két katolikus megkérdezett nem a süveget, hanem a pileólust jelenítette meg: egyikük egy fejtetőre helyezett nyitott tenyérrel (B• kerémával) fejezte ki, másikuk pedig a Δ kézforma középső ujjával rajzolt kört a fejfedő széleire utalva.

A protestáns gondolkodásban a püspökség jóval szűkebb szerepkört jelöl. Az egyházkerületek élén álló református püspökök választás útján nyerhetik el a tisztséget, a minden gyülekezeti tagot képviselő presbitériumok döntése alapján. A református jelkincsben a kifejezetten protestáns püspöki tisztség jelzésére eredetileg H kézforma (nyújtott mutató- és középső ujj egymáshoz zárva, miközben a többi ujj ökölbe szorul) szolgál az aktív oldal orcájához érintve, a mozdulat kétszer ismétlődhet. Ez a kifejezés azonban sokszor félreértésre ad okot, mivel a református közegben a legtöbb P betűs szóra ezzel a jellel utalnak. Ezért egy olyan kontextusban, ahol a pünkösd, püspök és a presbiter kifejezés is gyakran és egymáshoz közel fordulnak elő, a jelelés értelmezéséhez elengedhetetlen a tiszta artikulációs kép, mivel csak erre lehet támaszkodni az eltérő jelentéssel bíró, azonos alakú jelek elkülönítésében. Érdekesség viszont, hogy a jelen dolgozat tárgyát képező jelgyűjtésben mindkét református résztvevő a katolikus jelet használta, egyikük a klasszikus módon, a másik jelelő pedig egy jelösszetétel elemeként: ebben az esetben először vallást, templomot vagy imádságot is jelentő függőleges pozícióban, mellkas előtt egymáshoz érintett két tenyér jelenik meg, és ezután következik az infula jele.

A baptista adatközlők is a katolikus értelmezést vették alapul, mivel ebben a felekezetben a gyülekezetek önállóan működnek, ezeket a közösségeket egy elnök által képviselt szövetség fogja össze, de nincs közöttük püspöki jogkörrel rendelkező személy, a baptistáknál teljes mértékben hiányzik ez a rang. Hármán a fent említett, B• kézformával

jelölt csúcsos püspöksüveget választották. A negyedik baptista férfi 5) kézformával (minden ujját a középső ujjperc tájékán lazán behajlítunk) az éppen csak a fejtető közepét takaró solideot formázza. Ez a megoldás a király jeléhez hasonlít, ahol a korona viseletét jelzi a mozdulat. A Jehova tanúi nem használják ezt a kifejezést, és így jelet sem alkottak a fogalomra.

Felvetődik a kérdés, hogyan jeleljünk például olyan helységneveket, mint Püspökladány? A jelnyelvi megformálást illetően fontos kiindulási pont, hogy a helységek neveit általában az ott élő siketek jelalkotása szerint jeleljük. Az eligazodást segítheti továbbá a tulajdonnév eredetének vizsgálata. Püspökladány a 16. században, amikor a település neve kialakult, a Váradi püspökséghez tartozott, és ezért járult a püspök, majd püspök előtag a város nevéhez. Az egyházmegyei felosztás tekintetében a Váradi püspökség a római katolikus egyház infrastruktúrájába tagozódik, így vallási aspektusból talán helyesebb a katolikus jelváltozat alkalmazása.³¹⁷ Egy harmadik megközelítés szerint viszont az is mérvadó, hogy milyen összetételű a célközönség, akihez az ezt a szót is tartalmazó beszédet intézik? Ha Püspökladány neve egy református istentiszteleten hangzik el, célszerűbb a kifejezés etimológiai vonatkozásainak figyelembe vétele helyett azt a jelet használni, melyet a jelenlévő siketek a leginkább ismernek, ebben a példában ez valószínűleg a református változat lenne.

SZENT

Az egyik legérzékletesebb példája annak, hogy a jelnyelv képi gondolkodásmódjába beépülnek a felekezetenként eltérést mutató teológiai nézetek, a számos variánssal rendelkező SZENT jele. A héber 'kadam' vagyis 'levágni' szóból származik kados (szent) és kódes (szentség), a görög bibliafordításban a tisztaságra utaló 'hagiosz' vagy 'hagnosz' kifejezés szerepel megfelelőjeként, latinul pedig 'sacer'-nek, 'sanctus'-nak fordítják.³¹⁸ Alapvető jelentésénél fogva azt tekintjük szentnek, ami a hétköznapi használatától elhatárolható, Isten számára elkülönített dolog. A Magyar Katolikus Lexikon az alábbi körülírással illeti az emberre vonatkoztatott szentek fogalmát: „*tág értelemben az összes hívő, akik a keresztség által részesülnek Isten életében és szentségében. Szoros értelemben azok, akiket az Egyház*

³¹⁷ Vö. KOSZTIN Éva/ HOFFMAN István: <https://www.haon.hu/helyi-kozelet/2024/05/derecske-gorbehaza-puspokladany-telepulesnevek> (2025.01.26.) és A Pallas Nagy Lexikona: "Váradi püspökség" szócikk, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/v-1A920/varadi-puspokseg-1ABE5/> (2025. 01. 26.)

³¹⁸ Ld. VARGA, 2020: 7 („ἅγιος”) és VARGA, 2020: 463 („ιερός”)

*hivatalosan szentté avatott és a liturgiában, ünnepnapokon megemlékeznek róluk.*³¹⁹ A katolikus egyház közbenjáró mivoltuknál fogva tiszteli a szenteket, tekintve, hogy ebben a felekezetben nemcsak a Szentírás, hanem a korai keresztény Szentagyomány is a kinyilatkoztatás forrása. A protestáns teológiában nincs jelen a szentté avatás gyakorlata (a kérdésben a Heidelbergi káté 102. kérdés- felelete mérvadó), ugyanakkor az Isten felé elkötelezett, feddhetetlen erkölcsű, tiszta élet itt is elengedhetetlen. Ahogy Steinbach József fogalmaz: *„a kegyelem, amely bűnös voltunk ellenére tisztának tart bennünket, egyre inkább feltisztuló élettel ajándékozik meg minket. Ez a megszentelődés lényege, csak odaát leszünk tökéletesek, de már most egyre inkább megtisztul az életünk”.*³²⁰

Ezek a felfogások élesen elkülönülnek az egyházi jelalkotásban is. A reformátusok bevett jele megegyezik a TISZTASÁG jelnyelvi megfelelőjével, vagyis mindkét kéz H kézformájú (nyújtott mutató- és középső ujjak egymáshoz szorítva, a többi ujj ökölben), az alul lévő passzív kéz ujjain az aktív kéz két nyitott ujj húzódik végig testtől kifelé. A Jehova Tanúja ugyanezt a jelet alkalmazza. A katolikusok számára is esszenciális, hogy a tisztaság aspektusa kidomborodjon a jelben, így ők is megmaradtak a H kézforma használatánál, de ebben az esetben csak az egyik kéz vesz részt a jelkivitelezésben, mely a halántéktól határozott, íves mozdulattal kifelé halad. Ez a jel hosszú évek alatt nyerte el mai formáját, régebben azt a glóriát expliciten tartalmazó változatot használták, melyben Y kézforma hüvelykujja ért hozzá a homlok közelebb eső feléhez, innen pedig köríves sugárban emelkedett. Ennek utolsó mozdulatából keletkezhetett a napjainkban bevett alternatíva. A 'szent' fogalmát a FÉNY jellel fejezik ki a baptisták, ami szintén a dicsfényből ered, de ebben az esetben a jel artikulációs helye a katolikkal ellentétben nem fejmagasságban vagy annak környékén van, hanem a test előtt, a mellkas régiójában, ahol a profán értelemben vett FÉNY jelét kivitelezik. A mozdulat elemei az alábbiak: mindkét kéz F kézformájú (☞), melynek kör alakú részei összeérnek, és miközben váltott szimmetriájú mozgással fel-le forgatjuk a két kezét, vízszintesen egyre messzebb húzódnak egymástól, érzékesi pozícióban a két kéz a test két oldalánál áll meg. A SZENT jelének esetében viszonylag jól dokumentált nemcsak a felekezetenkénti eltérés, hanem a területi különbségek és az időbeli, nyelvfejlődéssel magyarázható változások is. A nyolcadik magyar dialektust adó Kolozsváron a *Hitfogalmak jelszótára* alapján -mely egy német egyházi jelkincset tartalmazó könyv átdolgozása-, a SZENT jelét úgy képzik, hogy a testtől kifelé néző kézen a nyitott középső, a mutatóujj és a lazán

³¹⁹ Ld. Magyar Katolikus Lexikon: „szentek” szócikkét, <http://lexikon.katolikus.hu/S/szentek.html> (2025. 01. 26.)

³²⁰ STEINBACH: <http://www.tirek.hu/tartalom/mutat/napiige/9635/> (2021.01.10)

tartott hüvelykujj (3-as kézforma) húz először függőleges vonalat fentről lefelé haladva, majd pedig balról jobbra, a horizontális síkon. A jel megegyezik a SÁKRAMENTUM-éval, keletkezésére pedig a következő magyarázatot adják a szerzők: „*A kereszt jelét azért választottuk, mert Jézus kereszthalála által kibékítette Istent az emberrel, halála és feltámadása lehetővé tette Isten ajándékainak kiadását ránk. Jézusban egybefoglaltatik minden, ami szent, ezért tekinthető Ő „ősz”-sákramentumnak.*”³²¹ Ezt a meghatározást a bibliai textussal is alátámasztják, Pál kolosséiakhoz írt levelének 1:15-20 verseivel. Mindazonáltal teológiai szempontoknak ellentmond az a tény, hogy Jakab Miklós 1938 körül szintén glóriára emlékeztető jelet használt jelnyelvi istentiszteletein, a fej felső része körül ívesen végighúzódo nyitott tenyér (5-ös keréma) mozdulatát alkalmazta. Járay Loránd, a siketmisszió jelenlegi vezetőjének információi szerint az erdélyi származású lelkész szintén főleg német eredetű jelkincsre támaszkodott.

ÜDVÖSSÉG

A protestáns és a katolikus jelváltozatok két, egymástól élesen elkülönülő szemléletet tükröznek. Három baptista és egy református jelelő a MEGMENT cselekvésjellel fejezte ki az üdvösséget, ami azon alapszik, hogy az Isten országába jutó, üdvösségben részesülő hívőt Isten megszabadítja, megmenti a bűnből. Ez egy erőteljes utalás a latin 'salutare' szabadít és a görög 'σώζω' gyökére. A jel bimanuális, kiinduló helyzetben a tenyerek lefelé néznek, nagyjából nyitottak, majd a levegőbe markoló mozdulattal, csuklóból forgatva felfelé néző ökölben végződik a mozdulat. Néhány baptista válaszdó hangsúlyozza, hogy az üdvösség jelnyelvi megformálásának olyan módjait, mely pusztán az ember számára örömteli végeredmény állapotára fókuszál, az Isten kegyelméből történő, hatalmas közbeavatkozás említése nélkül, helytelen, elhibázott megoldásoknak tartja. Egy református hívőnél a megmenekítést szimbolizáló, mellkas előtt egymáshoz érintett öklökkel kivitelezett jelnek csak a záró pozíciója jelenik meg, ezt kiegészíti az örömhírhez hasonlatos, ökölből rézsútosan nyíló ujjak képével, itt tehát expliciten összekapcsolódik a szabadítás és az eszkatologikus távlatok ténye. A negyedik baptista megkérdezett pedig szintén ilyen jellegű jelösszetételt alkalmaz, esetében először a hálaadásra emlékeztető mozzanat jelenik meg, és utána következik a megmentés gesztusa.

³²¹ KORODI, KOZMA, 2003: 146

Négy katolikus férfi és a Jehova Tanúja alkalmaz a HALLELUJA jeléhez hasonló kifejezést, mely a (túlvilági) boldogság ígéretére irányítja a figyelmet. A test előtt lévő nyitott tenyerekkel (B kézformák) rézsútosan, körkörös mozdulatokkal, szakaszosan emelkednek a kezek. Egy katolikus hívő viszont a KEGYELEM jelét használja, fejmagasságból indított, felfelé orientált tenyerei a mellkast érintik érkezéskor. A két kéz együtt V alakot ír le e mozgás közben.

V.2.4, Eredmények, értékelés, gyakorlati felhasználhatóság

Az egyházi terminusok jelnyelvi szakszótára többféle területen nyújthat segítséget. Használhatják egyrészt azok a jelnyelvi tolmácsok, akik a speciális jelkincsben való járatlanságuk miatt idegenkedtek istentiszteletek tolmácsolását is magában foglaló megbízások vállalásától. Másrészt a hallássérült személyekkel való pasztorálpaszichológiai foglalkozás és a missziós tevékenységek eredményességének is elengedhetetlen feltétele az anyanyelvükön történő, nyílt kommunikáció.

Nyelvhasználati szempontból megállapítható, hogy a katolikus hívek tartják az archaikusabb jelelési formákat, melyek még a siket szülőkkel rendelkező szerzetesnők, Szilágyi M. Vilma (1926-2018) és pszichológus húga, Szilágyi M. Izabella (1933-2013) örökségei. Erre a felekezetre a legjellemzőbb a kötött szövegek használata, a siketek ezekre pedig szorosan tapadva jelelt magyar nyelvet használnak, mely a jelnyelvvvel ellentétben a hangzó magyar nyelv grammatikáját követi, és így minden egyes szónak és toldalékjainak külön jelet feleltetnek meg (például a felkent fogalma két jeltől áll a katolikus adatközlők többségénél: 'fel-' igekötőtől és a kenetés mozdulatából, holott jelnyelvben nincsenek igekötők. Ugyanígy két lexéma a megtérés, ahol a + jel szerepel az ige prefixumaként, és csak ezután következik a metanoia konkrét jelbeli kifejeződése. A tárgyrag jeleként az adott jelekhez hozzáillesztik a fonomimikai ábécé T betűjét). Mondhatjuk, hogy ez egyfajta vallásos szaknyelv, hiszen ugyanezek a személyek, ha távoznak az egyházi alkalomról, azonnal visszaváltanak a siketek eredeti, vizuális jelnyelvére. A baptista testvérek a teológiai jelkincs leginnovatívabb nyelvművelői, nyelvújítói, akik egyrészt amerikai kapcsolataikon keresztül, másrészt a bibliafordítási projektben betöltött zászlóvivő szerepükkel járulnak hozzá az egyházi jelkészlet gyarapodásához. Például kezdetben az amerikai baptista jelnyelvből emelték át a Krisztus fogalmának jelét, melyet magyarosított formában sokáig használtak, majd a belső nyelvfejlődés nyomán új, a hitről való mélyebb gondolkodást feltételező jel alakult ki és vált elterjedtté a magyar baptisták körében. Érdekes, hogy a

református siket személyek ennek a folyamatnak a közbülső elemét tartották meg, a neologizmus még nem épült be, azonban a jelenleg alkalmazott változaton még egyértelműen érezhető az amerikai baptista hatás. A református egyházi jelkincs eredeti magját a Siketmisszió megalakulásakor Jakab Miklós lelkész jelkincse adta, aki a német evangélikus jeleket ötvözte a hazai siketközösségtől tanultakkal. Sajnos ennek az értékes jelszótárnak az elemeit kevésbé dokumentálták, a ma hitüket gyakorló református hallássérültek kétség esetén vagy a baptista siketek jeleit veszik át, vagy pedig esetenként több mondatos definícióval váltják fel a fogalom konkrét jelét. A videós anyag felvételekor az egyik református jelelő megjegyezte, hogy véleménye szerint ideálisabb lenne egy, univerzális jelkincs használata, mely nem tér ki a felekezeti különbségekre, szívesen látna egységesedést az egyházi jelnyelvben. Érdekes lehet egy longitudinális vizsgálat tárgyává tenni, hogy az ökumenikus jelleggel, de főként baptista résztvevőkkel elkészített jelnyelvi bibliafordítások hogyan formálják a más felekezetbeli siketek közösségének nyelvhasználatát.

A jelen dolgozat mellékleteként csatolt videós jelgyűjtés célja eleinte csupán a jelnyelvi tolmácsok felkészítése volt, mivel a speciális jelkincs ismeretének hiányában kevés tolmács vállalkozik egyházi alkalmak nyelvi közvetítésére. Azonban nemsokára kiderült, hogy a kihívások ennél sokkal mélyebben gyökereznek. Míg a katolikus és baptista megkérdezettek, illetve a Jehova Tanúja szívesen vettek részt a videók felvételében, a református jelelők mindegyike küzdelmes feladatnak találta a szószedet eljелеlését, számos megkeresett hívő nem is vállalta a közreműködést. Minden református adatközlővel több alkalommal egyeztettünk, mielőtt a tényleges videófelvételre sor került volna, ezeken a találkozókön egyesével végigvettük a listán szereplő szavak jelentését, s emellett más felekezetbeli siket ismerősöktől is kértek segítséget egy-egy fogalom értelmezésében, vagy a hozzá való jelalkotás kapcsán. A videós anyaggyűjtés rávilágított a hallássérült tanulók körében végzett iskolai hittanoktatás hiányosságaira is, egy átlagos református siket diák nincs tisztában a keresztyén vallás alapjait képző kifejezések mibenlétével, annak ellenére, hogy a komolyabb elmélyedést megkívánó, bonyolultabban megragadható egyházi szavak jelelésétől ebben a dolgozatban eleve eltekintettünk. Ezeken a foglalkozásokon úgy igyekeznek a bibliai történeteket leegyszerűsíteni a hallássérült tanulók részére, hogy a vallási terminológiát kihagyják. A videók tanulsága szerint hazánkban éppen a siketekkel leghosszabb közös múltú visszatekintő református felekezet az,³²² mely a többi keresztyén irányzathoz képest a hitfogalmak használatában leginkább elmaradott. Mindegyik más

³²² A Magyar Református Siketmisszió hivatalos kezdőpontjának az első jelnyelvi istentisztelet napját, 1938.06.26-át tartjuk.

felekezetenél megtalálható egy olyan törekvés, mely a fogalomtisztázást hivatott elősegíteni: jelnyelvi műhely (katolikusok), a bibliafordító projekt (baptisták), minden apró részletre kiterjedő alapos igemagyarázat (Jehova Tanúi).

A videófelvételek készítése közben néhány javaslatot, igényt, hozzáfűzni valót is megosztottak az interjúalanyok. Az egyik református adatközlő olyan istentiszteleteken szeretne részt venni, ahol az egy- két soros Igét röviden összefoglalják, és aztán a mindennapi életből (sport, társadalmi jelenségek, stb. területekről) vett példákkal világítják meg, vagyis a kifejtés legyen a hosszabb, mai aktualitással, mert abból érti meg, hogyan viselkedjen a bibliai iránymutatásokkal összhangban. Egy katolikus férfi még a saját hallássérült gyülekezetében kialakított baráti köre előtt is titokban tartja, hogy olykor csatlakozik a Jehova tanúinak alkalmaihoz, nem felekezetbeli meggyőződésének gyengülése okán, hanem mert ott részletesen elmagyarázzák a szavak jelentését, a katolikus liturgiában a kötött szövegeket pedig gyakran csak elismélik, anélkül, hogy ezek értelmezését kibontanák. Éppen ez a személy volt az, aki pontos jelprodukciót alkalmazott azokra a listán szereplő, ritkább teológiai kifejezésekre is, melyekre a többi katolikus megkérdezett csak fonomimikai betűzéssel tudott válaszolni (vagy mert nem ismerték a fogalmat, vagy mert nem ismerték a fogalom jelnyelvi megfelelőjét). A videós jelgyűjtéssel és az ennek kapcsán megvalósult személyes beszélgetésekkel összhangban az a konklúzió vonható le, hogy a Jehova Tanúinak azért ilyen sikeres a siketek felé megnyilvánuló programja, mert a többi felekezettel ellentétben éppen ezt az űrt töltik be: türelmesen pótolják az egészen kisgyermekkor óta kieső magyarázatokat kezdve egy- egy ritkábban használt vallási tárgykörbe tartozó szó jelentésétől a komplexebb megvilágítást igénylő teológiai dogmákig. Ez lehet az a hiányzó mozaikdarab, melynek beemelése a történelmi egyházak esetében is hatékonyan segíthetné a hallássérült személyek megszólítását, a missziós parancsnak engedelmeskedve tanítvánnyá tételüket. Az egyház közösségbe vonó, gyengéd szeretetére pedig a siketeknek is fokozott szüksége van a rendszerváltás óta egyre inkább megszűnőben lévő siketklubok miatt, és a virtuális valóságunkra egyre jellemzőbb elmagányosodás korában. Az egyház a pasztorálpszichológiai megközelítés, keresztyéni melléállás, a rohanó szekuláris világgal szemben is az időt rászánó, türelmes, személyre szabott magyarázatok közege, amit máshol a siketek nem kapnak meg. (Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy a hallássérült személyekre nem azért szükséges több időt szánni, lassabban magyarázni, mert valamilyen intellektuális képességzavaruk volna. A siketek nagyon is jó felfogóképességgel rendelkeznek, amennyiben a saját anyanyelvükön szólítják meg őket. Pusztán arról van szó, hogy induláskor, születéstől kezdve elcsúszásban vannak, mert kevesebb inger éri őket.)

Ennek a problémakörnek az orvoslására érdemes lenne siketeknek szóló református bibliaköröket létrehozni, és a meglévő hívek tudását elmélyítve, új hívek bevonásával erős szubkultúrát alkotni a siket közösségen belül. Úgy tűnik, hogy Debrecenben van néhány olyan érdeklődő, aki kifejezetten szeretne ilyen alkalmakhoz csatlakozni (a jelgyűjtésben is debreceniek a felnőtt református résztvevők), és az országosan működő siketmisszióknak is itt kezd formálódni elkötelezett szolgálattevőkből álló munkakör. A vidéken élő siketek hitgyakorlása már Jakab idejében is megoldandó feladat volt (erre javasolta a mozgómissziót), mivel a lelkész csak a Budapest és vonzáskörzetében élőknek tudott rendszeres hitéleti programokat biztosítani, a távolabb lakókat csak alkalmi jelleggel látogatta. Jelenleg azok a debreceni siketek, akik Isten Igéjéből anyanyelvükön szeretnének részesedni, Nagyváradra utaznak át az ottani siket szegregált gyülekezetbe. Mások pedig a baptista közösségekbe olvadtak be. Az új bibliatanulmányozó alkalmakon a kiindulási alapot jelenthetnék azok a textusok, melyek már rendelkeznek jelnyelvi fordítással, a Református Pedagógiai Intézet által készített képes szemléltető eszközök használata is motiváló hatással bírhat, emellett pedig érdemes figyelembe venni, hogy a siket híveknek mire van szüksége, javaslataikat is beépíteni a foglalkozásokba. A bibliakör résztvevőinek száma kétféleképpen növekedhet, egyrészt sok siket a már járó sorstársainak ajánlása alapján szokott csatlakozni addig számukra ismeretlen kezdeményezésekhez, másrészt olyan platformokon érdemes őket megszólítani, melyeken jelen vannak. Napjainkban ezek a Facebook, Instagram, és hasonló közösségi médiafelületek, ahol az azonnali üzenetküldés, a jelelt tartalmakkal ellátott videók közzé tétele egyszerűen kivitelezhető. Emiatt ajánlott, hogy a Siketmisszió működtessen egy, a bibliakörrel rendszeresen tudósító Facebook oldalt, mivel a siketek kevésbé hajlamosak weboldalakat keresgélni a Google keresőmotorjaival, így a Szeretetszolgálaton belül alfülön elérhető siketmissziós honlap sem feltétlenül vezet eredményre a siket személyek elérésének szempontjából. Ahhoz, hogy a hallássérült személyekkel való egyházi foglalkozás igazán magas színvonalon valósulhasson meg, célszerű lenne testvérkapcsolatot építeni a német, holland, skandináv vagy amerikai siketek protestáns gyülekezeteivel. A módszertani tapasztalatcsere azért lehet sikeres, mert ezekben az országokban fejlett esélyegyenlőségi programok vannak érvényben (például már Jakab idejében is Hollandiából küldtek Ingwersen- félé, siketekkel is jól használható képes Bibliákat, amikor Magyarországon tiltották ezek forgalmazását). Az ökumenikus horizonton pedig többek között latin-amerikai országok siketmisszióival lehet érdemes felvenni a kontaktot, akik azért rendelkeznek sok tapasztalattal, mert a siketek kétharmada világviszonylatban a fejlődő országokban él, például a magyar jelnyelvi bibliafordítás UBS koordinátora is mexikói személy.

V.3, Siketek a Krisztus testében

V.3.1, Integrálódás halló gyülekezetekbe

Számtalan oka lehet annak, ha egy hallássérült személy halló gyülekezetbe jár: a földrajzi távolság, családi kötelékek, az igehirdető személye iránti egyéni preferencia, stb. A siket gyülekezetek főleg a siketiskoláknak is otthont adó, siketek lélekszáma szempontjából nagyobb csomópontot jelentő városokban jönnek létre. Akik nem ilyen helyen élnek, azoknak kézenfekvőbb a saját településükön lévő halló gyülekezetbe tagozódni, ahol többnyire tolmács segítségével tudnak bekapcsolódni a gyülekezeti életben való aktív részvételbe. Yates rámutat, hogy a tömegek életét veszélyeztető, nagyobb természeti katasztrófák, vagy ember által okozott károk, háborúk, terrorcselekmények is sokszor arra sarkallják a vallásukat addig kevésbé gyakorló híveket, hogy templomba járjanak. Ilyen fordulópontot hoztak sokak élettörténetében a szeptember 11-ei események.³²³ Vannak olyan hallássérültek, akik nem ismerik a hallássérült gyülekezeti közösséget, és számukra is vonzó megoldás lehet egy környékbeli halló gyülekezet tolmácsolt alkalma. Egy további nyomós érv az integrálódás mellett, amikor az egész család életéhez hozzátartozik a rendszeres istentisztelet vagy mise, és a siket személy halló családtagjaival együtt szeretne ezeken az alkalmakon részt venni. Hasonló megfontolás vezérelheti azokat a siketeket is, akik nem siketiskolában, hanem a többségi társadalomba integráltan, halló gyermekek közt végezték el tanulmányaikat, és hitéletükben is ezt a tendenciát követik.³²⁴

Megoszlanak az álláspontok arról, hogy a hallássérült személyek számára a siket gyülekezet vagy az integrálódás a kedvezőbb megoldás. A siket gyermeket nevelő, amerikai Lana Portolano tapasztalata alapján, ha a pap vagy lelkész maga is siket és jeelve kommunikál, akkor a hallássérült gyülekezeti tagok is közvetlenül a „szakembertől” hallják az Igét. Ha viszont egy tolmács közvetít, aki lehet vallásos, de nem biztos, hogy maga is rendelkezik teológiai végzettséggel, akkor a tolmács saját interpretációjában kerül átadásra az üzenet, ami ennek a további szűrőnek a fényében torzulhat. Emellett, ha egy hallássérült személy integráltan jár istentiszteletre, akkor nehezebben épít kapcsolatot a halló gyülekezeti tagokkal, míg siket gyülekezetben velük is jó viszony alakul ki.³²⁵ Jakab Miklós elutasította a szegregált, kívülállóktól hermetikusan elzárt ún. Társadalmi Missziókat, mivel azt vallotta,

³²³ YATES, 2021 (Deaf ministry): 39

³²⁴ YATES, 2021 (Deaf ministry): 35

³²⁵ PORTOLANO, 2021: xiii

hogy a hallók és siketek (és ugyanígy a látók és vakok) együttműködése gyümölcsöző, mert mindkét félnek segít megismerni és megérteni a másikat és egymást kiegészítve mindenki egyéni képességeihez mérten találja meg a legtesthezállobb feladatot a gyülekezetben.³²⁶ Azt a vitathatatlan előnyt, hogy érzékenyítés szempontjából a hallók és siketek tanulhatnak egymásról, Yates is elismeri, de a tolmácsolt istentiszteletekkel kapcsolatos, pozitívumokat és negatívumokat egyaránt felsorakoztató, objektív listáját azzal zárja, hogy a hallássérültek jobban szeretnek saját siket gyülekezetükben maradni, ahol Isten Igéjéből anyanyelvükön közvetlenül részesedhetnek és nem mindig csak egy másodlagosan kódolt üzenet alapján jutnak hozzá.³²⁷

A halló gyülekezet istentiszteletein sok az olyan liturgikus elem, ami csak a hallók számára jelent élményt, melyekhez a siketek nehezen kapcsolódnak. A halló hívek lelki megtisztulását, alkalomra hangolódását elősegítik az egyházi énekek, magasztos légkört teremt az orgonaszó. Ezek a részek a siketek számára rendkívül vontatottak, unalmasak még jelnyelvi tolmácsolással kísérve is. A hajlításokkal tűzdelt, kitartva énekelt szótagok tolmácsolása még lassított tempóban is jóval gyorsabb, mint maga a hangzó ének.³²⁸ Ezzel szemben az igehirdetés ritmusa túl gyors, mert olyan teológiai, biblikus ismeretek meglétét feltételezi, amellyel az információtól izolált siketek nem, vagy csak korlátozottan rendelkeznek. Nyelvi síkon is merülhetnek fel akadályok: számos jelnyelvi jel a testhez közeli térben valósul meg, de például Isten vagy a Mennyeek országának jele a jelelő testétől távoli síkban kivitelezendő, a jelelő messzire elmutat magától, mintha egy tőle független, kívül eső entitásról lenne szó. Ehhez a fizikai mozdulathoz téves szimbolikus jelentés társulhat, ami nehezítheti az Istennel való közeli, személyes kapcsolat megtapasztalását.³²⁹

A budapesti Katolikus Hallássérült Pasztoráció Erdődi Ferenc szolgálata alatt havonta egyszer tartott olyan misét, melyen a pap maga jelelt és beszélt egyszerre, a többi vasárnapon pedig tolmács dolgozott. Előfordulnak olyan siket hívek, akik ennél több alkalmat igényelnek, és bár a Pasztorációnak is tevékeny tagjai, emellett halló gyülekezetekbe is ellátogatnak. Ez jól mutatja azt, hogy a siket gyülekezethez való tartozás és a tolmácsolt alkalmak frekvenciálása nem egymást kizáró opciók, hanem egymás mellett létező lehetőségek.

³²⁶ JAKAB Miklós élete, hagyatéki kézirat, 59. lapja

³²⁷ YATES, 2021 (Deaf ministry): 36-37.

³²⁸ „Nowadays, for Deaf people, liturgy, stripped of visual symbols, is distant, static, and lifeless because of its lack of movement. For Deaf people, liturgy often means staring at slowly moving mouths and expressionless faces singing a song so slowly that the words cannot be lip-read, an obscure pleasure for hearing people. For Deaf people such a liturgy is not a place, where they enter into dialogue with God and fellow human beings.” BROESTERHUIZEN, 2005: 309

³²⁹ Ld. BROESTERHUIZEN, 2005: 310

A prelingvális vagy posztlingvális siket személyek, cochleáris implantátummal élők, időskori nagyothallók, halmozott nehézséggel küzdők (például siketvakok) helyzetük alapdetermináltságából fakadóan eltérő igényekkel rendelkeznek. Az egyház számára kiemelkedően releváns az időskori nagyothallók népes tábora. Ma Magyarországon minden tizedik ember él valamilyen fokú halláscsökkenéssel, de a fül- orr- gégész szakorvosok úgy becsülik, hogy korunk technikai vívmányainak -például a fül- és fejhallgatóknak- köszönhető konstans zajártalmak miatt a mai fiatal felnőttek generációjában már akár minden második személy érintetté válhat. Általános jelenség, hogy sok ember idősebb korában, az elmúlás szelét érezve csatlakozik egy gyülekezethez. Másfelől a romló hallású egyénnel gyakran megesik, hogy a nehezebb kommunikáció miatt addigi szociális hálójukból kiesnek, és megváltozott állapotukat jobban elfogadó, új közösségeket keresnek, mint amilyen a gyülekezet is lehet. Bár a nagyothallás bizonyos fokig korrigálható egyénileg beszerezhető hallókészülékekkel, az egyház mégis fontos működési területet tudhat magáénak, ha a hallássérültek különböző speciális igényeire korszerűen tud reagálni. A szájról olvasás tekintetében például nagy segítséget jelent, ha a lelkész tisztán artikulál, arcszörzete (ha van), rendezett, nem takarja az ajkakát, valamint ha vannak a templom első padsoraiban kifejezetten a hallássérült tagok számára fenntartott helyek, hiszen közelebbről jobban kivehető az artikulációs kép. Ha a lelképásztor mikrofonba beszél, akkor az olyan távolságban legyen elhelyezve, hogy az eszköz ne takarja ki a szájképet.³³⁰

Magyarországon a templomokban a legelterjedtebb hallástámogató rendszer az indukciós hurok. Ez egy rádiófrekvenciával működő adó- vevő készülék, mely úgy erősíti fel az audio jeleket, hogy a rendszerhez kapcsolódó személy hallókészülékébe a háttérzajok kiszűrésével, jól érthető módon jusson el. Az adóegység mikrofonját a lelkészhez közel helyezik el. A vevőegység egy nyakba akasztható hurok, mely kb. 30 cm-es rádiuszban mágneses mezőt hoz létre viselője körül. A mezőnek minden pontján egyformán jól foghatók a jelek, nincsenek kieső vagy gyengébben funkcionáló területek, ezért képes az indukciós hurok magas színvonalú hallásélményt nyújtani.³³¹ Szintén a környezeti zajok csökkentését és a beszélő közlését felhangosító eszköz a multifrekvenciás hangerősítő (angolul frequency modulation, azaz FM systems), ami egy kisméretű rádióállomáshoz hasonlít. Ez egy

³³⁰ Nagyothallók és posztlingvális siketek egyházi akadálymentesítésének további szempontjait ld. United Methodist Congress of the Deaf: Breaking the Sound Barriers in Your Church (http://ccnec.org/ministries/Congregational_Care/breaking_sound_barrier_church.pdf), idézi YATES, 2021 (Interpreting at Church): 83-86.

³³¹ Vö. Trigger Kft.: Indukciós akadálymentesítés: <http://www.trigger.hu/Akadalymentesites/akadalymentes.htm> és Induct Trade Kft.: Indukciós hurokerősítő <http://akadalymentesites.com/akadalymentesites-tervezese/indukcios-hurokerosito> (2025. 02. 05.)

hordozható, vezeték nélküli szerkezet. A beszélőnél ebben az esetben is egy mikrofon van, míg a vevő egy fülhallgató, vagy saját cochleáris implantátuma, illetve hallókészüléke segítségével kapja a felerősített jeleket.³³² Egy másik népszerű hangerősítő eszköz az infravörös adó- vevő rendszer. Az FM és infravörös adó- vevő hangerősítő rendszerek használatakor bizonyos esetekben interferencia léphet fel pacemaker viselő jelvételezőknél, így az érintetteknek érdemes a kompatibilitásról előre tájékozódniuk.

A magas hangzó nyelvi kompetenciával rendelkező hallássérültek számára megoldást jelenthet egy beszédfelismerő szoftver projektorral kivetített szövegezése is, bár az automata rendszerek még sokszor pontatlanok, így az elhangzó beszéd átirata nem mindig jól érthető. Ahogyan a technológiák folyamatosan fejlődnek, a siketek és nagyothallók által látogatott gyülekezet vezetőinek célszerű figyelemmel kísérniük az újabb eszközök megjelenését. A hallássérülteket segítő technikai berendezések kiépítésén túl az is nagyon fontos, hogy ezek meglétére nagy plakátokkal a hirdetőtáblán, a templom bejáratánál vagy az egyházközség más, rendelkezésre álló platformjain (honlap, közösségi média felületek) is felhívják a figyelmet annak érdekében, hogy minél több érintett tudomására jusson a lehetőség.³³³

Debrecenben a Nagyerdei Református Egyházközségről köztudott, hogy igyekeznek az Ige meghallását gátló minden lehetséges tényezőt elhárítani és mindenki számára hozzáférhetővé tenni az istentiszteleteket. A hallássérült híveket segítő technikai megoldásokról Bertha Zoltán beosztott lelkész a következőket mondta: *„A gyülekezetünkben van egy padsor fülhallgatós csatlakozási lehetőségekkel kialakítva. De a valóságban kevesen/ritkán élnek ezzel a lehetőséggel. Ez a sor egy oldalsó, hátsó sor, tehát nincsen külön elöl fenntartva hely. A gyakorlatban viszont mindig elérhetők helyek, ahonnan közelebbről könnyebb szájról olvasni. A korábbi időben többen is használták ezeket a fejhallgatókat, de a mai korszerűbb hallókészülékek már valószínűleg jobban segítik a nagyothalló tagjainkat”*.³³⁴

Egy másik gyülekezetben, a budapesti Kálvin Téri Református Egyházközségben ugyan nem ruháztak be kifejezetten hallássérültek bekapcsolódását segítő technikai eszközökre. Azonban igyekeznek a kevésbé jól halló gyülekezeti tagok integrációját egyéb alternatívákkal segíteni, mely a templomtér felújításának idején már hangsúlyos szempont volt: *„néhány évvel ezelőtt templomunk régebbi hangsugárzó rendszere helyett teljesen új, korszerű hangerősítő és hangsugárzó rendszer került telepítésre, melynek folyamán a munkálatokat végző szakemberek, hangmérnökök a rendszer, illetve a hangszórók beállítását*

³³² Audiology Consultants, P.C.: What is an FM system? <https://audiologyconsultants.com/blog/what-is-an-fm-system> (2025. 02. 05.)

³³³ Ld. YATES, 2021 (Interpreting at church): 56-58.

³³⁴ Személyes e-mailváltás **BERTHA Zoltán** lelkésszel (refnagyerdo@gmail.com), 2021.06.18-án.

*nagy gondossággal végezték el (és ezt a műveletet esetleges meghibásodás vagy elállítódás esetén, kérésünkre ismételten elvégzik). Így gyülekezetünk gyengébben halló tagjai, ha a hangszórók irányában foglalnak helyet, vagy közelebb ülnek azokhoz, akkor jól hallják az ige hirdetést, és követni tudják az istentiszteleteket. Mindezen túl a templomtérből nyíló gyülekezeti kistermünkben is elhelyezésre került egy hangszóró, melyen át a templomban zajló események jól hallhatók. Gyengébben halló testvéreink ezt a lehetőséget is igénybe vehetik.”*³³⁵

Azok a személyek is számtalan lehetőség közül választhatnak, ha egy gyülekezetben szeretnék hitüket megélni, akiket egyszerre többféle nehézség is sújt, például siketvak egyének. A siketvakság a hallássérüléshez hasonlóan gyűjtőfogalom, nem minden esetben jelenti mindkét érzékszerv 100%-os elvesztését, lehetnek közöttük különböző mértékű hallás- és látássérüléssel élők, de mindkét érzékszerv súlyos fokban érintett. Háromféle csoportba tagolhatók, vagy mindkét sérülés veleszületett vagy beszédelsajátítás előtt következett be, vagy az egyik veleszületett, a második szerzett (tehát beszédelsajátítás utáni), vagy pedig mindkettő szerzett. Ha egy taktilis kommunikációs rendszert használó hívő venne részt az ige hirdetésen, és rendelkezésre áll elegendő erre specializálódott tolmács, akkor kivitelezhető, hogy egy tolmács a siketvak személy hátán jelezze a templomban történő vizuális eseményeket. Például egy állított téglalap alakzatban sematikusan ábrázolhatja a padosorokat, hol van az Úrasztala, a szószék, a helység tereirendezését, ezután pedig ahogy bevonul a lelkész, odamegy az úrasztalához, kinyitja a könyvet, felmegy a szószékre, stb. Eközben egy másik tolmács az illető kezébe átadja a verbálisan kimaradó információkat. Többféle taktilis kommunikációs rendszer létezik, az, hogy melyik siketvak személy melyiket preferálja, attól függ, hogy van-e valamilyen érzékszervi maradványa, melyik sérülés következett be előbb. Például azok a siketvakok, akik előbb váltak vakká, és utána siketté, kedvelik a tenyérbe írt Braille betűket, vagy a Lorm- módszert, akik éppen fordítva, előbb hallássérültként éltek, és ehhez társult a látáscsökkenés, választhatják a kézbe írt fonomimikai- vagy daktil ábécét, a tenyérbe jelelést. Akik később lettek siketvakok, és a sérülések előtt már megismerték a síkírást, ők a síkábécé taktilis formája mellett is dönthetnek. Ha pedig van például valamennyi látásmaradvány, a nagybetűs, a háttértől éles kontrasztban álló színnel való írótolmácsolás is kivitelezhető. A Tadoma- módszer ma már higiéniai okokból talán ritkábban használatos, de így tartotta a kapcsolatot a külvilággal Helen Keller is, az eljárás lényege, hogy a siketvak személy egyik kezét a beszélő személy arcának meghatározott pontjaira teszi, egyik ujjvégét

³³⁵ E.mailváltás a Budapest- Kálvin Téri Református Egyházközség Lelkészi Hivatalával (budapest-kalvin.ter@reformatus.hu), 2021.08.26-án.

többek között a beszélő ajkaira, a másik kezét pedig a beszélő gégéjére fekteti, ezzel a beszédképző szervek rezgéséből rekonstruálja az elhangzottakat.³³⁶ Ezek alapján, visszatérve a két tolmácsos csapatmunka esetéhez, ha például az istentiszteletet lezáró áldás hangzik el, azt a siketvak személy mögött elhelyezkedő tolmács érzékeltetheti nyitott tenyereinek áldásszerű tartásával a hívő hátán, miközben a másik oldalon dolgozó tolmács a választott jelrendszerrel a tenyerébe betűzi vagy jeleli például az ároni áldás szavait: *„Áldjon meg téged az Úr, és őrizzen meg téged! Ragyogtassa rád orcáját az Úr, és könyörüljön rajtad! Fordítsa feléd orcáját az Úr, és adjon neked békességet!”* 4Móz 6:24-26. Ezen a módon a siketvak személy is megélheti ugyanazt a spirituális mélységet, amit a gyülekezet más tagjai. A különböző szembetegségek is eltérő módozatú tolmácsolást indokolhatnak, például egy farkasvaksággal élő siket személy természetes napfénynél jól lát, így a december 25-ei úrvacsorás karácsonyi istentiszteleten délelőtt 10 órakor részt tud venni átlagos siketként, pusztán klasszikus jelnyelvi tolmácsolás útján. Azonban ha a december 24-ei istentiszteleten szeretne jelen lenni, ahol a gyermekek szolgálnak sötétedés után 16 órakor, már a taktilis csatornákat ismerő speciális tolmácsra van szükség.

Mit adhat a hallássérültekkel közös lét a gyülekezetnek? A hallássérült hívek sokkal mélyebb tanúbizonyságot tesznek a hitről.³³⁷ A siketek az istentiszteleteken a halló gyülekezeti tagokkal ellentétben nemcsak passzív befogadóként, hanem valódi interakcióban vannak jelen. Jelnyelvi kommunikációban ritkán fordul elő egyoldalúság. Az egyházi tolmácsolásról szóló részben említettük, hogy a siketek minden pillanatban visszajelzést adnak, ami támpontként szolgál a tolmácsnak a nyelv- és stílushasználatot illetően. Azonban nemcsak a nyelvi közvetítést véleményezik a siketek, hanem a tolmácsolt tartalmakkal kapcsolatban is jelzik egyetértésüket vagy annak hiányát, illetve aktívan hozzászólnak az igehirdetéshez, akár abban a tekintetben, hogy saját életükből mire asszociálnak az elhangzottak vonatkozásában, akár a témában felmerülő, vallási kérdéseiket fogalmazzák meg. A folyamatos interakció és visszajelzés a siketek kulturális jellemzője, ugyanakkor a passzív befogadásnál jóval nagyobb odafigyelést, mélyebb megértést feltételez. A passzív befogadás is befogadás, de ahhoz, hogy valaki egy bizonyos tartalomra azonnal, mások számára érthető módon reflektálni tudjon, aktív koncentráció, értelmezés szükséges.

³³⁶ Siketvak személyek kommunikációs rendszereiről bővebben ld. KONNER, KIRÁLYHIDI, KISS, 2009: 55-70

³³⁷ „Azzal a készséggel járuljunk a siket- ügyhöz, hogy íme, nem ennek a tábornak van rám minden további nélkül szüksége, hanem hogy ettől a tábortól s annak akármelyik tagjától magam is vehetek át olyan értékeket, amihez éppen az ő segítségük szükséges.” JAKAB Miklós élete, 1989: 19 (kézirat). Vö. BROESTERHUIZEN, 2005: 314

V.3.2, Siket gyülekezetek

Magyarországon jelenleg a református, a katolikus, és a baptista felekezetek rendelkeznek hallássérült személyek számára fenntartott gyülekezettel, illetve a Jehova Tanúi is két budapesti gyülekezetet működtetnek siketeknek. Ezenkívül a Rákospalotai Evangélikus Egyházközség lelkésze, Ponicsán Erzsébet foglalkozik lutheránus hallássérültekkel, azonban önálló gyülekezetet nem alapítottak számukra.

Marton Piroska, a Krisztus a Király Református Jelnyelvi Gyülekezet nagyothalló lelkipásztora rendszeresen tart jelnyelvi istentiszteletet a Budapesti Fasori Egyházközség templomában. Minden hónapban sor kerül egy úrvacsorás és egy hittanórával bővített istentiszteletre. Az alkalmak különlegessége, hogy a lelkész a totális kommunikáció eszközével hirdeti az Igét: egyszerre használja a hangzó nyelvet és a siketek jelnyelvét, melyeket a vonatkozó pontoknál képes illusztrációval támogat, illetve előzetes igénybejelentés esetén írásban is hozzáférhető mind a liturgia, mind az igehirdetés szövege. Ennek a nagy szaktudást megkövetelő inkluzív módszernek köszönhetően a különböző hallásállapotú családtagokból álló gyülekezetben minden igehallgató megtalálhatja a neki legmegfelelőbb kommunikációs csatornát. Az istentiszteletek a covid járvány óta valós időben is megtekinthetők Youtube- videók formájában, aki pedig később nézné vissza az alkalmakat, a felirattal bővített változatot is választhatja. A lelkipásztor további tevékenységekre is szívesen buzdítja a siket érdeklődőket, mint például egyházi múzeumok közös látogatása, a konfirmációra való felkészülés és konfirmációs vizsga (ezzel a lehetőséggel többnyire nagyothalló fiatalok élnek, akik akár két évig is tanulnak a megmérettetésre), esetleg keresztyénséggel kapcsolatos filmvetítések jelnyelvi tolmácsolása. Az elkövetkezendő alkalmak rendje megtalálható a gyülekezet honlapján (https://fasor.hu/userfiles/files/gyulekezet/egyeb/2024/2025_jelnyelvi_it.pdf). Sajnos a Jakab Miklós idejében még több száz siket személyből álló gyülekezet létszáma napjainkra drasztikusan lecsökkent, az istentiszteleten résztvevők száma csak nagyobb ünnepek alkalmával haladja meg az 5-10 főt.

1973-ban a református siketmisszió sikerén felbuzdulva a katolikus felekezetenél is megjelent az igény, hogy az érzékszervi hátránnyal élőknek megfelelő támogatást nyújtsanak. Stettner Emília gyógypedagógus, a siket szülőkkel büszkélkedő Szilágyi Izabella és testvére, Vilma, valamint Bárdos Domokos atya Jakab szolgálatain keresztül látták, hogy a speciális szolgálat megvalósítható, és ennek mintájára megkezdődött a katolikus siket- pasztorációs munka. Az első, kifejezetten siketek számára tartott misére 1973. december 8-án került sor.

Később Futó Károly lett az atya, aki beszélt, és a Szilágyi nővérek tolmácsoltak. Lékai László bíboros felkaroló igyekezetének köszönhetően lett igazán színvonalassá a gyógypedagógiai-lelkigondozói tevékenységük, aki 1976-tól kezdve minden évben maga is szolgált egyszer a siketek között.³³⁸ 2017-től napjainkig Nagy Sándor (aki siket szülők gyermeke) a Budapesti Katolikus Hallássérült Pasztoráció káplánja. 2014 és 2018 között a Piarista Gimnázium kápolnájában, 2019 vízkeresztjének ünnepétől 2022 tavaszáig pedig a Mátyás-templomban hetente tartották a jelelt szentmisét, 2022 őszétől kezdve az alkalmaknak a Budapest-Tabán Alexandriai Szent Katalin-templom ad otthont, ahol az atya minden vasárnap 10 órakor hangzó nyelven miséz, de mindig dolgozik mellette jelnyelvi tolmács, ezenfelül pedig projektoron kivetített automata beszédfelismerő programmal feliratozzák is az elhangzottakat. A mesterséges intelligencia fejlődésével várhatóan sok újítás könnyítheti meg a nem halló hívek életét (most még előfordul, hogy a hívek megmosolyogják a szoftver által félreértett inputok tévedéseit, a jövőben valószínűleg finomodik a technika- ugyanakkor ez a csatorna, ahogy a dolgozat korábbi részeiben már kitértünk rá, főként a magas hangzó nyelvi kompetenciával is rendelkező híveket segíti). Lauer Tamás állandó diakónus készíti elő az MTVA vallási műsorainak feliratozását a lelkészekről bekért szövegek alapján, aki maga is nagyothalló, és e gyülekezet munkatársa. A KHsP szolgálattevői között vannak hallók, siketek és nagyothallók is, és minden misén törekszenek rá, hogy a szentleckét vagy az olvasmány textusát jelnyelven mutassák be (ezt fordítja a tolmács hangra). A pasztoráció további lehetőségeket, programokat kínál az érdeklődőknek, például hetente tartanak hittanoktatást, minden évben tartanak nagybőjti lelkigyakorlatot, zarándokutakat, egyéb kulturális eseményeket. A három bemutatott siket gyülekezet közül a katolikusoké az, mely a legkevesebb nexussal rendelkezik a halló gyülekezetek felé, más felekezetek hallássérülteket támogató munkájával azonban élénk kapcsolatot ápolnak, ami többek között az ökumenikus imahéten való együttműködésben is megnyilvánul.³³⁹ A Katolikus Hallássérült Pasztoráció honlapja a <https://hallasserult.katolikus.hu/>, ahol az aktuális hirdetések mellett például jelnyelvi szótár is található, egyelőre a karácsony és a húsvéti ünnepkör egyházi terminológiájára szorítkozva.

Magyarországon eddig egyedülálló módon belső igényből született gyülekezet a Kőszikla Siketek Baptista Gyülekezete, mely 2003-ban jött létre, eleinte csak néhány

³³⁸ Hagyománnyá vált, hogy ezt az alkalmat december 26-án, az István diakónus vértanúságára emlékező misén tartják meg. Lékai László után Paskai László és Erdő Péter bíborosok is folytatták a szokást, hogy siketek között szolgáljanak ezen a napon. Ld. JAKAB Miklós élete, 1989: 64-67 (kézirat). A püspöki asszisztenciával zajló, kiemelkedő eseményre az egész országból érkeznek siketek, a gyülekezet minden évben ezen a napon éri el a legmagasabb részvételi arányt, olykor több száz fő is jelen van.

³³⁹ NAGY, 2016:47-48.

érdeklődő csoportosulásaként. A gyülekezet lelkipásztora, a siket Kovács Imre és felesége egy nemzetközi szervezet felhívására végzett el egy jelnyelven tartott, teológiai és gyülekezetplántálási továbbképzést, mely egy évet vett igénybe. A házaspár mindkét tagja baptista családban nőtt fel. A gyülekezet ezután egyre növekedett, 2013-ban vált hivatalosan is a Magyarországi Baptista Egyház részévé a lelkész beiktatásával egyidejűleg, a kezdetektől fogva tartó, egyre nagyobb együttműködés eredményeként. A gyülekezetben többen is elvégezték a budapesti Baptista Teológiai Akadémiát, egyikük -Kovács Imrével együtt- a jelenleg is folyamatban lévő jelnyelvi bibliafordítási munkálatok oszlopos tagja. Rendszeres alkalmak magukban foglalják a vasárnapi istentiszteletet és a pénteki bibliaórákat, de országszerte (például Kecskeméten- 2013.10.27, Kiskőrösön- 2015.03.29³⁴⁰) és határainkon túl is gyakran látogatnak el más baptista gyülekezetekbe, hogy az érzékenyítés során a siketkultúrát közelebb hozzák a hallók világához.³⁴¹ Székhelyük 2014-től pedig a Nap utcai Baptista Gyülekezet különálló karzata lett.³⁴² Ezzel a közösséggel havi rendszerességgel tartanak közös istentiszteletet is. A siket gyülekezet állandó jelnyelvi tolmácsot is foglalkoztat, az ő munkájára elsősorban akkor van szükség, amikor halló gyülekezeteknél vendégeskednek, de az ökumenikus imahéten is többnyire ő látja el a tolmácsolási feladatokat. Az amerikai siket baptista közösségek dinamikusan fejlődő missziójával aktív kapcsolatot tartanak fenn.

A zsidó vallást gyakorolni kívánó hívek rendelkezésére áll az 1992-ben alakult Magyar Hallássérült Zsidók Egyesülete (MHZSE), melynek tagjai kéthetente tartanak vallási alkalmakat budapesti székhelyükön (1065 Budapest, Révay u. 16.).³⁴³

V.3.3, Gyülekezetépítési szempontok: mi kellene ahhoz, hogy egy siket fiatal felvételt nyerhessen és elvégezhesse a református teológiát/ lelkészképzést?

Időről időre felmerül az a gondolat, hogy hallássérült személyek lelkigondozását leghatékonyabban siket lelkipásztorok tudnák ellátni, de az is jó lenne, ha több halló lelkész specializálna hallássérültek ellátására. Járay Loránd, a Református Siketmisszió lelkésze így fogalmazza ezt meg: *„nálunk, hallóknál jóval hitelesebb és példaértékű is lenne a*

³⁴⁰ Ezek az alkalmak megtekinthetők Youtube- videók formájában:

<https://www.youtube.com/watch?v=TZTcV7mUzdk>,
<https://www.youtube.com/watch?v=8HHOIQkR8S8&t=544s> (2025. 01. 22.)

³⁴¹ SZEVERÉNYI János interjúja Kovács Imrével, **Evangélikus Élet, 2015. október 29.**
<https://www.szeverenijanos.hu/cikkek/evelet/2015-10-siketmisszio.html> (2025. 01. 22.)

³⁴² Ld. bővebben: KOMPÁN, 2014:22.

³⁴³ Magyar Hallássérült Zsidók Egyesületének hivatalos honlapját ld.: <https://mhze.weebly.com/> (2025. 02. 05.)

szolgálatban egy hallássérült testvér. Talán jobban ráérezne a siketek gondjaira és hitelesebben tudná közvetíteni az örömhírt.”³⁴⁴ Az Egyesült Államokban már a XIX. század óta tudunk róla, hogy hallássérült lelki vezetőket szenteltek fel egyházi szolgálatra. Henry Winter Syle siket lelkész öt évvel felszentelése után már a saját maga által megszervezett siket gyülekezet élén állt. Hazánkban a baptistáknál találunk hasonló példát, miután 2012-ben két siket is a Baptista Teológiai Akadémia hallgatója lett. Egyikük Csehországban végez siketmissziós és gyülekezeti munkát.³⁴⁵

Ahhoz, hogy ilyen kezdeményezések református területen is megvalósulhassanak, hiánypótló egy bibliaóra vagy bibliatanulmányozó kör indítása és alapos konfirmációs felkészítés, melyek eredményeként a halló testvérek tudásával egyenértékű ismeretrendszerre tehetnek szert a hallássérült hívek. Ezt leginkább a siketmisszió feladatkörébe lehetne utalni, a szervezetnek pedig szoros együttműködésben kellene állnia a siket személy anyagyülekezetével. Az alapok pótlására azért van óriási szükség, mert a legtöbb siket személy nem vallásos közegben szocializálódott a kommunikációs nehézségek miatt. Bár a Szentlélek érezhetően munkálkodik a hívő siketekben, az egyházi szokások, hittételek megismerésére jellemzően nem terjed ki például a halló szülő- siket gyermek társalgása: közös nyelv hiányában csak a legelemibb hétköznapi közlésekre korlátozódik a kapcsolattartásuk. Így kevesebb információhoz jutnak a vallási kérdések tekintetében, sokak számára az is ismeretlen, kicsoda Isten, mi a különbség az egyes felekezetek között, mit értünk Krisztus váltságműve alatt, mi a megszentelődés, megigazulás, eleve elrendelés, Imago Dei, Szentháromságtan, eszkatológia, stb. A siketek Istenhez vezetése mindenképpen egy szerető- támogató környezetben kell megvalósuljon, és nem egy elváró- követelő rendszerben. Ebben az egyháznak kulcsszerepe van, mivel a siketeknek nincs igazán máshol olyan befogadó közege, ahol a szeretet és támogatás volna a fő motiváció. Ezeket a bibliaismereti alkalmakat érdemes a már elkészült jelnyelvi bibliafordítások vetítésével kezdeni, az előző alfejezetben tárgyalt szempontok mentén.

A lelkészképzésre való jelentkezéskor a leendő hallgatók alkalmassági vizsgán bizonyítják elhivatottságukat. Ezek azonban számos olyan feladatot tartalmaznak, melyek a siket jelentkezők esetében részben vagy egészben nem teljesíthetők. A meghallgatásnak része például az éneklés, a siketek gyülekezeteiben azonban vagy teljes mértékben kimaradnak az egyházi énekek a liturgiából (ld. Krisztus a Király Református Jelnyelvi Gyülekezet), vagy

³⁴⁴ JÁRAY Loránd In: KOMPÁN, 2014:19.

³⁴⁵ BOKROS Andrea: 20 éves a Kőszikla Siketek Gyülekezete, <https://www.baptist.hu/20-eves-a-koszikla-siketek-baptista-gyulekezete/> (2025. 01. 22.)

pedig a halló füleknek szokatlan, sajátos adaptációt hoznak létre a dicséretekből a ritmus jelzésére szolgáló lábdobogással és a szövegek jelnyelvi fordításával (Kőszikla Siketek Baptista Gyülekezet). Bár a vizsgán nyilvánvalóan igénybe vehető a jelnyelvi tolmács segítsége, kevésbé lehet objektíven felmérni a jelentkező tudását, amennyiben a felvételiző jelelve mutat be egy éneket, és a tolmács énekhangját értékelné a bizottság, így az éneklés részfeladat értelmét veszti. A hallássérült emberek azonban nem törekszenek arra, hogy felmentést eszközöljenek ki tanulmányaik során. Különös motiváló erővel bír, ha a hallás kiesése miatt fizikailag nem abszolválható feladványok helyett azonos nehézségi szinten más, hallást nem igénylő kihívásokat oldhatnak meg. Az igeolvasási készség vizsgálatakor célszerű például egy textus feldolgozását számonkérni művészeti igényességgel elkészített jelnyelvi performanszként, hiszen ilyen megnyilvánulásokra a későbbi pályafutás idején is szükség lehet a siketek gyülekezeti életében. A fogalmazás készítése is kihívásos az írott nyelvet csupán idegennyelvként birtokló hallássérült személy esetében, azonban sokszor előfordul, hogy a siketek és a halló fél között az írásos érintkezés marad a kommunikáció utolsó mentőöve. Amennyiben a feladat utasításait pontosan tolmácsolják jelnyelven a vizsgázónak, a felmérés akár sikeres is lehet, de fontos, hogy a kiértékeléskor ne vegyék figyelembe az esetleges nyelvtani, ragozási hibákat. Ezek nem az alpműveltség vagy szellemi képesség hiányára utalnak, hanem pusztán az eltérő anyanyelvből fakadnak. A motivációs beszélgetés zavartalanul kivitelezhető jelnyelvi tolmács közreműködésével, a siket hívek többnyire szívesen számolnak be elhivatottságukról és jelentkezésük okairól.

Sikeres felvételi eljárást követően, a teológiai tanulmányok folytatásakor természetesen a jelnyelvi tolmács a legtöbb órán segíti a kommunikációt, ez pedig az egyetemnek nem jelent plusz költséget, mivel iskolalátogatási igazolás benyújtásával a siket személy igényelhet az alanyi jogon járó éves tolmácsolási órakeretéhez (120 óra) kiegészítő keretet, melyet az állam finanszíroz a siket hallgatók oktatási egyenjogúságának megteremtése érdekében. Néhány tantárgy azonban nehézséget jelenthet a siket teológushallgató számára. A bibliai nyelvek (héber, görög) vagy bármilyen idegennyelv óra tolmácsolása előre egyeztetett módszertant igényel, mivel így már legalább három nyelv közötti kódváltásról van szó. Az egyik lehetőség az, ha a tolmács ismeri a görög vagy héber jelnyelvet, és az ezeken a nyelveken elhangzó információt eleve ezeknek a népeknek a jeleivel formálná meg, elkülönítve a magyarul elhangzó, magyar jelnyelven tolmácsolott tartalmaktól. Azonban kevés a realitása annak, hogy a hallgató a görög illetve héber jelnyelvtudásának a későbbiekben hasznát venné, főleg, hogy az eredeti nyelvű szövegen alapuló exegézisek során is inkább az írásbeli formára kell majd támaszkodnia. Egy másik

alternatíva, ha a tolmács magyar jelnyelven fordítja az idegennyelvi részeket is, és artikulációjában jelzi az eltérő forrásnyelvet. Ezzel azonban előre elárulja a feladatok megoldásait, amikor az oktató egy-egy kifejezés jelentését kérdezi a hallgatóktól. Ezeknél a kérdéseknél az adott idegen szó fonomimikai vagy daktil ábécével történő betűzése vezethet eredményre. Az is megoldás lehet, ha a tolmács nem jelben közvetít, hanem írásban (bár a jegyzetelés hosszadalmasabb, így a hallgató kimaradhat bizonyos közlésekből).³⁴⁶ Szintén az írásos opció, ha a hallgató önállóan megoldható, külön feladatokat kap, és ezeken dolgozik amíg a csoport verbális feladatokat old meg. Bármelyik lehetőségre esik a választás, az oktató, hallgató és jelnyelvi tolmács csapatmunkájában valósulhat meg.

Az egyházzenei- és hangszerórákkal (harmónium, zongora, stb.) kapcsolatban ugyanaz a nehézség realizálódik, mint az alkalmassági vizsgán, amennyiben a hallássérült hallgató nem az elvárásoknak megfelelően teljesít, érdemes lehet más tantárggyal kiváltani ezeket a kurzusokat. A rendszeres teológia tárgykörébe tartozó órákon felmerülő problémákat már érintettük a dolgozat korábbi pontjain. Az elvontabb tárgyak nehezebben beilleszthetők a siketek képi gondolkodásába, ezért segíthetnek a hétköznapi példákkal megvilágított dogmatikai tételek, a tanórán kívüli konzultációk (pl. az oktató fogadóóráján, vagy a tárgyban járatos tolmáccsal való átbeszélés során), vagy ha olyan tapasztalatok, szerepjáték segítségével magyarázzák az absztrakt tananyagot, amiről a siket személynek már van ismerete. Ezek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy még ha az óra tempója gyorsabb is, a siket személy saját haladási tempójában valóban megértse a tananyagot. A szakirodalom olvasásakor is segíthet a tolmács a szöveg értelmezésében (például terjedelmesebb egyháztörténeti könyvek, mint Bucsay Mihály műveinek esetében célravezető időnyíl rajzolása, vagy ehhez hasonló vizuális szemléltetés).

A vizsgák esetében előfordulhat, hogy a siket személynek szüksége van segítségre, erről alapvetően a Pedagógiai Szakszolgálat ad ki szakértői véleményt: írásbeli vizsgán például kérhető 30%-kal hosszabb idő biztosítása a feladatmegoldásra, mivel a siket személynek a kérdést is hosszabb idő értelmeznie, valamint a saját maga által létrehozott hangzó nyelvi mondatok megfogalmazása is lassabban mehet. Szóbeli vizsgákon az etikai normák betartásával jelnyelvi tolmács vehető igénybe.

A sokféle szempont végigelemzése elsőször bonyolultnak tűnhet. Sokszor a siket személy és az oktató személyiségén is múlik az együttműködés sikeressége, vannak, akik ösztönösen ráéreznek az összetartás, a csapatmunka ízére, vannak, akiknek ez több időt vesz

³⁴⁶ Ld. DARROCH, HERRERA, WEBSTER, 2017: 1

igénybe, de mindenképpen olyan munka ez, amely a lelket gazdagítja minden résztvevő számára. A siket lelkészek képzése elengedhetetlen ahhoz, hogy egy önazonos siket gyülekezetet létrehozassunk. A siket lelki vezető ismeri a nyáj problémáit, világlátását, olajozottabb a kommunikáció, együtt rezdül a nem halló közösséggel. Siketek papként, lelkészként való felszentelése nem új keletű gyakorlat, külföldön már a 19. századtól találunk rá példát. Református Egyházunk számára hatalmas új működési terület volna a hallássérült személyek szervezett megszólítása.

V./ 3.4, Összefoglalás

Krisztusban mindnyájan egyek vagyunk. A Heidelbergi Káté 54. kérdés- felelete is rámutat, hogy Jézus *„az egész emberi nemzetségből Szentlelke és Igéje által az igaz hitben megegyező, örök életre kiválasztott gyülekezetet gyűjt magának.”* Az egész emberi nemzetségnek a siketek is teljes jogú tagjai. Minden tizedik ember hallássérült valamilyen fokban- így a lelkészeknek érdemes felkészülnie arra az eshetőségre, hogy bármelyik gyülekezetben felbukkanhat nem halló hívő. Speciálisan siketek számára alapított, hallásállapot szerint szegregált gyülekezet nagyon kevés van, és hazánkban kizárólag Budapesten elérhetőek, így hasznos tudás lehet, hogy a minisztériumi fenntartású jelnyelvi tolmácsszolgálatok minden megyében rendelkezésre állnak (elég az internetes böngészők kereső felületében az adott megye és a jelnyelvi tolmácsszolgálat szavak beírása ahhoz, hogy kiderüljön a legközelebbi tolmácsszolgáltatás címe, telefonszáma, e-mailcíme, egyéb kontaktfinformációi, az ott dolgozó tolmácsok neve és kompetenciája). Az időskori nagyothallókat vagy szerzett hallássérüléssel élőket segítő technikai felszerelések beszerzésére célszerű gondolni a templomok felújítási munkálatai során.

VI. ÖSSZEFOGLALÁS

A tézis, miszerint a siketek nehézségeit megismerve, valódi melléállást tanúsítva, jelnyelvi eszközökkel válhat az egyház inkluzív közösséggé, igazolható az egyháztörténeti és a pasztorálpszichológiai vonatkozások alapján. Az egyházi szolgálattevők voltak az elsők, akik a siketek oktatásával foglalkoztak, és az addig számkivetett embereket a társdalomba integrálni kezdték a számukra létrehozott, speciális katekézis révén. Amikor az oralizmus vált bevetté a siketekkel való munkálkodásban, ami a gyógypedagógiában máig él, az egyház akkor is megvédte a siketek anyanyelvét, mivel itt nem a nyelvek elfogadottsága, hanem Isten üzenetének a célba juttatása a fontos a legnagyobb tiltások idején is. A gyógypedagógia a jelnyelv tiltásával az identitásuktól fosztotta meg a siketeket, akik magukat nyelvi kulturális kisebbségként határozzák meg. A gyülekezeti élet egy „védett közeg”, ahol a halló gyülekezeti tagok is jobban meg tudják ismerni a siketeket, ez az élettér eleve szociálisan érzékenyebb személyek jelenlétét feltételezi, akik egy pillanatra megállva időt tudnak szánni a mássággal élő ember megismerésére. Helen Keller, az első diplomát szerzett siketvak személy tapasztalata szerint *„a vakság elválasztja az embert a tárgytól, a siketség azonban az emberektől szakít el”*.³⁴⁷ Éppen ezt az elszakadást akadályozza meg a Krisztus testébe való tartozás: *„Mert mindnyájan Isten fiai vagytok a Krisztus Jézusban való hit által. Akik Krisztusba keresztkeltek meg, Krisztust öltöttétek magatokra”* (Gal 3,26-27). Krisztusban testvérek vagyunk, és a testvérek együtt vannak, nem különülnek el. Ahogyan Szűcs Ferenc fogalmaz: *„az egyházban minden élő tagra szükség van. A kéz nem mondhatja a lábnak: nincs rád szükségem.”*³⁴⁸

A hallássérült személyek körében végzett egyházi szolgálatokkal kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy a halló hívekkel együtt (integráció) vagy külön (szegregáció) érdemes megvalósítani a hitélet kiteljesedését célzó alkalmakat. Mindkét formának megvannak az előnyei és a hátrányai, az egyházközségek saját hatáskörben dönthetik el, hogy melyik megoldás illeszkedik jobban a lehetőségeikhez. A kifejezetten hallássérültekből álló gyülekezet előnye, hogy jobban figyelembe tudja venni a nem hallók speciális igényeit, lehetővé válik többek között a siketséghez adaptált liturgia kialakítása, a siketek világlátására, mindennapi kihívásaira jobban reflektáló igehirdetés (melyet a siketek maradéktalanul megértenek anyanyelvükön), a közösséget autentikusabban képviselni tudó siket lelkész beiktatása. Ugyanakkor a nehéz körülmények között élő, fogyatékos személyeket megillető

³⁴⁷ Idézi Christie J. In: VAN CLEVE (szerk.), II. kötet, 1987: 125

³⁴⁸ SZÜCS, 2019: 92

kedvezményekre építő siket hívek nem tudnak anyagilag önállóan fenntartani egy gyülekezetet, és ha országosan csak egy- egy siket gyülekezet működik, más településeken lakó hallássérültek rendszeres utaztatása akadályokba ütközhet. Amennyiben kizárólag nem hallókból áll egy gyülekezet, akkor nem feltétlenül jönnek létre a halló és siket egyháztagok közötti egyenrangúságot hirdető, felebaráti testvérkapcsolatok. A közös gyülekezeti alkalmakon kiterjedt felület nyílik rá, hogy a különböző hallásállapotú egyháztagok egymást kölcsönösen megismerhessék, és a halló gyülekezetek az ország egész területén könnyedén elérhetők a siketek számára is. Olykor a pusztán egy siket rokonnal rendelkező halló családok együtt szeretnének részt venni az istentiszteleten (bár a szegregált gyülekezetekben is rendszerint biztosítanak jelnyelvi tolmácsot, aki jelnyelvről fordít hangzó nyelvre a halló hozzátartozóknak).

Akár a jövőben speciális, hallássérült gyülekezetet vezetni kívánó siket lelkész képzéséről, akár halló gyülekezetbe integrálódó siket egyháztagról legyen szó, mindkét esetben hiánypótló lenne egy kifejezetten hallássérült híveknek szóló bibliaóra indítása. A református istentiszteletek középpontja az igehirdetés, de ahhoz, hogy ehhez az elsősorban hallható szóhoz a siketek is hozzájuthassanak, nem elég egyszerűen jelnyelven tolmácsolni az istentiszteleteket, mivel a teológiai fogalmak terén tapasztalt hiányosságok miatt a hallássérült személyek nehezebben tartanak lépést az igehirdetés gondolatiságával. Először olyan bibliatanulmányozó foglalkozás szükséges, ahol a keresztyén hit alapjait, a Biblia verbális absztrakción alapuló jelképeinek magyarázatait saját életükkel párhuzamba állítható, ismerős szituációkon keresztül világítjuk meg. Ehhez fontos a képes szemléltetés (az adott igeszakaszhoz szervesen kapcsolódó illusztrációkkal), a Bibliához anyanyelven való hozzáférés és a református jelkincs kidolgozása is. Ezek után válnak befogadhatóvá az istentiszteletek prédikációjában sokszor csak utalás szintjén, kifejtés nélkül megjelenő dogmatikai tételek. Tehát érdemes a következőket megtartott siket bibliaórával kezdeni, mely a siketmisszió feladatkörébe utalható. Ennek nyomán gyülekezetünk teológiai sajátosságait figyelembe véve sor kerülhet a református jelkincs fejlesztésére például azoknak a terminusoknak az esetében, melyek tanácstalanságot okoztak a dolgozathoz mellékelt listából (ezt a siketek hozzák létre a katekézis alapján, az egyes fogalmak pontos megértése után tudnak vizuálisan is kifejező jelet alkotni, kívülről jött, halló emberek javaslatai hamar kikopnak a siketek jelnyelvéből). A tolmácsok ezt a jelkincset megtanulják, és csak eztán következhet a jelnyelven tolmácsolt istentisztelet.

VI. MELLÉKLET

1.1, Interjú kivonat: Lelkigondozás a Református Siketmisszióban

Interjúalany neve: Járay Loránd református lelkipásztor

Interjú időpontja: 2022. 05. 23, 19:00- 20:30

Interjú helyszíne: Budapest, Bakáts tér/ Debrecen, Domokos Lajos utca, telefonon keresztül

Interjúztató neve: Pilis Dóra

- Milyen speciális tényezők merülnek fel a hallássérültek lelkigondozásánál?

A kommunikáció nagyon nyílt. A lelkigondozás siketeknél nagyon frontális, például alkoholizmussal küzdő siket testvér lelkigondozásakor megkérdeztem, hogy mi a probléma? Erre azonnal válaszolta, hogy iszik. A siket emberek pillanatok alatt felsorolják a problémakört. A hallók többet köntörfalaznak, kb. 15 perc, mire kiderül, mi a baj. Siketeknél az első három percben kiderül. A lelkigondozóhoz fordulóknak nehézségei közt sokszor fordulnak elő a hallók és siketek között felmerülő konfrontációk, kommunikációs problémák. Például van egy olyan család, ahol a siketek és nagyothallók közötti konfliktusok rendezésében kérnek segítséget. Faluhelyen élnek, ahol a siket személy elszigetelődött, identitás probléma, veszekedések, kommunikációs nehézségek állnak fenn, ráadásul halló gyerekeket nevelnek. A gyerekeknek vannak iskolaszintű nehézségeik. Ez a család rendszeresen jár hozzám lelkigondozásra. Ezeknél az eseteknél nemcsak lelkigondozói beszélgetésre van szükség, hanem intézkedni is kell a család részéről (hozzátartozóval beszélni, több családtaggal egyeztetni egyszerre, hivatalos szervvel). Sokszor én igazolom, hogy az illetővel tartom a kapcsolatot, az illető próbálkozik, adjanak neki még egy lehetőséget. De pedikűrt is intéztem már pszichiátrián élő siket embernek, akinek szemölcs deformálta a lábát. Sokszor 300km-t utazom, hogy lelkigondozásba vegyem a rászorulókat. Otthonlátogatást évente kétszer teszek, ilyenkor négy állami gondozott fiatallal találkozom több otthonban.

-Mi a lelkigondozás folyamata? Van egy modellezhető rendje a beszélgetéseknek, mint például előkészület- titoktartásról való biztosítás, ismerkedés (miben segíthetek?), feltárás (meséljen magáról), megerősítés, reflektálás- befejezés (bátorítás)? A szakirodalmak általában 50 perc-egy órában határozzák meg a beszélgetés időtartamát, a siket híveknél ez hogyan alakul?

A lelkigondozás hosszútávú folyamat, ha megoldódott a probléma, akkor is van utógondozás. A siketek akkor keresnek, ha már iszonyú nagy baj van. Egyszer például vidékre hívtak, ismerősökhöz keresztül érkezett a felhívás, tolmács is kellett volna, mert még nem ismertük egymást, de végülis így is sikeres folyamat volt. A lelkigondozott feltárta élete problémáját (párkapcsolat, család megmentése), élete hibáit, szépen mindent feltárt. Az időkeret nem fix, a beszélgetés ameddig tart – tart. A titoktartást az ügyfél kérte, én biztosítottam, hogy betartom, imában hordozni fogom. A siket személy hívó volt, úgy tudom, azóta rendes mederben folyik az élete. Nagy szeretettel folyt a megbeszélés, sms-ben visszajelzett az illető, hogy sokat jelentett és köszöni a lelkigondozói beszélgetést. Nagy segítség néha nem közösségbeli emberrel megbeszélni, hanem keresztyén környezetben, jelnyelven, együtt imádkozva.

Ha több száz kilométert utazom egy lelkigondozói beszélgetésért, akkor nem szabályozom az időtartamot. Pál apostol se osztotta be úgy az idejét a missziós utakon, amíg a testvér fontosnak tartja, addig foglalkozom vele. Nem jó, ha a lelkész nézi az óráját. Debrecenből is hívtak, Szegeden voltam egykori tanítványnál és gyermeknevelés problémakörben nyújtottam lelkigondozást.

A beszélgetés első lépéseként megkérdezem, hogy a hallássérült személynek milyen problémája van. Ezt elmeséli, én türelemmel végighallgatom. Megkérdezem, gondolkozott-e azon, hogyan tudja ezt megváltoztatni? Ekkor újból elmeséli a történetet, mennyiben próbált valamit lépni. Megkérdezem, milyen segítséget vár a családjától, ő miben tud nekik segítséget nyújtani? Istentől is kér-e segítséget? Érdemes az egész családdal leülni, és tanítást adni nekik azzal kapcsolatban, hogy a keresztyén ember hogyan éli meg a hétköznapokat. Hogyan lehet békében és szeretetben megbeszélni, hogy mit tudnának változtatni, amit be is tudnak tartani. Mit kéne jobban csinálni, miről kéne lemondani, például fél órával rövidebbet olvasni. A találkozás végén együtt imádkozunk. Próbálom a

lelkigondozói beszélgetés menetének lépéseit betartani, de hallássérült személyekkel élesebb, kimondottabb helyzetek adódnak. A siket ember kertelés nélkül mondja a problémákat, hibákat, van szembenézés, hogy mit rontott el, panaszmondás sokszor elhúzódik, és inkább problémamegoldási módszereket próbálok tanítani. Nagyon nehéz élethelyzetekkel is szembesültem már, volt, amikor ezeket is sikerült megoldani, de sajnos előfordult sikertelen lelkigondozói folyamat is.

-Mik a leggyakoribb esetek? Van olyan lelkigondozói esete, ami valamilyen szempontból kiemelkedően emlékezetes?

Mindenféle problémával jönnek hozzám, például párkapcsolati vagy szomszéddal kialakult konfliktus miatt, volt olyan siket, aki a kutyája elvesztése miatt élt meg lelki válságot, családban vagy a munkahelyen felmerült gondok, szociális bizonytalanság, betegség kapcsán keresnek meg. Minden olyasmi előfordul, ami hallóknál is.

A legkiugróbb eset nem volt sikertörténet, a lelkigondozott minden igyekezet ellenére öngyilkosságot követett el. Fiatalkorra óta ismertem, együttműködtem a nevelőtanáraival. Állami gondozott fiú volt, aki pedofília miatt a börtönt is megjárta. Az eset sokat volt elemezve szakmailag is. Próbáltam segíteni a nehézségeinek megoldásában, jó útra térésben, de a fiú megszakította a kapcsolatot, ez a lelkigondozónak is a legnagyobb lelki kudarc. Nevelője is minden követ megmozgatott a rehabilitáció érdekében, de végül eldobta az életét. Végigkísértem, Kelettől Nyugat-Magyarorszáig, mindenholnan kikerült. Tehetetlennek éreztük magunkat ebben a helyzetben, hiába tettünk meg mindent érte. Annak idején az újságok is írtak róla, komoly szakmai kérdéseket vetett fel az eset.

-Hogyan merül fel a lelkigondozás szükségessége? Felismerik-e a siketek maguk, ha lelki problémájuk van, és azzal bátran fordulnak-e a lelkészhez, vagy inkább a lelkész veszi észre, ha baj van?

Szájról szájra terjed a hír, hogy van lehetőség lelkigondozásra. A siketek keresnek meg engem. Például van egy nagyothalló fiú, aki heti egyszer telefonálhat az otthonból 15 percig, és akkor ő hív. Tartom a kontaktot az intézményi kapcsolattartóval is. A fiú testvére segít tolmácsolni, testvérével is szoktam beszélni.

-Hogyan zajlik a kommunikáció?

Ezzel a telefonáló nagyothalló fiúval, ha nincs bent a hallókészüléke, akkor a testvére jelel. Én inkább a személyes találkozást részesítem előnyben, és utazom a jelnyelvhasználókhoz. Előfordul, hogy viszem a kliens egy hozzátartozóját is, leülünk közös ebédre és körforgásban megbeszéljük a helyzetet. 90,99%-ban sikerül egyedül megoldanom a kommunikációt és a jelelést, de ha fennáll a veszélye, hogy valamiért nem értjük meg egymást, viszek magammal tolmácsot.

-Felekezet specifikus szempontok vannak-e a lelkigondozásban?

Nem tudok róla különösebben. Szegeden tartottam olyan református hittanórát a gyerekeknek, hogy meglátogattuk a katolikus testvérek templomát, megnéztük a gyóntatófülkét, beszélgettünk róla, hogy ha a gyónás titok, akkor tolmács jelen lehet-e vagy sem. Sanyi atya a katolikus pasztorációban régen személyesen tolmáccsal vezette a gyónásokat, de előtte megbeszélte a siket hívővel, hogy elfogadja-e a tolmács jelenlétét vagy sem.

-Milyen lehetőségei vannak a lelkigondozásban megfáradt lelkésznek?

Én kizárólagos technikával dolgozom, próbálom a munkát nem hazavinni, jó dolgokra gondolni, és hálátelt a szívem, hogy az én életem ehhez képest mennyivel rendezettebb. Például most három napig sérült gyerekeket táboroztattam, ami megterhelő volt, de büszke vagyok, hogy az unokaöcsém egészséges. Ezek az alkalmak fárasztóak, de ugyanakkor feltöltőek is. A kollegákkal táborozás közben lehet esetmegbeszélést tartani, sokszor gyógypedagógus szakember is részt vesz ezeken a programokon, velük is lehet konzultálni. A táborokban felváltva végezzük a gyermekfelügyeletet, amikor nem én vagyok a soros, a zenehallgatás segít kikapcsolódni. Szegeden olyan stresszlevezető programot találtunk ki, hogy fényképeken fel kell ismerni, melyik programon történt, melyik gyerekkel a kiragadott pillanat. Ha leteszem a szolgáltatást, csak a családra, barátokra, hobbiakra koncentrálok. Nincs kifejezetten lelkigondozói ülés a lelkészek számára.

1.2, Interjú kivonat: Beszélgetés Nagy Sándor atyával, a Katolikus Hallássérült Pasztoráció káplánjával a hallássérültek lelkigondozásáról

Interjúalany neve: Nagy Sándor katolikus pap

Interjú időpontja: 2022.03.31, 14:30-15:30

Interjú helyszíne: Budapest, Mátyás templom/ Debrecen, Domokos Lajos utca, Zoom online meeting keretében

Interjúztató neve: Pilis Dóra

- Hogyan merül fel a lelkigondozás szükségessége? Felismerik-e a siketek maguk, ha lelki problémájuk van, és azzal bátran fordulnak-e a paphoz, vagy inkább a pap veszi észre, ha baj van?

Hogy a lelkigondozás alatt mit értenek, az sokszínű. Hallássérült személy nem kér lelkigondozói beszélgetést. Vannak helyzetek, ahol ha lelkigondozói szituáció adódik, én terelem az esetet lelkigondozói beszélgetés medrébe. Kevésbé releváns, hogy én mit veszek észre a gyülekezetben.

- Katolikusok esetében mennyire tehermentesítő lelkigondozói szempontból a gyónás?

A kompetenciahatárokat nehéz belőni. A gyónásnak meghatározott menete van, templomban, gyóntatószékben nem adottak a lelkigondozói beszélgetés feltételei. A hallóknál működhet, de siketeknél nem. A gyóntatószék két oldalán rács van, betérdel az ember, nem nagyon néznek egymásra, nincs szemkontaktus. Covid óta (2 éve) gyóntató helységet alakítottak ki, hogy 45 fokos szögben lehessen elhelyezkedni. Siketeknél nincs gyóntatószék, mert nem tudunk úgy kommunikálni, szemtől szembe. A gyónás szentség, semmilyen információt nem lehet a gyónás keretein kívül felhasználni. Ez egy másfajta fórum, mint a lelkigondozói beszélgetés, ha nagyobb ünnep előtt jönnek, sokan jönnek, nincs idő nagyobb mélységekbe menni. A hívek hozzák a bűnöket, leteszik, jön a feloldozás. Ha van több idő, akkor igyekszem figyelni a lelkigondozói beszélgetésre, a híveket tükrözni, megerősíteni a gyónásban. Ha a személyes kapcsolat megvan, akkor már lehet egyértelműen lelkigondozói beszélgetést javasolni.

- Mik a leggyakoribb problémák?

Házastársi problémák, házasságok közötti konfliktusai, családon belüli veszekedések elhelyezése, megértése, gyászfeldolgozás, személyek közötti konfliktusok családon kívül. Érdemes egy-egy szituáció érzelmi hátterét megnézni.

- Mik azok a módszerek, tényezők, amiben a hallássérült személyek lelkigondozása más, mint a hallóké?

Nem annyira árnyalt az érzelm kifejezés, nincsenek megfelelő szavak arra, hogy mi az, ami a kliensben megmozdul, hanem csak körülírják. Elengedhetetlen a közös nyelv: ha siketokról van szó, akkor a jelnyelv ismerete az alap, nagyothallókkal hangzó beszéddel kommunikálók. A siketek számára nagyobb biztonságot jelent, ha tudják, hogy jelnyelven is lehet a paphoz fordulni. A rendszeresen templomba járó hívek szociális hátteréről van képem, de a ritkábban járóknál kevesebb a rendelkezésre álló háttér-információ. Négy éve vagyok a szolgálatban a hallássérültek között, ebből két évet elvett a covid, kevesebb lelkigondozásra volt lehetőség és inkább a szentmiséken volt a hangsúly. Akit kevésbé ismerek, azzal először tisztázom, hogy melyik kommunikációs forma segít, van, ahol magától értetődik. Nem reprezentatív adat egy pszichiátertől, hogy hallássérült emberrel nem is lehet terápiát folytatni, mert nincs szókészlete hozzá. Magyar nyelvterületen nincs számukra kidolgozott terápia.

- Inkább a gyülekezetben való, általános lelkigondozás gyakori, vagy az egyéni?

A katolikus felekezetben hét szentséget tartanak számon, hozzájuk szertartások kötődnek. A Semmelweis Egyetem mentálhigiénés képzésén a szertartásokat lelkigondozói szemlélettel gondoltuk végig. A lelkigondozói szempontokat beemeljük a szentségekbe: pl. hallók esetében esküvőn a szertartás előtt vőlegényhez odalépünk, kedves szavakkal nyugtatjuk, és ugyanígy a menyasszonyhoz, tanúkhöz, koszorúslányokhoz, vagy köszöntéskor násznéphez is fordulunk. Igyekszünk a kapcsolatot felvenni a jelenlévőkkel. A lelkigondozói szakdolgozatomat a jegyesoktatás tárgykörében írtam. Siketeknél kevesebb esküvő volt, egy- két keresztele és keresztele. A legtöbb egyházi alkalom hallókkal együtt integrált szentmisék. 2019-ig szegregáltan működött a Katolikus Hallássérült Pasztoráció. 2019 vízkeresztjétől kezdve a hallók és hallássérültek együtt vehetnek részt a misén. Ezért kevésbé tudok speciálisan a hallássérültek lelki világát érintő témákról prédikálni a miséken. A hallássérült közösség összeszokott, a hallók pedig sokféle helyről jönnek. Nehéz konkrét témát belőni.

- Hogyan zajlik a lelkipozítói beszélgetés? Van-e például időkeret, nyelvi akadályok, kísérők vannak-e jelen? Mit tehet a lelkipozító életet veszélyeztető, súlyosabb krízisekben?

A siketek közt nem fordult még elő öngyilkosság gyanújával fellépő eset, de gyakori például a temetések kapcsán kialakuló lelkipozítói helyzet. A lelkipozítás során fontos éssben tartani a kompetenciahatárok kérdését. Pszichiátriai segítség is szükséges lehet. Ha valakit tovább kell küldeni szakemberhez, akkor komoly támaszt jelent a mentálhigiénés képzésben résztvevő tanárok által alapított ANTROPOSZ Mentálhigiéniai Egyesület, ezt javaslom hallóknak. Az Oázis a jezsuiták lelkipozítói segítői helye, illetve Ferences kilátó is hasonló tevékenységet folytat.

Siketek lelkipozításakor mindenkinél az egész embert tekintem, ráhangolódom, ráirányítom a figyelmem. Ami kiemelhető: jobban kell figyelni az arckifejezésekre, ha valami nagyon meglepő dolgot mond a gyászoló vagy kliens, nagyon kell reflektálnom magamra, egyből kifejezni magam, nagyon átlátszó, egyértelmű jelnyelvi és testbeszédbeli kommunikációt kell használnom. Nagyon zavarja a beszélgetés menetét, ha valami nem tiszta vagy őszinte. Egy rossz helyen megjelent mosoly nagyon félrevisz.

A siketekkel való foglalkozás egyik előfutára Szalézi Szt. Ferenc 16-17. században élt püspök, az ő szolgálatában volt egy siket fiú. Mindenki legyintett rá, mondván, hogy bolond, nem lehet kommunikálni vele. Ferenc szóba elegyedett vele és észrevette, hogy nem bolond. Van esze, sok mindenre tanítható. A hit dolgairól beszélgettek, végül a fiú odáig jutott, hogy első áldozott, bérált, leghűbb segítője lett. Ezért Szalézi Szent Ferenc a hallássérültek védőszentje.

- Van-e krízismegelőzés: válás, munkahelyi problémák, családterápia?

Családterápiára lenne helyzet, de kevésnek érzem hozzá a kompetenciámat. Lelkipozítói jogosítvánnyal nem végezhetek terápiás jellegű foglalkozást. A hallássérültek kevésbé járnak családdal együtt. Gyónásban hallok több oldalról történeteket. De amit gyónásban hallok, lelki beszélgetésben nem hozhatom elő. Hallok testvéreket ilyen –olyan fórumokon, de nincs ebben még olyan platform, amin fel lehet hozni ezeket a témákat.

- Hogyan zajlik a gyászolók, haldoklók (kórházi szolgálat), temetéseken résztvevő hívók lelkipozítása?

Temetésen jelen lenni más, ha senkit nem ismer az ember, van érzelmi távolság. Ha közösségi tagot temetnek, az számomra is érzelmi bevonódással jár. Engedem a saját érintettségem is megmutatni, de nem zokogok együtt, mert akkor kiesnék a szerepemből. Ez esetleg el- elcsukló hang formájában nyilvánulhat meg. Ha közeli hozzátartozóról van szó, nem vállalom a temetést. Siket édesapám, és nagyszüleim temetési szertartását nem vállaltam. Alkat kérdése is, van olyan pap, aki saját szülőjét temeti.

-Milyen lehetőségei vannak a lelkipozításban megfáradt papnak? (A tolmácsok számára kevés szupervízió áll rendelkezésre, hogy a rájuk rótt terheket letehessék.)

A tolmácsok lelkipozítása valóban fehér folt. Sokszor segítő szerepben van a tolmács, de nehéz megállapítani a határt, hogy kell kilépni a tolmács helyzetből. Siket szülők halló gyermekeként iskoláskoromban előfordult, hogy nekem kellett tolmácsolnom saját szülői értekezletünkön, annak fordítása furcsa élmény volt. A papok lelkipozítása ennél jóval szervezettebb: a lelki vezető tud segíteni. Tág értelemben lehet ez valaki, aki lelkipozítói jellegű beszélgetéseket is folytat, vagy külön lelkipozító. Katolikus szemszögből különbség van a lelkipozítás és a lelki vezetés között. A lelkipozítás során a kliens is és én is az isteni kapcsolatban vagyunk, de a fókusz a lélektani folyamatokon, érzelmeken, viszonyulásokon, hozzáállásokon van. Lelki vezetés esetében a Szentlélek működésére koncentrálnak, Ő hogy van jelen a kísért személy életében. Ez a forma kifejezetten abban segít, hogy az illető a saját életében rálásson a Szentlélek működésére.

2. A siket adatközlőkkel végzett videós jelgyűjtemény kifejezései

Az Úr imádsága (Miatyánk)

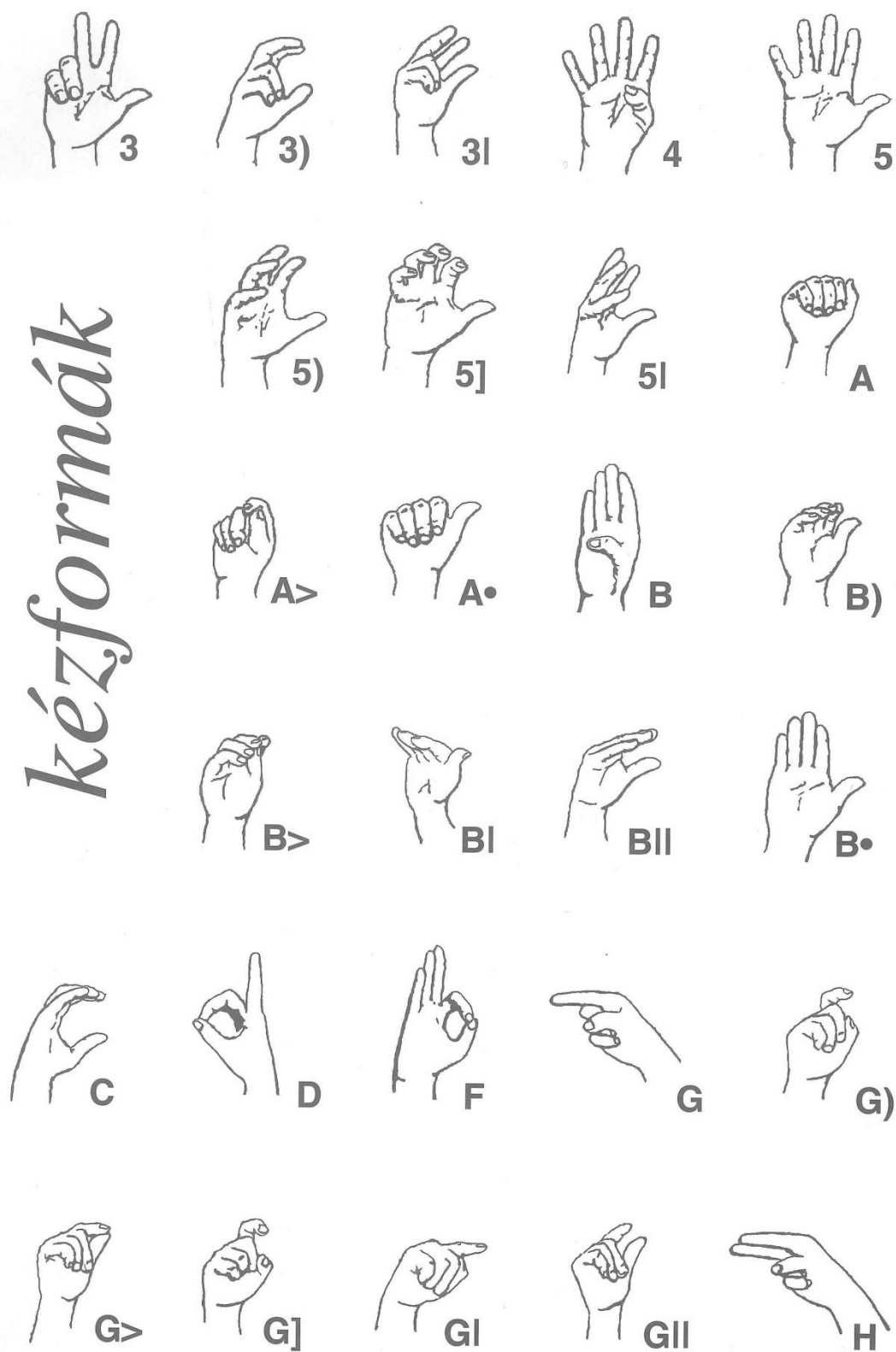
Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy,
szenteltessék meg a te neved;
jöjjön el a te országod;
legyen meg a te akaratod,
amint a mennyben, úgy a földön is.
Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma;
és bocsásd meg vétkeinket,
miképpen mi is megbocsátunk
az ellenünk vétkezőknek;
és ne vígy minket kísértésbe,
de szabadíts meg a gonosztól!
(Mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség
mindörökké.) Ámen.

1. Adakozás
2. Advent
3. Alázat
4. Apostol
5. Atya, Fiú, Szentlélek
6. Biblia
7. Böjt
8. Bűn
9. Csoda
10. Evangélium
11. Farizeus
12. Felkent
13. Feltámadás
14. Halleluja/ hozsánna
15. Hit
16. Húsvét
17. Ige
18. Istentisztelet/ mise
19. Irgalom
20. Ítélet
21. Jászol
22. Jézus
23. Karácsony
24. Keresztény/ keresztyén
25. Keresztre feszítés

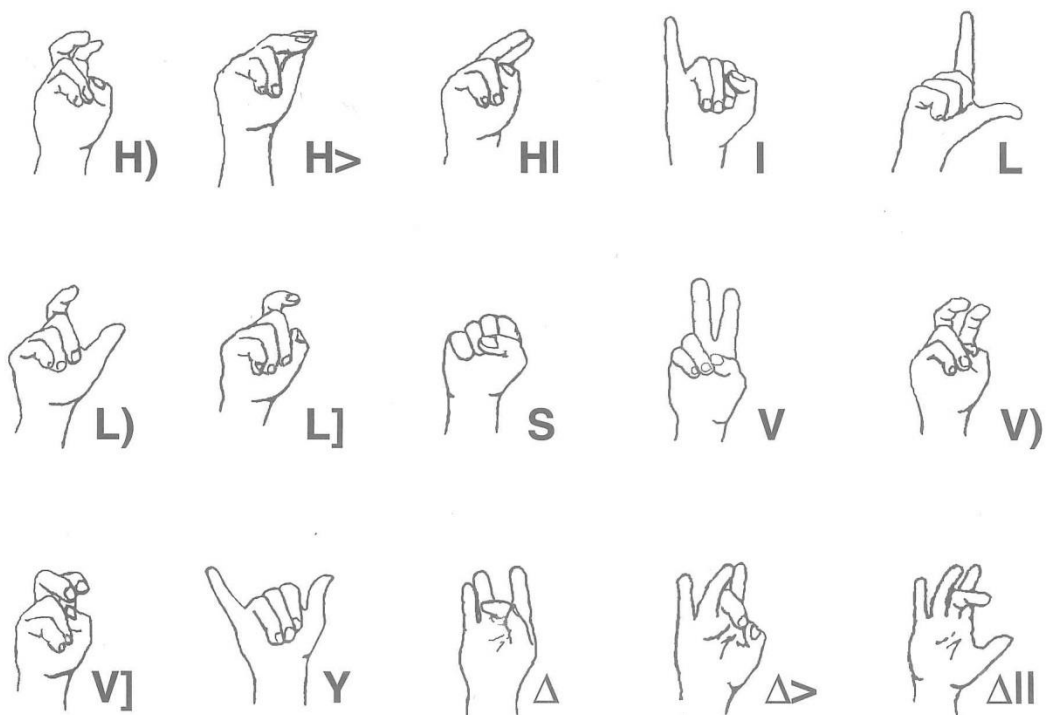
26. Kegyelem
27. Konfirmáció/ bérmlás
28. Könyörület
29. Közbenjárás
30. Krisztus
31. Magasztal
32. Mártír
33. Megváltás
34. Mennysország
35. Messiás
36. Mindenható
37. Mózes
38. Oltalom
39. Oltár/ úrasztala
40. Örök élet
41. Úrvacsora/ eucharisztia
42. Pap/ lelkész/ lelkipásztor
43. Pokol
44. Próféta
45. Pünkösöd
46. Püspök
47. Szent
48. Szentháromság
49. Szeretet
50. Üdvösség

3. A dolgozatban szereplő kézformák elnevezései

kézformák

Forrás: LANCZ Edina (2004): *A Magyar Jelnyelv Szótára*, Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége, xxvi. oldal

Forrás: LANCZ Edina (2004): A Magyar Jelnyelv Szótára, Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége, xxvii. oldal

Jakab Miklós istentiszteletet tart (hagyatékban talált fénykép)

BIBLIOGRÁFIA

- A II. Vatikáni Egyetemes Szent Zsinat határozata szerint megújított és VI. Pál Pápa tekintélyével kihirdetett **Római Misekönyv (Missale Romanum) (1991)**, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest
<https://tar.liturgia.hu/Dokumentumok/Romai%20Misekonyv/MISSALE%20ROMANUM%201991.%20-%20hun.pdf> (2025. 02. 13.)
- **ABONYI, Nóra (2005):** *Szociológiai ismeretek*, Fogyatékosok Esélye Közalapítvány, Budapest.
- **ADLER, Alfred (1994):** *Emberismeret*, Göncöl Kiadó, Budapest.
- **APRIM, Fred (2000):** *The A to Z of the ancient Chaldeans and their relation to modern Chaldeans*, <https://www.atour.com/education/20001021a.html> (utolsó megtekintés: 2024.07.25)
- **AYRES, Bob (2021):** *Deaf Diaspora. The third wave Deaf ministry*. iUniverse Inc., Coppel, TX, USA.
- **BAGDY, Emőke (2020):** *Pszichofitness. Kacagás- kocogás- lazítás*, Kulcslyuk Kiadó, Budapest.
- **BAKK-MIKLÓSI, Kinga – HÉZSER, Gábor (2023):** *Pasztorálpszichológia. Rendszerszemléletű alapok és gyakorlati szempontok segítőknak*, Kálvin Kiadó – Exit Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest- Kolozsvár.
- **BARTH, Karl (1961):** *Die Kirchliche Dogmatik*, III/3, Evangelischer Verlag A. G. Zollikon - Zürich.
- **BARTHA, Csilla- HOLECZ, Margit (2016):** *Esélyteremtés, kölcsönös bevonódás és a jelnyelvi sztenderdizáció dilemmája: a Jelesély projektum céljai, módszerei és eredményei*, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, online megtekinthető:
http://real.mtak.hu/72542/1/elonyelvi_konferencia_u.pdf (2025. 01. 20)
- **BASCOM, Robert (2008):** *Bible Translation into American Sign Language*, The Bible Translator, Vol. 59, No. 2, April 2008, pp. 86-93.
- **BAUMGARTNER, Isidor (2017):** *Pasztorálpszichológia, Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány*, Budapest.
- **BÁRCZI, Géza- ORSZÁGH, László et al. (szerk.) (2016):** *A magyar nyelv értelmező szótára*, I.- VII. kötet, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete,
<https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/szotar.php?szo=JEL&offset=13&kezdobetu=J> (2025.02.15.)
- **BECKER, Ingeborg et al. (szerk.) (1986):** *Handbuch der Seelsorge*, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin.

- **BERTHA, Zoltán (2024):** *Zene az igehirdetés szolgálatában* In: Református Tiszántúl, XXXII. évfolyam, 2024/4. szám, pp. 30-31
- **BODA, Zsuzsa (szerk.) (2023):** *Igéző jelek. Keresztény szimbólumok és magyarázataik Luther- idézetekkel*, 2. kiadás, Luther Kiadó, Budapest.
- **BOKROS, Andrea (2023):** *20 éves a Kőszikla Siketek Gyülekezete*, <https://www.baptist.hu/20-eves-a-koszikla-siketek-baptista-gyulekezete/> (2025. 01. 22.)
- **BONET BARLETSEBANT, Juan Pablo (1620):** *Reducción de las letras y arte para enseñar a hablar a los mudos*, Publicación por Francisco Abarca de Angulo, Madrid.
- **BORBÉLY, Sándor (szerk.) (1902):** *Emlék- könyv a Siketnémák Váci Országos Királyi Intézete 100 éves fennállásának ünnepe alkalmára*, Budapest.
- **BÓNA, Judit (2018):** *A beszédfejlődés kisgyermekkortól kamaszkorig*, Gyereknevelés – online tudományos folyóirat, A gyermeknyelv aspektusai, 2018 /3. szám, <https://ojs.elte.hu/gyerekneveles/article/download/559/458/1093> (2025. 01.19)
- **BROESTERHUIZEN, Marcel (2005):** *Faith in Deaf Culture*, Theological Studies, Volume 66, Issue 2 (June 2005), pp. 304-329.
- **BRUCE, Scott G. (2007):** *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism. The Chuniac Tradition c. 900 -1200*, Cambridge University Press, New York.
- **BUDAI, Tímea (2014):** *Sztenderd magyar jelnyelv? Regionális magyar jelnyelvi változatok együttélése Miskolcon*, online megtekinthető: <https://docplayer.hu/17424258-Miskolci-egyetem-bolcsesztudomanyi-kar-sztenderd-magyar-jelnyelv-regionalis-magyar-jelnyelvi-valtozatok-egyuttelese-miskolcon.html> (2025. 01. 20.)
- **BULLINGER, Henrik (2017):** *A Második Helvét Hitvallás*, (Ford. Buzogány, Dezső) Kálvin Kiadó, Budapest.
- **CLARK, William P. (1885):** *The Indian Sign Language. With brief explanatory notes of the gestures taught deaf- mutes in our institutions for their instruction*, L. R. Hamersly & Co., Philadelphia.
- **CHQUIRRÍN AGUILAR, Regino (2007):** *Historia de la Pastoral del Sordo en España*, Editorial EDICE, Madrid.
- **COSTELLO, Elaine (2009):** *Religious Signing. A Comprehensive Guide for all Faiths*, Bantam Books, New York.
- **DARROCH, Kathleen- HERRERA, Denise- WEBSTER, Kip (2017):** *Sign Language Interpreting in Post- Secondary Foreign Language Classes*, https://www.rit.edu/ntid/sites/rit.edu.ntid/files/pd/Symposium_2017/KDarroch_DHerrera_KWebster_poster.pdf (2025. 01. 21.)
- **DE L'ÉPÉE, Charles Michel (1776):** *Institution des Sourds et Muets, par voie des signes méthodiques*. Paris. Ford.: Szabó Imre Süketnéma- intézeti hittanár: *Süketnémaoktatása*

rendszeres jelek útján. Kiadja a Süketnéma- Intézeti Tanárok Országos Egyesülete, Budapest, 1923.

- **DENIS, Théophile (1887):** *The First Instructor of the Deaf in France*, American Annals of the Deaf, Vol. 32, No. 2 (April, 1887), pp. 113-118, <https://www.jstor.org/stable/44464403> (2024.12.29.)

- **DENMARK, John C. (1999):** *Siketség és mentálhigiénia*, SINOSZ- Új mandátum, Budapest.

- **DOETZ, Susanne (2010):** *Alltag und Praxis der Zwangssterilisation. Die Berliner Universitätsfrauenklinik unter Walter Stoeckel 1942-1944*, Dissertation, Charité – Universitätsmedizin Berlin, <https://d-nb.info/1010138715/34> (2024.12.28.)

- **ELWOLDE, John (2008):** *Spanish Sign Languages Project*, The Bible Translator, Vol. 59, No. 2, April 2008, pp. 78- 86.

- **ERDEI, Norbert (2016):** *A fogyatékkal élő emberek elutasításának és elfogadásának története napjainkig és helyzetük a mai oktatási rendszerben*, Különleges Bánásmód, II. évf. 2016/3, pp. 41-49, online: <http://real.mtak.hu/80365/1/KB2016-3-041-E-1001-65XXXXXX0-Erdei.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2025. 01.26.)

- **ERIKSON, Erik H. (1991):** *A fiatal Luther és más írások*, Társadalomtudományi Könyvtár sorozat, Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

- **FEHÉR, Bence (2023):** *A Miatyánk egy XVI. századi, rovásírással feljegyzett szövegváltozata*, Vallástudományi Szemle, XIX. évfolyam 2023/2. szám, pp. 35-52., https://real-j.mtak.hu/26347/7/VtSz_2023_2.pdf (2025. 02. 06.)

- **FERENC PÁPA (2020):** *Mi Atyánk*, Jezsuita Kiadó, Budapest.

- **FLOREK, Stan (2016):** *Afterlife: Missing Bones*, <https://australian.museum/blog-archive/science/afterlife-missing-bones/> (utolsó megtekintés: 2024.07.25)

- **Forum of Bible Agencies International (FOBAI) (2006):** *Basic Principles and Procedures for Bible Translation*, Board Resolutions/ Standards, Approved: October, 2006.

- **FRIELINGS DORF, Karl (2019):** *Istenképek. Ahogy beteggé tesznek – és ahogy gyógyítanak*, Szent István Társulat, Budapest.

- **FRIES, Sabine (2018):** *Leben in der Gemeinschaft*, <https://www.taubwissen.de/content/index.php/leben-in-der-gemeinschaft/christen/121-sabine-fries-4.html> (2021.01.10)

- **GASCÓN RICAÑO, Antonio, STORCH DE GRACIA Y ASENSIO, José Gabriel (2004):** *Historia de la educación de los Sordos en España y su influencia en Europa y América*, Editorial universitaria Ramón Areces, Madrid.

- **GASCÓN RICAÑO, Antonio, STORCH DE GRACIA Y ASENSIO, José Gabriel (2006):** *Fray Ponce de León, el Mito Mediático. Los mitos antiguos sobre la educación de los sordos*, Editorial universitaria Ramón Areces, Madrid.

- **GÁLL, Ferenc (1942):** A SIKETNÉMÁK istentiszteletet „hallgatnak”, Független Magyarország, 1942.05.01. (Jakab Miklós hagyatékában)
- **GESZTELYI, Tamás (szerk.) (1991):** *Egyházak és vallások a mai Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- **GORDON, Sherri- SADATY, Anita:** *When Can Babies Hear in the Womb?*, <https://www.verywellfamily.com/when-can-my-baby-hear-me-in-the-womb-4685716#how-babys-hearing-develops> (2022.05.08.)
- **HATTYÁR, Helga (2008):** *A magyarországi siketek nyelvelsajátításának és nyelvhasználatának szociolingvisztikai vizsgálata*, doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, https://doktori.btk.elte.hu/lingv/hattyar/diss_nem.pdf (2025. 02. 10.)
- **HEGEDŰS, Márk - VLADÁR, Gábor (2017):** *Ne vigy minket kísértésbe*, <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/ne-vigy-minket-kiseretesbe/> (utolsó megtekintés: 2025. 02.10)
- **HENGER, Krisztina, KOVÁCS, Zsuzsanna (2005):** *A jelnyelvi tolmácsolás alapismeretei*, Jelnyelvi Tolmácsképzés Sorozat, Fogyatékosok Esélye Közalapítvány, Budapest.
- **HÉZSER, Gábor (1991):** *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*, Kálvin Kiadó, Budapest.
- **HOHENDORF, Gerrit, ROTZOLL, Maïke, RICHTER, Paul, ECKART, Wolfgang, MUNDT, C. (2002):** *Die Opfer der nationalsozialistischen „Euthanasie-Aktion T4“*, Der Nervenarzt, 11, pp. 1065-1074, https://www.klinikum.uni-heidelberg.de/fileadmin/zpm/psychatrie/projekte/pdf/hohendorf_2002.pdf (2024. 12. 27.)
- **HOLECZ, Margit (2018):** *Cochlearis implantáció – Lehetőségek és korlátok*, Anyanyelv-pedagógia XI. évfolyam, 2018/2. 20-36.
- **HOPPÁL, Mihály (1983):** „Jelrendszerek a népművészetben” In: **NAGY, Olga- HOPPÁL, Mihály et al. (1983):** *Népi kultúra - Népi társadalom XIII.*, A Magyar Tudományos Akadémia néprajzi kutató csoportjának évkönyve, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 275-297
- **HOPPÁL, Mihály- JANKOVICS, Marcell- NAGY, András- SZEMADÁM, György (1990):** *Jelképtár*, Helikon Kiadó, Budapest.
- **HORÁNYI, Özséb – SZÉPE, György (szerk.) (2005):** *A jel tudománya. Szemiotika*, General Press Kiadó, Budapest.
- **HUERTA SOLANO, Christian Israel, VARELA BARRAZA, Julio Agustín (2018):** *Sordera y Lectura: Un análisis histórico e interconductual*, StaUdeG / Universidad de Guadalajara, Zapopan, Jalisco, México
- **JAKAB, Miklós (2012):** *Alkalmazkodó szeretet*, Kálvin Kiadó, Budapest.

- **JAKAB Miklós** élete, 1989 szeptemberében készült hanganyag gépelt, 147 oldalas változata Jakab Miklós hagyatékából, hozzáférhető: Református Missziói Központ, 1151 Budapest, Alag utca 3.
- **JÁRAY, Loránd (2022):** *Lelkigondozás a Református Siketmisszióban*. Interjúztató: Pilis Dóra. [Interjú] Budapest/ Debrecen, 2022. 05. 23.
- **JIMENEZ TORRES, Fernando, JIMENEZ TORRES, Cristina** (szerk.) (2011): *Las calles de Logroño y su historia/ por Jerónimo Jiménez Martínez*, második javított és bővített kiadás, Ayuntamiento de Logroño, Logroño.
- **KASTLER, Jaqueline (2016):** *Der Lern- und Gedenkort Schloss Hartheim bei Linz – ein Projekt zur Auseinandersetzung mit der NS-Euthanasie von 1940 – 1944*, Universität Wien, <https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:1323945/get> (2024. 12. 27.)
- **KÁLVIN, János (2008):** *Ézsaiás könyvének magyarázata*, kézirat, https://refkossuthter.hu/sites/default/files/fajlok/kalvin_ezs.pdf (2025. 08. 20.)
- **KÁLVIN, János (2020):** *Evangéliumi harmónia. Máté, Márk és Lukács evangéliumának magyarázata*, I-III. kötet, Református Egyházi Könyvtár, Kálvin Kiadó.
- **KÉRI, Katalin (2015):** *Adalékok a speciális és gyógyító nevelés spanyolországi történetéhez*, Pedagógia-történeti Szemle 1. évf. 2. sz. 1–11. o., online: http://www.jgypk.hu/pedtor/wp-content/uploads/2015_2/01.pdf (utolsó megtekintés: 2025.01. 30.)
- **KINCSES, Eszter Enikő (2018):** *A jelnyelvi tolmács személye és szerepe az egyházi tolmácsolás során* (zárodolgozat), SINOSZ, Budapest.
- **KIRK, John W. (1892):** *Historic Moments: The First News Message By Telegraph*, Scribner's Magazine (May 1892), 11, No. 5, 652-656, <https://todayinsci.com/Events/Telegram/TelegramFirstNews.htm> (2025. 02. 16.)
- **KOMENCZI, Bertalan (2011):** *Információelmélet*, Média-informatikai Kiadványok, az Eszterházy Károly Főiskola nyomdája, Eger.
- **KOMPÁN, Julianna (2014):** *A jelnyelvi tolmács feladatának sajátosságai egyházi tolmácsolás alkalmával* (zárodolgozat), SINOSZ, Budapest.
- **KOMPÁN, Julianna (2021):** *Hallássérült gyerekek a hittanórán. Speciális szempontok és tudnivalók hittanoktatóknak*. Református Pedagógiai Intézet, Budapest.
- **KONNER, Eszter- KIRÁLYHIDI, Dorottya- KISS, Mária (2009):** *Négykezes. Jegyzet és szemelvénygyűjtemény siketvakok kommunikációs segítői számára*, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, Budapest.
- **KONTRÁNÉ HEGYBÍRÓ, Edit (2010):** *Nyelvtanulás két kézzel. A jelnyelv szerepe a siketek idegennyelv- tanulásában*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

- **KORÓDI, Csaba- KOZMA, Erika** (ford.) (2003): *Hitfogalmak jelszótára*, Koinónia Kiadó, Kolozsvár. A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: *Religiöse Gebärden. Gebärdenkartei Fachausschuß Religiöse Gebärden* (FARG), Heilbronn, 1992.

- **KOTVAS, Joe** (2018): *Into the Silence. A Biblical Perspective and Plan for Reaching the Deaf around the World*, Faithful Life Publishers, North Fort Myers, FL, USA.

- **LANCZ, Edina** (2004): *A Magyar Jelnyelv Szótára*, SINOSZ, Budapest.

- **LEDÁN, M. István** (2014): *Milyen kenyeret kérünk a Miatyánkban?*, https://laudator.blog.hu/2014/12/02/milyen_kenyeret_kerunk_a_miatyankban, (utolsó megtekintés: 2025. 02. 10.)

- **LENGYEL, Fanni** (2017): *Pszichológiai alapismeretek- A hallássérülés lélektani aspektusai*, 3. előadás 2017. november 3.-án, <https://drive.google.com/drive/folders/0B368TnDsVJ2aT1h5bnhzTzdPVEE> (utolsó megtekintés: 2022. 03. 29.)

- **LÜTHI, Walter** (1948?): *Das Unservater: eine Auslegung*, Verlag Friedrich Reinhardt AG, Basel.

- **Magyar Fül-, Orr-, Gége és Fej-, Nyaksebész Orvosok Egyesülete: Cochlearis implantáció**, <http://www.orl.hu/cikkek/cochlearis-implantacio> (utolsó megtekintés: 2025.01.12)

- **Magyar Jelnyelvi Tolmácsok Etikai Kódexe** (2008): <http://josz-elnokseg.blogspot.com/2014/09/> (utolsó megtekintés dátuma: 2025. 02. 15.)

- **MAHER, Jane** (1996): *Seeing Language in Sign. The Work of William C. Stokoe*, Gallaudet University Press, Washington, D.C.

- **MARTIN, Christiane** (szerk.) (2009): *»Im Himmel können alle gebärden!« Liturgie und Pastoral mit Gehörlosen*, Studien zur Pastoralliturgie, 23. kötet, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg.

- **McELROY, D. R.** (2023): *A világ szimbólumai – több mint 1000 vizuális jel értelmezése*, Kossuth Kiadó, Budapest.

- **MEHRABIAN, Albert** (1981): *Silent messages: Implicit communication of emotions and attitudes*, Belmont, CA: Wadsworth, <https://www.kaaj.com/psych/smorder.html> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 15.)

- **MELLER, Gillian** (2010): *Funeral Rites in the British Deaf Church: A Case of Disenfranchised Grief?*, Journal of Contemporary Religion, Volume 25, 2010: 267-280.

- **MERMOD, Denis** (szerk.) (1974): *Mit den Augen hören. Ökumenisches Handbuch für die Taubstummenseelsorge*, Mit Beiträgen zum 1. Ökumenischen Seminar für Taubstummenseelsorger GOES 1971 in Genf. Neukirchener Verlag, Friedberg

- **MONGYI, Péter- SZABÓ, M. Helga (2003):** *A jelnyelv nyelvészeti megközelítései*, Fogyatékosok Esélye Közalapítvány, Sopron
- **MÜNDLEIN, Eva (2017):** *Die Bibel in Gebärdensprache übersetzen*, Bibelreport, 2/2017.
(online: https://www.die-bibel.de/fileadmin/user_upload/Bibelreport_Archiv/Bibelreport_2_17_RGB_Einzelseiten.pdf) (utolsó megtekintés: 2020. 12. 15.)
- **NAGY, Sándor (2016):** „A hit hallásból fakad”. *Hitátadás hallássérülteknek* (szakdolgozat), Esztergomi Hittudományi Főiskola, Esztergom
- **NAGY, Sándor (2022):** *Beszélgetés Nagy Sándor atyával, a Katolikus Hallássérült Pasztoráció káplánjával a hallássérültek lelkigondozásáról*. Interjúztató: Pilis Dóra. [Interjú] Budapest/ Debrecen, 2022.03.31
- **NYÉKI, Márta (2014):** *Babajelbeszéd. Hatékony kommunikáció már a beszéd előtt*, Szalay Könyvek, Pannon- Literatúra Kft, Kisújszállás.
- **OVIEDO, Alejandro (2006):** *Sobre la vida de Lorenzo Hervás y Panduro (1735-1809)*, <https://cultura-sorda.org/lorenzo-hervas-y-panduro/> (utolsó megtekintés: 2025. 02.15.)
- **PATTEMORE, Stephen W. (2008):** *Translating the Bible for the Deaf: A special issue on sign languages*. Editor's note, The Bible Translator, Vol. 59, No. 2, April 2008., p. 57.
- **PECSUK, Ottó (2020):** *Pontos. Természetes. Érthető. A bibliafordítás elmélete, gyakorlata és távlatai*, Kálvin Kiadó, Budapest.
- **PLATÓN (2008):** *Kratülosz. Platón összes művei kommentárokkal*, Atlantisz könyvkiadó, Budapest.
- **PORTOLANO, Lana (2021):** *Be Opened! The Catholic Church & Deaf Culture*, The Catholic University of America Press, Washington, D.C., USA.
- **PUKÁNSZKY, BÉLA (2011):** *A gyógypedagógia története. Ókor/ Középkor/ Reneszánsz, korai újkor*, http://www.pukanszky.hu/eloadasok/JGYPK_A_gyogypedagogia_tortenete/Diak/ (utolsó megtekintés: 2025. 02.15.)
- **PULVER, Henry J. (1933):** *Our Work among the Deaf in the Diocese*, The church news of the Diocese of Pennsylvania, 1933. januári szám, <https://philadelphiastudies.org/category/all-souls-church-for-the-deaf/> (utolsó megtekintés: 2021. 01. 01.)
- **RAVASZ, László (1990):** *Kis dogmatika. Hitünk igazságai*, kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- **RAVASZ László (1992):** *Emlékezéseim*, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest.
- **ROGERS, Carl Ransom (2020):** *Client- Centered Therapy*, Constable & Robinson Ltd., London.

- **SAMPLEY, DeAnn (1990):** *A Guide to Deaf Ministry*, Zondervan Publishing House, Michigan.
- **SCHERER, István (1895):** *Siketnéma- oktatás és nevelés kézikönyve*, Toldi Lajos Könyvkereskedése, Budapest.
- **SIPILÄ, Seppo (2008):** *On translating the Bible into Sign Languages: A perspective from Finland*, The Bible Translator, Vol. 59, No. 2, April 2008., pp. 67-71.
- **SOGGIN, J. Alberto (1999):** *Bevezetés az Ószövetségbe a kezdetektől az alexandriai kánon lezárásáig*, Kálvin Kiadó, Budapest.
- **STEINBACH, József:** *Napi lelki táplálék*, <http://www.tirek.hu/tartalom/mutat/napiige/9635/> (utolsó megtekintés dátuma: 2021. 01. 13.)
- **STEPF, Hans Jürgen (2009):** *Im Anfang war die Gebärde. Die Geschichte der evangelischen Gehörlosenseelsorge*, Wichern- Verlag, Berlin.
- **STOKOE, William Clarence (1960):** *Sign Language Structure: An Outline of Visual Communication Systems of the American Deaf*, University of Buffalo, Buffalo, USA.
- **SUTTON- SPENCE, Rachel- KANEKO, Michiko (2016):** *Introducing Sign Language Literature, folklore & creativity*: Palgrave (Macmillan Education), London.
- **SZABÓ, M. Helga (2013):** *Mozduló kezek*, <https://m.nyest.hu/hirek/mozdulo-kezek> (utolsó megtekintés: 2025. 01. 20)
- **SZEVERÉNYI, János (2015):** *Akadálymentessé tenni az evangéliumot – Beszélgetés a siketmisszióról*, Evangélikus Élet, 2015. október 29. <https://www.szeverenijanos.hu/cikkek/evelet/2015-10-siketmisszio.html> (utolsó megtekintés: 2025. 01. 22.)
- **SZRENA, Renáta- UNGÁR, Nóra (szerk.) (2010):** *Nem süketelünk! Bevezetés a magyarországi siket közösség kultúrájába*, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, Budapest
- **SZRENA, Renáta- UNGÁR, Nóra (szerk.) (2010):** *B2 szintű jelnyelvi tanfolyam*, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, Budapest.
- **SZÜCS, Ferenc (2019):** *Hitvallásismeret*, Ars docendi 1, KRE HTK –Kálvin Kiadó, Budapest.
- **TAMEZ, Elsa (2015):** *Sign Language, Performance and Identity*, The Bible Translator, vol. 66, No. 3, pp. 258- 263.
- **TAMEZ, Elsa; DALE, Chris (2016):** *Starting a Sign Language translation project, A practical guide for Bible Societies*, United Bible Societies.
- **TAMEZ, Elsa; DALE, Chris (2016):** *Principles of Bible Translation into Sign Languages*, United Bible Societies.

- **THEURICH, Andreas (2023):** *Das Rauhe Haus und der Adventskranz: Johann Hinrich Wichern als Erfinder*, <https://www.rauheshaus.de/wir-fuer-sie/adventskranz/>, megtekintés dátuma: 2025.01.15)
- **THURNEISEN, Eduard (1994):** *Die Lehre von der Seelsorge*, 7. kiadás, Theologischer Verlag Zürich (TVZ), Zürich.
- **TIGAY, Jeffry H. (1978):** „Heavy of mouth” and „Heavy of Tongue”. On Moses’ Speech Difficulty. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No. 231 (Oct., 1978), pp. 57-67, online elérhető: https://www.jstor.org/stable/1356746?seq=1#metadata_info_tab_contents (utolsó megtekintés: 2025. 01. 30.)
- **TRAYNOR, Robert (2016):** *The International Deafness Controversy of 1880*, <https://hearinghealthmatters.org/hearinginternational/2016/the-international-deafness-controversy-of-1880/> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 15.)
- **TRINGER, László (2022):** *A gyógyító beszélgetés*, 5. kiadás, Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest.
- **UBS/ TNA Sign Language Appx 1.** *Things to consider before starting a sign language project* (kézirat)
- **UBS/ TNA Sign Language Appx 2.** *Best practice checklist*, 2015. (kézirat)
- **VAN CLEVE, John V. (szerk.) (1987):** *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness*, I.- III. kötet, McGraw-Hill Professional, New York.
- **VAN DEN BRINK, Gijsbert- VAN DER KOOL, Cornelis (2022):** *Keresztyén Dogmatika*, Exit Kiadó, Kolozsvár.
- **VARGA, Zsigmond J. (2020):** *Görög- magyar szótár az Újszövetség irataihoz*, Magyar Bibliatársulat- Kálvin Kiadó, Budapest.
- **VASS, Tibor (1977):** *Jelbeszéd az Ózdi Finomhengerműben*. Borsodi Kismonográfiák 5, Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- **Váci Siketnéma Nevelőház (1803):** *A’ siket- némák nevelés és tanítás által áhétatos keresztényekké és az ország hasznos tagjaivá való formálásának szükséges voltáról szóló írás*. Nyomtatták Máramarossi Gottlieb Antal betűivel, Vátzon.
- **VERMES, Géza (1995):** *A zsidó Jézus*, Osiris Kiadó, Budapest.
- **VOIGT, Vilmos (1977):** *Bevezetés a szemiotikába*, Gondolat, Budapest.
- **VON GALEN, Clemens (1941):** *Euthanasiepredigt des Bischof von Münster Clemens August von Galen vom 3. August 1941 (Predigt zu Lukas 19, 41-47)*, <https://www.uibk.ac.at/theol/leseraum/texte/599.html> (2024. 12. 27.)

- **WEIß, Helmut (2011):** *Lelkigondozás- Szupervízió- Pasztorálpaszichológia*, Exit Kiadó, Kolozsvár.
- **WESLEY, John (1754-1765):** *Explanatory notes*,
<https://www.biblestudytools.com/commentaries/wesleys-explanatory-notes/luke/luke-1.html>
 (2025. 02. 15.)
- **WOLLRAB, Rudolf (szerk.) (1979):** *Du hältst das Wort in der Hand: Ein Arbeitsbuch des Ökumenischen Arbeitskreises für Taubstummenseelsorge* mit Beiträgen zum 2. Ökumenischen Seminar für Taubstummenseelsorge SITS-DEAF 1975 in Washington, St-Benno-Verlag, Leipzig.
- **WORTHINGTON, Everett (2016):** *Lelkigondozói ABC*, Harmat Kiadó, Budapest.
- **Wycliffe Associates (2024):** *Symbolic Universal Notation Reader's Dictionary- English*,
https://sun.bible/static/resource/SUN_Readers_Dictionary-ENG.pdf (utolsó megtekintés: 2025. 02.18.)
- **YATES, Leo Jr. (2021):** *Interpreting at Church. A Paradigm for Sign Language Interpreters, 4th edition*. Create Space, An Amazon Company, Middletown, DE, USA.
- **YATES, Leo Jr. (2021):** *Deaf Ministry. An Introduction to Ministry Models*. Create Space, An Amazon Company, Coppel, TX, USA.
- **ZSOLDOS Márta (szerk.) (2003):** *Pszichológia és hallássérülés I. A pszichikus fejlődés lehetőségei és sajátosságai hallássérült embereknél*. Fordításgyűjtemény. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány, Budapest.